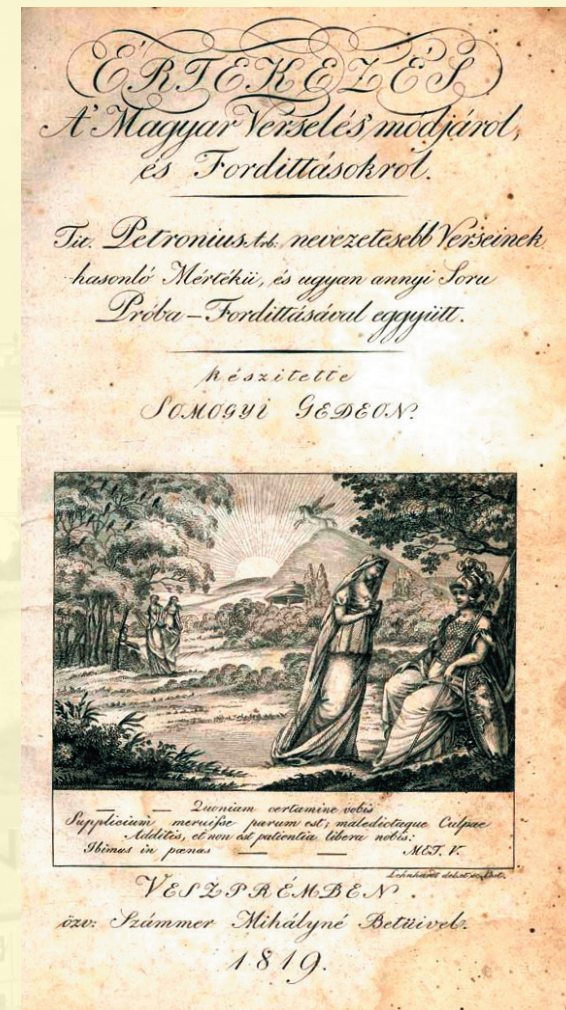
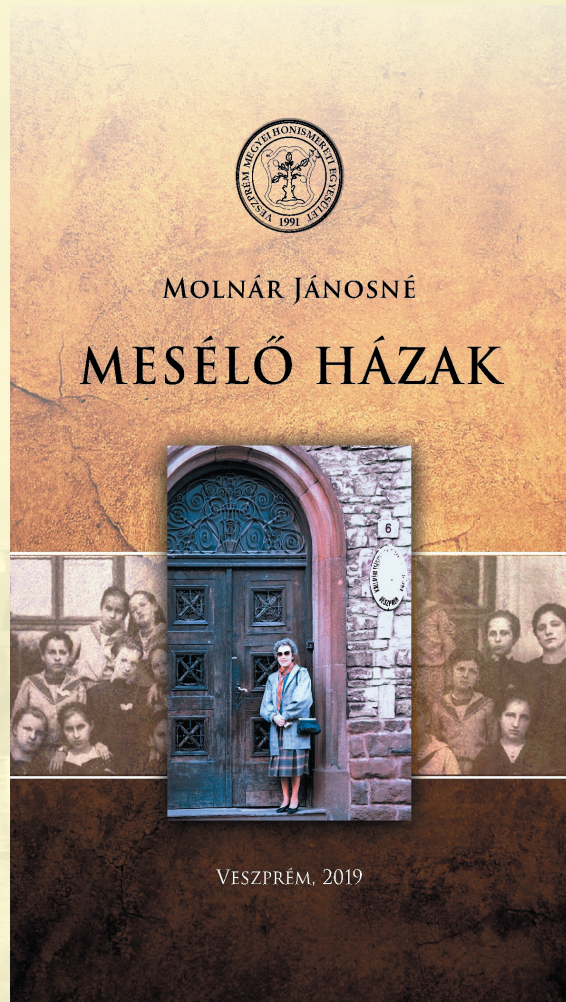

Városthörténeti folyóirat
Veszprémi
Szemle

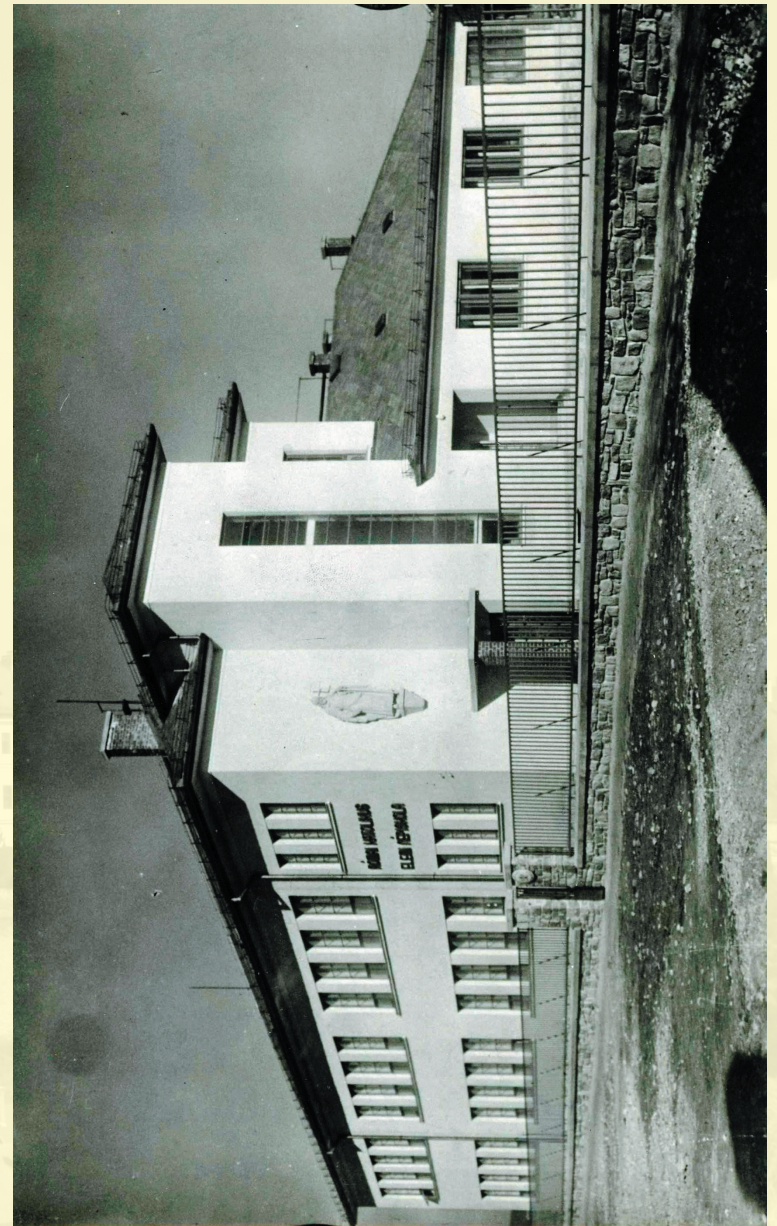

Veszprémi Szemle 54.

Gosweth F.

BUDAPEST
Kristóf-tér 3 sz.

TARTALOM

Az Olvasóhoz
Veszprém, a nyelvészek városa **3** Sebő József

FORRÁSKÖZLÉS

„Kolerás betegek az intézetben”
Laczkó Dezső notesz feljegyzései **20** Rainer Pál
az I. Világháború idejéből

Dr. Csolnoky Ferenc orvos,
Cholnoky Jenő számára írt **48** Rybár Olivér
veszprémi vonatkozású feljegyzései Kovács Győző Gyula

TANULMÁNYOK

Veszprém és a Nagy Háború – 1918 –
„Csak egy éjszakára küldjétek el őket” **81** Földesi Ferenc

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém zenei élete **114** Erdélyi Ágnes

Színházi élet Veszprémben
a Tanácsköztársaság idején **134** Poór Ferenc

Szónyi-bemutató a Béke téri Iskolában –
Operatörténeti adalék 1959-ből **142** Köteles György

VISSZAPILLANTÓ

Veszprém **147** Cholnoky Viktor

KÖNYVSZEMLE **152** Csiszár Miklós
Tölgyesi József
Somfai Balázs

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

21. évfolyam, 54. szám 2019. 3. szám

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358
Alapítva: 1993
Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József
Főszerkesztő:
Dr. Csizsár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD
Technikai szerkesztő:
Szurmay László
Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné
Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú Alapítvány
Levelezési cím:
alapitvany@veszpremszemle.hu
Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke
A főszerkesztő elérhetősége:
foldfe@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. CSIZSÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; ERDÉLYI ÁGNES karnagy, zenetanár, Veszprém Város Vegyeskara művészeti vezetője; DR. FÖLDESI FERENC, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, helytörténeti kutató, Veszprém; KÖTELES GYÖRGY ny. zenetanár, Budapest; POÓR FERENC helytörténet-kutató, Veszprém; RAINER PÁL főmuzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; CHOLNOKY VIKTOR író, újságíró, műfordító; RYBÁR OLIVÉR geográfus, tanár, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, középiskolai tanár, Veszprém; SOMFAI BALÁZS nyugalmazott főlevéltáros, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém.

Illusztrációk:

Bontó László, Földesi Ferenc, Rybár Olivér és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

OOK
PRESS

NYOMDA

25nka

Nemzeti Kulturális Alap

pbs
HUNGÁRIA

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle 54. szám megjelenését támogatták: (a 19. oldalon)

Veszprémi Szemle Várostarténeti
Közhasznú Alapítvány
Takarékbank Zrt.:
73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Somogyi Gedeon 200 éve kiadott könyve Értekezés a' magyar verselés módjáról, és fordításokról. A könyv az Eötvös Károly Megyei Könyvtár tulajdona. Fotó: Földesi F.

2. oldalon: Dr. Cholnoky Ferenc, a 2019-ben alapításának 190. évfordulóját ünneplő megyei kórház névadója. Forrás: Illényi Gáborné gyűjteményéből

3. oldalon: A 2019-ben, az oktatás kezdetének 80. évfordulóját ünneplő Szent István Iskola az egykori Temetőhegyen. Forrás: VeML-VK II 10580

hátral: Molnár Jánosné: Mesélő házak. Veszprém, 2019. Könyvborító. Fotó: Bontó László

AZ OLVASÓHOZ

Veszprém, a nyelvészek városa¹

SEBŐ JÓZSEF

A VESZPRÉMI VÁRKÚTON OLVASHATÓ FELIRAT SZERINT: „*Ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődés legdúsabb forrásai fakadtak*”. És ez a mottó a nyelvészek világára is igaz: számba venni is nehéz, hogy az elmúlt századok során hány nyelvész élt itt vagy kötődött a városhoz.

Elsőként minden bizonnyal Verancsics Faustust (1540–1617) említhetjük. A humanista tudós, az ejtőernyő feltalálója, polihisztor 1579-ben Veszprém várkapitánya és a püspöki javak kormányzója volt. Ötnyelvű – latin, olasz, német, horvát és magyar nyelvű – szótárának (Velence, 1595) harmadik kiadását a megyei könyvtár őrzi (Pozsony, 1834).

Padányi Biró Márton
(1696–1762)

A barokk idők jeles püspöke, Padányi Biró Márton (1696–1762) nem csupán az egyházszervezésben, a zenei élet megteremtésben jeleskedett, hanem magyar nyelvű prédikációival – melyeket mesteréhez, Pázmány Péterhez hasonlóan nyomtatásban is megjelentetett – a klérus és a hívek számára is mintát szolgáltatott. És 1789-től nyomdája is van Veszprémnek, amely a Számmer család kezén a XIX. század elejétől ismeretterjesztő és irodalmi műveket is megjelentetett.

A magyar kultúra a régi századokban elsősorban *sziget-műveltség*, melyek egy-egy városka, iskola, vagy éppen egy nagy műveltségű írástudó körül alakultak ki: Pest-Buda, Kolozsvár, Kassa, Széphalom, Veszprém. A nyelvújítási küzdelmek során ezek közül Kelet-Magyarországon Széphalom, Dunántúlon pedig Veszprém emelkedett ki.

¹ Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár kiállítás megnyitóján, 2019. május 24-én, a magyar nyelv hetében elhangzott beszéd bővített, szerkesztett változata. A kiállítást Soponyai Ilona rendezte.

A város a XIX. század első felében, kicsinysége ellenére, kultúrában élő város. Olyan megyeszékhely, melynek kulturális kisugárzása – hivatalainak, püspökeinek, kanonokjainak és iskoláinak köszönhetően – távolabbi megyékben is érezhető. A magyar ajkú népesség meghatározó voltából következően a nemzetébredés akadályai Veszprémben kisebbek voltak, mint az ország számos, főleg németek vagy más nemzetiségek által lakott városában.

Veszprém városáról méltán állapíthatta meg a Pesti Divatlap névtelen szerzője, hogy „...minden külső jelentéktelensége mellett is nagyon élénk város [...] *Mit leginkább megszerették benne, azon tiszta magyar szellem* [kiemelés tőlem: S. J.], mely falai közt s azon kívül uralkodik...”²

A városi tanács jegyzőkönyveit már a XVIII. században is magyarul vezették, így semmi sem gátolta a magyar nyelvű írásbeliség fejlődését. Az 1841. július 1-jén 86 taggal megalakuló Veszprémi Olvasótársaság könyvtárában csak minden negyedik volt német nyelvű, míg a győri olvasótársaságében minden második-harmadik.³

Veszprém már a XIX. század első évtizedeiben egyike volt azoknak a kulturális szigeteknek, melyek, ha némi késéssel is, de átvették, visszahangozták Európa szellemi törekvéseit. A Veszprémhez, az (egyház)megyéhez kötődő írók, költők, papok a majd egy évszázadot felölelő nyelvújítási mozgalomban – amely a magyar nyelv történetének eseményekben és eredményekben egyik legmozgalmasabb korszaka volt –, igen jelentős szerepet játszottak. A ránk maradt szövegeket megismerve joggal állíthatjuk, hogy a nyelvújítási centrum, Széphalom ellenpólusa – Veszprém volt. A város az általunk vizsgált korban egyfajta kis Weimár szerepét töltötte be az akkori Magyarország kulturális térképén.

Takáts Sándor, a neves művelődéstörténész így ír a város szerepéről (1890): „A múlt század elején Veszprém, irodalomtörténeti szempontból, igen nevezetes hely volt. Kazinczy legerősebb ellenfelei e kis városban szoktak összegyűlni, s innét intézték újításai ellen a támadásokat [...] Rövid idő alatt egyesítették zászlójuk alatt a dunántúli írók legtöbbszörét, kik habár nem is laktak mind Veszprémben, de sokszor találkoztak és sűrűn leveleztek egymással.”

Abban, hogy a kialakuló nemzeti nyelvi norma nemcsak a Felső-Tisza-vidék nyelvéből táplálkozott, abban – a nyelvújítás akusztikus terében – Veszprém, mint irodalmi centrum, jelentős szerepet játszott. Hiszen az általunk ma is használt magyar nyelv csak a nyelvújítás korának egymásnak ellentmondó irányzatainak kereszttüzében kovácsolódhatott nemesen korszerűvé. Azaz: a veszprémi mérsékelt ortológusok éppúgy szolgálták a nyelvújítás ügyét, mint a más tájakon élő mérsékelt neológusok.

² Idézi a Gizella Napok 1997. évi programfüzete, 22.

³ HUDI 2009. 14.

A nyelvújítás korai szakaszában, az 1760-as években tanított Veszprémben Benyák Bernát (1745–1829) a magyar nyelvű iskolai oktatás bevezetésének egyik első harcosa. Magyar nyelven írta filozófiai munkáit, s a magyar bölcséleti műnyelv legbuzgóbb fejlesztője volt a XVIII. század végén. II. József németesítési törekvéseivel szembeszállt, *Theoria scholarum* [Iskolaelmélet] című, 1790-ben az országgyűlési bizottsághoz felterjesztett emlékiratában azt követelte, hogy Magyarországon és Erdélyben valamennyi iskolában minden tárgyat magyarul tanítsanak. Latinul írt magyar nyelvtana *Grammatica hungarica* (Selmecbánya 1816, 1824) címmel jelent meg.

Veszprémben – Dicshalomban – 1813-ban megjelent *Mondolat* a magyar nyelvújítás egyik legfontosabb dokumentuma. Összeállítója Somogyi Gedeon, a vármegye levéltárosa, a nyelvújítás túlkapasait pellengérezi ki. Az elmés gúnyirat címlapján Zafyr Czenczi, alias Kazinczy Ferenc szamaragol felfelé a Parnasszus hegyére.

A „*fertelmes pasquill*” kis kötete az elmúlt két évszázadban a nyelvújítás, illetve a Kazinczy elleni támadások szimbólumává vált, noha ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy ez a mű hatásának durva leegyszerűsítése, miként az ortológus-neológus szembeállítás is az. Megjelenésekor vízvázalstónak bizonyult: a nyelvvel kapcsolatos közbeszéd fókuszpontjába került, országszerte hevesen vitatták.

Hamis az a beállítás, hogy a dunántúli írók-költők a nyelvújítás ellen emeltek szót. Az ő részükről e vita inkább arról szólt, milyen mértékű és milyenségű legyen a nyelvújítás, illetve, mi legyen egy születőben lévő irodalmi nyelv alapja. Kazinczy, mint az irodalmi élet pápája, természetesen az általa ismert és művelt tiszai tájszólást kívánta uralkodóvá tenni, ami a dunántúliak természetes ellenreakcióját váltotta ki. Vitathatatlan tekintélyéből fakadóan a saját nyelvjárását tette uralkodóvá. Igaz, más, korábbi (XVI–XVII. századi) előzmények is arra mutattak, hogy a felső-tiszai nyelvjárás lesz az egységes irodalmi nyelv alapja. Kazinczy „csupán” megerősítette, uralkodóvá tette ezt a tendenciát.

A dunántúliak – mai értelmezésünk szerint – az osztrák abszolutizmus idején az irodalomnak elsősorban nemzetmegőrző szerepet tulajdonítottak. Számukra a nyelv a nemzeti hagyományok letéteményese, ezért fontosabb, mint az öncélú irodalmiság. Kazinczy kozmopolita lelkületével nehezen tudtak, nem is akartak azonosulni.

A veszprémiek hagyománytisztelők voltak, s egy „szűkebb” hazafiságot képviseltek. Világszemléletüket az arany középszert hirdető, Horatiuson nevelődött Kisfaludy Sándor konzervatív tájromantikája fejezte ki a leghívebben. Az ősi hagyományokat, a nemzeti nyelvet nem csak Bécstől, hanem a mindenáron újat akaró neológusoktól is féltették. Kazinczy finoman klasszicizáló szelleme nehezen értette a dicső múltot merengő transdanubianusokat [dunántúliakat]. Veszprémben ez idő tájt

a nemzeti hagyományok megőrzése fontosabb volt, mint a modern európai áramlatok befogadása.

A Veszprémben és környékén tömörülő tollforgatók számára sokkal többet, nemzetibbet jelentett Kisfaludy tájromatikája, mint Kazinczy számukra élettől elrugaszkodott görög-német klasszicizmusa.

A szembenállásnak volt némi katolikus-protestáns színezete is. A pápista, hagyományhű Dunántúlon az írók körében közismert volt Kazinczy protestáns, mi több, szabadkőműves mivolta. Nem véletlen, hogy a *Mondolat* címlapján, a számon ott függ a szabadkőművesek jelvénye, a triangulum is.

A hagyományokhoz hű dunántúliak – Bécs árnyékában – elsősorban az elnémetesítéstől félték. Ezért a hagyományok ápolása fontosabbnak tetszett, mint a nyakra-főre való nyelvújítás. Bécs és a neologizmus egyaránt idegen volt számukra.

Az ortológus-neológus megjelölés kissé félrevezető. Korántsem a nyelvújítás ellen és mellett állást foglalókat jelenti, mint azt a közvélemény gyakran „tudni véli”, hanem azt, hogy elfogadja-e valaki az írók-költők szabad nyelvalkotó jogát, illetve mennyire hajlandó elfogadni különféle idegen – német, francia, olasz és más – nyelvi hatásokat, azok magyar nyelvbe való átültetését. Kazinczy ez utóbbi elkötelezett híve, ami méltán váltotta ki nemcsak a veszprémiek, hanem még tanítványai ellenállását is.

A *Mondolat* szerkesztője Somogyi Gedeon (1783–1821), akkor tótvázsonyi lakos, veszprémi esküdt, a vármegye levéltárosa volt. Igaz, a könyvecskében sehol sem nevezi meg magát, de mindenki tudta, hogy a közrebocsátás az ő műve. Református lévén, a személyiségnek nagyobb szerepet kínáló protestáns etika jegyében, bizonyára jobb lehetőségei voltak a nyelvújítás kényes nemzeti ügyének bírálatára, mint a katolikus Veszprémben élő kanonokoknak, tanároknak, jogászoknak.

A 102 oldalas, zsebkönyv alakú kiadvány jórészt Szentgyörgyi József debreceni orvos és nyelvész, Kazinczy barátja kéziratban terjedő szógyűjtését vette át, s egészítette ki „ajánlat-levéllal” és „vezérszókkal” Kazinczy-ellenes gúnyirattá. És ezt adta ki *Mondolat sok bővítményekkel, és egy kiegészített újj-szótárral együtt. Angyalbőrbe kötve, egy Tünet-forint, Dicshalom. 1813* címmel. (Szentgyörgyi 1808–1809 táján összeállított gyűjteménye nem Kazinczy ellen íródott, csupán az izléstelen újítókat támadta. Ő maga is döbbenet tapasztalta, hogy csipkelődésnek szánt gyűjteménye milyen metamorfózison ment keresztül, s milyen nyelvi földrendést idézett elő.)

A belső címlapon Zafyr Czenczi (Kazinczy Ferenc) szamaragol felfelé a Parnasszus hegyére, melynek tetején egy Pegazus ágaskodik. Fején borostyánkoszorú s rajta egy lepke, szájához tülköt emel. Az út mellett egy szatír egy hatalmas kanászkürtöt fúj, a számár oldalán lógó szerszámokban pedig többen a szabadkőműves jelvényeket vélték felismerni. Kazinczy egy szabadkőműves páholy választott

titkára. Folyóiratának címe – Orpheus – az ő szabadkőműves neve volt.⁴ Ami igazán sértő: a számárháton ülő lantos, oldalt pedig egy szatír ugrál.

A kötet az ortológusok által kifogásolt szavakat szedi betűrendbe: *derünnye* (hajnalcsillag), *Dörgő* (Jupiter), *egekbeötlő* (igen magas), *elférjesedni* (férjhez menni), *előpillantat* (nászéjszaka), *Emberaty* (Isten), *embercse* (szegény, alávaló ember), *érezdemény* (esztétika), *evéskiváncs* (étvágy), *felüllepni* (elborítani), *földirákság* (földrajz)...

E kis *pasquillus* – ahogy a kortársak emlegették – önmagában nem képvisel különösebb nyelvészeti értéket, ám tudománytörténeti jelentősége annál nagyobb, hiszen kimondta a nemzetté válás korának lényegét: nincs szükség nyakló nélküli nyelvújításra!

A nyelv műveléséről, pallérozásáról maga Somogyi Gedeon is józan elveket vallott. *Értekezés a Magyar Verselés módjáról és Fordításokról* című Petronius-fordításának bevezetőjében (Veszprém, 1819) a következőket írja: „...*Nem vagyok ugyan az elkerülhetetlen Ujjításoktól is idegen; csak hogy a Horatiustól ajánlott mérsékléssel történnyen [...] Ami engem illet, ámbár azon Hazabeli Ujjítóknak, vagy úgy-mondott Neológusoknak, kik egynehány esztendőktől fogva, Anya Nyelvünknek (a mint magok állítyák) szükséges bővítésén, s'csinosításán vetekedve dolgoznak: eléggé tapasztalt szorgalmokat, s vas álhatatosságokat, egy részről nemcsak felette becsülöm; hanem a jó s valóban dicséretes czélnak méltán örvendek is: más részről mindazáltal el nem titkolhatom, hogy a' heves erőlködések 'küszködő zajjai közt dicső Nyelvünknek bukdosó hánykódását gyakorta rettegéssel szemlélem.*”

Somogyi Gedeont Veszprémben többen is támogatták, például Ruszek József (1779–1851) kanonok, egyházi író, aki a *Mondolat* korrektúrájában segédkezett; Fábián József (1762–1825) tótvázsonyi lelkész, kiváló természettudós, aki Genfben és Bernben tanult (Somogyi Gedeon sógora), s aki „különös nagy Barátságban” volt Mándi Márton Istvánnal (1760–1831), a pápai református gimnázium rektor-professzorával, a magyar böleseleti nyelv egyik kidolgozójával, Kant műveinek fordítójával.

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint Somogyi Gedeon korántsem volt az a rakoncátlan „Bube” – fiúcska –, aki a Kazinczy-levelekben szerepel, akinek hívei Somogyit csak „Dicsalmi”-ként emlegették.⁵ Alakját a levelező-barátok ilyen-olyan mendemondák alapján próbálták összefércelni, hiszen személyesen egyikük sem találkozott vele.

Somogyi Gedeon, miután a pozsonyi jogakadémia „Cursusát is dicséretesen elvégezve” Pesten ügyvédi vizsgát tett, visszaért Veszprémbe. A vármegyei esküdt és

⁴ BERÉNYI 2011, 10.

⁵ KazLev XI. 252.

levéltáros lett, s ebbéli minőségében a vármegyeházán nap mint nap találkozhatott a helyi közélet alakítóival és a várban lakó kanonokokkal.

Harmincyolc évesen, 1821-ben, nőtlen emberként halt meg. Halotti búcsúztatója⁶ „testének gyenge alkotását” említi, továbbá tudós mivoltát.

Ismerősei körében csak „Gedi bácsi”-nak szólították, aki csinos külsejével, megnyerő modorával, szilárd, férfias jellemével, sokoldalú műveltségével már diákkorában kivált a „collegiumi vulgus tömegből”, s kiváltképp a költészetet kedvelte. Kiváló társalkodó volt, annak ellenére, hogy betegeskedése visszavonult életre kényszerítette.⁷

Nem ő volt a nyelvújítás korának legfelkészültebb tagja, noha a római, görög, német és francia írókat eredetiben olvasta, de: kissé sarkosan fogalmazva, Veszprémben ő volt kapható, ő volt a legalkalmasabb a felszín alatt parázsló indulatok kimondására. A bölcs tanárok, jogászok, kanonokok nem vállalkoztak a széphalmi mester nyílt támadására, hiszen ők is érezhették annak igazát. A kényes, ha úgy tetszik politikai ügy föl vállalására, társadalmi nyilvánosság előtti kimondására Somogyi volt a legalkalmasabb. Református volt egy erősen katolikus vidéken, aki az egyéniség szerepét hangsúlyozó protestáns etika jegyében nagyobb késztetést érzett e fontos nemzeti ügy föl vállalására. A szociológia nyelvén fogalmazva: ő volt az a szabadon lebegő értelmiségi, aki a korszak feudális kötöttségei közepette kimondhatta a nyilvánvaló tényt: a király meztelen. Bizonyára nem véletlen, hogy nevét még ő sem vállalta, hiszen szerzőként sehol sem írta le. Ráadásul a *Mondolat* első változatát épp Kazinczy jó barátja, Szentgyörgyi István fogalmazta (1808–1809). Somogyi az ő kéziratát Ajánlat-Levéllal és Vezérszóval, továbbá kibővített szójegyzetekkel „szerszámozta föl”, és tette a mű eredendő célját megváltoztatva – Kazinczy-ellenes röpirattá.

A Veszprémben kiadott *Mondolat* (1813) hatására jellemző, hogy Szemere Pál és Kölcsey Ferenc válaszolt rá (1815) – szintén gúnyos stílusban. Benne a szerzők a *Mondolat* közreadóját, Somogyi Gedeont (Bohógyi Gedeon) holtta nyilvánították, noha csak később, 1821-ben halt meg.

A *Mondolat* jelentősége elsősorban abban áll, hogy egy olyan országos vitát indított el, mely a végső soron a nyelvújítás dilemmáinak tárgyilagos és józan mérlegeléséhez vezetett. A nyelvújítási „harcok” egyik legfőbb hozadéka pedig az, hogy a veszprémiek nézetei beépültek Kazinczy és kortársai gondolatrendszerébe: a nyelvi norma mérlege kicsit Dunántúl javára billent.

⁶ NEMES PAPP István: *Az élet történeteire s jövődjére nézve magával békeségre lépett tudós...néhai Somogyi Gedeon Urnak gyászos koporsójánál elő adott* [gyászbeszéd]. Veszprémben 1822, Szammer Klára [nyomdája].

⁷ FELDE 1975. 243.

A Kazinczy reformjai elleni dunántúli tiltakozást nem szabad egyfajta konzervatív nemesi ellenállásként értelmezni. Veszprém és Pápa vidékén a XIX. század elejére – az életmód polgárosultabb voltából fakadóan – már lezajlódott egy spontán, de mindenképp szerves, nem „felülről” irányított nyelvi korszerűsödés, amely itt előbbre jutott, mint az ország más tájain. Ezért a „nyelvújítás” ügye az itt élők számára nem volt olyan sürgető, mint Kelet-Magyarországon. Az iskolázottabbak nem érezték olyan nagyra a Dunántúlt Európától elválasztó különbséget, mint az Alföld vagy Erdély magyarsága. Ennek egyik jele, hogy Veszprém megyében 1848 előtt nyolc olvasótársaság és öt kaszinó állt a művelődni akaró köznemesek, hivatalnokok és a papság rendelkezésére.⁸

Veszprémnek a nyelvújításban betöltött szerepét jól jellemzik Kisfaludy Sándor sorai: „...Kazinczynak és pártjának már annyira megy bosszúálló indulattya, hogy Weszprimet is készek mindenütt leszóllani azért, hogy a 'Mondolat vidékén készült, és ott nyomtatott. Szerencsés volna hazánk és nemzetünk, ha még csak két három helyen annyi jóakarató, és a közjóért buzgó hazafi volna egygyütt mind a Literatúrára, mind általlyában a' hazafiságnak minden ágaira nézve, mint a' megnyit Veszprimben esmerék és tisztelek, kivált az ott való Káptalanban és papok között. Mind Vármegye, mind Káptalan olyan, hogy annak lelkét szeretném valamennyibe lehellni a' Hazában.”⁹

Pápay Sámuel (1770–1827)

1807-ben, Pápay Sámuel (1770–1827) tollából, városunkban jelent meg – Pest vármegye után a történelmi Magyarországon másodikként – a közigazgatás latin nyelvét magyarrá formáló szótár: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról...mellyeket a haza eleibe terjeszt Weszprém vármegye címmel.*

Az 1805. évi IV. törvénycikk már megengedte a törvényhatóságoknak, hogy az udvari kancelláriához ugyan még latin és magyar, de a helytartótanácsához már csupán magyar nyelven írhatják fölterjesztéseiket, valamint a törvényszékek peres ügyekben is a magyar nyelvet használhatják. Ám hamarosan kiderült, hogy a közigazgatás és törvénykezés régi magyar terminológiája nem alkalmas a jogalkalmazásra. Ezért Pest megye volt az első, mely már 1806 januárjában összeállította *A' tisztbéli írás módjának saját szavait*, s ezt megküldte a többi vármegyének, hogy

⁸ BÁNDI 1989, 10.

⁹ KISFALUDY VIII., 1893. 349.

észrevételeikkel „megigazítva és megbővítve” maguk is egységes műnyelvet hozhassanak létre.

Veszprém gyorsan lép, s másodikként ő áll be a sorba. A kötetben olvasható: „*A nyelv a tudományok kulcsa. Mennél miveltebb az, annál tanultabb a nemzet. Ahol az anyai nyelv parlagodásában sinlődik; jele, hogy a legnagyobb rész tudatlan, durva, magával mással jóvátéhetetlen. Ahol az kivész, kihal minémüképpen a nemzet is. A tudós csinos nyelv fenntartja századok múlva is dicsőségét az időnek viszontagságai alatt elenyészett népnek. Ezen igazságok s a hozott törvények értelméhez képest, valamint több nemes vármegyék, úgy mi is azonnal a magyar nyelvet rendeltük a köz dolgok s ügyek folytatására. [...] Nagyságtoknak, kegyelmeteknek igaz kész szolgálói, szíves barátai és attyokfiai, Veszprém Vármegyének Rendei. Költ Böjt más havának 4-dikén, 1807 esztendőben, Pápán tartott Közönséges Gyűlésünkől.*”

Kiadta: „Pápay Sámuel, T. N. Veszprém Vármegye Táblabírája, mint ezen Nemes Vármegye által e tárgyban megbízott munkálkodó. m. p.”

Pápay Veszprém mellett, Felsőörsön született 1770-ben. Egri jogi tanulmányai befejeztével ugyanott a magyar nyelv és irodalom tanára volt. 1800-ban Pápán telepedett le, majd az ottani Esterházy-uradalom ügyésze lett. Mint gazdag kapcsolatokkal rendelkező sikeres ügyvéd bekapcsolódott a nyelvújítási mozgalomba, s Kazinczyval, Kisfaludy Sándorral élénk irodalmi levelezést folytatott. Pápay ebben több mint 250 oldal terjedelemben taglalja, miért tartja szükségesnek a magyar közigazgatás és közélet nyelvében elburjázott idegenszerűségek kigyomlálását. Ugyancsak ő írta az első rendszeres magyar irodalomtörténetet (*A magyar literatúra esmérete*, Veszprém, 1808, Számmer Klára betűivel).

Pápay úttörő irodalomtörténeti munkájában határozottan állást foglalt a németesítő törekvésekkel szemben: „*A nyelv lévén tehát az a nemzeti tulajdonság, mely az egy-nemzetbélieket szoros egységben s szeretetben tartván, azoknak nemzetiségét is fenntartja. Ezen okbul teszük azt némely fejedelmek fő gondjokká, hogy az általok meghódított s a magok fejedelemségéhez kapcsolt nemzetségek közé a magok fő országának közönséges nyelvét vigyék be, hogy ez által azon új nemzetségek a magok különöségeit elvesztvén a fő nemzettel egészen egygé váljanak. Ilyen változás környékezett bennünket magyarokat is az 1780-dik s 1790-dik esztendők között, a midőn a német nyelv tétetett hazánkban országgló nyelvvé, mert csak a nyelve nyomattassék el a nemzetnek, oda van annak nemzetisége is. S imé ezekből a napfénynél is világosabban kitetszik, hogy a nemzetnek fennállása leginkább és csaknem egyedül a nemzeti nyelvnek fennállásátul függvén, szintoly természeti fő kötelessége a nemzetnek a maga nyelvét s literatúráját az idegen felett gyarapítani, valamint természeti fő kötelessége annak a maga nemzeti létét minden kigondolható módon fenntartani.*”

A művet az irodalomtörténet-írás az első magyar nyelvű rendszerező irodalom-

történetként ismeri. Ebben elsőként határozta meg a magyar irodalom körét, továbbá részletesen foglalkozott nyelvünk fejlesztésének lehetőségeivel. Megállapításai szerint nyelvünk lehetőségei gazdagok, ennek ellenére kiműveletlen és kiaknázatlan. Elgondolása szerint nyelvünk az újítások révén „szébb lesz, és erőre kap [...] kötelessége a nemzetnek, hogy a maga nyelvét és literatúráját az idegen felett gyarapítsa, és azt mint szeme fényét s legfőbb kincsét úgy tartsa.”

Munkáját hiánypótlónak szánta, hiszen hasonló még nem jelent meg a magyar könyvpiacra. A mű első, bővebb része a magyar nyelv sajátosságait taglalja, míg második, szerényebb része voltaképpen irodalomtörténet, még ha nem is mai értelemben. Helyesírás dolgában a Dunántúl nyelvét tartotta mérvadónak.

A nyelvújítás, a „nagy pennaháború” elsősorban a történetiség (szóelemzés) elvét, illetve a nyelvszokás (a kiejtés) elvét vallók között zajlott, illetve arról, melyik nyelvjárás („nyelvjelzés”) legyen az egységes, nyelvjárások fölötti irodalmi nyelv, ahogy az idő tájt nevezték: a *schriftsprache* alapja? Mi legyen az az elméleti alap, melyre a magyar nyelv rendszere felépíthető.

Révai Miklós (1750–1807)

Révai Miklós (1750–1807) – és nyomában Kazinczy – a történetiség, s ebből fakadóan a szóelemzés elvét hangsúlyozta. Révai latin! és magyar nyelvű munkáiban váltig a „tiszteletre méltó régiség”-re hivatkozik, abban találta meg a nyelvi helyesség és norma minden forrását. Erre a legszebb példa – szerinte – a *Halotti Beszéd* helyes magyarsága, mely az értékeit feledő későbbi századok számára is mércéül szolgál. „Semmi sem hiányzik a mi nyelvünkéből: mi hagytuk cserben őt, mi hiányzunk öneki.” – vallotta a pesti egyetem professzorává való kinevezésekor (1802).¹⁰

Verseyhy Ferenc (1757–1822) és követői elutasították a régiség elvét: szerintük a beszélt nyelv, a nyelvszokás lehet az egységes irodalmi nyelv alapja. Ezért ellenezte a más nyelvekből átvett idegen nyelvi szerkezetek használatát.

E két elv hívei egy évtizeden keresztül küzdöttek egymással. Verseyhy a *Neuverfasste Ungarische Sprachlehre* [Újfajta magyar nyelvtan] (Pest 1805) és *A tiszta magyarság* (Pest 1805) című műveiben élesen támadta Révai nyelvészeti elméletét. Révai tanítványai álnevében kiadott pamfletekben válaszolt: *Világosvári Miklósfí János: Verseygi Ferentznek tisztasággal kérkedő Tisztátalan magyarsága* (Pest,

¹⁰ RÉVAI 1988. 48.

1805); *Fényfalvi Kardos Adorján: Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen Motskolódásai a Tiszta Magyarágban* (Pest 1806). Ugyancsak álnéven jelent meg a Révai szerkesztette harmadik röpirat, melyet valóban tanítványa, Horvát István írt: *Boldogréti Víg László: Versegi Ferentznek megfogyatkozott Okoskodása a Tiszta Magyarágban* (Pest 1806). Összefoglaló nyelvészeti munkája a *Magyar Grammatika avagy Nyelvtudomány* (Buda 1818, 1821).

Verseghy – Révai historizmusával szemben – a „józan ész principiumai”, vagyis a felvilágosodott racionalizmus elveit vallotta. Nyelvújítás dolgában Kazinczy ellenzékéhez tartozott, az újításban az író jogát korlátozni kívánta, és a nyelv bővítését a szóképzés, a szóösszetétel és az idegen szavak átvételére kívánta szűkíteni.

A harc végül Révai és hívei, a történetiség elvét valló „jottisták” javára dőlt el, háttérbe szorítva a dunántúliak által is képviselt kiejtés-elvet („ipszilonisták”).

A nyelvújítás e két vezéralakja, Verseghy Ferenc és Révai Miklós egyaránt kötődött Veszprémhez. Verseghy – mint látni fogjuk – a városunkban kiadott első magyar nyelvű teológiai folyóirat, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* (1820–1824) főmunkatársaként, Révai az 1772/73-as tanévben tanított Veszprém-ben, a piarista gimnáziumban, a II. grammatikai osztályban. Diákok számára írt drámáját 1773-ban a megyeházán adták elő.¹¹

Horváth János (1769–1835) neve elsősorban az első magyar nyelvű, Veszprém-ben szerkesztett katolikus folyóirat szerkesztőjeként vált ismertté.

Balatoncsicsón született egyszerű jobbágyszülők gyermekeként. A veszprémi egyházmegye növendékeként végzett a pozsonyi központi szemináriumban. Hamar kitűnt szónoki tehetségével, ezért Festetics György 1801-ben meghívta a keszthelyi plébániára. Ott a gróf körül kialakult szellemi kör aktív tagja lett, majd Ferenc császár és király 1808. augusztus 5-én kelt határozatával lett veszprémi kanonok. 1818 őszén jelent meg Verseghy A *'filozófiának talpigazságaira épített felelete*. Ez annyira megtetszett Horváthnak, hogy a benne foglalt nyelvművelő tanácsokat rendre magáévá tette, s az általa tervezett *Egyházi Mesterszókönyv* elkészítésére is őt kérte fel.¹²

Verseghy örömmel fogadta Horváth kezdeményezését. S ezzel kezdetét vette egy négy éven át tartó bizalmas, meghitt levelezés – a magyar nyelvújítás egyik kevésbé ismert becses emléke. A kitűnő szónok hírében álló Horváth János indította Veszprém-ben az első magyar nyelvű egyházi folyóiratot, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások*-at (1820–1824).

Huszonnégy nyugat-európai egyházi folyóiratot járatott, így juthatott arra a gondolatra, hogy hasonlókra Magyarországon is szükség lenne. E hitét csak erősítette,

¹¹ U. o. 20.

¹² BADICS 1927. 51.

hogy 1817-ben életre kelt a *Tudományos Gyűjtemény*, melynek ő is egyik aktív szerzője lett.

Elsőként – német mintára – társaságot szervezett az indítandó lap köré, a *Veszprémi Tudós Társaságot*. Ennek ugyan nem volt alapszabálya, tagnyilvántartása, de célját kiválóan betöltötte. Ennek az „Egyházi Értekezésekben munkálkodó Veszprémi Tudós Társaság”-nak a tagjai elsősorban a veszprémi káptalan tudománykedvelő kanonokjai és a szeminárium teológusai közül kerültek ki. Nem bejegyzett, alapszabállyal rendelkező egyesület volt ez, hanem inkább baráti kör, mely Kurbély György (1755–1821) püspök morális és anyagi támogatását is élvezte. E kör tagja volt Nedeczky Károly (1766–1823) segédpüspök, aki Révai Miklós *Grammatica Hungarica* I. kötetének megjelenését is (Pest, 1803) anyagilag támogatta. (Révai a művet neki és kanonoktársainak ajánlotta.). Hornyik János (1756–1822) babócsai apát a patrónusok egyike volt. (Verseghy Ferenc nagy szeretettel ír róla.) De ide sorolható Külley János (1763–1849), a kiváló képességű, kultúradelvelő és a város zenei életét irányító nagyprépost; Szalai Imre (1787–1848), aki 1825-től az egyházi szónoklattan tanára a pesti egyetemen; a meginduló Magyar Tudományos Akadémia levelező majd rendes tagja (1832). Vajkay György felsőörsi prépost, a nagyszerű társalgó, kiváló mecénás, aki „az irodalmat is nagy figyelemre méltatta”. Végül *Kiss Ferenc* (1767–1825) nevét kell megemlítenünk, a pesti egyetem erkölcsstan tanára és a Veszprémben induló lap „dogmatikai szakértője”, a szerkesztő igazi munkatársa volt. Így indulhatott meg az első magyar nyelvű egyházi folyóirat. A negyedévente megjelenő folyóirat fennállása alatt (1820–1824) húsz kötet látott napvilágot.

A németül, franciául és latinul is kiválóan tudó Horváth nem hitbuzgalmi lapot akart indítani, hanem olyat, amely a kor hazai és külföldi szellemi törekvéseit is tükrözi. A folyóirat célja a magyar nyelvű teológiai szakszókincs, a korszerű egyházi műveltség, valamint a nemzeti nyelvű irodalom és tudomány népszerűsítése volt.

Verseghy is nagyon együtt tud dolgozni a veszprémiekkel: „...*talán tízszerte többet végeztem volna én már ifjúságomtól fogva a' Magyar Literaturának előmozdítására, ha a' Magyar Tudósok a' helyett, hogy úgy bántak volna velem, úgy segítettek volna tanácsaikkal, úgy biztattak volna a' helyesben, olly barátságosan és okosan tartóztattak volna a' helytelenül, mint most a' Veszprémiek, tudós czivakodásra nem készítették volna és utamot [...] Kéz alatt vagy nyilván el nem állották volna...*”¹³

Horváth először 1819. július 10-e táján látogatta meg Verseghyt, aki hamarosan viszonzta ezt. Augusztus 9–13 között a veszprémi kanonokok vendégszeretétét élvezte. Erről lelkenedezve emlékezik: „*Weszprém az én életemnek legszebb*

¹³ HORVÁTH 1937., 122.

epocháját kezdi” – írja nagyon őszintén a szerkesztőnek.¹⁴ Olyannyira, hogy még alkalmi ódát is ír: „*Láttalak őslelkű Veszprémnek Papjai! Édes/ nyelvünknek új dajkái!*”¹⁵

A folyóirat 1824-ben szűnt meg. Horváthot teendői elszólították Veszprémből. 1825-ben Pesten a hittudományi kar rektora lett, majd Bécsben a helytartótanács egyházügyi biztosa. Horváth kanonok megbecsültségét jelzi, hogy 1830. november 17-én, a Tudós Társaság – később Magyar Tudományos Akadémia – alakuló ülésén az elnök, Telki József balján Széchenyi István gróf, jobbján pedig ő foglalt helyet – mint azt Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumának korhű üléstermében ma is láthatjuk.

Kopácsy József (1775–1847). A magyar közvélemény előtt ismert az a kép, mely szerint 1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen felállt egy fiatal huszárkapitány, gróf Széchenyi István, s birtokainak egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot ajánlott fel egy magyar tudós társaság (tudományos akadémia) megalapítására. Ám kevésbé köztudott, hogy ezt követően számosan tettek hasonló felajánlásokat, köztük Kopácsy József veszprémi püspök.

2007-ben az Archív kiadó az Országos Levéltár jeles dokumentumait bemutató hasonmás-sorozatában az Akadémia alapításának írásos emlékei is megjelentek. Köztük a Kopácsy püspök felajánlását tartalmazó okirat:¹⁶ „*Alulírott Kopácsy József, veszprémi püspök [...] nemzetünk díszének, hazánk csinosításának felemelésére, s egyszersmind a hasznos ismereteknek terjesztésére a magyar nyelvnek célirányosan intézendő kimíveltetését és terjedését egyik leghathatósabb eszköznek tartván: azon intézetnek felállítására, melyeket az ország rendei múlt 1826. esztendei Szent György havának tizenhetedik napján költ alázatos felírásokban a magyar nyelvnek kimíveltetése és elterjesztése végett Ő Császári Királyi Felségének előterjesztettek, két ezer forintokat konvencióbéli ezüst pénzben ajánlok oly föltétel mellett, hogy ezen summából a magyar nyelvnek kimíveltetésére egy ezer forintoknak, a magyar nyelvnek terjesztésére hasonlóul egy ezer forintoknak interesse [kamat] fordítassék [...].*

Költ Pozsonyban, pünkösöd havának 30. napján 1827. esztendőben.

Kopácsy József veszprémi püspök”¹⁷

Ezért őt az Akadémia „rejtett votumok többsége által, ülésel és vokssal bíró” tiszteletbeli taggá választotta (1831. február 15.)¹⁸

¹⁴ HORVÁTH 1937.79.

¹⁵ HORVÁTH, 1937. 80.

¹⁶ KOPÁCSY 2007.

¹⁷ A levelet mai helyesírásunk szerint közöltem. – S. J.

¹⁸ DARNAY 1928. 197.

Halála (1847. szeptember 18.) után az Akadémián november 8-án Szilasy János rendes tag, a magyar filozófiai műszótár egyik kidolgozója emlékezett meg róla: „...a magyar nyelvet tanítás által terjesztő külön intézetre is legnagyobb készséggel hozta áldozatát, igaz szívvel örült akadémiánk előmenetelének és gyarapodásának [...] Ámbár neveltetése latin volt, s feszített szorgalom után német és francia nyelven könnyen szólt: a magyar szó mégis legkedvesebb volt előtte...”¹⁹

Simonyi Zsigmond (1853–1919)

Veszprémben született a magyar nyelvészet egyik legkiválóbb művelője, Simonyi Zsigmond (1853–1919): számos szakkönyv írója, a *Magyar Nyelvőr* szerkesztője. Halálának századik évfordulóján illő, hogy kicsit részletesebben is megemlékezzünk róla. A veszprémi szatócs fia, Steiner (1874-től Simonyi) Zsigmond pesti diákként ismerkedett meg Szarvas Gáborral, a kor kiemelkedő nyelvészével, aki hamar pártfogásába vette a tehetséges és szorgalmas diákot. És hamarosan, az 1872-ben meginduló és mind a mai napig létező! nyelvészeti folyóirat, a *Magyar Nyelvőr* munkatársai közé választotta. Lipcsei, berlini és párizsi tanulmányok után 1876 őszén megszerezte a doktorátust, és 1877-ben – huszonnégy évesen! – már egyetemi magántanár. Ettől kezdve rendkívül termékeny szerzőnek bizonyult: különböző folyóiratokban számos publikációja jelent meg, és az általa írt könyvek is majd egy folyómétert töltenek meg a megyei könyvtár helyismereti tárában. Korában főként a rendkívül erős német nyelvi hatásokkal kellett felvennie a küzdelmet. Az *Antibarbarus* című könyvében (1879) főként a germanizmusokkal, illetve a nyelvi modortalanságokat igyekezett kigyomlálni. De írt könyvet a magyar mondatban történetéről, a helyes magyarságról és a középiskolai diákság számára pedig különböző nyelvkönyveket, köztük latin szótárt is.

Legjelentősebb alkotásai rendszerző, összefoglaló jellegűek, így a *Tüzetes magyar nyelvtan*, továbbá *A magyar határozók*, *A magyar kötőszók* és *A jelzők mondatana*. E címek is jelzik, hogy legkedveltebb szakterülete a mondatban volt. Másik maradandó alkotása a mesterével, Szarvas Gáborral közösen szerkesztett *Magyar nyelvtörténeti szótár. I–III. Bp., 1890–1893*.

¹⁹ MAÉ VII. évf. 1847. november, X. sz. 291–295.

Az ő kezdeményezésére szűnt meg a vonatkozó névmások (a ki, a mi) különírása. A népnyelv is nagyon érdekelte. Számos tájszó és nyelvi fordulat az ő feljegyzésében maradt az utókorra. De a ma divatos pszicholingvisztika egyik első hazai művelője is volt.

Közben számos nemtelen támadás is érte. Kiváltképp a nyelvtörténeti szótár és a helyesírás reformja kapcsán. A Tanácsköztársaság bukása után az akadémiai igazolóbizottság megalázó eljárást indított ellene. A nyelvészeti folyóiratok megmentése érdekében tett lépéseit félreértelmezték. Érzékeny idegrendszere hamar felmondta a szolgálatot, rövidesen ágynak esett, és 1919. november 22-én meghalt. Sírja a budapesti Kerepesi (Fiumei úti) temetőben található.

Városunkban vármegyei szolgabíróként, majd főjegyzőként kezdte pályafutását Zsoldos Ignác (1803–1885), a magyar jogi szaknyelv egyik megteremtője, 1867 után Budapesten a Hétszemélyes Tábla, majd a Kúria tanácselnöke. Magyar nyelvű közigazgatási szakkönyvei révén 1838-tól az Akadémia rendes tagja. Élete végén Veszprémben telepedett le, s főként Seneca bölcséleti műveinek magyarra fordításával foglalkozott. Az Alsóvárosi temetőben nyugszik. (Állítólag a falusi jegyzők számára írt könyve inspirálta Eötvös Józsefet *A falu jegyzője* című ismert regényének megírására.)

Nagy J. Béla (1884–1967)

Nagy J. Béla (1884–1967) tanár, nyelvész, élete utolsó évtizedeit Veszprémben töltötte. Két évtizeden keresztül (1919–1939) szerkesztette a *Magyar Pedagógiát*. A huszadik század harmincas éveiben pedig a pesti egyetemen a stílusról és a nyelv tanításának módszertanáról tartott előadásokat. Ő volt az, aki éltre hívta az Akadémia Nyelvművelő Bizottságát, s titkárként annak ügyeit is intézte. Huszonkét évig társszerkesztője volt a *Magyarosan* című folyóiratnak. Középiskolások számára írt tankönyveiből pedig nemzedékek tanultak. Tankönyvei világos, magyaros stílusukkal, lényegre törő tömörségükkel, szórakoztató, szinte játékos feladatokkal voltak telítettek. Ugyanakkor a tudományos alaposágról, a leírtak megbízhatóságáról és a könnyed előadásmódról sem feledkezett meg.

Évtizedeken keresztül ő volt magyar nyelvművelők nesztora. Amikor a két világháború között az a nézet kapott lábra, hogy a nyelvművelés lényege az idegen szavak üldözése, ő váltig küzdött eme áltudományos, a nyelvművelés ügyét leszűkítő nézet ellen. Veszprémben élete utolsó huszonöt évét töltötte, visszavonultan, könyvei közé bezárkózva, szinte „kődlovaggá” vált, mint halálakor

Kovalovszky Miklós írta róla.²⁰ Innen küldte cikkeit, tanulmányait. Itt rendezte sajtó alá nyelvművelő írásait, melyekben rendszerint a nyelvművelés legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseiről értekezett.

1974-ben, születésének 90. évfordulóján sírjának megkoszorúzásakor Grétsy László így emlékezett róla: „*Nem volt olyan egyetemes nyelvtudós, mint Gombocz Zoltán, nem volt olyan nyelvművész, mint Kosztolányi Dezső, nyelvművelőként azonban mindkettőnél nagyobb. Ő az összekötő kapocs a felszabadulás előtti és utáni évek nyelvművelése között.*” Emlékbeszédében arra is utalt, hogy az 1960-as években szárnyra kelt Magyar Nyelv Hetének is ő volt az egyik kezdeményezője.

Válogatott tanulmányai *Egy emberöltő nyelvünk védelmében* címmel az Akadémiai Kiadónál jelentek meg, már a szerző halála után, 1968-ban.

Nézzünk ezek közül néhány címet! Arany János nyelvművelése, Simonyi Zsigmond nyelvművelő munkássága, Van-e nyelvhelyesség?, Nyelvhelyességi babonák, Egyes szám vagy többes szám? Szórendi kérdések, Igealakok használata, Hogyan nevezzük a nőket? Hogyan ragozzuk a magyar igét?, Mi a különbség a *de* és a *hanem* között?, Köznyelvi kiejtésünk, Helyesírásunk időszerű kérdései...

Születésének századik évfordulóján, 1984-ben a rádió Édes anyanyelvünk című rovatában Lőrincze Lajos így emlékezett meg róla: „...*munkássága ma is élő és ható tényező nyelvművelésünkben. A magam részéről tisztelt és kedves mesteremnek tartottam életében s így él emlékezetemben halála után is. Tiszteltem nagy tudását, tudományos pontosságát, kristálytisza stílusát, szerettem rokonszenves egyéniségét, mély humanizmusát, Arany Jánosra emlékeztető bölcsességét, emberségét.*”²¹

Egerben 1987 óta rendezik meg a Nagy J. Béla országos helyesírási versenyt a felsőoktatási intézmények hallgatói számára, amelyre Magyarország, valamint a Kárpát-medence más egyetemei, főiskolái neveznek be egy-egy hallgatót. A Dózsa-városi temetőben nyugszik.

Nagy J. Béla munkásságának egyik folytatója a Veszprém közelében, Szentgálon született – de aki veszpréminek vallotta magát – Lőrincze Lajos (1915–1993) nyelvész, nyelvjáráskutató, a magyar nyelv fáradhatatlan öre. Első nyelvművelő kötetét éppen Nagy J. Béla lektorálta (*Nyelv és élet*, 1953, Kodály Zoltán előszavával.) 1954-től a *Magyar Nyelvtör* felelős szerkesztője. E minőségében Simonyi Zsigmond utóda. 1952-től az *Édes Anyanyelvünk* műsor szerkesztője a rádióban. A hazai nyelvészek a XX. század második felét „Lőrincze-korszaknak” is nevezik. Rádióműsora, az *Édes anyanyelvünk*, évtizedeken keresztül tanította a helyes nyelvhasználatra a honi és a határon túli magyarságot. A Magyarok Világszövetségében az anyanyelvi

²⁰ Magyar Nyelv 1968. 122–123.

²¹ LŐRINCZE Lajos. Megemlékezés Nagy J. Béláról, *Horizont*, 1984/3. 40–41.

Lőrincze Lajos (1915–1993)

konferenciák szervezésével sokat tett a határainkon túli magyarság összefogásáért, nemzettudatuk elmélyítéséért.

A XVIII–XX. századokra oly jellemző veszprémi nyelvészeti megújulás lendülete ma is töretlen, a Pannon Egyetem kutatóközpontként is jelentős. Se szeri, se száma az egyetem nyelvtudományi tanszéke által szervezett konferenciáknak, kiadványoknak. Veszprémi szempontból különösen érdekesek a „*Regionalitás és nyelvjárásiasság Veszprém megyében*”, valamint a „*Nyevjárasi szövegek Veszprém megyéből*” című kötetek. De említhetjük Paczoly Gyula professzor úr 55 nyelvű! közmondásszótárát is, mely nemzetközi viszonylatban is jelentős. Mindezek ékesen bizonyítják, hogy Veszprém nem csak a múltban, de a jelenben is – a nyelvészek városa.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- BADICS Ferenc (1927): *Horváth János püspök 1769–1835*, Veszprém.
- BÁNDI László (1989): *A veszprémi nyomdászat két évszázada*, Veszprém.
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes (2011): Kazinczyról a történész. *Édes Anyanyelvünk*, 2011/1. 10.
- BÍRÓ Ferenc (2010): *A legnagyobb pennaháború. Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*. Budapest.
- CSETRI Lajos (1990): *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korában*. Budapest.
- CZIFRA Mariann (2009): A „nyelvújítási harc” korlátai. Egy kognitív metafora értelemképző szerepe a nyelvújítás narratívájában. *Irodalomtörténet*, 321–340.
- DARNAY Kálmán (1928): *Kopácsy József pályafutása a kőműves kalapáctól a bíboros-kalapig*. In: DARNAY Kálmán: *Kaszinózó táblabírák*. Budapest. 197–204.
- FELDE Györgyi (1975): Egy régi magyar nyelvész: Somogyi Gedeon. *Magyar Nyelv*. 242–246.
- HORVÁTH Konstantin (1937): *Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások” (Az első magyar kat. teol. folyóirat) története 1820–1824. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822*, Veszprém.
- HUDI József (2009): *Könyv és társadalom. Könyvkuháura és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében*. Budapest.
- Kazinczy Ferenc levelezése* [KazLev], I–XXIII, sajtó alá rend. VÁCZY János (XXII), HARSÁNYI István, (XXIII) BERLÁSZ Jenő és munkatársai, MTA, Budapest. 1890–1960.
- KISFALUDY Sándor (1892–1893) *Minden Munkái I–VIII.*, Budapest, Franklin.
- KÓKAY György (2004): *Horváth János, Verseghy Ferenc és az első magyar katolikus folyóirat* In: *Magyar Könyvszemle*, 120. 2004/3. 213–225.

- KOPÁCSY József (2007) *veszprémi püspök alapítványtevő levele* = Az MTA alapításának dokumentumai. Budapest, Archív Kiadó. (hasonmás az Országos Levéltár gyűjteményéből).
- LŐRINCZE Lajos (1993): *Megnől az ember szíve*. Veszprém. *Új Horizont*.
- MAÉ (1847): Magyar Academiai Értesítő VII. évf. 1847. november, X. sz. 291–295.
- MARGÓCSY István (1980): Pápay Sámuel és literatúrája. *Irodalomtörténet*. 377–404.
- NEMES PAPP István: *Az élet történeteire s jövődő állapotjára nézve magával békeségre lépett tudós...néhai Somogyi Gedeon Urnak gyászos koporsójánál elő adott [gyászbeszéd]*. Veszprémben 1822, Számmer Klára [nyomdája].
- RÉVAI Miklós (1988) *a nyelvről és a nyelv művelésről*. Szerk.: Z. SZABÓ László, Győr.
- SEBŐ József (2013): *Dicsalom, avagy Veszprém mint Széphalom ellenpólusa*, Veszprém. Vár Ucca Műhely Könyvek 30.
- SOMOGYI Gedeon (1819): *Értekezés a Magyar Verselés módjáról és Fordításokról*. Veszprémben özv. Számmer Mihályné Betűivel.
- TOLCSVAI NAGY Gábor (2007): *1813. A nyelvi és irodalmi izlésvita nagy, nyilvános szakasza. Mondolat*. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A magyar irodalom története* II. Budapest.
- TOMPA József (1975): *Simonyi Zsigmond*. Budapest.

A Veszprémi Szemle 54. szám megjelenését támogatták:

		Honoráriumról lemondottak:	
Benedek és Társa Bt.	Veszprém		
Bernáth Ildikó	Veszprém		
Demény Zoltán	Veszprém	Dr. Csiszár Miklós	Veszprém
Farkas Gyuláné	Budapest	Dr. Földesi Ferenc	Veszprém
Kecskés Csabáné	Veszprém	Kovács Győző Gyula	Veszprém
Dr. Kovács Gyula	Székesfehérvár	Rainer Pál	Veszprém
Lukácsné Takács Rózsa	Veszprém	Sebő József	Veszprém
Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár		Somfai Balázs	Veszprém
	Pétfürdő		
Dr. Próder József	Veszprém		
Solymosi Klára	Veszprém		
Somfai Balázs	Veszprém		
Szalontai Árpád	Veszprém		
Vörösmarty Mihály Könyvtár			
	Székesfehérvár		

FORRÁSKÖZLÉS

„Kolerás betegek az intézetben”

Laczkó Dezső notesz feljegyzései az I. Világháború idejéből

RAINER PÁL

FÉLIDEJÉNÉL JÁRVA AZ I. VILÁGHÁBORÚ CENTENÁRIUMÁNAK, kezdtem el azon gondolkozni, hogy miként tölthette a háború alatti években napjait Laczkó Dezső (Trencsén, 1860. július 22. – Veszprém, 1932. október 28.) az 1888-óta Veszprémben élő kegyesrendi (másként piarista) szerzetes, földrajz–természetrajz szakos tanár, geológus, 1912–1918 között a veszprémi kegyesrendi főgimnázium igazgatója, s egyben 1903–1932 között a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója.¹

Laczkó Dezső irathagyatékát a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Múzeumtörténeti Adattára őrzi. Ebben megtalálhatóak Laczkó 1903 és 1932 között vezetett zseb noteszai is, összesen 14 darab.² A világháborús évek feljegyzéseit a 9. számú (1913 és 1916 között vezetett)³ és a 10. számú (1916 és 1921 eleje között vezetett) notesz⁴ tartalmazza. Mindkét notesz egyforma kivitelű, 16,8x11.6 cm méretű, szürke-fekete aprókockás borítójú, külső sarkain enyhén legömbölyített formájú, sima (vonalazás nélküli) lapokat tartalmazó bolti papírfüzet. Mindkét füzet fekete grafit és helyenként tintaceruzával íródott, számos kék és piros színű ceruzás aláhúzással. Az 1913–1916-os füzetben beragasztva megtalálhatóak a korabeli vasúti menetrendből kivágott aktuális Veszprém környéki, dunántúli részek is.

Laczkó ugyan nem vezetett napról-napra, folyamatosan naplót, ám az őt érintő fontosabb, érdekesebb dolgokat, eseményeket feljegyezte. Ezek lehetnek rendjével, az általa vezetett gimnáziummal és múzeummal kapcsolatosak, továbbá kirándulá-

¹ Laczkó életútjáról: SZŰCS 1933; LÓCZY 1938. 26–33.; KANSZKY 1942. 340–349.; DAX 1990. 29–33; LÉH –KOLTAI 1998. 223.; Múzeumi arcképcsarnok 2002. 535–536.; HUCHT-HAUSEN 2009. 99–98.; RAINER 2011.; S. PERÉMI 2011.

² LDM Múzeumtörténeti Adattára 48.807/1977.–48.820/1977.

³ LDM Múzeumtörténeti Adattára 48.815/1977.

⁴ LDM Múzeumtörténeti Adattára 48.816/1977.

sok, geológiai, régészeti, néprajzi szemle és gyűjtő utak, feltárások és egyebek. Viszont egyetlen szót sem ejtett pl. a háború kitöréséről, a veszprémi csapatok harc-térre indulásáról, vagy a számos háborús hercehurca miatti gimnázium igazgatóság-ról való 1918-as lemondásáról. A következőkben noteszei 1914 júliusától 1918 dec-emberéig terjedő részét adjuk közre.

Laczkó kézírása meglehetősen kusza, esetenként (ami főleg a személy- és hely-neveknél okozhat problémákat) rendkívül nehezen olvasható. Az eredeti írásmódot mindenütt megőriztem. Az olvashatatlan részeket pontozással (...), a bizonytalan olvasatokat kérdőjellel (?) jelöltem meg.

A feljegyzések 9. számú notesz

1914. júl. 20. Kossuth-utca déli szegélyén az ev. templomtól kelet felé a talaj egyengetés közben bronzkori urnasírok jöttek elő.⁵ Pontosabban a szikvízgyári bér-ház előtt.⁶

Egy nagy (160x90 m) dolomitba tán 60 cm-re mélyesztett és e felett még 30 cm humusszal fedett gödörben 3 urnafészek feküdt.

II

a) 3 db agancs, – b) 9 db urna, 1 ed. fenék 1 talajtöredék az égetés helyéről (e) – c) 7 db – d) 5 db – Az I. sz. ponton a szikvízgyár udvarába bevezető uttest alatt I és II közt, tiszta dolomit...ban 1 agancstöredék – és az I. sz. sírgödör, ebben 8 db urna, – a III sz. a. 10 drb és a IV sz. a. 10 db. – Ezen kívül szórványosan előjött edénytöre-dékek (V) **(1. ábra)**

VII. 21.

Gulubár Imre 4 –

Horváth Károly 1 –

Walthausen(?) András 1 –

Nagy István 2 –

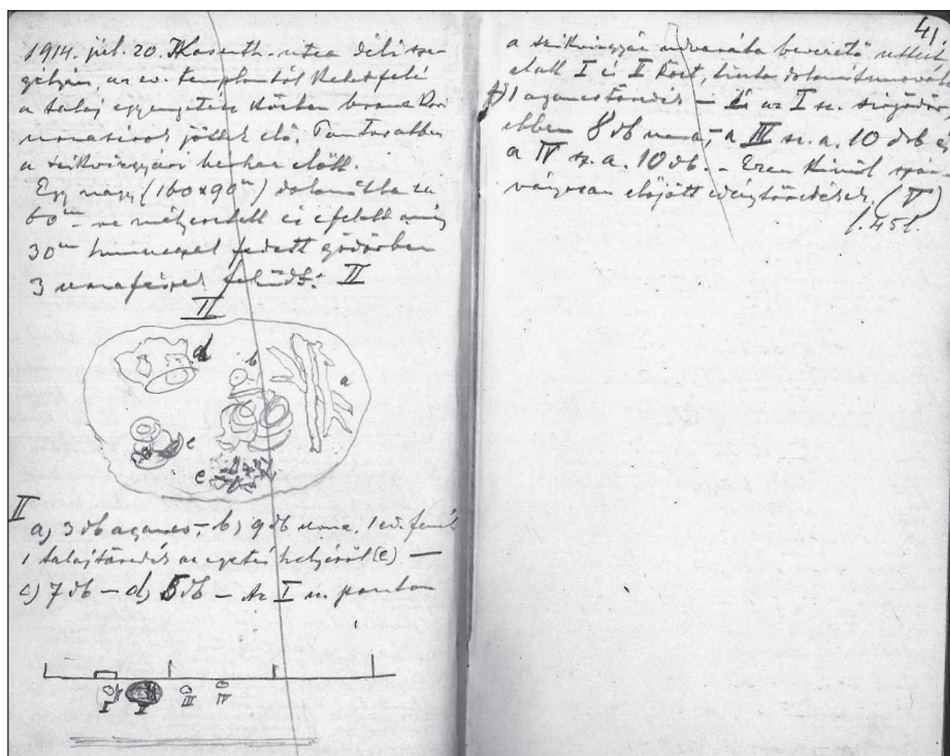
Arany József 1 –⁷

1914. nov. 15. gimn. bér(?) gyűlés. A gimn. személtelhordás 915 jan 1-től magán-vállalkozóval. A gimn. alaptőke hadikölcsönbe fektetendő. 20000 K-t jegyzünk a nagygimn. címén levő 30000 K alapból.

⁵ A veszprémi Kossuth utcáról van szó.

⁶ A Kossuth L. u. 14. szám (régi házszám 489.) volt a Veszprémi Szikvízgyár R. T. tulajdona. Veszprém megyei város háztulajdonosok névjegyzéke. 11. Nr. 279. LDM Műemléki Adattára 10455.; A középsőbronzkori mészbetétes kultúrához tartozó lelőhelyről: MRT 2. 1969. 242. 51/35. lelőhely.

⁷ Valószínűleg a feltáráson részt vett munkások nevei és napi bére.

1. ábra: Az 1914. július 20-i feljegyzések, a Veszprém, Kossuth L. utcai bronzkori sírok helyszínrajzával és a II. urnafészkek rajzával

1915. jan. 3-án g. biz.⁸ értekezlet. Igazg. a jkv⁹ illető passzusánál felemlíti, hogy a szemétkihordást, miután a gimn. épületet dec. 10 óta a katonaság használja, ez fogja gondozni. – Elnök jelenti, hogy a miniszter az államsegély felosztását a Kegyesr¹⁰ és a hitközs.¹¹ illetőleg 84–16 %-ban állapítja meg. Kéri egy szűkebb bizottság kijelölését e kérdés tárgyalására.

1915. jan. 6. g. b.¹² értekezleten a szűkebb bizottság a köv.¹³ javaslatot terjeszti elő: Engedjen át a Kegyesrend a g. bizottságnak 25%-t, ha nem, – úgy felajánlja egész vagyonát az államnak, kiköti az intézet kath.¹⁴ jellegét továbbra is. A biz. a

⁸ g. biz. = gazdasági bizottsági

⁹ jkv = jegyzőkönyv

¹⁰ Kegyesr. = Kegyesrend (Piarista Rend)

¹¹ hitközs. = hitközség

¹² g. b. = gimnáziumi bizottsági(?)

¹³ köv. = következő

¹⁴ kath. = katolikus

javaslatot elfogadja – Igazg. kéri nyilatkozatát, mely szerint a g. b. az eddigi alapoktól eltérő alagra helyezkedvén, érdelemes nyilatkozatot csak a Kegyesr. Kormány véleményének kikérése után fog tenni.

A b.¹⁵ elhatározza, hogy jan. 10-én plenáris ülést tart, melyre a miniszteri megbízottat (Kárpáti K. főigazgatót) is meghívja.

1915. jan. 8. Budapest. Állams.¹⁶ – tanártart. Zirczről – Kolerás betegek az intézetben.¹⁷

A rendkormány megmarad a közölt álláspontján. (Piaristák 1900-ban kértek államsegélyt Kaptak évi 1000 K-t Házonkívül(?) évi 2000 K-val emelkedve. V – 1908-ban 7000-t kapott. – 911-ben kiutalt 9000 K ... államsegélyben bennfoglaltotta a 7000-t Ezt az országgy.¹⁸ szavazta meg.)

1915. I/10. a g. biz. plenáris ülésén a g. igazg. által tett nyilatkozatot l. a Házf. ikt.¹⁹ 5/1915. sz. alatt;

III/28. g. b. ülésén a I/10-iki ülés jkv-re igazg. megjegyzi, hogy abból a miniszteri döntés okmánya hiányzik. Kéri, hogy az a Rkormány²⁰ óhajához képest, amint azt az illető ülésen is kifejtette, belevétség. – Sok ellenmondás után (:nagyon hosszú, nem volt elhatározva sat.) elhatározzatik, hogy a jkv végére mellékletül lemásolandó. – Kránitz K.²¹ idézett szavainak (a tanároknak az áll. szem.(?) pótlékkal túl sok lesz a fizetésük /sic! Ezt egy veszprémi kanonok mondta!:/ hibás értelmét az igazgató nem igazíthatta helyre, mert nem hallgatták meg! (2. ábra)

¹⁵ b. = bizottság

¹⁶ Állams. = államsegély

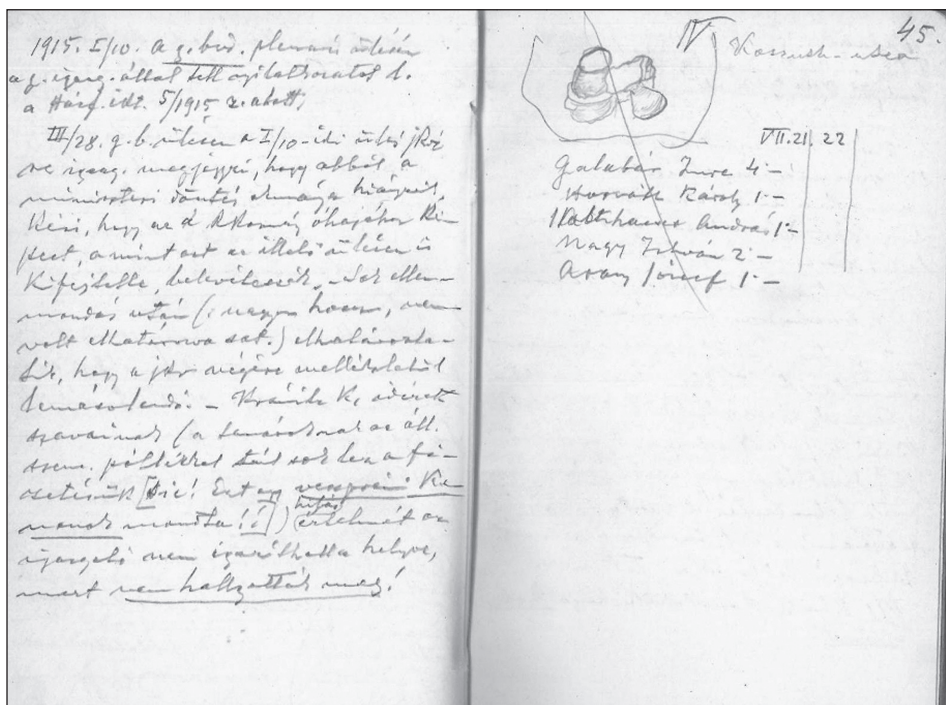
¹⁷ A veszprémi piarista főgimnázium épülete 1914. aug. közepétől szept. közepéig, majd 1914. dec.-től szolgált katonai kórházzal. Kegyes-tanítóréndiek értesítője 1915–1916. 9–10.

¹⁸ országgy. = országgyűlés

¹⁹ Házf. ikt. = házfőnöki iktató

²⁰ Rkormány = rendkormány

²¹ KRÁNITZ KÁLMÁN (Zalaapáti, 1841. júl. 1. – Veszprém, 1935. júl. 12.) r. k. pap, c. püspök. 1863. aug. 1. szentelték fel. 1863–1872 között káplán Karádon. 1873-tól plébános Alsópáhokon. 1892-től a keszthelyi kerület esperese. 1898-tól veszprémi kanonok. 1901-től segesdi főesperes. 1902-től heóvízi c. apát, somogyi főesperes. 1905-től zalai főesperes. 1907-től cymeai címzetes püspök. 1908-tól veszprémi örkanonok. 1909-től veszprémi székesegyházi főesperes, hantai prépost. 1911-től veszprémi éneklőkanonok, a Ferenc József Rend középkeresztje a csillaggal kitüntetettje. 1918-tól szentszéki ülnök. 1920-tól veszprémi olvasókanonok. 1922-től veszprémi nagyprépost, általános püspöki helynök. A II. oszt. Magyar Érdemkereszt a csillaggal tulajdonosa. Veszprém vármegye törvényhatóságának örökös tagja. Forrás: PFEIFFER 1987. 146–147.

2. ábra: Az 1915. január 10–március 28. közti feljegyzések, az 1914. július 21–22-i bérjegyzéssel és a Veszprém, Kossuth L. utcai IV. bronzkori urnafészkek rajzával

Választm. gy.²² 1915. júl. 27. d. e. 11. Jelen v. Koller S. alisp.²³ Hunkár D.²⁴
Véghely K.²⁵ Illés D. Molterer J.²⁶ L. D.²⁷

²² Választm. gy. = Választmányi gyűlés

²³ KOLLER SÁNDOR, nagymányai († 1919. szept. 20., 66 évesen) 1883-tól megyei árvaszéki ülnök, majd Veszprém vármegye főjegyzője, végül 1905–1915 között alispánja, a Ferenc József Rend középkeresztese. 1905–1912 körül a Veszprémvármegyei Múzeumi Egylet első alelnöke, a Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság elnöke. Sírja Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben található.

²⁴ HUNKÁR DÉNES, heidenzi (Szolgagyőr, 1852. szept. 4. – Veszprém, 1917. ápr. 26.) földbirtokos, lótenyésztési elnök. 1906–1917 között Veszprém vármegye főispánja. Forrás: VARGA 2009. 328.; VARGA 2014. 454.

²⁵ VÉGHELY KÁLMÁN († 1917) 1895-ig árvaszéki jegyző, 1895-től megyei aljegyző, 1907-től megyei főjegyző, 1915–1917 között Veszprém vármegye alispánja.

²⁶ Molterer J. = MOLTERER JÁNOS (1866–1927) veszprémi városi műszaki tanácsos. Sírja Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben található.

²⁷ L. D. = Laczkó Dezső

Elnök előterj. L. D. indítványát: mondja ki a vm. muz. egyesület,²⁸ hogy felhívást intéz a vármegyéhez oly értelemben, hogy a vm.²⁹ keresse meg a hadügymin.³⁰ hogy Csomay³¹ megbízásával fejeztesse be az új múz. építkezést, az épületet a háború végéig használja fel lábadozó kórháznak s így uton tegye szabaddá a gimn. tanítást.³² Többen hozzászóltak. Ennek keresztülvitelére felkéri a jelenl.³³ alispánt, intézzen kérdést Csomay építészhez. Kiknek felmentését tartaná szükségesnek s ezt tudassa a vmvel. Alispán elfogadja. T. t. u. a.

V/1. Rhé Gy.³⁴ konstatálta,³⁵ hogy a Rglinus eltűnt.³⁶

²⁸ vm. muz. egyesület = vármegyei múzeum egyesület

²⁹ vm. = vármegye

³⁰ hadügymin. = hadügyminiszter

³¹ CSOMAY KÁLMÁN id. (Balatonalmádi, 1872. szept. 22. – Veszprém, 1961. okt. 25.) veszprémi építőmester és téglagyáros. Számos helyi építkezés (így a múzeumépületé is) kivitelezője. Az I. világháború alatt katonai szolgálatot teljesített. Forrás: VARGA 2009. 145.; NAGYNÉ-SZABÓNÉ 2014. 19. Fekete Tamás írása.

³² A piarista gimnázium épületét ugyanis a világháború alatt a katonaság használta, főleg kórházi célokra.

³³ jelenl. = jelenlévő

³⁴ RHÉ GYULA, szentbenedeki (Tiszaeszlár, Szabolcs vm., 1871. nov. 9. – Veszprém, 1936. nov. 16.) MÁV-felügyelő, régész, múzeumigazgató. Rhé Antal szabómester és első felesége, Aigner Amália (†Tiszaeszlár, 1882. ápr. 11.) gyermeke. Iskoláit több helyen, részben, mint magántanuló végezte: Budapest VIII. ker. Madách utcai elemi iskola (–1881), Budapest József fiúárvaházi elemi népiskola (1882–1883), Budapest VIII. ker. (Józsefvárosi) községi főreáliskola (1883–1887), Kőrmöcbányai kir. állami főreáliskola (1887–1888), Budapest V. ker. állami főreáliskola (1888–). Utóbbi helyen érettségizett (1895. szept. 9.), miután előzőleg, nem törődve apja rosszallásával, több évet töltött Németországban és Olaszországban művészeti, régészeti emlékek tanulmányozásával, ahol festésből és képek restaurálásából tartotta fenn magát, s közben jól megtanult németül és olaszul. Érettségi után rövid ideig járásbírói díjnok, majd Deutsch Sándor kereskedő könyvelője Budapesten. 1895. jan. 1. – 1924. dec. 31. között MÁV tisztviselő: díjnok (1895. jan. 1.), hivatalnok-gyakornok (1897. júl. 1.), végleges-hivatalnok (1900. jan. 1.), ellenőr (1914. nov. 1.), főellenőr (1919. jan. 1.), végül felügyelő (1921. aug. 1.). 1897-ben MÁV vasúti tisztképző tanfolyamot végzett. Állomáshelyei: Budapest, Déli-pályaudvar (1895), Szombathely (1895. nov. 1.–), Veszprém (1897. máj. 1.–), Jutas (1899. jan. 1.–), Veszprém (1921. máj. 3.–), Celldömölk (1923 végétől, de lehetséges, hogy ezt az állomáshelyét a valóságban nem foglalta el). 1910–1921 között jutasi állomásfőnök, 1921–1923 között veszprémi állomásfőnök, 1923–1924 között celldömölki áru pénztárnok(?). 1915. szept. 8-án a világháborús hadiközlekedés körüli érdemeiért megkapta az Arany Érdemkeresztet a Vitézségi Érem szalagján. 1924. márc. 26-án a vasúti szolgálata alól felmentették, és beteglétszámba helyezték. 1924. jún. 24-én létszámcsökkentés miatti felmondás alá vonták, és december végéig szabadságot kaptak. 1925. jan. 1-én nyugdíjazták.

A Veszprémvármegyei Múzeum munkáiban annak megalakulásától (1903) öntevékenyen részt vett Laczkó Dezső oldalán, akivel hamar szoros baráti kapcsolatba került. 1906. júl. 4-től mellékfoglalkozásként múzeumi osztályőr és múzeumegyesületi titkár. Ő rendezte a múzeum numizmatikai gyűjteményét, majd többnyire zömmel ő végezte, intézte a múzeum régészeti munkáit (Királyszentistván, Veszprém őskori-, Nemesvámos–Balácapuszta, Gyulafiratót–Pogánytelek

Farkasgyepü 1915. VII 27.

D. u. vonattal Városl.³⁷ – Este szarvasles.

VII. 28. Streitwald bronzkori sírmező (Hossz. Kút(?) – 3 talizmán gyűrű)

VII/29. vadászat. (1 őz) – Esett még 1 bika

VII/30. vadászat. Esett 1 tehén és egy őzbak.

VII/31. Dél előtt Németbányán. A tanítói új lak.³⁸ udvara helyén és környékén feküdt az egykori üveghuta.³⁹ Alapozásoknál sok üveget és olvasztótégelyt találtak (utóbbiakból Schädlnél Kislődön). Straub Ferenc bírót is adott 1 boros üveget, a melyet öreg apjáról őriz s állítólag itt készült. Rajt van köszörült dísz között az öreg Str. neve kezdőbetűje is.⁴⁰ – Nagyon egyezik a somhegyi gyártmányokkal: Plell György tanító neje 2 lámpát és néhány könyvet adott.⁴¹

G. biz. gyűlés 1915. szept. 15.

Előterjesztve Csete Antal bír.⁴² ügyész beadványa, amelyben felhívja a bizottságot, hogy a felv.⁴³ és tandíjak átvételét és a tanártartási díj kifizetéseit tagadja meg

római-kori-, Jutas, Öskü, Várpalota, népvándorlás-kori-, Veszprém–Kálváriadomb, Veszprém–Margit romok középkori ásatások, balácai mozaikpadló felvétele és a Magyar Nemzeti Múzeumba való felszállítása stb.). Terepmunkái mellett publikálta kutatási eredményeit, rendezte a múzeumi anyagot, élénk társadalmi, közművelődési és tudományos tevékenységet fejtett ki. Érdemei voltak az új múzeumépület munkálatai és az új múzeumi kiállítás kialakítása körül is (1925). Ekkor múzeumi igazgatóorré nevezték ki. Laczkó Dezső halálát követően a Veszprémvármegyei Múzeum második igazgatója (1932. dec. 21. – 1936. nov. 16. között).

Veszprém város képviselő testületének tagja, a Veszprémi Vasutas Sport Egyesület elnöke (1922. jan. 14-től), a Veszprémi Iparoskör tagja (1924. jan. 21-től), a Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztályának elnöke, számos további tudományos és társadalmi egyesület tagja. A Nemzeti Egység Pártja tagja, 1933. márc. 15-től Veszprém megyei város II. városrész „községi” pártszervezetének elnöke. Nyugdíjazását követően lakása Veszprém, Petőfi Sándor utca 10–12. szám alatt volt. Forrás: Rhé Gyula hagyatéka, iratai, jegyzetei, levelezése stb. LDM Múzeumtörténeti Adattára 48862/1977 – 48903/1977. (101–104. doboz); FETTICH 1963.; PALÁGYI 1991.; KÓPHÁZI 1994. 37–41.; Magyar múzeumi arcképcsarnok 2002. 743–744. Kópházi Ferencné szócikke.

³⁵ konstatálta = megállapította

³⁶ A Veszprémvármegyei Múzeumnak az 1870-es években, feltehetően Nagyvázsöny–Csepelypusztán előkerült Regalianus-féle dupla denáráról van szó, amelyet elloptak. Forrás: GOHL 1904.; RHÉ 1908. 10.

³⁷ Városl. = Városlőd

³⁸ lak. = lakás

³⁹ Az 1757–1781 között működő németbányai üveghuta a veszprémi püspökség városlődi uradalomához tartozott. Forrás: FÁBIÁN–HADNAGY 1982

⁴⁰ Veszprémvármegyei Múzeum Szerzeményi Naplója I. 237. Nr. 4576. LDM Adattár.

⁴¹ A könyvek: Veszprémvármegyei Múzeum Szerzeményi Naplója I. 237. Nr. 4575. LDM Adattár.

⁴² bír. = bírósági

⁴³ felv. = felvételi

a piaristáktól. (Ezt a g. igazgató⁴⁴ már előzőleg Perényi(?)tól tudta meg, aki elnöki utasításra az első félévi szokásos elszámolást megtagadta. Igazgató felszárította ki ez ügyben a gyűlést, egytuttal magánlevélben értesítette e dolgról a rendfőnököt, aki azonnal küldött idevágó utasítást: 100/1915). Igazg. kifejti, hogy a felv. és tandíj a biz. tulajdona és elszámolása nem csak a most. igazg.⁴⁵ egyenes kívánsága, – ez így történik 1868 óta. A tanártart. díjat pedig a most is érvényes 1868. 84 és 94 évi szerződések biztosítják a piaristáknak.

A gyűlés az ig. felvilágosító szavai után az ügy.⁴⁶ beadvány mellőzésével Koller S. indítványát fogadja el, a mely szerint az eddigi jogviszony fenntartandó, a míg a szerződések fel nem bontatnak. De ezzel a biz. a fenntartó jelleget nem vállalja. Folyt. a gyűlés az igazgató 1913/14 évi számadásait elfogadja s neki a felmentvényt megadja.

1916. jún. 22. g. biz. gyűlés.

1. Tárgyalja a (77/1916 Rf.) Rendfőnök 755 sz. átiratát, melyben a bizotts. felszólíttatik az eddigi felvett áll. segély elszámolására.

Csete ügyész véleményére a bizottság kimondja, hogy az áll. segély felosztását megállapító min. döntés⁴⁷ meghozatala óta az áll. segélyt fel nem vette. Az előzőleg felvett segélyt pedig bevételként gyümölcsözőleg kezeli. Ily értelemben át fog írni a Rendfőnökhöz, a kezelése alatt álló összegek kimutatásával.

2. A gimn. igazg. 1914/15-iki számadásaira a szv. biz.⁴⁸ véleménye alapján a felmentvényt megadja.

10. számú notesz

1916. VII. 5 Budapest. Rfk.⁴⁹

a) A dispos. megváltozt.⁵⁰ alig várható megfelelő szakerők hiányában.

b) Mézner-hagyaték. A Stefanitsné kérelmének ügyvéddel való megtárgyalása után véleményt a Rkormányhoz jóváhagyás végett.

c) Dombay Gyula gyógyszer.(vagy gyógykez.⁵¹?) esetleg temet.⁵² (egyszerű) költs.⁵³ a ház fedezi, a rend megtéríti.

⁴⁴ g. igazgató = gimnáziumigazgató, azaz Laczkó Dezső

⁴⁵ most. igazg. = mostani igazgató

⁴⁶ ügy. = ügyészi

⁴⁷ min. döntés = minisztériumi döntés

⁴⁸ szv. biz. = számviteli bizottság

⁴⁹ Rfk. = rendfőnök, azaz a rendfőnöknel

⁵⁰ dispos. megváltozt. = dispositio megváltoztatása

⁵¹ gyógykez. = gyógykezelési

⁵² temet. = temetési

⁵³ költs. = költségeit

1916 júl. 9. Óvárival⁵⁴ a Kovács Gábor-féle birtokon vízkeresés.

A Vámosi⁵⁵ Temetőidülőben levő Büdöskut vize a földszín magasságában, nagyritkán ki is folyik. Vize jó, 120 m mély, feneke piszkos, az egész kuttest el van hanyagolva. Isszák. 345 m t. sz. f.⁵⁶ – Lefolyása ca 200 m-re É. felé mérve(?) rétet teremt. Azontúl a talaj víztartalma csökken, de a levezető völgyelés árkában 50–60 m mélyről a kézi fúró állandóan víztartalmat mutat. Az országút mellett az Utászház közelében régebben végzett 36 m-es kutatás vizet nem eredményezett. Ez a kut is egy a Temető dülő felől levezető rövidebb vízárókban készült.

Ott a hol e 2 vízárók találkozik, kut-ásásra alkalmas pont mutatkozik. Ellene szól a márga feltöréstől való távolsága. A főárkot követve elértük a Kovács féle szántott föld sashegyi sarkát. Itt és különösen innen dny-nak a tábla dny sarkában egy nagyobb vízmosásban élénk fűzfa és Pelacita(?) -vegetáció.

Ezek a pontok ajánlva próbaásatásra.

Az altalajt mindenfelé vastag lösz fedi.

A forrás és Sashegy(alja) közt mags. kül.⁵⁷ 50 m (grátisz)

1916. júl. 22. Út. Pozsonyba. Ind. d. e. 1h-kor, érk. este 7 ½-kor. (226 K.)

Júl. 23. Vasárn. Dómtempl. Sz. György szobor –

„24. D. u. 1.30 kor vonattal Lamacsig.⁵⁸ Onnan gyalog Hidegkuton⁵⁹ át a Dévényi hegyre. (Theben-kugl). Hidegkuton érdekes templomépítmény. Népe tót, barátságatlan. Házai tiszták, fehér meszelés, kék mázolóással díszítve. A templom 285 m tsz. f. Innen az út (turista de elhanyagolt jelzéssel) kertszerűleg művelt kele-

⁵⁴ ÓVÁRI (OBELE) FERENC dr. jur. (Veszprém, 1858. máj. 3. – Veszprém, 1938. márc. 11.) ügyvéd, politikus. Középsikolai tanulmányait a veszprémi piarista és a székesfehérvári ciszterci gimnáziumban végezte. Budapesten jogot tanult. 1882-től jogtudományi doktor. 1884-től ügyvéd Veszprém-ben. A város és a vármegye tiszteletbeli ügyésze. 1885-től vármegyei törvényhatósági bizottsági tag. 1887-től a Veszprémi Önkéntes Tűzoltó Egyesület örökös főparancsnoka. 1896-tól az Országos Tűzoltó Szövetség alelnöke. A Veszprémi Takarékpénztár elnök-igazgatója. 1892-től a nagyvázsonyi, 1906-tól a veszprémi kerület (szabadelvű párti) országgyűlési képviselője. 1909-től Veszprém díszpolgára. 1918-ban a Veszprémi Nemzeti Tanács egyik alapítója. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt tús Veszprém-ben. 1926-tól felsőházi tag. A Ferenc József Rend lovagja. Számtalan helyi ügy pártolója, kiharcolója, mecénása (pl. városrendezés, vízvezeték-építés, színház-építés, szőlőkultúra újraélesztése, ipar pártolása, Balaton-környék fejlesztése, vasútépítés, tűzoltóság, gyermekvédelem és oktatás, hadiárva-gyámolítása stb.). Több egyesület, társaság tagja vagy elnöke. Kortársai részéről számos támadás érte: hivatali hatalommal való visszaélés, sikkasztás, ellenlábasaik megfélemlítése stb. Forrás: HAHN-ZSADÁNYI 1929. oldalszámozás nélkül; V. FODOR 1994. 13–16.; MOLNÁR 2001. 147–152.; NAGY 2013. 11.; MIHÁLYFI-RUPERT 2017. 74.

⁵⁵ Vámosi = Nemesvámos

⁵⁶ t. sz. f. = tengerszint felett

⁵⁷ mags. kül. = magasság különbség

⁵⁸ Lamacs (Pozsony vm., Pozsonyi j.), ma Bratislava városrésze, Szlovákia.

⁵⁹ Pozsonyhidegkút (Pozsony vm., Pozsonyi j.), ma Bratislava városrésze, Szlovákia.

ti lejtőn felvezet az erdős oldalakra. Magán a hegycsúcson várszerű árkolással. Ény oldalán kőből épült, de állandóan zárva tartott turistaház. A füves, nyílt tetőről terjedelmes kilátás N felé a Morva lapályra, O felé a Kiskárpátokra. W⁶⁰ irányában és D-re a Duna csodásan szép tájaira (Dévény,⁶¹ a várrom Duna-szigetek, Hainburgi hegyek, Pozsony felé, Kisalföldre). Teteje krist. kvtekből,⁶² lejtőin 300 m után(?) lajtmész és homok terpeszkedik.

A hegycsúc 514 m. Dévény felé vízmosásos, kellemetlen s fárasztó szerpentin és kocsijárta ut vezet. Dévény kellemes helység. A 212 m magas sasbércen terjedelmes várfalak. A fellegvár maradványán a millenniumi Árpádemlék. – A D. hegy csúcsáig Lamacstól 2 órai kellemes gyaloglás; le Dévénybe 1 óra. A Pozsony-környéki hegyek közt a legszebb kilátó. Este ½ 7-kor hajóval vissza. Társak: Szabó Gy., Gány(?) D. és Csabin(?) N. elemi isk. tanító. Sovány hadi élelmezés. Kenyerhiány.

Júl. 26. Látogatás Dr Jánosi Józsi(?)nál (honv. hadbíróági alügyész) és Dr Korniss Gyulánál⁶³ u. ekkor volt nála látogatóba Dr Schütz⁶⁴ is. Találkozás séta köz-

⁶⁰ N, O, W = az égtájak jelölése

⁶¹ Dévény (Pozsony vm., Pozsonyi j.), ma Bratislava városrésze, Szlovákia.

⁶² krist. kvtekből = kristályos kőületekből

⁶³ KORNIS (1906-ig KREMER) GYULA dr. theol. et phil. (Vác, 1885. dec. 22. – Budapest, 1958. ápr. 17.) piarista szerzetes, a korszak egyik legkimagaslóbb filozófusa, egyetemi tanár, jelentős szakirodalmi munkásságot kifejtő konzervatív, keresztény, nemzeti kultúrpolitikus. Egyaránt fellépett a szélsőbal és szélsőjobb, valamint a liberális eszmék ellen. 1900. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe. A budapesti és lipcsei tudományegyetemeken végezte tanulmányait. 1907-ben latin–magyar szakos tanári diplomát szerzett. Oxfordi ösztöndíjas. 1908. jún. 30-án szentelték pappá. 1907–1914 között tanár rendje budapesti gimnáziumában. 1914-ben a filozófiából egyetemi magántanári képesítést nyert, a pozsonyi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendkívüli, 1916-tól nyilvános rendes tanára, 1918–1919-ben a Bölcsész-ét, Nyelv-és Történet-tudományi Kar dékánja. 1920-tól a budapesti m. kir. Tudományegyetemen működött. Kezdetben a Filozófiai Tanszéken helyettesített. 1920–1927 között a II. Filozófiai Tanszéken nyilvános rendes tanár. 1920–1932 között a pedagógia jogosított, 1931–1934 között nyilvános rendes tanára. 1933–1934-ben a Bölcsészeti Kar dékánja. 1935–1936-ban rector magnificus. Az MTA-nak 1916-tól levelező, 1927-től rendes, 1941-től tiszteleti tagja, 1945-ben ideiglenes elnöke, 1945–1946-ban elnöke. 1948-ban politikai nyomásra minden akadémiai tisztségéről lemondott. 1989-ben akadémiai tagságát helyreállították. 1927–1931 között Klebelsberg Kunó miniszter közoktatásügyi államtitkára, az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető alelnöke. 1930-ban Corvin-koszorúval tüntették ki. 1931–1935 között kormányparti országgyűlési képviselő. 1938–1939-ben az országgyűlés elnöke, alelnöke. 1942–1944-ben a Felsőház tagja. 1944–1945-ben több alkalommal német, majd szovjet fogságot szenvedett. 1951-ben kitelepítették Poroszlóra. 1953-tól haláláig Hajdúszoboszlón élt. Forrás: RÉVAI 1915. 12: 46–47., 1927. 20. 506., 1935. 21: 520.; LÉH–KOLTAI 1998. 205.

⁶⁴ SCHÜTZ ANTAL dr. theol. et psychol. (Kistószeg, Torontál m., 1880. okt. 26. – Budapest, 1953. ápr. 20.) piarista szerzetes, egyetemi tanár, filozófus. Szegeden két évet végzett a polgári iskolában, majd 1900-ban ugyanott érettségizett a piarista gimnáziumban. 1899-ben lépett be a piarista rendbe, 1904 júliusában szentelték pappá. A budapesti egyetemen teológiát (doktorátus 1907), matematikát, fizikát, kémiát, a würzburgi egyetemen pszichológiát (doktorátus 1917)

ben Lewatich(?) Kálmánnal, Schill Gyula(?)⁶⁵ tart. fhgy.⁶⁶ Ligeti(?) Lajos hpr.⁶⁷ Farkas Dezső(?)⁶⁸ szkv.,⁶⁹ N. N. Vértesy Gyuri vasúti tiszt.

D. u. 1. 20 kor vasuton a Vöröshídig. Társ: G. Dezső. 1 óras igen kényelmes erdei séta (az 1866-iki katona-émlék, a tábori katona barakok s a vadászlak mellett.) a Zergehegy Szechenyi(?)-magaslatig (439 m) Itt egy 15 m magas fa kilátóról tágas perspektíva a Kisalföldre, Kiskárpátokra, Morvamezőre, Dunántúlra. A hegytetőn és több ponton a szomszédos magaslatokon és lejtőkön katonai védőművek (drótsövények, lövőárkok sat.). Lemenet a vadászlak mellett álló turistaház mellől (kitűnő vasas forrásvíz) a Vaskutacskához. Gyér vendéglátogatás. Elég jó uzsonna, kukoricakenyérrel. (Szalámi vaj kenyér, 1 p⁷⁰ sör 2 K 40 f.)

Júl. 27. Hainburg.⁷¹ Ind. d. u. 3-kor a pozsony-wieni vill.⁷² vasuton. Érke. ¾ 4-kor. (Társ. Szabóék, Farkas(?) és ... Dezső) – Utközben találkozás Dr Jánosi Józssival, I. Auréllal és feleségével. Megtekintettük a hainburgi városkapukat. A katonaiskola⁷³ parancsnoksága engedélyével felmentünk a várba. Kellemes árnyas(?) szerpentin. Másfélórai kényelmes kirándulás, remek kitekintés a Dunára és környékére. A csinos, tiszta régi stílusú városban alig van ennivaló. Kenyér sincs. Az állomáson sajt, rossz sör és ... Vissza is a villamoson. 1 jegy 1 Kr.

Júl. 28. –

Júl. 29 Budapestén át haza (vasút Bpestig ½ II. 7.80. – Szfvár 5.60 – Veszprém

tanult. 1904–1906 között rendje szegedi (hittan, latin, magyar irodalom), 1906–1916 között budapesti gimnáziumában (hittan) tanított. Ugyanakkor a Kalazantinum rendi főiskolán is oktatott. 1916–1944 között a budapesti tudományegyetem Hittudományi Karának dogmatika professzora, két ízben dékán, 1940–1941-ben rektor. Az MTA-nak 1925-től levelező, 1938–1949 között rendes tagja. Tagságát 1989-ben visszaállították. 1930-ban a Corvin-koszorúval, 1942-ben a Corvin-lánccal tüntették ki. 1944 novemberében Mosonmagyaróvárra, 1945 elején Umhausenbe (Tirol) menekült. 1945 októberétől unokatestvérénél élt Grazban. 1946 márciusában hazatért, ismét tanított a Kalazantinumban. Utolsó éveiben sokat betegeskedett. Rendkívül jelentős szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Legjelentősebbek talán dogmatikai munkái és tankönyvei. Kortársai szerint feltehetőleg ő volt Pázmány Péter óta a keresztény hit rendszerének legjelentősebb hazai összefoglalója. Forrás: RÉVAI 1926. 16:679., 1927. 20:802., 1935. 21:743., LÉH–KOLTAI 1998. 337.

⁶⁵ A kérdőjel itt Laczkó Dezsőtől származik.

⁶⁶ tart. fhgy. = tartalékos főhadnagy

⁶⁷ hpr. = hadapród

⁶⁸ A kérdőjel itt is Laczkó Dezsőtől származik.

⁶⁹ szkv. = szakaszvezető

⁷⁰ p = pohár

⁷¹ Hainburg (Alsó-Ausztria), kisváros a Duna D-i partján.

⁷² vill. = villamos

⁷³ Cs. és kir. Utász Hadapródiszkola, Hainburg. Az 1869-ben felállított iskola parancsnoka 1913-ban Weidinger Theodor alezredes volt. Forrás: Schematismus 1913. 1247.

1.65. –) Bpsten Szontagh Tamásnál⁷⁴ (földt. int.)⁷⁵ (..... németorsz. élelmézés) – Kilián(?) (Balácsa⁷⁶-felszámolás. írni fog.) – Költ. M-nak élelm. hozzájárulás címén 50 K utazás és egyéb 76 K. –

VIII/8–11 Márkói kápt.⁷⁷ erdő. Lakás az erdőőrök lakásában levő vadászszobában. Ellátásért Nagy János erdőőr felesége kapott 20 K– N. I. és Macskás(?) Pál erdőőr 12 K. Fiaker oda 16 K. Vissza Bachraty(?) N erdőgyakornok kocsján. 10-én Hárságyon⁷⁸ Rhé Gyulával. Knollmayer-tanya bronzkori telepen épült (17–XVII NO keleti fele; 19 sz.) a Villás árok nyugati gyökerénél(?), közel Ny-ra a Hármashatár forráshoz. A teleppel szemben, a völgyecske Ék lejtőjén (a Gyöngyös lábánál) egy néhány azonos korú halomsír. Ép alig van közte 1–2. A telep a közeli Gyertyánkut irányába húzódik É-ra.⁷⁹ Nagy szárazság miatt a vadászat meddő maradt.

1916. IX. 13–17. Farkasgyepü. Polák Ferenc főerdész vendége Juraszek János tvsz. eln.⁸⁰ és Majer Károly zirczi jbíró⁸¹ tsgában.⁸² Vadászat a polányi erdőben, a fácánosban és az iharkutiban a ...háti ...szerű erdőrészen (bőgés(?)) Esett 1 villás, 1 nyolcas és 1 tizes. Erdőőrök 26 K. szobat.⁸³ 4 K. kocsi 2 K vasút 1.90 f. Kocsi 4.50.

⁷⁴ SZONTAGH TAMÁS, iglói (Ózd, Borsod vm., 1851. ápr. 13. – Révfülöp, Zala vm., 1936. jan. 31.) geológus. 1878-tól a budapesti Tudományegyetemen természettudományokat hallgatott. 1882-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett, az Ásványtani Tanszék tanársegéde. 1885-ben ásvány- és kőzetanból, valamint földrajzból és őslénytanból doktorált. 1886–1889 között magángéológus. 1887-től a m. kir. Földtani Intézet munkatársa: 1887-től önkéntes munkatárs, 1889-től segédgeológus, 1892-től osztálygeológus, 1897-től az Agrogeológiai Osztály vezetője, 1905-től főgeológus, 1907–1908 és 1919–1924 között megbízott igazgató, 1909-től aligazgató. 1897-től bányatanácsos, 1908-tól királyi tanácsos. Többek között résztvevője volt az intézet 1916–1917-es Lóczy-féle balkáni expedíciójának. Hidrogeológus szakember. Nevéhez fűződik Budapest fürdővárossá fejlesztésének gondolata. A hazai földtani természetvédelem egyik úttörője. Forrás: Magyar múzeumi arcképcsarnok. 2002, 857–858. fényképpel, Hála József szócikke; 2 db 1905–1922 között Laczkó Dezsőhöz írt levele LDM Múzeumtörténeti Adattár 48.856/1977.

⁷⁵ A m. kir. Földtani Intézet 1869-es megalakulásától kezdve 1899-ig öt fővárosi „albérlletben”, méltatlan körülmények között működött. A Lechner Ödön tervezte Stefánia-úti szecessziós palotáját 1898–1899-ben építette fel Hauszmann Sándor. Az intézet ünnepélyes megnyitója 1900. máj. 7-én volt. Ettől kezdve múzeumát a közönség is látogathatta. Forrás: Magyar múzeumi arcképcsarnok. 2002, 123–124.

⁷⁶ Utalás a Nemesvámos-balácapusztai római kori villa 1906-óta folyó ásatásával kapcsolatos valamilyen dologra.

⁷⁷ kápt. = káptalani

⁷⁸ 1956-óta Hárskút község része.

⁷⁹ Valószínűleg MRT 2. 1969. 101. 22/1. régészeti lelőhely.

⁸⁰ JURASZEK JÁNOS (1864. ápr. 4. –1922. márc. 17.) kir. járásbírószági albíró Dunaadonyban, 1894-től alügyész a kir. ügyészségnél Székesfehérváron, 1900. dec.-től ügyész a kir. ügyészségnél Veszprémben, 1912. dec.-től haláláig elnök a kir. törvényszéknél Veszprémben. 1916. dec.

3. ábra: Kajdacsy Endre, mint a Nemzeti Hadsereg századosa 1919/1920 körül (Unokája, Kajdacsy Ágnes szívességéből)

1916. IX. 22. 23. a Schlezinger árok sorompója melletti gunyhóban. Esti és hajnali lesés cserkészlet. Eredménytelen. Társak: Bachraty(?) kápt. erdőmérnök és Kajdacsy Endre⁸⁴ gazd. egyl. ig.– 7 K. (3. ábra)

1916. IX. 25. Márkói Bakonyban hajtóvadászat. Bachr(?) (hib.⁸⁵ 1 vaddisznót) Hajek Laczi (hib. 1 tizenkettést). – ... 9 K.

17-től az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület veszprémi fiókjának elnöke. Forrás: JAGUDITS-NAGY 2016. 109–115.; MIHÁLYFI-RUPERT 2017. 70.

⁸¹ jbíró = járásbíró

⁸² tszában = társaságában

⁸³ szobát. = feltehetően szobatakarítás

⁸⁴ KAJDACSY ENDRE (Ballony, Győr vm., ma Baloň, Szlovákia, 1874. máj. 3. – Veszprém, 1929. aug. 12.) gazdasági szakember. A középiskolát Győrött, a bencéseknel végezte, majd 1895-ben a keszthelyi gazdasági akadémián szerzett gazdatiszti oklevelet. Önkéntesi évét a m. kir. 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezrednél leszolgálva (trt. hadnagy 1901. jan. 1.), gr. Esterházy Miklós csákvári uradalmában (Fejér vm.) volt gazdatiszt. 1904-től segédfelügyelő a kassai m. kir. Állattenyésztési Főfelügyelőségénél. 1906. júl.-tól a Veszprémvármegyei Gazdasági Egyesület ügyvezető titkára, 1916-tól ügyvezető igazgatója. Az egyesületet újjászervezte, a tagok számát 300-ról 4000-re szaporította. Évente 30–40 községben tartott gazdasági előadásokat a falu földművelő népének. Háziipari tanfolyamokat szervezett. Téli keresetet biztosított a falusiaknak. Az első világháború alatt két évig katonáskodott a m. kir. 31. (veszprémi) népfőlkelő gyalogezred kötelékében Erdélyben. 1914. nov. 1. főhadnagy, 1918. máj. 1. százados. 1917 őszén a szolgálat alól felmentették. 1920. szept.-tól m. kir. gazdasági tanácsos. 1925-től az Országos Földbirtokendező Bíróság központi gazdasági szakértője. Továbbá gazdasági szakértője volt a veszprémi kir. Törvényszéknek, a Magyar Földhitelintézetnek, a Gazdák Biztosító Szövetkezetnek 1927-ben kezdeményezte a Veszprém és Vidéke Hitel-Értékesítő és Gabonarakár Szövetkezet megalakítását, amelynek alelnöke, majd elnöke lett. Sírja az Alsóvárosi temetőben van. Forrás: HAHN-ZSADÁNYI 1929 és unokája, Madarászné Kajdacsy Ágnes (Balatonfüzfő) közlése alapján, akinek szíves segítségét ismételten köszönöm

⁸⁵ hib. = hibázott

1916. X. 31. Budapest–Pozsony. Budapesten át. Délben a rendfnél, Keller,⁸⁶ Takács,⁸⁷ Jenei(?), F.....nél. Ebéd a házban. Niklad(?) – Utitárs Biloveszky.⁸⁸ D. u. vizitt a nagynénjénél Kövér Lajosné Ráday-u. 9. III. 4. – D. u. 5 ó gyorssal Pozsonyba. Miklós temetése még délelőtt folyt le. katonai(?) pompával. Nov. 1. d. e. temetőlátogatás. Nov. 2. reggel 6 óraival Bpesre. D. u. Budaörsi kitérés(?). Vissza Kelenföldre. A 6 óraival haza. Költs. 46 K.

⁸⁶ KELLER JÁNOS (Városlőd, Veszprém vm., 1861. ápr. 8. – Magyaróvár, 1938. nov. 17.) piarista szerzetes tanár. 1878. aug. 27-én Vácon lépett be a rendbe. 1884. máj. 22-én tett örök fogadalmat. 1884. júl. 2-án szentelték pappá. 1880–1881 között 7–8. osztályos gimnazista Kecskeméten. 1882–1883 között teológus Nyitrán. 1884–1885-ben egyetemi hallgató (latin, magyar) Kolozsváron. Gimnáziumi tanár 1886–1887 között Rózsahegyen, 1888–1891 között Nagykanizsán, 1892–1902 között Veszprémben. Utóbbi helyen tagja a megyei törvényhatósági bizottságnak is. 1903–1914 között házfőnök, gimnáziumigazgató, a tartományfőnök tiszteletbeli tanácsadója, a megyei törvényhatósági bizottság és a városi képviselőtestület tagja Máramaroszigeten. 1915-től házfőnök és gimnáziumigazgató Szegeden. 1916–1917 között a tartományfőnök tanácsadója Budapesten. 1918–1921 között a tartományfőnök segítője Budapesten, 1922-ben Tatán. 1923–1926 között a tartományfőnök tiszteletbeli segítője Tatán, 1927–1938 között Magyaróváron. Forrás: LÉH-KOLTAI 1998. 187.; Laczkó Dezsőhöz 1917–1932 között írt levelei: LDM Múzeumtörténeti Adattár 48.854/1977.; Rhé Gyulához 1933. júl. 18-án írt levelezőlapja: LDM Múzeumtörténeti Adattár 48.868/1977.; KOPPÁNY 1991. 66–67.

⁸⁷ TAKÁCS JÓZSEF (Védvalu, Szepes vm., 1848. jan. 21. – Budapest, 1920. febr. 19.) piarista szerzetes. 1867. szept. 8-án Vácon lépett be a rendbe. 1873. jún. 29-én Nyitrán tett örök fogadalmat. 1873. aug. 5-én Nyitrán szentelték pappá. 1869-ben Kecskeméten végezte a gimnázium 8. osztályát. 1871–1871 között Sátoraljaújhelyen tanár (1–2. osztályokban: latin, német, földrajz, matematika, szépírás). 1872-től Nyitrán teológiai hallgató. 1873-tól Nyitrán tanár (1. osztályban: magyar, német, földrajz, matematika, szépírás). 1874–1875 között Léván tanár (3. osztályban: latin, német, matematika, fizika, kémia). 1876–1883 között Temesváron tanár (3. osztályban: latin, magyar, matematika). 1884–1912 között Veszprémben házfőnök és gimnáziumigazgató. 1913–1920 Budapesten a tartományfőnök segítője és gazdasági vezető. Forrás: LÉH-KOLTAI 1998. 381.

⁸⁸ BILOVESZKY JÓZSEF világi helyettes tanár (szaktárgyai: magyar, latin, történelem, görög-pótló irodalom, egyházi és műének) a veszprémi piarista főgimnáziumban. Lakása: Veszprém, Báthory utca 8. 1913-ban Bercsenyi Miklós egy 1709-ből származó levelét ajándékozta a Veszprémvármegyei Múzeumnak. Bevonult 1915. december 15-én tényleges népfelkelői szolgálatra a m. kir. (31.) veszprémi honvéd gyalogezredhez. Előljárói azonban hozzájárultak, hogy katonaként is taníthasson a gimnáziumban. 1916-ban a tényleges katonai szolgálat alól bizonytalan időre felmentették. Az 1915/1916-os tanévben az Augustza-gyorssegélyalap kraszniki érem és „Aranyat vásért” mozgalmainak megbízottja az iskolában. Az iskolai segélyező-egyesület pénztárosa. 1917. január 4-én az ifjúság koronázási ünnepségén ő mondott beszédet IV. Károly király és Zita királyné koronázásának jelentőségéről. 1918-ban áthelyezték a szakolcai (Nyitra vm.) állami gimnáziumhoz. Utóbbi állomáshelyéről 1918 novemberében a csehszlovák megszállás elől várandós feleségével Budapestre menekült. 1925-ben Budapest IV. Irányi utca 12. IV. emelet 8. szám alatti lakos. Munkája: Adalékok a rézpenz és adózás történetéhez II. Rákóczi Ferenc korában (1703–1711). Forrás: Kegyes-tanítórendiek értesítője 1913–1914:

XII/14 körvadászat Peremartonban 17. – Földt. Int. Lóczy,⁸⁹ Szontagh.

XII/27. Budapest. IV Károly és Zita bevonulása koronázásra.⁹⁰ Andrassy-út és Vilmos császár körút sarka. – özv. Győrffy – Biloveszky – Egedy(?) Lajos? Ráday-utca 9. III/4. Szfvár Kárpátinál. Nagy Sándor u. – 17 K

1917. júl. 25–31. Pozsony. Menet közb. akadályok miatt éjszakázás Komáromban a bencéseknél (Móroca Emilián⁹¹ ig.⁹² Horváth Kristóf⁹³ hf.,⁹⁴ Kroller Miksa⁹⁵ apát). Pozsonyban állandóan 35–36° C árnyékban. Nehéz élelmezés.

3–46. Múzeum évi jelentése 1913. 8.; Kegyes-tanítói rendiek értesítője 1912–1913: 33., 1913–1914: 47., 51., 70., 1914–1915: 37., 68., 1915–1916: 13–14., 19., 22., 28., 51., 1916–1917: 11., 17., 40., 1917–1918: 6., 13., 1919–1920: 3.; Koronázási ünnepélyek. VH XXV. évf. 1. szám [1917. jan. 7.] 4.; LDM Múzeumtörténeti Adattár 48.852/1977.; Biloveszky Józsefnének írt levelezőlap, Dicsőszentmárton 1916. nov. 13. LDM Legújabbkori Gyűjtemény 73.4947.

⁸⁹ LÓCZY LAJOS, lóczy (Pozsony, 1849. nov. 4. – Balatonfüred, 1920. máj. 13.) Korának legjelesebb magyar geográfusa, geológus, egyetemi tanár. 1869–1874 között végezte műegyetemi tanulmányait Zürichben, ahol mérnöki oklevelet szerzett. Hazatérve Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum ásványtárában lett segédőr. 1877–1880 között részt vett gr. Széchenyi Béla Kelet-Ázsiai expedíciójában, csaknem egész Kínát beutazta. 1883-tól a m. kir. Földtani Intézet osztálygeológusa, 1886-tól műegyetemi rendkívüli-, 1888-tól tudományegyetemi rendes földrajz tanár. 1890–1893 között, majd 1905-től haláláig a Magyar Földrajzi Társaság elnöke. 1907-től vezette az Erdélyi-medence fűrészekkel történő feltárását. 1908–1919 között a m. kir. Földtani Intézet igazgatója. 1888-tól az MTA tagja, 1920-tól tiszteletbeli tagja. 1894-ben a berlini Gesellschaft für Erdkunde Karl Ritter ezüstérmével, 1900-ban a párizsi Académie Française Csihacseff-díjával tüntették ki. „A Balaton környékének geológiája” című munkájáért 1917-ben megkapták az MTA nagydíját. Nagyszámú publikációja komoly értéke a hazai földrajz tudománynak. Laczkó Dezső legjobb barátja volt. Forrás: RÉVAI 1915. 12: 815–816., 1927. 20: 573–574.; CHOLNOKY 1998. 246–254.; Múzeumi arcképcsarnok 2002. 565–568.

⁹⁰ A királyi pár koronázása 1916. december 30-án történt Budapesten, a Nagybaldogasszony (népiesen Mátyás) templomban.

⁹¹ MÓROCS EMILIÁN (Pápa, 1861. jan. 23. – Celldömölk, 1930. szept. 5.) bencés szerzetes. Beöltözött 1878. júl. 28. Egyszerű fogadalmat tett 1881. júl. 4. Ünnepélyes fogadalmat tett 1884. júl. 4. Áldozópappá szentelték 1885. júl. 6. 1885–1886 között hitszónok Pannonhalmán. 1886–1893 között Pápán, 1893–1894 között Komáromban, 1894–1895 között Esztergomban tanár rendjének gimnáziumaiban. 1895–1903 között újoncmester, papnevelő intézeti felügyelő és spiritualis. 1903–1912 között alperjel, főapátsági esperes a Király József pécsi püspök ösztöndíj-alapítvány felügyelője Pannonhalmán. 1912–1921 között igazgató, a Király József-alapítvány ellenőre Komáromban. 1920–1923 között házfőnök Komáromban. 1923–1930 között perjel, 1928–1930 között házgondnok Celldömölkön. Forrás: PRT 6b. 1916. 1114. Nr. 466.; Pannonhalmi névtár 1918. 26.; BERKÓ-LEGÁNYI 1987. 120. Nr. 928.

⁹² ig. = igazgató

⁹³ HORVÁTH KRISTÓF VINCE (Fadd, Tolna m., 1849. jan. 13. – Zalaapáti, 1931. márc. 8.) bencés szerzetes. Beöltözött 1867. szept. 8. Egyszerű fogadalmat tett 1871. ápr. 11. Ünnepélyes fogadalmat tett 1874. ápr. 21. Áldozópappá szentelték 1874. júl. 30. 1874–1875 között hitszónok Pannonhalmán. 1875–1888 között gimnáziumi tanár, 1888–1901 között igazgató Sopronban. 1901–1920 között házfőnök és a Király József-alapítvány igazgatója, 1901–1910

1917. aug. 11. Fűzfő. Negro(?) -féle Krétagyár és bánya megtekintése. A szürkés-fehér krétaföld pontusi kavicssal kevert. áll. humusz alatt fekszik 2–3 m vastagságban és Pontusi (?)⁹⁶ szerves eredetű(?)⁹⁷ mocsáriszap. Kagyló.... szétbomló.....éke.

1917. nov. 6. Paloznak–B.Kövesd.⁹⁸ özv. Varhanek Istvánné (Benard (esetleg Bernolak?) – R. P.) B. nőv.) telkén a Koporsó-domb tetején feliratos kőlapokkal fedett római sírra bukkantak. A sír oldala be volt törve és régebben kifosztva.⁹⁹ A feliratos követ V-né a múzeumnak engedi át.¹⁰⁰

1918. márc. 24. Hajek bér(?)lővel Fodor István urad. intézőnél. Este szalonkalesen. Eredm. 1 drb. 25-én regg.¹⁰¹ szarvas vadászat eredmény nélkül. D. e. a Zichy-féle(?) szén és mangánércz feltárások¹⁰² megtekintése Meinhaerd¹⁰³ bánya igazgató vezetése mellett. Az urkúti templomban a régi uradalmi üveghutából¹⁰⁴ 1

között igazgató Komáromban. 1920–1928 között nyugalomban, 1929–1931 között alperjel Zalaapátiban. A Ferenc József Rend lovagja. Forrás: PRT 6b. 1916. 1106. Nr. 397.; Pannonhalmi névtár 1918. 26.; BERKÓ–LEGÁNYI 1987. 107. Nr. 835.

⁹⁴ hf. = házfőnök

⁹⁵ KROLLER MIKSA JÁNOS (Pécs, 1849. ápr. 14. – Zalaapáti, 1946. febr. 27.) bencés szerzetes. Beöltözött 1867. szept. 8. Egyszerű fogadalmat tett 1870. aug. 5. Ünnepélyes fogadalmat tett 1873. aug. 10. Áldozópappá szentelték 1874. júl. 30. 1874–1875 között hitszónok Pannonhalmán. 1875–1878 között gimnáziumi tanár Esztergomban. 1878–1887 között főiskolai tanár Pannonhalmán. 1881–1885 között konventjegyző Pannonhalmán. 1887–1892 között házfőnök, igazgató és házgodnok Kőszegen. 1892–1894 között házfőnök és igazgató Győrben. 1892–1893 között házgodnok Győrben. 1894–1903 között perjel Pannonhalmán. 1903–1946 között Szent Adorjánról címzett apát Zalaapátiban. A Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek zalaapáti társházának igazgatója. Forrás: PRT 6b. 1916. 1107. Nr. 398.; Pannonhalmi névtár 1918. 53.; BERKÓ–LEGÁNYI 1987. 107–108. Nr. 837.

⁹⁶ A kérdőjel Laczkó Dezsőtől származik.

⁹⁷ Ez a kérdőjel is Laczkó Dezsőtől származik.

⁹⁸ Balatonkövesd 1941-óta Csopek község része.

⁹⁹ MRT 2. 1969. 80–82. 17/4. régészeti lelőhely.

¹⁰⁰ Az MRT 2. 1969. 81. szerint azóta elkallódott sírkő ismét előkerült. Leltári száma 86.8.3.

¹⁰¹ regg. = reggel

¹⁰² A nagyvázsonyi Zichy-uradalom szeszgyárainak üzemeltetéséhez több szénre lett volna szükség. A szén utáni kutatások során találtak rá 1917. aug. 18-án Úrkút mellett mangánércre. A felfedezés rendkívül jelentős volt, mert Ausztria–Magyarország csaknem egész mangán szükségletét Servolából kapta. Az onnan való szállítás viszont Olaszország ellenünk való hadba léptekor (1915. máj.) megszűnt. Zichy Béla gr. miután saját anyagi ereje kevés volt a beruházáshoz, a budapesti Kohner Bankház javaslatára 1921-ben részvénytársaságot alapított a mangán kitermelésére. Az úrkúti mangán bányászata 2016-ban szűnt meg. Forrás: VARGA 2016. 21.

¹⁰³ Helyesen Meinhardt Vilmos bányamérnök a mangán utáni kutatás vezetője. Forrás: VARGA 2016. 21.

¹⁰⁴ Az 1781–1824 és 1862–1867/1876(?) között működő úrkúti üveghuta a gr. Zichy család, majd a bécsi Todesco bankár család birtokában volt. Forrás: FÁBIÁN–HADNAGY 1982.

luszter¹⁰⁵ és 4 oltár szekrény. Somlai Ambrus városlödi plébános¹⁰⁶ révén megszerzendő. D. u. eredmtl.¹⁰⁷ szarvas vadászat. Társ még Talián N urad. intéző (Urkut). Előző este vacsoratárs Zbinyovszky Lajos urad. felügyelő.

A bányák megtekintésénél jelen volt Molterer János vm. épít. hiv.¹⁰⁸ főnöke; bazalt telepek felkutatása érdekében. Ajánlva a térkép pontja.

1918. ápr. 18. reggel a rekviráló bizottság autóján Presly Elemér vári. képv.¹⁰⁹ kormánybiztossal, Rainprecht Antal¹¹⁰ főispánnal és [a név helye kihagyva – R. P.] rekv.¹¹¹ hadnagygyal Herendre, a porcellángyárba. Fischer Jenővel¹¹² megbeszélések történtek hadiárvának a gyárban való alkalmazásának módozatairól. – F.¹¹³ a vmi múzeum javára megígérte, hogy a jövő évben 2 szekrény porcellánját ott helyezi el, továbbá hogy részére az összes régi herendi minták után is készített egy kollekciót.

¹⁰⁵ luszter = csillár

¹⁰⁶ Helyesen SOMLYAI (1900-ig SCHUMACHER) AMBRUS (Vöröstó, 1881. dec. 29. – megölték: Ósi, 1945. febr. 3.) r. k. pap. 1902-ben érettségizett Veszprémben. 1906. jún. 26-án szentelték pappá. 1906. júl. 1-től Tabon, 1909. febr. 17-től Vaszaron, 1909. szept. 18-tól Csóton, 1910. jan. 18-tól ismét Vaszaron, 1911. aug. 1-től Sümegen volt káplán. 1915. szept. 22-én zsinati vizsgát tett. 1916–1919 között plébános Városlódön. 1919. dec. 23-tól Ósiben adminisztrátor, 1920. ápr. 22-től ugyanott plébános. 1937-től püspöki tanácsos. Forrás: PFEIFFER 1987. 921–922.

¹⁰⁷ eredmtl. = eredménytelen

¹⁰⁸ vm. épít. hiv. = vármegyei építészeti hivatal

¹⁰⁹ vári képv. = városi képviselő

¹¹⁰ RAINPRECHT (helyenként Reinprecht) ANTAL (Vál, Fejér vm. 1881. júl. 24. – Budapest, 1946. okt. 6.) Ausztriai eredetű, 1628-ban magyar nemességet kapott család tagja, ügyvéd, mezőgazdász. A Veszprémi Piarista Gimnáziumban érettségizett. Ügyvédi oklevelet és Mosonmagyaróvárott gazdasági végzettséget szerzett. 1908–1909 között a veszprémi püspökség jószágkormányzója. Liberális, radikális, humanista, pacifista szemléletű. Miután erőteljesen bírálta munkaadója szociális érzéketlenségét, elbocsájtották. Ezután ügyvédi tevékenységet folytatott. A világháborúban egy ideig tartalékos huszár kapitányként szolgált. 1917-ben és 1918. nov. 1.–1919. márc. 17. között Veszprém vármegye főispánja. Polgári radikális, üdvözölte az „öszirózsás” forradalmat, csatlakozott a Károlyi-párthoz, kormánybiztos. 1919. március közepén – érezte a közeli szélsőbalra-tolódást, egy két halalos áldozatot követelő március 15-i pápai lövöldözés követően – lemondott főispáni tisztéről. A Tanácsköztársaság alatt bakonyi birtokára, Szentgál–Antalházára (ma Pénzesgyőr–Kerteskö, Veszprém m.) internálták. A kommun után szorgalmazta az abban résztvevők büntetéseinek enyhítését. 1922–1926 között a veszprémi választókerület ellenzéki nemzetgyűlési képviselője. 1926-tól a Páneurópai mozgalom hazai szószólója. Miután politikailag teljesen elszigetelődött Budapestre és antalházai birtokára visszavonulva élt. Forrás: GY. LOVASSY 1996; HUDI 1998. 123–127.; VARGA 2014. 839–840.; MIHÁLYFI–RUPERT 2017. 75.

¹¹¹ rekv. = rekviráló

¹¹² FISCHER (FARKASHÁZY) JENŐ (Székesfehérvár, 1861. márc. 29. – Herend, 1926. máj. 4.) keramikus, kerámiatörténész, művészettörténeti író. 1896-tól a Herendi Porcellángyár igazgatója, amely 1923-tól részvénytársasággá alakult.

¹¹³ F. = Fischer Jenő

G. b. 1918. V/26.

Eln.¹¹⁴ a Bpesten a min. (Nagy államtitk.¹¹⁵ Gothard m. tan.¹¹⁶) tartott értekezletről referál.

R f.¹¹⁷ a mult b. gy.¹¹⁸ 1) határozatát elfogadja. A vagyont a rf. tulajdonjogul fogadja el az érték intézeti ingatlanra való rátáblázása mellett.

Eln. felolv. a pesti(?) 1918 V ig(?) a minisztériumban tartott ért.¹¹⁹ jkvét.

... átadja tulajdonba ingatl.¹²⁰ és ingó ért.¹²¹ papírt kp¹²² (.191(?) 266' 66)

A rend mint egyedüli fenntartó elfogadja.

Ha a rend a jogot fenn nem tartja a vagyon az egyh. hatóság v.¹²³ vall. alapra¹²⁴ száll és kath. ... célokra ford.

A bekeblezés a ház vagyona nem terjed ki.

A biz. részéről jogutódról kell gond.¹²⁵ elnöki nél. semmit(?) ez az egyházm. hatóság legyen. A püspök szób.¹²⁶ elfogadja. Erre vonatk.¹²⁷ kérvényt küld be a bizotts. A püsp. írásb.¹²⁸ beleegyezése hozzácsatolatik a szerződéskötésnél az okmányokhoz A biz. a jkvét teljes egészében elfogadja

918. VI/5. D. u. Reinprecht¹²⁹ Antal, Rupert Rezső¹³⁰ és Pósa Endre¹³¹ tsgában

¹¹⁴ Eln. = elnök

¹¹⁵ államtitk. = államtitkár

¹¹⁶ m. tan. = miniszteri tanácsos

¹¹⁷ R.f. = rendfőnök

¹¹⁸ b. gy. = bizottsági gyűlés

¹¹⁹ ért. = értekezlet

¹²⁰ ingatl. = ingatlan

¹²¹ ért. = érték

¹²² kp = készpénz

¹²³ v. = vagy

¹²⁴ vall. alapra = vallásalapra

¹²⁵ gond. = gondoskodni

¹²⁶ szób. = szóbelileg

¹²⁷ vonatk. = vonatkozó

¹²⁸ írásb. = írásbeli

¹²⁹ helyesen Rainprecht

¹³⁰ RUPERT REZSŐ dr. jur. (Devecser, Veszprém vm. 1880. máj. 25. – Szentés, 1961. jún. 20.) vagyonos veszprémi ügyvéd, politikus, az ún. „Rupert-ház” (Veszprém, Ányos u. 1–3.) építetője. Tanulmányait Pápán, Veszprémben, Budapesten és Egerben végezte. Az I. világháborúban a 31. honvéd gyalogezred tartalékos főhadnagya. A Károlyi-kormány alatt (1918–1919) a Veszprémi Hírlap felelős szerkesztője. A Tanácsköztársaság alatt túszerkesztő Veszprémben, majd szabadulása után emigrációban élt Ausztriában. 1920–1926 között nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. Kezdetben az Országos Kisgazda- és Földműves Párt, 1922-től a Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Párt tagja. 1924-től az Országos Kossuth Párt (a Károlyi-féle Magyarországon maradt liberális baloldaliak pártja) elnöke. 1926-ban és 1931-ben ugyanezen párt képviselő jelöltje. 1935–1944 között ismét képviselő. 1935-ben pártja Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjával szövetkezve indult. 1939-ben Rassay Polgári

d. u. ½ 4 órai vonattal S. vásárhelyre,¹³² onnan gyalog Somlyóra, Szabó József tükvéri korcsmáros szőlőjébe, állítólagos kénelfordulás megvizsgálására. Kiss folt-ra izolált előjövétel (kénporos rétegfolt) alkalmasint szőlőkénezés után ott hagyott kénpor. Igen kellemes uzsonna a hegyen. Este Czuppon, Eszterházy intézője kocsi-ján Devecserbe. Éjjeli szállás (Pósával) és közös vacsora a nagyvendéglőben. Másnap 6-án 8-kor u. avval a kocsi-ával Ajkára. Látogatás az üvegyárban Igazgatója: Előd Simon (ut.¹³³ Keresztény) Utána Nirnsee Pálnál.¹³⁴ Felesége, Bauer N.¹³⁵ ott-hon. Innen az ő kocsi-jukkal Kislődre. Világhy Endre püsp.¹³⁶ intézőnél ebéd D. u. 4 óraival haza.

Ezen a napon, hajnalban a bejárt vidék nagyrészen erős dér – 3° C

1918. jún. 25. A veszprémi vasúti állomás mellé épülő gőzmalom pinchhelyisé-gei raibli mészköbe (alighanem a Placochelys – illt. Physocardia Hornigi)¹³⁷

Szabadságpártjának listáján jutott mandátumhoz. Az 1944-es német megszállást követően buj-kálni kényszerült. 1945–1947 között a Polgári Demokrata Párt tagja és 1945. jún. – dec. között képviselője. 1947. márc.-tól a párt alelnöke, 1947. júl.-tól országos intézőbizottságának tagja. 1947. okt.-ben miután a Magyar Kommunista Párt nyomására kizárták a pártból, végleg vissza-vonult a közéletől. Egész életében a mindenfajta szélsőségetől mentes polgári politizálás híve volt. Forrás: VARGA 2014. 874.; MIHÁLYFI–RUPERT 2017. 76.

- ¹³¹ PÓSA (POSCH) ENDRE (Veszprém, 1862. jún. 30. – Veszprém, 1941. okt. 15.) Könyv- és papíráru kereskedés-, valamint nyomda tulajdonos. Posch András szabómester és Ross Mária bábaasszony, kávémérés tulajdonos gyermeke. Hányatott gyermekkorát Veszprém-ben, Pesten és Tatán töltötte. 3 éves volt, amikor édesapja meghalt. A tatai gimnáziumban három osztályt végzett, majd az aranyozó-, dobozkészítő-, nyomdász- és könyvkötő szakmákat tanulta ki. Fiatal korában számos helyen hányódott és dolgozott. Vásárokon ponyváról árult naptárokat, könyveket, nyomtatványokat. A nagy árvíz (1879) után Szegeden kubikolt, talicskázott, majd lófogattal dolgozott az újjáépítésen. Látogatta a pesti orvosi egyetemet is, s volt a pesti Népszínház kellékes. Bicskén vasútépítésnél dolgozott. 1883-ban visszaköltözött Veszprém-be, s könyvkereskedői iparengedélyt váltott ki, kiskorúsága miatt egyelőre édesanyja nevére. Rengeteg munka és szorgalom árán idővel a város rangos polgára, könyvkereskedés és 1901-től nyomda tulajdonos, városi képviselő (az 1890-es évektől), megyebizottsági tag lett belőle. Tizenkét évig a veszprémi hitelszövetkezet pénztárnoka, majd felügyelő bizottsági elnöke. Kamarai tag, egyik alapítója a Magyarországi Munkások Rokkant és Nyugdíjgyesületének. Szívügyének tekintette a hazai iparos tanoncképzést, büszke volt rá, hogy élete során műhe-lyéből 76 inas szabadult. Egykori lakását és kereskedését, a zirci ciszterciek által épített házat –, amelynek egy részét már 1901-től bérelte – 1905-ben vásárolta meg, ma is Pósa-házként ismerik Veszprém-ben (Óváros tér 3., korábban Rákóczi tér 3.). 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt túszerkesztő Veszprém-ben. Forrás: GUTHEIL 1934.; Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938. 36.; BÁNDI 1989. 100–110.; HAMAR 1994. 21–33.; CSISZÁR 2008. 105–109.

¹³² S.vásárhelyre = Somlóvásárhelyre

¹³³ ut. = utolsó

¹³⁴ NIRNSEE PÁL (Győr, 1893. máj. 11. – Székesfehérvár, 1945. nov. 24.) mezőgazdász, nagy-birtokos, országgyűlési képviselő. Forrás: VARGA 2014. 749–750.

¹³⁵ Nirnsee Pál felesége BAUER MELITTA volt.

¹³⁶ püsp. = püspöki

¹³⁷ Lásd: BONTÓ 2019

mélyed. Csak az északi felében fekszenek a jóminőségű mészkőpadok, meglehetősen zavart településben. W 30–40° hajlás mellett. A pincze hely déli fele márgás és löszös. Ami a veszprémi törésvonal szomszédságára utal. A Kádárta–veszprémi törésvonal itt fut át K-ről Ny-nak.

VII/26 A mészkő szerk. barnásszürke, aprón p....os. Egyes világos sárga márgás burokkal fedett lapokon kimállva fragiles; Rhynch.(?) arpadica.

.....

Cementre alkalmasnak látszik.

1918. júl. 7–11 Kr.¹³⁸ nagygyűlés.

V. házból követ: Lítai(?) G. és Babos D.¹³⁹

Az állományt képező tagokból a vocatívok(?) (Tergil(?), Szöllősy,¹⁴⁰ Kemény¹⁴¹) Vidákovics¹⁴² és Zimányi¹⁴³ vezetése alatt egynehány rektor csatlakozásával rendkormány ellenes szövetséggé szervezkedve jelentek meg – Ca 30 sza-

¹³⁸ Kr. = kegyesrendi

¹³⁹ BABOS DEZSŐ (Veszprém, 1884. márc. 9. – Budapest, 1970. nov. 20.) piarista szerzetes. 1899. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1905. ápr. 20-án tett örök fogadalmat. 1907. jún. 27-én szentelték pappá. 1901–1902 között végezte a gimnázium 7–8. osztályát Kecskeméten. 1903–1906 között teológiát, valamint az egyetemen magyar és latint hallgatott Kolozsváron. 1907-ben gimnáziumi tanár Debrecenben és Szegeden, 1908–1912 között Szegeden, 1913–1924 között Veszprémben (magyar, német, latin, gyorsírás, valamint 1916–1917-ben óraadó magyar tanár a veszprémi felsőkereskedelmi iskolában is), 1925–1928 között Budapesten, 1928–1933 között ismét Veszprémben, 1934–1941 között újra Szegeden. 1942-ben beteg volt Szegeden. 1943–1946 között gimnáziumi tanár, vicerektor és gazdatiszt Tatán. 1947–1948 között vicerektor és spiritualis Meryén. 1949–1950 között vicerektorként nyugalmomban Nagykanizsán. 1951–1956 között nővéreknél Baracsán. 1957–1970 között nyugdíjban Budapesten. Forrás: Kegyes-tanítórendiek értesítője 1915–1916: 28., 1916–1917: 12., 17., 39.; LÉH–KOLTAI 1998. 40.

¹⁴⁰ SZÖLLŐSI KÁROLY (Szeged, 1886. jan. 28. - ?) piarista szerzetes. 1902. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1908. szept. 27-én tett örök fogadalmat. 1910. júl. 2-án szentelték pappá. 1904–1906 között végezte a gimnázium 6–8. osztályát Rózsahegyén. 1907–1910 között teológiát, valamint matematikát és fizikát hallgatott az egyetemen, Kolozsváron. 1911–1912 között Nagyváradon, 1913–1915 között Sátoraljaújhelyen, 1916–1917 között Veszprémben, 1918-ban Selmecebányán, 1919-ben Trencsénben, 1920–1921 között Magyaróvárott rendjének gimnáziumi tanára. 1921-ben kilépett a rendből. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 377.

¹⁴¹ KEMÉNY (HARTMANN) JÁNOS (Szomód, Komárom m. 1879. jan. 18. – Debrecen, 1937. okt. 16.) piarista szerzetes. 1898. aug. 28-án lépett be a piarista rendbe Vácon. 1904. márc. 31-én tett örök fogadalmat. 1905. júl. 3-án szentelték pappá. 1900–1901 között végezte a gimnázium 7–8. osztályát Kecskeméten. 1902–1905 között teológiát, valamint magyar és németet hallgatott az egyetemen, Kolozsváron. 1906–1908 között Tatán, 1909–1910 között Léván, 1911–1913 között Veszprémben, 1914–1918 között Máramarosszigeten, rendjének gimnáziumaiban tanít. 1919-ben igazgató Máramarosszigeten. 1920–1921 között Máramarosszigeten, 1922-ben Debrecenben, 1923–1931 között Nagykanizsán, 1932–1937 között Debrecenben gimnáziumi tanár. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 187.

vazattal rendelkeztek, tűzön vízen. Első jegyzővé Hegyest, másodikká a nem is candidált Vidákovicsot mondatták ki. Vidák, egyik petícióját sértő hangja miatt fel sem terjeszt. Hénap¹⁴⁴ csak 1 szav. többséggel került ki; aki erre le is mondott, megjegyezve, hogy szélmalom harcot nem hajlandó harcolni. Rf. lett Kellel szembeállították Vörös Cirillt¹⁴⁵ akit K. csak 5-ik szavazásra gyűrt le. Közben a 4-ik szavazást zavarcsinálás végett meg is hamisították. A rektorok közül megbuktatták Károlyit,¹⁴⁶ proskribálva volt még Kecskemét, N.Becserek, Nyitra, Szeged, Veszprém. Idején megállították(?). Mindez Sz. elnézésével történt, aki ez által kan-

¹⁴² VIDÁKOVICS DÁNIEL (Szeged, 1878. szept. 22. – Budapest, kórházban 1932. júl. 24.) piarista szerzetes. 1895. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1900. ápr. 12-én tett örök fogadalmat. 1902. júl. 4-án szentelték pappá. 1897-ben végezte a gimnázium 8. osztályát Rózsahegyén. 1898–1900 között teológiát, valamint matematikát és fizikát hallgatott az egyetemen, Kolozsváron. 1901–1903 között Nagybecskereken, 1904-ben Veszprémben tanított rendjének gimnáziumaiban. 1905-ben matematikát és fizikát hallgatott az egyetemen, Kolozsváron. 1906–1907 között Trencsénben, 1908–1913 között Kolozsvárott tanított rendjének gimnáziumaiban. 1914–1918 között Nagykárolyban igazgató. 1919-ben Rózsahegyén, 1920-ban Veszprémben gimnáziumi tanár. 1921–1925 között rector és igazgató Sátoraljújhelyen. 1926–1929 között Sátoraljújhelyen, 1930–1932 között Veszprémben gimnáziumi tanár. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 412.

¹⁴³ ZIMÁNYI GYULA (Makó, 1879. ápr. 10. – Budapest, 1953. dec. 10.) piarista szerzetes. 1897. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1902. ápr. 20-án tett örök fogadalmat. 1902. júl. 2-án szentelték pappá. 1899–1902 között végezte a teológiát Budapesten. 1903–1905 között Kecskeméten. 1906–1907 között tanulmányi felügyelő Kecskeméten. 1908–1918 között teológiai professzor a Kalazantiumban, Budapesten. 1919-ben a tartományfőnök tanácsadója, a Kalazantium teológiai professzora. 1920–1933 között a tartományfőnök tanácsadója, a Kalazantium igazgatója, teológiai professzor. 1934–1940 között a tartományfőnök segítője, a Kalazantium igazgatója, teológiai professzor. 1941–1946 között tartományfőnök Budapesten. 1947–1948 között gimnáziumi tanár, a társasház praefectusa. 1949-ben rector. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 427.

¹⁴⁴ HÉNAP TAMÁS 1912. július 12. – 1918. július 9. között a Magyar Piarista Rendtartomány főnöke volt. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 148., 467.

¹⁴⁵ VÖRÖS CIRILL (Borszörcsök, Veszprém m., 1868. okt. 31. – Sátoraljújhely, 1948. máj. 28.) piarista szerzetes. 1886. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1891. márc. 21-én tett örök fogadalmat Kolozsvárott. 1893. júl. 9-én szentelték pappá. 1888-ban végezte a gimnázium 8. osztályát Kecskeméten. 1889–1890 között teológus Nyitrán. 1891–1892 között matematikát és fizikát hallgatott az egyetemen, Kolozsváron. 1893-ban Nagykanizsán, 1894-ben Léván, 1895–1899 között Nagykanizsán, 1900–1903 között Kecskeméten, 1904–1919 között Budapesten tanított rendjének gimnáziumaiban. 1920-ban gimnáziumigazgató és tanár. 1921–1922 között a tartományfőnök tanácsadója Budapesten. 1923–1934 között a tartományfőnök segítője Budapesten. 1934–1948 nyugállományban Sátoraljújhelyen. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 418.

¹⁴⁶ KÁROLYI (1904-ig FRICK) JÁNOS (Nagykároly, 1875. máj. 12. – Budapest, kórházban 1928. dec. 29.) piarista szerzetes. 1892. aug. 27-én lépett be a piarista rendbe Vácon. 1898. ápr. 11-én tett örök fogadalmat. 1898. júl. 14-én szentelték pappá. 1894–1895 között végezte a gimnázium 7–8. osztályát Kecskeméten. 1896–1898 között teológiát, valamint latint és történelmet hallgatott az egyetemen, Budapesten. 1899-ben Temesvárott, 1900-ban Máramaroszigeten,

didáltaknak nem tudott érvényt szerezni, dacára, hogy így igen értékes elemet is kockára tett. A kandidáltak közé Vidákovicsot is be akarta állítani, a mi az öreg és megbántott asszisztensek néma hallgatása mellett meg is történt volna, ha K. meg nem akadályozza. Szomorú, hogy a rendi ellátás redukációjának indokai közül a háború, mint erkölcsi faktor teljesen feledésbe ment. A rend jó irányba tovább fejlődése könnyen bizonytalanná vált [vagy válik? – R. P.].

1918. aug. 1. A farkasgyepüi erdőipar R-T.¹⁴⁷ által építendő keskeny vágányú vasút hivatalos bejárása. (Rainprecht A., Bibó K. alisp.¹⁴⁸ Benes(?) műsz. főtanácsos, min. kiküldött, Tarjan és N. kulturmérnök, Spitzer Mór,¹⁴⁹ Hirschfeld Béla,¹⁵⁰ Takács Jenő, Ujszászy Imre sat. Külön vonaton) Az új vonal a Csehbánya felé vezető Vámosi-patak ny. lejtőjén vezet fel, majd a fővölgytől eltérve (a farkasgyepüi Keresztlinia és a csehbányai út kereszteződéséhez felvezető mellékvölgy mentén felvezet a Püspökliniára. Az említett eltérésnél elébb egy lösz dombot szel át, a hol bronzkori kulturréteget érint (Tkp.¹⁵¹ 17–XVII. No. – lap 18 sz.) (cserepek, 1 bazalt őrlőkő töredék), majd egy másik fejet, a hol a városi konglomerátot(?) bontja meg kis folton.

1918. aug. 4. Rainprecht A., R. Magda,¹⁵² fia és Steiner Vilma.

1901-ben Podolinban, 1902-ben Veszprémben 1903–1911 között Trencsénben, 1912–1916 között Vácott tanított rendjének gimnáziumaiban. 1917-ben rector Léván. 1918-ban rector Magyaróváron. 1919–1923 között Budapesten, 1927–1928-ban Szegeden gimnáziumi tanár. Forrás: LÉH–KOLTAI 1998. 183.

¹⁴⁷ R-T. = részvénytársaság

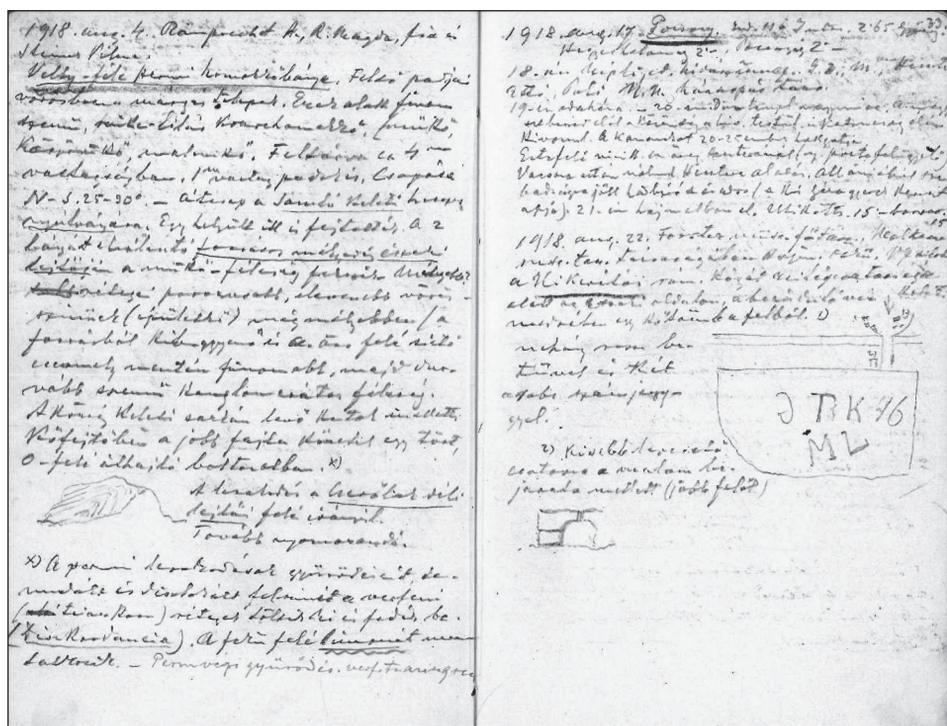
¹⁴⁸ BIBÓ KÁROLY dr. jur., barátosi (Felsőnyék-Belsőfürged pusztá, Tolna vm. 1866. dec. 18. – Veszprém, 1927. jan. 1.) A budapesti II. kerületi Királyi Katolikus Főgimnáziumban folytatta középiskolai tanulmányait, majd a budapesti tudomány egyetemen jogi diplomát szerzett. 1890. szept. 5-től állott Veszprém vármegye törvényhatóságának szolgálatában. 1915–1917 között Veszprém vármegye főjegyzője, 1917. szept. 20. – 1919. márc. között és 1919. aug. – 1926. márc. 1. között a megye alispánja. Tisztségéről betegsége miatt lemondott, nyugdíjazták. A Tanácsköztársaság alatt (1919) hivatalából felfüggesztették. Sírja az Alsóvárosi temetőben van. Forrás: K. Z. 1927.; RAINER 2017. 42.

¹⁴⁹ SPITZER MÓR (Veszprém, 1859. máj. 31. – Veszprém, 1931. dec. 18.) ügyvéd. 1886-tól Veszprémben praktizált. 1892-től a Veszprémmegyei Takarékpénztár Rt. egyik alapítója. Virilista, Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának tagja. 1905-től a Veszprémi Függetlenségi és 48-as Párt elnöke. 1910-től a Veszprémi Faipar Rt. elnöke. Az I. világháború alatt a m. kir. 7. (pápai) honvéd huszárezred trt. hadnagya. 1915–1931 között a veszprémi izraelita hitközség elnöke. A veszprémi „Virradás” szabadkőműves páholy tagja. Forrás: VARGA 2014. 920–921.

¹⁵⁰ HIRSCHFELD BÉLA veszprémi téglagyáros

¹⁵¹ Tkp. = térkép

¹⁵² Valószínűleg RAINPRECHT MAGDA (Veszprém, 1906. júl. 14. – Aest London, 1987. szept. 16.) Rainprecht Antal ügyvéd, főispán (1881–1946) leánya. Utóbb Lederer Györgyné. Esetleg Rainprecht Antal édesanyja, id. Rainprecht Antalné szül. Reinprecht Magdolna (1846–1922). Forrás: HUDI 1998. 126–127.

4. ábra: Az 1918. augusztus 4–augusztus 22. közti feljegyzések, a kikeri tói gát rajzaival

Velthy-féle¹⁵³ permi homokkőbánya. Felső partja: vörösben a márgás kőlapok. Ezek alatt finom szemű, szürkés–lilás kvarchomokkő. Műkö, köszörűkő, malomkő. Feltárva ca 4 m vastagságban. 1 m vastag padok is. Csapása N–S. 25–30° – Átcsap a Somló keleti hosszús nyúlványára. Egy helyütt itt is fejtették. A 2 bányát elválasztó forrásos mélyedés északi lejtőjén a műkö-féleség fekszik – Mélyebb rétegei porzuszabb, elevenebb vörös színűek (épületkő) még mélyebben /a forrásból kibuggyanó és az Örs felé siető csermely mentén finomabb, majd durvább szemű konglomerátos féleség(?). A község keleti sarkán levő kutak melletti köfejtőben a jobb fajta kőzetek egy tört, O-felé áthajló boltozatban. A permi lerakódások gyűrődéseit lemunkált(?) és diszlokált felszínét a verfeni (triasz kora) rétegek töltik ki és fedik be. (Diszkordancia). a feké felé limonit mutatkozik. – Perm végi gyűrődés.

¹⁵³ VELTHY ISTVÁN (Veszprém, 1886. szept. 15. – Veszprém, 1962. márc. 21.) bányatulajdonos. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt tús Veszprémbe. Forrás: MIHÁLYFI– RUPERT 2017. 78.

A lerakodás a Cserörlak(?) déli lejtői felé irányul. Tovább nyomozandó.

1918. aug. 17. Pozsony. Ind. 11 ó Jutas. 2.65 Győrig, Hegyeshalomig 2.–, Pozsonyig 2.–

18-án Népliget. hidászünnep G. D. M, Hertsc(?) Ottó, Pali, N. N. házaspár társ.

19-én Adaháza—20-án Dómtempl. nagymise. A nagyp(?)¹⁵⁴ szt beszéd¹⁵⁵ elől a közönség a hiv. testület és katonaság élén kivonul. A kanonokot 20–25 ember hallgatta.

Estefele vizitt az öreg Heszteránál(?) (ny.¹⁵⁶ posta felügyelő) Vacsora után nálunk Hesztera Aladár.¹⁵⁷ Albániából szabadságra jött hadbíró dr(?) és szdos.¹⁵⁸ (aki a Géza gyerek keresztapja). 21-én hajnalban el. Utikölts.¹⁵⁹ 15 – borrav¹⁶⁰ 15 –

1918. aug. 22. Forster min. főtan. ... min. tan. társaságában Hajm.¹⁶¹ Öskü, Vpalota¹⁶² a Kikerítői róm.¹⁶³ kőgát¹⁶⁴ zsiliposztásága(?) előtt az északi oldalon, a bezúduló(?) víz keleti medrében(?) egy kötömb a falból néhány rossz betűvel és két arabs számjeggyel.

Kisebb levezető csatorna a malom bejárata mellett (jobb felől) **(4. ábra)**

1918. aug. 27. Lóczyval a Kiskuti forrásoknál.

L. a város kértére megvizsgálta a kiskuti be nem kapcsolt források vízbőségét, hőmérsékletét. 1.) A 3. és 4. dolomitból fakadó források (13.6° C) egyesült vize a malom árokba való beömlésnél. Vízbősége 1 m p-ként¹⁶⁵ 3 liter, hőmérs. 14.6° C. – 2) nem Bugyogó-forrás, a réten tör fel. Az előbbinél jóval bővebb vizű. Hőm. 11.1° C. – 3) 4) és 5) a Kocsismalom kertjéhez leereszkedő s egy kiugró domb által kétváltasztott dolomitajtón fakadékok, a Kádárta– veszprémi főtörés márga fenekéről. A vizet gyenge fel.... inficiálás ... A 2. és a 7 sz¹⁶⁶ (a lövőház előtti betonnal megépített) forrás is idetartozik. Mind használható ivóvizet ad. – 6) nem lett vizsgálva.

¹⁵⁴ nagyp. = feltehetőleg nagyprépost

¹⁵⁵ sz. beszéd = szentbeszéd

¹⁵⁶ ny. = nyugalmazott

¹⁵⁷ HESZTERA ALADÁR dr. jur., 1913-ban tartalékos zászlós a cs. és kir. 62. (marosvásárhelyi) gyalogezredben. Forrás: Schematismus 1913. 447., 627.

¹⁵⁸ szdos. = százados

¹⁵⁹ Utikölts. = útiköltség

¹⁶⁰ borrav = borraivaló

¹⁶¹ Hajm. = Hajmáskér

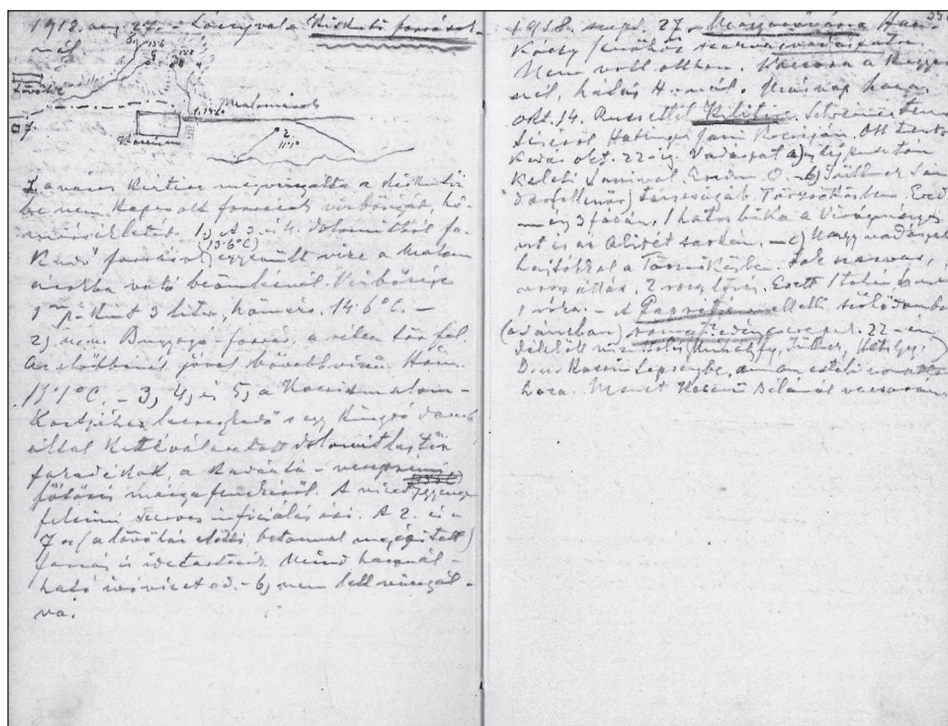
¹⁶² Vpalota = Várpalota

¹⁶³ róm. = római, római kori

¹⁶⁴ MRT 2. 1969. 161–162. 37/7. régészeti lelőhely. A gát egyes kváderein középkori kőfaragójel-
lek találhatóak, tehát nem lehet római kori.

¹⁶⁵ m p-ként = másodpercenként

¹⁶⁶ sz = számú

5. ábra: Az 1918. augusztus 27–október 14. közti feljegyzések, a kisküti források rajzával

1918. szept. 27. Magyaróvár Hankóczy Jenőhöz szarvas vadászatra. Nem volt otthon. Vacsora a Kegyesr.(?)nél, hálás H.-nál. Másnap haza.

okt. 14. Rucsellet(?) Kilitire. Schreiner temetéséről Hatinger Jani kocsiján. Ott tartózkodás okt. 22-ig. Vadászat a) én(?) Ujpusztán(?) Keleti Janival, O. – b) Jüttner Sándor (ellenőr) társaságáb. Törzsökösben. Eredmény 3 fácán, 1 hatos bika a Virányos(?) út és az Alirét sarkán. – c) Nagy vadászat hajtókkal a Törzsökösben. Sok szarvas, rossz állás. 2 rossz lövés. Esett 1 tehén, 4 nyúl 1 róka. – A Papréte melletti szőlősorban (az árokban) római ? edénycserepek. 22-én délelőtt vizittelés (Mihályfy,¹⁶⁷ Jüttner, Keti(?) Gy.) D. u. kocsin Lepsénybe, onnan estéli vonattal haza. Menet Keserű Bélánál vacsorán. (5. ábra)

¹⁶⁷ Talán MIHÁLYFI JÓZSEF dr. (Enying, Veszprém vm. 1871. jan. 1. – ?) Ügyvéd Enyingen. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt tüzsz Veszprémben. Forrás: MIHÁLYFI-RUPERT 2017. 74..

1918. dec. 6. d. u. Hajek Lacival kocsin Zsófia-pusztára Fodor István intézőhöz. 7-én vadászat 3 hajtóval. D. u. a Hermán(?) völgyi fölénia ész. magaslatán ejtettem 1 szép öreg szarvas tehenet P. L. féle express. Lapocka-lövés. 8-án d. e. még vadásztunk, de eredménytelenül. D. u. ismét kocsin haza. Utközben ott hol a Zs. pusztai a út a Nagyvázsonyi mezősége fordul, az utóbbi még urai fenyesen átvezető dűlőút végén egy tehenet még megsebeztem. A sebesülés erős. Másnap nyomozzák. Lövés a kis Manlicherből.¹⁶⁸

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

Rövidítések:

LDM = Laczkó Dezső Múzeum (korábban Veszprémvármegyei-, majd Bakonyi Múzeum)

PH = Pápai Hírlap

VH = Veszprémi Hírlap (megjelent 1893–1944 között)

VMMK = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

BÁNDI László (1989): A veszprémi nyomdászat két évszázada. Pannon Nyomda. Veszprém.

BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (1987): A pannonthalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986. Pannonthalmi Bencés Főapátság. Győr.

BONTÓ László (2019): A mi kavicsfogúnk. Placochelys placodonta, a Veszprémben felfedezett kavicsfogú álteknős. *Veszprémi Szemle*, 2019/2. 6–64.

CHOLNOKY Jenő (1998): Cholnoky Jenő 1870–1950. Szerk.: Géczy János. *Vár Ucca Tizenhét*, 1998/2.

CSISZÁR Miklós (2008): *A város élni akar. Veszprém 1919–29*. Válogatta és szerk.: CSISZÁR Miklós. Veszprém.

DAX Margit (1990): Laczkó Dezső életútja. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1990. esztendőre. Szerk.: Geiszt Jakabné. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém, 29–33.

FÁBIÁN Éva – HADNAGY László (1982): *Bakonyi üveghuták és hutaüvegek*. Kiállítás Pápa, Helytörténeti Múzeum 1982. február–március. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Leporellő. Veszprém.

FETTICH Nándor (1963): *Emlékezés Rhé Gyulára (1871–1936)*. VMMK. 1963/1. 9–16.

FÖLDESI Ferenc (2010): *Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány. Veszprém.

GOHL Ödön (1904): A veszprémi múzeum Regalianus-pénze. *Numizmatikai Közöny*, 1904/2. 33–38.

GUTHEIL Jenő (1934): Egy régi könyvesbolt félszázados jubileumára. *Veszprémi Hírlap*, 1934. 01. 21. Újra kiadva: *Veszprémi Szemle*, 2008/3–4. 105–109.

¹⁶⁸ Helyesen Mannlicher.

- GY. LOVASSY Klára (1996): Dr. Rainprecht Antal, a magyarországi Páneurópa-mozgalom megalapítója 1881–1946. *Páneurópa-hírlevél*. Veszprém megyei különszám, 1996. május 4.
- HAHN Ferencz – ZSADÁNYI Oszkár szerk. (1929): *Veszprémmegyei fejek 1919–1929*. „Veszprémmegyei Fejek” Kiadóvállalat. Veszprém. oldalszámozás nélkül.
- HAMAR Imre (1994): A kétszáz éves Pósa-ház. *Veszprémi Szemle*. 1994/2. 21–33.
- HUCHTHAUSEN Lajos (2009): *Bilingvézések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából, 21. Veszprém.
- HUDI József (1998): *Pénzesgyőr története. Egy bakonyi község múltja és jelene. Geschichte der Gemeinde Pénzesgyőr. Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonyerwald*. Szerző kiadása. Veszprém.
- JAGUDITS Katalin – NAGY Ibolya Adél (2016): *Emlékkönyv. A Veszprémi Királyi Törvényszék története 1872–1945*. Veszprém.
- KANSZKY Márton (1942): *Laczkó Dezső (1860–1932)*. In: Balanyi György: Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Szent István-Társulat. Budapest. 340–349.
- Kegyes-tanítórendiek értesítője 1913–1918: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1913–1918. tanévről. Egyházmegyei Könyvnyomda. Veszprém.
- KÓPHÁZI Ferencné (1994): Laczkó Dezső és Rhé Gyula irodalmi munkássága. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1994. esztendőre. Szerk.: Geiszt Jakabné. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém, 34–41.
- KOPPÁNY István (1991): *Városlőd története*. Városlödi Falumúzeum Baráti Köre. Városlőd.
- K. Z. (1927): Dr. Bibó Károly. *Pápai Hírlap*, 1927. 01. 8. 2.
- LECHNER László szerk. (2003): *Alma Mater a veszprémi várban*. A veszprémi Piarista Öregdiákok kiadványa. Veszprém.
- LÉH István – KOLTAI András (1998): *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997 – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest.
- (ifj.) LÓCZTY Lajos (1938): *Emlékbeszéd Laczkó Dezsőről*. In: A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938-ban. Veszprém, 1938. A Veszprémi Piarista Diákszövetség kiadványai 8. 26–33.
- MIHÁLYFI József – RUPERT Rezső (2017): *A veszprémi túság története*. Budapest, 1920. Reprint kiadása Földesi Ferenc jegyzeteivel. Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány. Veszprém.
- MOLNÁR Jánosné (2001): *Veszprém megye neves személyiségei. Óvári Ferenc*. In: Molnár Jánosné: „Emlékek nélkül hirtelen csak árnyék”. Írások Veszprém megye múltjából, 2. Veszprém 147–152.
- MRT 2 (1969): = Éri István – Kelemen Márta – Németh Péter – Torma István: *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás*. Magyarország Régészeti Topográfiája, 2. Budapest. Múzeumi arcképcsarnok (2002): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk.: Bodó Sándor – Viga Gyula. Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó. Budapest.
- NAGY Szabolcs (2013): *A „klerikális reakció” egy fészke a közműn alatt. A Tanácsköztársaság Veszprémében*. In: Nagy Szabolcs (szerk.): Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom háttérháza. 1919 vidéken. Veszprém, 9–24.
- NAGYNÉ KOZMA Ildikó – SZABÓNÉ VÖRÖS Györgyi szerk. (2014): *Sétál a család Veszprémében. A Nagy Háború nyomában (1914–1918)*. Veszprém.
- PALÁGYI Sylvia (1991): 120 éve született Rhé Gyula. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei

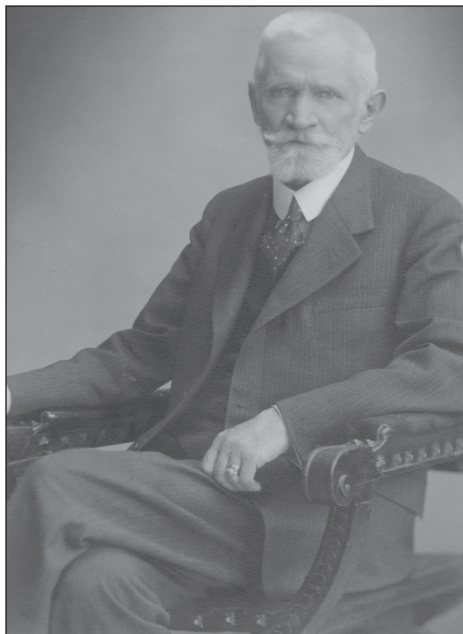
- múzeumi napló az 1991. esztendőre. Szerk.: Geiszt Jakabné. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság. Veszprém, 38–40.
- Pannonhalmi névtár (1918): A pannonhalmi Szent Benedek-Rend Névtára az 1918–19. iskolai évre. Győr.
- PFEIFFER János (1987): *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. Görres Gesellschaft. Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae*, 8. München.
- PRT 6b. (1916): *A Pannonhalmi Főapátság története. Hatodik korszak. A rend új kora, új munkaköre 1802-től napjainkig*. A pannonhalmi Szent Benedek rend története. 6b. kötet. Szerk. és részben írta Sörös Pongrácz. A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend. Budapest.
- RAINER Pál (2011): Laczkó Dezső életútja és utóélete évszámokban 1860–1932–2011. *Veszprémi Szemle* 2011/3. 77–89.
- RAINER Pál (2017): „...*Velem szemben való eljárása közönséges komisz eljárás volt*”. Egy száz esztendőcs becsületsértési ügy Rhé Gyula állomásfőnök és Bibó Károly vármegyei főjegyző között. *Veszprémi Szemle* 2017/4. 40–56.
- RÉVAI (1911–1935): Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. 1–21. kötet. Révai testvérek. Budapest.
- RHÉ Gyula (1908): Veszprémmegyei éremlelő-helyek. *Numizmatikai Közöny*, 1908/1. 10–11.
- S. PERÉMI Ágota szerk. (2011): *Emlékkötet Laczkó Dezső (1860–1932) születésének 150. évfordulójára*. Veszprém.
- Schematismus 1913 = *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1913*. Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1912
- SZÜCS Imre (1933): *Laczkó Dezső emlékezete*. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai. 7. Veszprém.
- VARGA Attila (2016): Aknamenet. Száz évre elegendő mangánvagyon van Úrkúton a föld alatt, és ott is marad. *Magyar Nemzet*, 2016. 07. 02. 17., 20–21.
- VARGA Béla szerk. (2009): *Veszprém város lexikona*. Veszprém.
- VARGA Béla szerk. (2014): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Bővített és javított kiadás. Veszprém.
- Veszprémi Piarista Diákszövetség (1938): *A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938-ban*. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai 8. Veszprém.
- V. FODOR Zsuzsa szerk. (1994): *Veszprémi művészek és mecénások a századelőn*. Veszprém.

Dr. Csolnoky Ferenc orvos, Cholnoky Jenő számára írt veszprémi vonatkozású feljegyzései

RYBÁR OLIVÉR – KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

Bevezetés

AZ EGYKOR VESZPRÉMBEN ÉLŐ NEVEZETES Cholnoky-család élete, családtagjainak kapcsolata érdekes szelete a város XIX–XX. századi történetének. A közismert Cholnokyak (Viktor, Jenő, László) életművét sokan kutatták,¹ és

*Dr. Cholnoky Jenő portréja
(Rybár Olivér gyűjteményéből)*

*Dr. Csolnoky Ferenc
(Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

¹ Lásd: *Vár Ucca* kötetek – Cholnoky Viktor (*Vár Ucca Tizenhét* 1993/1.), Cholnoky Jenő (*Vár Ucca Tizenhét* 1998/2.), Cholnoky László (*Vár Ucca Tizenhét*, 1997/3.)

jelentek meg írások az orvos Csolnokyak tevékenységéről² is. A családtagok levélváltását, belső életét eddig kevésbé ismerhette meg a nagyközönség. Ezen írás célja, hogy részleteket mutasson be ifj. Csolnoky Ferenc orvos és unokaöccse Cholnoky Jenő földrajztudós levélváltásaiból és ismertesse dr. Csolnoky Ferenc³ Veszprémmel kapcsolatos visszaemlékezéseit, feljegyzéseit.

Kutatástörténet

Az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi Cholnoky Jenő hagyatékának nagy részét. A gyűjtemény 2013-ban jelentősen bővült, amikor Cholnoky Jenő unokája, Cholnoky Tamás saját, és öccse Péter (1947–2012) tulajdonában lévő hagyatéki anyagokat adott át a múzeumnak. A gyarapodás során 18 doboz (főleg írott anyag) került a múzeum birtokába, melynek tartalma főként Cholnoky Jenőhöz és családjához köthető. A dobozok tartalmáról jegyzék készült, de a hagyaték még jelenleg feldolgozatlan. 2016-óta foglalkozik Rybár Olivér a család történetével, eredetével. Kutatásai során bukkant rá azokra a feljegyzésekre, jegyzetekre, melyek Veszprémmel kapcsolatosak. A kutatás során kiderült, hogy a dr. Csolnoky Ferenc orvos által írt jegyzetek Cholnoky Jenő hagyatékába kerültek, így maradhattak fent az utókor számára. A tanulmányban szereplő levelek, jegyzetek szövegét betűhíven közöljük. Emiatt eltekintettünk a korabeli nyelv- és szóhasználat sajátosságainak modernizálástól. A jegyzeteket viszont jegyzetapparátussal (szövegkritikai jegyzetek, tárgyi jegyzetek) láttuk el, a jobb közérthetősége végett. A levelek szövegét természetesen kellő kritikával kell fogadni.

² HOGYA 1990

³ Csolnoky – Cholnoky: a család nevének írásmódja az évszázadok során sokat változott, közel százféle változatát ismerjük jelenleg. A családtörténetben számos elmélet alakult ki a névváltozatok magyarázatára, de dokumentumok hiányában biztosan nem állíthatunk (pl. Csolnoky László ügyvéd ragaszkodása a Cs-vel írt névhez, vagy Cholnoky Jenő leírása, miszerint a Ch-val írt nevet vissza „kellott” venniük stb.) A leggyakoribbak a Ch-Cs-Ts kezdetű nevek. Előfordult, hogy a család két egymást követő generációja is másként írta a nevét, sőt testvérek közt is gyakran volt írásmódbeli eltérés. A XVIII. századig a Ch-s írásmód a gyakoribb, majd 1800-as évektől a Cs-s változat terjed el. Az „újboldi” Ch-s verziót, a századforduló környékén veszik vissza a család különböző tagjai (pl. Cholnoky Imre ügyvéd, Cholnoky Károly rajztanár és a Cholnoky fivérek). Cholnoky Jenő is Cs-vel írta a nevét az 1890-es évekig. Valószínűleg a nyelvtani szabályok hiánya, illetve a hallomás utáni leírások miatt alakult ki ennyiféle változat. Ma a leszármazottaknál az egységes Ch-s írásmód a meghatározó.

A jegyzetek keletkezése és egy tervezett Veszprém c. könyv

Csolnoky Ferenc feljegyzései az 1939–1940 közötti időszakban keletkeztek. Az első jegyzet 1939. január 26-án, a második 1939. április 11-én, az utolsó pedig 1940 júniusában íródott. Első levelében említi, hogy a már megjelent Veszprém című könyvhöz⁴ kiegészítésnek szánja ezeket a feljegyzéseket. Megjegyezzük a Borovszky Samu (1860–1912)⁵ közreműködésével készült „Magyarország vármegyéi és városai” monográfia-sorozat 26 részéből 25 készült el még Borovszky életében. Halála miatt nem vett részt a Somogy kötet szerkesztésében, a Veszprém vármegye kötet soha nem jelent meg, feltehetően ebben a munkában is részt vállalt volna Cholnoky Jenő.

Cholnoky Tamás a tudós hagyatékából digitális formában számos anyagot küldött Rybár Olivérnek, ezek között volt néhány érdekes levél, mely egy készülő kötetről számolt be. 1943 tavaszán az Európa Kiadó Kft.⁶ megkereste Cholnoky Jenőt egy városi kötet megírása kapcsán. Dr. Vásárhelyi Z. Emil⁷ a kiadó szerkesztője felkérte dr. Bierbauer Virgilt⁸ egy 20 kötetes városkönyv sorozat elkészítésére, melynek részét képezte volna egy Veszprémről szóló rész is, melyet magyar, német, olasz és francia nyelven is meg kívántak jelentetni. Az írás nem csak földrajzi szempontból vizsgálta volna a tudós szülővárosát, de külön kérése volt a kiadónak, hogy a település történelmét, jelenét, táji környezetét, kultúráját, épített emlékeit is bemutassa a könyv. A 160 oldalasra tervezett mű kb. 36 oldal szöveges részt, és 124-128 fotó mellékletet tartalmazott volna. Elképzelhető, hogy Csolnoky Ferenc jegyzeteit ehhez az íráshoz is fel kívánta használni Cholnoky. Tudomásunk szerint Cholnoky Jenőnek ez a Veszprémről szóló írása már nem jelent meg (a városról három hosszabb terjedelmű írása maradt fent nyomtatásban).⁹

⁴ CHOLNOKY 1938

⁵ Borovszky Samu (Bácsordas, 1860. október 25. – Budapest, 1912. április 24.) történész, helytörténész, 1899-től az MTA levelező tagja, irattárnoka és irodaigazgatója. A veszprémi születésű Sziklay Jánossal (1857–1945) együtt szerkesztette a Magyarország vármegyéi és városai (1896–1914) című sorozat I–IV. kötetét. 1909–1912 közt a Magyar Történelmi Társulat titkára és a Századok szerkesztője volt.

⁶ Nem azonos az 1946-ban alapított és 1957 óta Európa Könyvkiadó néven ismert kft.-vel.

⁷ Vásárhelyi Z. Emil (Marosvásárhely, 1907. január 23. – Cooma, Ausztrália, 1986. június 7.) erdélyi művészeti író, festőművész, grafikus. 1936-tól az Erdélyi Szépművés Céh lektora volt. Pályafutása az Új erdélyi antológia (Kolozsvár, 1937) író csoportjával indult.

⁸ Bierbauer Virgil (Borbíró, Nagyenyed, 1893. március 6. – Budapest, 1956. július 25.) építész, építészetelméleti író. 1928 májusában a Vállalkozók Lapja mellékletéből önálló folyóirattá szervezi a nemzetközi és hazai modern építészet eredményeit ismertető „Tér és Formát”, melynek egyik szerkesztője és leg többet publikáló szerzője is volt. 2010-ben posztumusz Ybl Miklós-díjjal tüntették ki.

⁹ Veszprém földrajza in: Báró Hornig Károly (1912): Veszprém Multja és Jelene. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém. 185–209. illetve CHOLNOKY 1938 és CHOLNOKY 1945.

Dr. Csolnoky Ferenc és Cholnoky Jenő

Dr. Csolnoky Ferenc 1853. április 9-én született Veszprémben a mai Bem utca 1. szám alatt (a ház ma már nem áll). Atyja id. Csolnoky Ferenc orvos (1808–1876), anyja Reviczky Karolina (1809–1882) volt, akik 1837-ben kötöttek házasságot. A párnak négy gyermeke született; László ügyvéd (1835), Ilona későbbi Berky Károlyné (1841), István járásbíró (1846) és Ferenc. Csolnoky Ferenc 1885. április 28-án vette feleségül Vászolyban a nagypécselyi Bohuniczky Antal (1820–1887) birtokos lányát Bohuniczky Irént¹⁰ (1865–1941). Egy gyermekük született Csolnoky Mária (1891–1980) későbbi Zelovich Kornélné.

*Dr. Csolnoky Ferenc és családja
(balra Csolnoky Ferenc, mellette
Bohuniczky Irén, előttük lányuk, Csolnoky
Mária) (Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

Tanulmányait Veszprémben és Pápán végezte és itt érettségizett 1872-ben. Orvosi tanulmányait a Pesti Magyar Királyi Tudományegyetem Orvostudományi Karán végezte 1872–1877 között.¹¹ Egyetemi tanulmányai elvégzése után fél évig a budapesti Szent Rókus Kórház I. belgyógyászati osztályán volt gyakornok. 1878-ban telepedett le Veszprémben,¹² ahol haláláig élt. A család egykori otthona a mai Toborzó utca 11–13. szám alatt található. A századforduló után László bátyja arácsi nyaralóját megvette, és a későbbi nyarakat rendszerint a Balaton parton töltötte.

Börtönorvos lett, mely megbízatását a leghosszabb ideig 1933-ig viselte. 1881-től tiszteletbeli városorvos, majd kórházi másodorvos lett, miután Fischer Béla lemondott tisztségéről.¹³ A követ-

kező év nyaratól királyi törvényszéki orvos,¹⁴ illetve a Szeminárium közegészségtan tanára is lett. Ezek után számos fontos tisztségeket töltött be Veszprém város életében: az Irgalmas Nővérek orvosa, a Deficiencia (elagott egyházi javadalmakosok intézete) orvosa volt. Sebészorvosi oklevelet (doctor chirurgiae) 1885-ben, szülész-

¹⁰ *Pápai Lapok*, 1885. 05. 03. Esküvők. 73.

¹¹ HOGYA 1990

¹² *Veszprém*, 1878. 05. 19. Új orvos. 3.

¹³ *Pápai Lapok*, 1881. 05. 08. 82.

¹⁴ *Veszprém*, 1882. 06. 11. Kineveztetés. 3.

mesteri oklevelet 1888-ban szerzett.¹⁵ A magyar kir. 7-ik számú honvédhuszár ezredben is volt segédorvos, majd 1885-ben lépett ki a honvédségtől, 1916-ban a Vöröskereszt II. osztályú díszjelvényét is megkapta. 1885-ben szerezte meg a középiskolai orvosi és egészségtan tanári állás betöltésére alkalmas képesítését, mellyel az Angolkisasszonyok intézetében is tanított.¹⁶ 1888-tól a Megyei Egészségügyi Bizottság tagjává választották (a városi egészségügyi bizottságnak 1905-től, második alkalommal pedig 1920-tól elnöke) illetve a Veszprémi Róm. Kat. Iskolaszék és Gimnáziumi Bizottság tagja (1909-től elnöke). A tizedforduló idején nevezték ki a püspök orvosává.¹⁷ A legnagyobb megtiszteltetés akkor érte, amikor 1894-ben, tizenhat évnyi veszprémi orvosi gyakorlata után kinevezték a kórház főorvosának, majd 1899. február 23-án a kórház első orvosigazgatójává lépett elő. 1900 elejétől Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának tagja lett. 1916. szeptember 12-én Királyi Tanácsossá nevezték ki. 1925-től viselhetette a méltóságos címet, miután egészségügyi főtanácsossá nevezték ki.¹⁸ A következő évben nyugdíjba vonult. Ezután mondott le a fontosabb tisztségeiről. Hosszas betegsége miatt az orvosi magánygyakorlatát is abba kellett hagynia. 1941. január 3-án este 22 órakor hunyt el Veszprémben, temetésére 1941. január 5-én 15.45-kor került sor az alsóvárosi temetőben.¹⁹

A kortársak szerint kedves, okos, kiegyensúlyozott, és józan életű ember volt.²⁰ Mint orvos is közkedveltségnek örvendett. Cholnoky Tibor visszaemlékezései szerint a rokonok is gyakran, és sokat tartózkodtak „Feri bácsiéknál”. „*Mindig nagyon jó kedvünk volt, vidám napok voltak azok.*” Érdemei közé tartozik az 1890-ben létrehozott Szegényház, az 1903-ban építtetett Gyermekekmenhely, és az 1914-re kibővített 180 ágyas kórház.²¹

Unokaöccse, akinek a feljegyzéseit írta, Cholnoky Jenő volt. Cholnoky Jenő 1870. július 23-án született Veszprémben. Dr. Csolnoky Ferenc unokaöccse, Csolnoky László ügyvéd (1835–1901) fia,²² anyja Zombath Krisztina²³ volt. A

¹⁵ CSOLNOKY é. n.

¹⁶ uo.

¹⁷ uo.

¹⁸ uo.

¹⁹ uo.

²⁰ *Pápai Lapok*, 1881. 08. 28. Veszprémből. 150.

²¹ *Pápai Hírlap*, 1913. 11. 15. Veszprém új kórházat épít. 4. és HOGYA 1990

²² RYBÁR 2015

²³ Zombath Krisztina (Győr, 1842. október 2. – Budapest, 1934. május 14.) A Cholnoky-fivérek édesanyja. Édesapja Zombath Antal győri ügyvéd, anyja Sággy Leopoldina. Anyja 1855-ben, apja 1866-ban hunyt el. Árvasága alatt nagynénje családja (Jeszeniczei Jankovich István és neje Sággy Paulina) tartották el kastélyukban Fürön (Szlovákia, Nyitrai kerület). 1867. december 16-án vette feleségül Csolnoky László. Nagybátyja volt Zombath István (1825–1883) ’48-as honvéd ezredes, aki a veszprémi Alsóvárosi temetőben nyugszik.

házaspár nyolc gyermeke közül öt érte csak meg a felnőttkort. Közülük három kimagasló tehetség: Viktort és Lászlót az irodalomtörténet, Jenőt a földrajztudomány tartja számon.

Cholnoky Jenő 1888-ban érettségizett a veszprémi Piarista Gimnáziumban. 1892-ben a budapesti Műegyetem vízépítő szakán mérnökdoktori oklevelet szerzett. 1902-ben földrajzból doktorált és adjunktussá léptették elő. 1903-ban leíró földrajzból magántanári képesítést szerzett és a tudományegyetem tanára lett. 1904-től a Földrajzi Közlemények szerkesztője. 1915-ben a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé választották, majd a Magyar Turista Egyesület és a Magyar Barlangkutató Társaság vezetőjévé lett. Később az Alföldi és a Balatoni Bizottság, valamint a Természetvédelmi Tanács elnökévé választották. 1921-től 1940-ig a Budapesti Tudományegyetemen egyetemes földrajzot tanított. 1950. június 5-én, 80 éves korában bekövetkezett haláláig szakadatlanul dolgozott. Több mint, 45 önálló könyve, 470 megjelent írása tanúskodik a termékeny tudós életművéről.²⁴ Cholnoky Jenő miután elkerült a városból számos alkalommal járt nagybátyjánál, részben családi események alkalmával, sokszor pedig terepgyakorlatok, tanulmányutak kapcsán.²⁵

Csolnoky Ferenc feljegyzései

A: első levél

Kedves Jenő!

Ígéretem szerint itt összefoglalva küldöm elég primitív alakban pár jegyzetemet a Veszprém városáról írott pompás munkádban²⁶ esetleg fel nem vett dolgokról, talán találsz benne használhatót is.

Ide csatolva küldöm Bolgár Mihály²⁷ piarista tanár monográfiáját melyben úgy hiszem több érdekes kérdés megfjtésére vonatkozó adatot fogsz találni, hogy ne kelljen sokat keresni, a leg fontosabbnak látszókat ceruzával jeleztem.

Idának²⁸ kézcsókomat mindkettőtöknek szívélyes üdvözetemet küldöm,

Feri bátyád

V. 1939. I. 26.

²⁴ RYBÁR 2016

²⁵ RYBÁR 2014

²⁶ Cholnoky Jenő 1938-ban megjelent *Veszprém* című könyve.

²⁷ Bolgár Mihály (Gyerk, 1861. szeptember 1. – Veszprém, 1895. március 10.) tanár, geológus. Geológiai és hidrográfiai kutatásokkal is foglalkozott. Tanulmányai alapján valósították meg Veszprém város vízvezetékét.

²⁸ Fink Ida (Cholnoky Jenőné) – (Brassó, 1889. április 26. – Balatonfüred, 1945. április 24.) Cholnoky Jenő második felesége, (1917. szeptember 11-én kötött házasságot). Gyermeük nem született. A balatonarácsi temetőben nyugszik.

A 110. lapon.²⁹

1909 ápr. 2-án a Vár északi végén a Papnevelő intézet egyik kéménye gyulladt ki, mert a kívül fűtő egyik kályha előtt levő, a kémény alatt levő előtérben következő reggelre előkészített apró száraz gyújtani való fa éjjel a kályhából kipattanó tűztől meggyulladt, s a kémény is kigyulladt, ettől gyulladt meg az épület fazsindely teteje is. A várbeli többi kanonoki lakások szintén fazsindelyesek voltak, természetesen egymásután gyulladtak meg és égtek le.

Minden rosszból jó is szokott néha származni. Ezen borzalmas tűzvész érlelte meg a város közönségében azt az eszményt, hogy a vízvezeték föllállítása a városnak igen sürgős elodázhatatlan feladata,³⁰ amit azonban Bolgár Mihály piarista tanár nagy szorgalommal végzett az összes a városban és annak körületében a kültelkeken levő köz- és magán kutak vizének egészségi szempontból való pontos vegyi vizsgálatát és az abból levont következtetés tette még sürgősebbé, mert a megvizsgált 110 kút vize közül alig egy kettő volt ivásra használható. Ezek is a városon kívül voltak, a többi, mert a város talaja mindenütt a helytelenül épített városi csatornák szanaszét szivárgott ürülék anyagokkal sok évtizedeken át folyton átitatva és fertőztetve.

Bolgár Mihály piarista tanár volt az első aki a vízvezeték sürgős megépítését s annak módozatait is 1893 évben „*Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti*”³¹ cím alatt megjelent művében legelőbbször sürgette, s a város összes kútvizének pontos elemzésével kimutatta és számadatokkal igazolva kézzel foghatóan bebizonyította, hogy a város összes kútvizeti az egészségre veszélyesek, azért a város külső részein forrásokból (Fejesvölgyi forrás, Aranyoskúti források, Kiskúti csárda) tehát csatornák és pecegődrök, trágyadomboktól nem fertőzött talajon fakadó forrásokból bevezetni ajánlott.

Sajnos lankadatlan szorgalommal végzett sok kutatásának eredményét a vízvezeték megépítését nem érthette meg, mert előbb meghalt, de a város hálája jeléül egy utcát nevezett el nevééről. Nevezetesen a Kossuth Lajos (előbb: Palotai utca) balról

²⁹ Az eredeti kéziratban szerepel „a 110. lapon” megjegyzés, mely egyértelmű utalás Cholnoky korábbi írására: „1909-ben (április 2-án) a Vár északi végén álló kanonoklakás padlásán keletkezett tűz, megint borzasztó viharban s leégett az egész Vár nyugati házsorainak minden teteje. Szerencsére ezeknek a házaknak rendszeren boltozatos mennyezete van, éppen a tűzveszélyre való tekintettel s így nem égtek be a lakások, különben felbecsülhetetlen lett volna a kár. Ezt a tűzvészt nem láttam, de el tudom képzelni, hogy milyen borzalmas lehetett alulról, a városból nézni a lángtengert és füsttömegeket.” CHOLNOKY 1938. 110–111.

³⁰ Téves Cholnoky Ferencnek ez a megállapítása, az 1893-as nagy áprilisi tűzvész után, mikor a Cserhát leégett, döntöttek a vízvezeték kiépítéséről, ami 1896-ban készült el. Lásd: KOVÁCS–LAKI 2016

³¹ BOLGÁR Mihály: *Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti*. Kompolthy T. Petőfi könyvnyomdája, Veszprém, 1893.

nyíló Kerekes kút utcát nevezte el Bolgár Mihály utcának. Azzal is megakarták örökíteni Bolgár Mihály érdemeit, hogy a vízvezetéki gépház falán emléktáblát helyeztek el mely a vízvezeték felállítása ügyében szerzett kiváló érdemeit hirdeti.

A város csatornázása kétségbeejtő rossz. Eredetileg egy hosszú befedetlen árok volt, mely húzódott a külső Püspökkert délkeleti bejáratától a belső Püspökkerten át a mostani Óvári utcán át egész az Irgalmas nővérek zárdája kertjén keresztül le a Jókai Mór utcának, az Anna kápolna mellett.³² Még az Anna kápolna építése idejében 1726-ban deszka padon kellett a nyitott árkon átjárni a templomba. Az árok egy részét az Anna kápolnától a nagyhídig időkorban beboltozták terméskövekből mészhabarccsal magas boltíves csatornát készítettek, ugyan így 1870 évben az Anna kápolnától a belső püspökkertig ugyan úgy boltozatos csatornát építettek az úgynevezett Ördögárokra, mert már a bűz kiállhatatlan volt. Ezt is veszprémi lapos formás kövekből szintén kavicsból készült mészhabarccsal. Így igyekeztek eldugni szem elől az Ördögárok piszkát, szemetjét és utálatos bűzölgését is. Nem törődve azzal, hogy az összes környék talaját befertőzték, szennyvizekkel átitatták, az összes itt húzódó környezetben a kutakat ivásra használhatatlanná tették, megfertőzték. Voltak egyesek akik az ártalmas eljárást szóvá tették; ennek eredménye az lett, hogy a város felterjesztésére a belügyminisztérium ezen ártalmas állapotokat szakértőivel megvizsgáltatta, azok elhárítására a város egész területére csatorna hálózat tervét és költségvetését dolgoztassa ki, mely a helyi viszonyoknak a városban levő várható nagy esésre való tekintettel az elválasztó rendszert hozta javaslatba, a biológiai tisztító eljárással kapcsolatban. Vagyis, hogy az esővíznek nagyobb méretű, impermeábilis,³³ a szennyvizek levezetésére szolgáló csatornáknak pedig kisebb, a mutatkozó szükséghez mért, de szintén impermeábilis anyagból készítendő csöveken leendő elvezetését az Aranyos-kúti völgyben készítendő klarifikáló³⁴ telepen keresztül Jutaspusztánál a Sédbe torkolással leendő elvezetését javasolta. Természetesen a tervet félre tették azzal, hogy nincs rá pénz, időközben azonban a házi csatornákat, pecegödrök tartalmát az utcára nem eresztették ki, ezek számára mentől szorgalmasabban építettek majdnem minden utcában új csatornákat és bekapcsolták őket az

³² Franciscs Károly (Pápa, 1804. november 30. – Veszprém, 1880. július 4.) borbélymester, emlékiró. Több száz oldalnyi naplót hagyott hátra, amelyben számos helytörténeti, néprajzi, társadalmi eseményt örökít meg Veszprém életéből. Visszaemlékezéseiben (Pápai református Gyűjtemények, 2001.) a 18. oldalon a Hosszú-utcai csatornáról az alábbiakat olvashatjuk: „Az utca napnyugati oldalán álló házak előtt undok árok nyúlott végig, melyben a rondaságnak minden neme volt látható, s amelyet nyáron át néha egy-egy omló zápor tisztogata, különben annak tisztogatására soha nem gondolt sem előjáróság, sem az utcában lakó lakosok. Később ezen árok helyett is Rohonczy János huzata beboltozott kanálist.”

³³ Vízhatlan, vízálló, át nem eresztő

³⁴ Klarifikálás = tisztítás

Ördögárok nagy fő csatornájába, természetesen nem impermeábilis anyagból, hanem az Ördögárok mintájára meszeshabarcsból és ismét terméskő darabokból készítve, rábízván az esővízre, hogy az majd a nagy esés miatt tisztára mossa a csatornákat. Nem gondolták meg ezen helytelen eljárásnak a súlyos következményét a város talajának mindenütt nagymértékben való szennyvízzel való beszennyezését és ennek az egészségi állapotra beható veszedelmességét. A cél az volt, mentől több pótadót behajtani. Azon utcákban ugyanis, ahol a házakból a szennyvizet egy imígy-amígy össze tákolt csatornába lehetett vezetni, a tulajdonosokkal csatorna pótadót fizettettek. Ez a módszer valószínű jól jövedelmező volt, de annál veszélyesebb a közegészségre, mert mentől több helyen készült ilyen csatorna, természetesen annál szennyezettebb lett a város talaja. Ki hitte el azt, amit a közegészségügy egyedüli őrei orvosok beszéltek, hogy az ily talajon épült házak kész veszedelmet képeznek a benne lakók egészségére.

Közben a város határai folyton terjedtek a Jeruzsálem-hegyi, a Temetőhegyi részekben, a Kádártai út mentén egész új városrészek keletkeztek. A város a hasznavehetetlen területeket maga sietett parcellázni és jó drágán eladni, de csatornát, vízvezetékét, villam vezetékét nem vezetett az újonnan keletkezett utcákba, holott ez lett volna az első kötelesség, mégpedig szabályszerű modern csatornahálózatot. Mikor a házak megépültek akkor látták a háztulajdonosok, milyen helytelenül jártak el, de már akkor későn volt, mert sok helyen csatornát nem is lehetett építeni, mert nem volt kellő esés és nem volt főcsatorna, nem lehetett hová levezetni. Most azután gyűlik a szenny, piszok, a pecegödör tartalma fertőzi az új házak környékét és talaját. De hát pénz beszél! Ez a fő, más egyéb aztán mind mellékes! A város mikor a telkeket eladta, nagy óvatosan kikötötte és az új tulajdonosokkal aláíratta, hogy közüzemeket a vevők a várostól nem követelhetnek. Úgy gondolom ez a helytelen eljárás még sok fejfájást, rengeteg kiadást és évekre menő hosszas fáradságos munkát fog okozni a város vezetőinek. S akkor is mennyi ideig tart még a város talaja megtisztulhat? A város látszólagos takarékosága s a közegészségi ügy teljes elhanyagolása így bosszulja meg magát. A törvény értelmében kellett a képviselőtestületnek rendes közegészségügyi bizottságot választani, igen de ennek elnökévé Óvári Ferencet³⁵ választották, aki minden ügyben elnök lett, de nem levén orvos, nem érthetett úgy az egészségügyi kérdésekhez mint akármelyik orvos. Különben is, legegyszerűbb módja a jelenleg is még érvényben levő közegészségügyi törvény

³⁵ Óvári Ferenc (Veszprém, 1858. május 3. – Veszprém, 1938. március 11.) ügyvéd, a Balatoni Szövetség alapítója. Fontos szerepe volt Veszprém rendezésében és kultúrintézményeinek megteremtésében. Elnöke volt a Veszprémi Takarékpénztárnak, tagja volt a Pénzüntézeti Központ választmányának is, valamint egyéb közhasznú egyesületek munkájában is aktív szerepet vállalt.

EUROPA

KIADÓ KFT. - VERLAG G.M.B.H. - EDITORE S.A. - EDITEUR S.A.
BUDAPEST. IV., KRISTÓF-TÉR 8. IV.Méltóságos
Cholnoky Jenő
egy. tanár urnak

Budapest, 1943. III. 31.

B u d a p e s t

VIII. Gyulay Pál u. 1.

Az Európa Kiadóvállalat Városkönyvei sorozatában 20 kötetben kívánja behatóan és magas színvonalon ismertetni Magyarország városainak múltját és jelenét, úgyhogy ez a könyvsorozat egységes beállításra irásban és képen átfogó keresztmetszetét adja a magyar városok kulturájának. A könyvsorozat szerkesztésével Dr. ing. Bierbauer Virgil építészmérnök urat bíztuk meg, amiben biztosítékát látjuk annak, hogy könyveink minden szokványos és üzleti szemponttól mentesen fogják a magyar városkultúra ismeretét szolgálni, éspedig úgy idehaza, mint külföldön, mert a könyvek magyar, német és olasz nyelvű kiadásban jelennek meg.

Dr. ing. Bierbauer Virgil ur javaslatára tisztelettel felkérjük Méltóságodat, hogy könyvsorozatunk V e s z p r é m városát tárgyaló és 21 x 29,7 cm formátumban megjelenő kötetének 36 oldalas szövegét megírni és a körülbelül 128 darabból álló képsorozat tervezetét mielőbb elkészíteni kegyeskedjék, hogy annak alapján a képeket összegyűjtsük, illetve fényképészzünkkel elkészíttessük. Az idegen nyelvű kiadások szövegének fordítását magunk fogjuk elkészíttetni. Kivánására a fordítást ellenőrzés végett Önnek bemutatjuk.

Méltóságod értékes munkájáért 800 azaz nyolcszáz pengő szerzői tiszteletdíjat fizetnénk, ez összeg magában foglalja az egy-szeri vagy többszöri, illetve többnyelvű kiadás minden szerzői jogának megszerzését. A szerzői tiszteletdíjat oly módon folyósítanók, hogy a képjegyzék benyújtásakor Ön a fenti összeg 20 %-a, a szöveg benyújtásakor annak 30 %-a, a klisék elkészülte és a kefélezésmunkát revideálás után ismét 20 %, a könyv megjelenésekor pedig 30% illetné meg. A kész könyvből 15 példányt ajánlunk fel Önnek.

A képjegyzéket kérnök április 15.-ig hozzánk juttatni, a könyv szövegét pedig július 1-ig kérnök nekünk átadni.

Hálásul köszönjük, hogy a fentiekben foglalt felkérésünknek Méltóságod, hajlandó eleget tenni és a magyar Kultúrát szolgáló kiadványunk sikerét értékes munkájával elő fogja segíteni. Miben bizva arra kérjük, kegyeskedjék velünk postafordultával közölni, hogy a tőlünk kért munkát hajlandó-e magára vállalni? Szíves válasza birtokában irodánkba személyes megbeszélésre fogjuk felkérni.

EUROPA
Dr. Virgil Bierbauer
/:dr. Váscrhelyi Z. 7-11
szerkesztő./

Az Európa Kiadó felkérése a Veszprém című könyv megírására.

szerint az egészségügyi bizottságot egyáltalában össze sem hívni, hogy véleményét mondjon; a polgármestertől függ teljesen, akarja-e igénybe venni ezen bizottság tanácsát vagy sem? Persze hogy nem akarta. Sic volo sic iobe!³⁶ Igen ritka esetben

³⁶ Így akarom, így kívánom! (latin)

lett összehívva. Talán elment az esze a Komjáthy³⁷ polgármester úrnak, hogy akadémikusokat vegyen a nyaka köré!

B: második levél

Kedves Jenő!³⁸

Köszönöm szíves gondoskodásodat, a küldött Szénási block³⁹ csakugyan igen jó ötlet volt. Nem próbáltam ugyan itt keresni, de úgy hiszem ebbe a világtól elmaradt fészekbe ilyet nem is tartanak, ilyent az is igaz, hogy én is csak kisvárosi vagyok, mert nem is jutott eszembe. De praktikusnak elég praktikus. – Még maradt belőle elég, alig hiszem, hogy tele tudjam írni, pedig ha érdekel szívesen írom tovább is. ha! ugyan!?

Ide mellékelem a Csermák⁴⁰ zeneszerzőre vonatkozó, az utóbbi időben megjelent hírlap közleményt, talán azt is használhatod.

Az utcanevekre vonatkozólag ide mellékelek egy térképet Veszprémről, azon az utcanevek is sorrendben felvannak sorolva, de ez ugyan 1927-ből való, de újabb ez időszerezt nincs.

Ha valami eszedbe jut, szívesen felelek rá.

Úgy emlékezem rá, hogy Te és Viktor⁴¹ a ménküfogós házban születtetek.

Azt is meg akarom említeni, hogy a ménküfogós házban már egy emléktábla van, de azt nem tudom biztosan kié? Simonyi?⁴² Vagy Bánóczi-é?⁴³

Mariskáék⁴⁴ itt voltak, de csak rövid időre, Arácsra⁴⁵ nem tudtak kimenni

³⁷ Komjáthy László (Veszprém, 1876. szept. 2. – Veszprém, 1930. aug. 30.) 1911–1929 között Veszprém polgármestere.

³⁸ Ez a levél kockás papírra van írva.

³⁹ Egy korabeli, felül letéphetős papír jegyzetömb.

⁴⁰ Csermák Antal (Hradsin, Csehország, 1774 körül – Veszprém, 1822. okt. 25.) zeneszerző, hegedűtanár.

⁴¹ Cholnoky Viktor (Veszprém, 1868. dec. 23. – Budapest, Józsefváros, 1912. jún. 5.) író, újságíró, műfordító. Cholnoky Jenő és Cholnoky László bátyja.

⁴² Simonyi Zsigmond (Veszprém, 1853. jan. 1. – Budapest, 1919. nov. 22.) nyelvtudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az ő nyelvtankönyveiből tanult Cholnoky Jenő is.

⁴³ Bánóczi József (Szentgál, 1849. júl. 4. – Budapest, 1926. nov. 20.) 1874-ig Weisz József nevet viselte, tanár, irodalomtörténész, filozófus.

⁴⁴ Csolnoky Mária (Veszprém, 1891. feb. 10. – Budapest, 1980. márc. 22.) Csolnoky Ferenc lánya, Kovács József később Zelovich Kornél (1869–1935) mérnök, műegyetemi tanár, az MTA tagjának második felesége (első felesége Cholnoky Erzsébet volt).

⁴⁵ Cholnoky-villa v. Cholnoky-nyaraló (Balatonfüred (Balatonarács), Szőlőkalja utca 23.)

pedig tervbe volt véve. Juditka⁴⁶ igen szorgalmasan tanul, nagyon közel van az érettségi.

A viszonyokhoz mérten elég tűrhetően megvagyunk, örülünk, hogy kilátásba helyezted látogatásokat Veszprémben. Árásra nem hiszem, hogy kitudok menni, de ha igen, akkor is csak rövid pár órára, ha bírom! A kocsizás erősen megvisel.

Idusnak szívélyes üdvözetemet és kézcsókomat kérlek légy szíves átadni. Tiboréknak⁴⁷ is légy szíves szívélyes üdvözetemet jelteni. Irén⁴⁸ szintén Mindnyájatoknak üdvözetét küldi, Ő is szívesen vár Titeket, a nyáron itthon leszünk.⁴⁹

Szeretettel ölel Feri bátyád.

Veszprém, 1939. ápril. 11.

Víz miseria Veszprémben mielőtt a vízvezeték megépül

Az egész Temetőhegyi városrészben egyetlen kút sem volt, a vizet az asszonyok dézsákban, kannákban hordták legtöbbször fejükön, melyre úgynevezett „teker-cset” tettek, hogy az edény feneke ne nehezdedjék közvetlenül a fejükre. A legközelebbi két kút volt amiből vizet hordtak: egyik a „Betekints” kocsma előtti, a másik lent a völgyben a Séd patak partján az úgynevezett „Péntek kút”. Milyen lehetett a tisztaság ezeken a helyeken, amelyek dombról le dombról fel legalább félórai járást igényelnek.

Tüzi veszedelem esetére a város szélein négy helyen az esővizet fogták fel kivájt mélyedésekben. Ilyen volt a Balog-tó a Jeruzsálem hegyen az úgynevezett Kupa utcában, egy pedig a Csorda utca – jelenleg Sz. István utca végénél a Vörös tó – a negyedik ettől délkeletre beljebb a házakközi Belső tó. Hogy ezek vizét a libák, malacok serege vegyesen a gyermekekkel vidáman használták fürdőnek, az senki-nek sem tűnt a szemébe. Télen aztán korcsolyáztak is rajta, meg a jegét elhordták a kocsmárosok, mészárosok, cukrászok hűtésre. Nagy felháborodást keltett mikor a doktorok jajgatására még is eltiltották ezt, mert a műjég többbe került.

Toborzó utca

Itt volt a Jeruzsálem utcai sarkon az úgynevezett „Verbungos” kaszárnya. Mielőtt az általános hadkötelezettségi törvényt behozták, az újonc katonákat úgy toborozták.

⁴⁶ Zelovich Judit (Budapest, 1921. jan. 25. – Budapest, 2010. márc. 27.) Csolnoky Mária egyetlen gyermeke, Csolnoky Ferenc unokája. Előbb Matus Erik, majd Benedek (Ferencsik) Pál felesége. Sógora Ferencsik János (1907–1984) magyar karmester, az Operaház főzeneigazgatója volt.

⁴⁷ Cholnoky Tibor (Budapest, 1901. júl. 29. – Budapest, 1991. feb. 21.) Kossuth-díjas építőmérnök, a BME rektora (1954–1957), Cholnoky Jenő kisebbik fia.

⁴⁸ Bohuniczky Irén (Vászoly, 1865. feb. 24. – Veszprém, 1941. júl. 21.) Csolnoky Ferenc felesége.

⁴⁹ Csolnoky Ferenc háza (ma Toborzó utca 11–13.)

Itt a verbungos kaszárnyában voltak akik az utcán zeneszóval, nagy tánccal össze-
csődítették a bámulókat, naplopókat, azokat itatták, aki azután a verbungos káplár
borából ivott s fejére csapták a káplár csákóját, az már hiába védekezett, bíz azt
elvitték tíz évre katonának. Punktum. Abban a régi jó időkben sem volt minden
olyan jó.

Endrődi Sándor apja Kupricz Sándor törvényszéki bíró volt, a házuk a Virág
utcai Csolnoky László⁵⁰ féle volt. Hogy mért nem arra tették a költő emléktábláját
nem tudom, valószínűleg előbb ott laktak a Horgos utca sarkán levő, akkor még
földszintes házban? de annak hogy ott lakás is lett volna nem igen hiszem, mert föld-
szintes ház volt, csupán boltok voltak az utcára. Weis A. Manó posztókereskedő
boltja volt benne a sarkon.

Papvásár elnevezés

A régi időben két földesura volt Veszprémnek, nevezetesen a veszprémi káptalan
és veszprémi püspök. A város két részre volt osztva, a határvonalat a régi Hosszú-
jelenleg Jókai Mór utcában az egyik házfal fölkejtében behúzódot sz. János szobor
képezte. Attól Délkeletre a püspökségé, lefelé a Sédén túl a Káptalané volt. Ennek
akkor az volt a következménye, hogy a vásárosoktól a helypénzt innen az örsi úton
levő vásártéren a püspökvár szedte, a Temetőhegyen levő vásártéren pedig a kápta-
lan. Egyik vásár itt, a másik vásár pedig felváltva amott volt megtartva.

Most persze már a helypénz szedési jog a várost illeti, de azért a vásárokat most
is felváltva tartják meg, az ott a környezetben levő kocsmárosok érdekében. A
Papvásártér név ebből az időből maradt meg, mert a káptalani fadepó is itt van, s a
Káptalan Jutasi pusztája is itt a közelben van. Egy utca is megy ide ki, Papvásár
utcának hívják, ezen egyenesen oda lehet a vásártérre jutni.

A veszprémi zsinagógát mikor építették megmondani nem tudom, de még halvá-
nyan emlékszem rá mint kis gyermek, hogy egészen új volt. Tehát 1853 előtt épül-
hetett. Azt tudom, többször hallottam otthon, hogy valami Mogyorósy nemesi csa-
ládé volt, de zálogba adták s nem tudták kiváltani, aztán persze a zsidóké maradt,
nagy üres telek volt.⁵¹

⁵⁰ Csolnoky László (Budapest, 1835. nov. 22. – Budapest, 1901. máj. 31.) ügyvéd, tiszti főügyész,
Cholnoky Jenő édesapja.

⁵¹ A város első zsinagógáját 1799-ben Zichy Ferenc főispán építtette, a közönség 1800-ban 200
forintért vette bérebe és használatba. A területet 1839-ben Zichy Domonkostól vásárolták meg.
1861-ben Haenisch J. építész készített tervet a templom bővítésére. Ehelyett azonban
1862–1865-ben Zitterbarth Mátyás tervei szerint új, nagyobb templom épült a telek piactéri
vonalában.

Kupa utca

A szájhagyományok szerint itt a Jeruzsálem hegyen, s az alatta elterülő hosszú völgyben, melyet „Fejes” völgynek hívnak, folyt le az a nagyjelentőségű csatája sz. István Királynak, melyet a lázadó pogány vallásért küzdő magyarok ellen vívott, s mely ezek teljes leveretésével végződött. A nagy csata színhelyén még századok múlva is a földből ásás alkalmával temérdek emberi koponya került elő, mikor az itt elterülő agyagot a téglá égetésre felhasználták. A Kupa utca egyenesen levezet a Fejes völgybe, ahol egy nagyon tiszta forrás fakadt, melynek vizét a vízvezetéki gépházhoz kőagyag csövön vezették le, s egyik részét képezi a városi vízvezeték vizének. A másik nagyobb részét az úgynevezett, most „Kiskúti” csárda, előbbre „Zsidócsárda” előtti réten fakadó számos forrásainak vízszintesen elhelyezett, felül lukacsos, úgynevezett vízszintes kutakkal összegyűjtött vize szolgáltatja, melyet azután a Séd patak mellett lerakott vascsöveken vezetnek a vízvezetéki gépház rezervoárjába,⁵² s onnét villamos motor hajtja szét a városba s végül az Őrsi úti ket-tős vízmedencébe.

A vízvezetéki gépház

A Sintér kút mellett a Séd patakhoz közel a sziklás domb tövében van. Itt az épület külső falán van a falba erősítve Bolgár Mihály piarista tanár, a vízvezeték eszmé-jét első ízben felvető és később erélyesen sürgető emléktáblája melyen a város közönsége hálásan emlékezik meg eredményes működéséről.

Ez a gépház a Sz. István völgyhíd közvetlen közelében van, csodálom, hogy a nagy légvédelmi mozgolódás alkalmával senki sem gondolt rá, hogy a gépház egye-nesen ki van téve a légitámadás veszélyének, s hogy az ellen milyen egyszerűen megvédhető volna, ha az egész épület a hátamegetti sziklába vésetnék be, úgy mint a Jókai Mór utcában közel hozzá készülő légvédelmi szikla boltozatok, melyeknek a rendeltetését még mindig titkolják, állítólag Nemzeti Bank számára készül. Ha a gépház elpusztul a város egy csöpp vizet sem tud beszerezni.

Sintér kút

A sintér dombon, éppen a Fehérvár Gráci műút mellett van a gyepmesteri lakás és hozzátartozó mellék helyiségek. Természetesen a műút elkészítése előtt ez távol volt a várostól és minden lakóháztól el volt jól különítve, de mert egy fontos közle-

⁵² helyesen = rezervoárjába (gyűjtőmedence, víztároló).

kedési út éppen a kerítése mellett fut el, bizon nagyon kívánatos lenne innen közegészségi érdekből is sürgősen eltávolítani.

Ezen ház alatt a szikla tövében volt a város egyik legkitűnőbb ivóvizet szolgáltató kútja m. u. n. Sintér kút. Ez azért nagyon nagy forgalomban volt mert lajtokkal lehetett innen vizet szállítani a városba, elég közel is volt, jókarban tartott utak vezettek ide.

A Toborzó utcai 9. számú „Nagyasszonyház”

Ezt a házat Kopácsy József veszprémi püspök, későbbi esztergomi hercegprímás építtette, két éltes nővérének. A kapu feletti világító ablak rácsában vasbetűk láthatók, H. K. J. Herceg Kopácsy Józsefet⁵³ jelezve. Az épületből előkerülő téglák mind a W.P. betűkkel vannak megjelölve, mutatván, hogy a veszprémi püspök saját téglavetőjében lettek gyártva. A hölgyek nagyon békés természetű jószívűek lehettek, mert ebben az utcában voltak összehoztatva a legelevenebb, legzajosabb diák gyermekek csoportja, kik a környező igen szűk udvarú házakból az utcára szorultak ki labdázni, pilinckézni, zsványosdit s más egyéb nem igen csendes szórakozást üzni. S én nem emlékszem, hogy az áldott jólelkű nénik csak egyszer is felszólaltak volna ez ellen. Mindenki tisztelte őket a szomszédságban s általában csak nagyasszonynak szólították őket.

Dr. Csolnoky Ferenc Toborzó utcai házána k tornáca az 1920-as évek közepén (középen: Zelovich Judit) (Illényi Gáborné gyűjteményéből)

⁵³ Kopácsy József (Veszprém, 1775. máj. 30. – Esztergom, 1847. szept. 18.) székesfehérvári, veszprémi, majd esztergomi püspök, hercegprímás.

Laczkó forrás-kút

Én ugyan nem láttam még, azt tudom, hogy a katonai lövöldétől nem messze egyik, régebben Kanczler malomnak nevezett felett van, s a forrás vize, mely azután a malom kerékre van szintén vezetve.

Nagy fekete, fémből készült kétfejű sas volt a református templom tornyának csúcsán, kis gyermekkoromban. Nekünk akkor úgy magyarázták meg, hogy azért kellett ezt tenniük a reformátusoknak mert ez „salvagvariát” jelentett⁵⁴ az akkori osztrák törvények szerint, a templomot nem lehetett eltulajdonítani más vallásfelekezetek részére. Mint ahogy a várban levő régi megyeház épületéről megállapították, hogy azt Bíró Márton püspök erőszakkal vette el a reformátusoktól.

A veszprémi városház épületét Hunkár Mihály földbirtokostól vette meg a város a hozzá tartozó jelenleg utcává átalakított nagy kerttel együtt. Két Hunkár főispán volt azután Veszprém megye főispánja, leszármazója a ház tulajdonosának.

Veszprémi polgári lövölde

A jelenlegi múzeum helyén volt, a golyófogók és a céltáblák kint a Reinprecht ligetben voltak. Nem sokáig állt fent, mert azután Prosser⁵⁵ István ügyvéd sürgetésére fákkal ültették be, sétahely lett.

Sóház

Még abból a régi világból való deszka elejű idomtalan sóraktár volt, állami kezelésben. Akkor még nem járta az a gúnyos mondás, menjen a sóhivatalba, mert akkor állami sóhivatali tisztviselők működtek. Az épület ott dísztelenkedett a mostani megyeháza helyén. Szerencséjére Veszprémnek, mert más ilyen alkalmas hely a megyeház díszes nagy épületére aztán nem is található volna. Véghely Dezső⁵⁶ alispán sürgetésére szavazta meg a vármegye közönsége az építési költséget 50 évi törlesztendő póttadó kivetésével. A közgyűlés és az építést vezetők névsora a megyeház nagytermének előcsarnokában van márványtáblán megörökítve. Az építész Kehler Napoleon műépítész volt.

⁵⁴ Salvaguardia = védelem, oltalom (olasz)

⁵⁵ helyesen Plosszer

⁵⁶ Véghely Dezső (Veszprém, 1840. márc. 28. – Abbázia, 1897. ápr. 2.) ügyvéd, történetíró, vármegyei előljáró.

Erzsébet királyné mellszobra

A főispáni lak előtti kis téren áll. A királyné emlékét őrzi, aki egyedüli volt a Habsburg dinasztia tagjai közt, aki a magyarok érdekében felemelte szavát, ki talán, ha hallgattak volna szavára idejében, megmenthette volna a Habsburgok trónját, miként Mária Terézia. De hát sajnos a csehek már akkor is minden erővel azon voltak, hogy mielőbb ledöntsék, s ismert a Habsburgi ház másik nőtagjának kellett közbejönni (az is cseh volt) Chotek Zsófiának,⁵⁷ hogy ez a terv sikerüljön; igaz hogy férje és saját elpusztulásukkal. A magyarok a mártír királyné iránt érzett hálájuknak akkor mindjárt fényes jelét adták, de Bécsben ezt nem akarták megérteni, még kevésbé honorálni.

Tüzér utca

A papvásártérre vezető egyik utcát azért nevezték így el, mert a hajmáskéri tüzérkaszánya eredetileg ide volt tervezve, már a tervek, költségvetés, minden készen volt, mikor arra eszméltek, hogy Hajmáskéren volna a legalkalmasabb tüzérési lőtér, mert a veszprémi püspökség birtokához tartozó, a Bakony hegység egyik gerincéig húzódó heglánc igen jó golyófogónak bizonyult az eltévedt ágyúgólók felfogására, azért azután felhagytak a Veszprém városába tervezett tüzér laktanya tervvel,⁵⁸ s azt is Hajmáskéren építették meg. Így maradt aztán meg a városnak a Tüzér utca név kárpótlásul a tüzérkaszánya terveire költött összegér.

A Tallián kút története

Ez is az időben keletkezett, mikor a városnak még nem volt mérnöke, hanem minden építési, szépítési, utcarendezési ügyeket Benkő István a kádármesterséget megunt városi tanácsossá választott nagy kortes vezérré felcsapott, kisvárosi diktátor vett a kezébe. Nagyhangú, erőszakos pártvezér volt, mindenhez ő értett legjobban, a közgyűléseken ő torkolt le mindenkit. Ő adta ki a jelszót. A vásártéren kutat kell ásni. Persze, kerestek volna szakértőt, akit megkérdezhettek volna, lehet-e? célszerű-e? mibe kerül? Milyen mélyre kell léásni? Hogyan hozzák a vizet, ha kapnak is felszínre. De minek kérdezősködni, itt van a Benkő Pista, az mindenhez ért, az majd megcsinálja, csak pénz legyen. Pénz az persze arra amire szükséges lett volna,

⁵⁷ Chotek Zsófia (Stuttgart, 1868. márc. 1. – Szarajevó, 1914. jún. 28.) cseh grófnő, 1900-tól Habsburg–Lotaringiai Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös felesége. Férjével együtt gyilkosság áldozatául esett (szarajevói merénylet).

⁵⁸ Ez így pontatlan. Lásd: Földesi Ferenc: „Sosemvolt” tüzér laktanya ürügyén – Veszprém egyes múlt századi közállapotairól, *Veszprémi Szemle*, 2012/1. 3–29.

szokás szerént soha sem volt. De akadtak mindég szereplésre vágyó úri hölgyek, kik szívesen vállalkoztak mindég közadakozásra, ha mások zsebéből kellett a pénzt összegyűjteni valamely időlegesen népszerű célra, mert a dicsőség a gyűjtőké lett, a nevük a hírlapokba került. A „vásártéri kút” is azidőben egyike volt a népszerű népboldogító jelszavaknak. Nekiindultak hát a hölgyek gyűjteni, de nem igen nagy siker koronázta működésüket, s akkor aztán arra a gondolatra jöttek, hogy özvegy Tallián Pálnéhoz⁵⁹ fordultak aki híres volt jótékonyágáról.⁶⁰ Sikerült is a jó öregasszonyt megnyerni az eszmének, mert a készítendő kút az ő házához közel volt. Ő ugyan nem szorult rá, mert kocsija, lovai, lajtos kocsija is volt, azzal hordatta a vizet. A háza a lutránostemplom⁶¹ alatt levő, később Weis Elek bőrkereskedőé lett (Kossuth Lajos utca).

Ennek az öreg hölgynek Tallián Pál siketnéma veszprémi földbirtokos volt a férje, birtoka úgy emlékszem itt is volt Feiszton,⁶² de valószínű, hogy Somogy vármegyében volt szintén, ahonnet a többi Tallián is származott. Azt mondták, hogy nagyon szép pásztor leány volt a birtokán, s ő azt el is vette, nem törődött vele, hogy a betűkkel nem volt ismeretségben. Azt mondták a férje korán elhalt. Amikor én emlékszem erre az öreg asszonyra, a városba csak nagy zárt üveges batárban szokott kikocsizni néha. Egy szintén öreg ügyvéd volt az ügyeinek és házának gondozója, Mustosnak hívták.⁶³

A veszprémi jótékony nőegylet

Ezt is az öreg özvegy Tallián Pálné alapította. Első elnöknője Báró Fiáth Ferencné⁶⁴ az akkori főispán felesége lett. A világháború alatt az alaptőkéje teljesen semmivé lett, aztán fel is oszlott.

⁵⁹ Özv. Tallián Pálné (Szentgyörgyi Horváth Mária Magdolna) (Ukk, 1779. feb. 18. – Veszprém, 1875. szept. 23.) 1810. október 8-án kötött házasságot Tallián Pállal (Zichy Anna fia).

⁶⁰ Végrendelete szerint mintegy 60 000 forintot hagyományozott jótékony célokra. Így a veszprémi ispotály részére hagyott 3000 forintot, az úgynevezett „Lázárház” szegényei gyámlítására 2000 forintot. A veszprémi Sz. Anna és a csatári kápolnáknak külön-külön 500 forintot. Halálakor a veszprémi szegényeknek 300 forint kiosztását, a veszprémi kisedővodának 4000 forintot. A veszprémi gimnáziumnak 4000 forintot, a felnőttek oktatására 1000 forintot. A veszprémi nőegylet javára 15 000 forintot, a veszprémi vásárállás nagypiacán létesítendő kút vagy vízvezeték felállítására 6000 forintot. Forrás: *Veszprém*, 1875. 10. 03. 3.

⁶¹ helyesen = lutherános (evangélikus).

⁶² Veszprémfajsz, németül Faist.

⁶³ Idős korában Tallián Pálné ügyvédje volt Mustos János, aki 1843-ban alapította meg a Veszprémi Takarékpénztárat. Mustos unokaöccse volt Óvári Ferenc.

⁶⁴ Báró Fiáth Ferencné sz. Kapy Ágnes (1819–1906), férje cörményesi és karánsebesi báró Fiáth Ferenc (Aka, 1815. szept. 21. – Veszprém, 1885. febr. 19.) főispán, emlékirat-író volt.

Szent Anna kápolna és szt. Anna elemi r. k. iskola

A szent Anna kápolnát 1772. évben építették.⁶⁵ Nemeskéri Kiss család, akiknek a lakóházuk a templommal szemben volt. A templom alatt sírbolt volt, melybe kívülről is lépcsőn lehetett lejárni, de a kápolna közepén is volt egy lejáró nyílás, melyet egy nagy téglány alakú vörös faragott kőlap zárt el. A család ezt a kriptát szánta családi temetkezési helynek, s csakugyan a család több tagja itt is lett eltemetve. A piarista rendnek a várban még azidőben nem volt temploma, azért szívesen vállalkoztak arra, hogy ők fogják a kápolnában a miséket tartani, sőt több piarista atya szintén itt nyugszik a sírboltban. A kápolna történetét azután 1872-ben megírta az egyik piarista tanár, mikor szóba került a nagyon az épület renoválása,⁶⁶ a kis füzetben a templom összes képei, oltára, szószéke stb. felszerelése, mind képekben van megörökítve. Egy példánya az érdekes füzetnek a kápolna renoválásáról felvett írott történettel együtt, azután Laczkó Dezső⁶⁷ múzeumi igazgató a veszprémmegyei múzeumban helyezte el megőrzés céljából. Ennek az egész kápolna történetnek átolvasása, mely érdekes adatokat tartalmaz, igen ajánlható mindenkinek, aki a régi Veszprémet ismerni akarja. A nyomtatott füzet ki lett nyomtatva sok példányban, megvolt a piarista rend veszprémi könyvtárában, valószínűleg még most is kapható volna (Szücs Imre tanár a veszprémi piar. Diákszövetség főtákará útján). Szép vörösmárvány oltára a székesegyház egyik mellék oltára volt. 2 db mellékoltár a székesegyházban felesleges lett, ezek egyikét a főpásztor Br. Hornig Károly⁶⁸ a Szt. Anna kápolnának ajándékozta, mert a régi barokk főoltárt a szű anyyira megrágtá, hogy az egyik fából készült szobor misézés közben helyéről leesett. Az oltár a szétbontás alkalmával pedig darabokra hullott.

⁶⁵ Lásd bővebben: Dr. Friedrich Endre: *A veszprémi Szent Anna-kápolna története. 1724–1907.* Megjelent Veszprémben 1907-ben, Pósa Endre könyvnyomdájában.

⁶⁶ A Szent Anna kápolna eredeti belső és külső aránya karcsúbb lehetett, hiszen tudjuk, hogy 1924–1926 között történt átépítéskor padlószintjét több mint egy méterrel megemelték. Ennek oka, hogy az Ördögárok (Hosszú-utcai csatorna) beboltozása előtt árvizeivel áztatta a falakat, és törmelékével a templom környezetét feltöltötte (Balassa László, Kralovánszky Alán: *Veszprém. Panoráma – Magyar városok*, 1983). A templom tervezet restaurálása ügyében 1925. február 8-án értekezletet tartottak a Szt. Anna iskola tanácstermében. A bizottság tagjai a templomban megtartott helyszíni szemle után kimondták, hogy szükségesnek tartják a templom jókarba helyezését. Döntés született arról, hogy a templom padlózatát 1 méterrel felemelik, úgyszintén a környékét is, hogy a víz ezentúl be ne folyhasson a templomba. (*Veszprémi Hírlap*, 1925. február 15.)

⁶⁷ Laczkó Dezső (Trencsén, 1860. júl. 22. – Veszprém, 1932. okt. 28.) paleontológus és geológus, piarista tanár, gimnáziumigazgató, a Veszprémmegyei múzeum első igazgatója.

⁶⁸ báró Hornig Károly (Buda, 1840. aug. 10. – Veszprém, 1917. febr. 9.) veszprémi püspök, bíboros, mecénás.

Arra a kérdésre mi köze volt a Trippamer háznak a Kupricz-hoz?

*Lovassy-Trippammer Betti (Borbála)
(Barabás Miklós 1851-ben készült
litográfiája)*

Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/3326> (2018.05.11.)

A Trippamer nevet viselték Szigeti Imre,⁶⁹ Szigeti József⁷⁰ színművészek és egy nővérük, aki aztán Kopácsy György háztulajdonoshoz ment férjhez. Ő is a nemzeti színháznak volt tagja, hogy színpadi neve mi volt nem tudom, de ha nem csalódom a keresztnéve Betti volt.⁷¹ Ennek az egyik (a fiatalabbik, Imre) a születési helyét jelölték meg a Palotai utcában levő Trippammer házat emléktáblával. A szüleikről nem tudok semmit, de az valószínű, hogy a ház az övék lehetett. Ebben a házban laktak később Cholnoky Lászlóék, a Te szüleid. Itt született Cholnoky Erzsébet,⁷² s úgy gondolom innen mentek a Kupricz házba,⁷³ amit Kupricztól⁷⁴ vettek meg. Az Endrődy Sándor⁷⁵ mikor szülei a házat eladták Cholnoky Lászlóéknak, már azt hiszem a gimnáziumot is elvégezte. Ebből az látszik, hogy nem a Virág utcában levő házban született csakugyan. A

⁶⁹ Szigeti Imre (Trippammer) (Veszprém, 1831. okt. 15. – Budapest, 1902. jún. 6.) színész, rendező.

⁷⁰ Szigeti József (Trippammer) (Veszprém, 1822. máj. 11. – Budapest, 1902. febr. 26.) drámaíró, színész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és a Kisfaludy Társaság tagja.

⁷¹ Lovassy Borbála (Betti) (Trippammer Antalné) (1827. – Budapest, 1875. okt. 13.) szopránénekesnő, Szigeti József és Imre sógornője (nem testvére), Kopácsy György későbbi felesége. Játszott a Nemzeti Színházban, Brünnben és Lipcsében is. Második férje – Veszprém megyei földbirtokos – Veszprémbe temette el.

⁷² Cholnoky Erzsébet (Veszprém, 1876. jan. 1. – Veszprém, 1919. ápr. 19.) Zelovich Kornél műegyetemi tanár első felesége, 1919-ben acetone mérgezés okozta szívinfarktusból hunyt el. Halála után Zelovich elvette Erzsébet unokatestvérét, Csolnok Máriát.

⁷³ Téves megállapítás, a Cholnoky-család a Trippammer házból a Jókai utcai ún. Simoga-házba költözött, és csak később a Virág utcába. Cholnoky Erzsébet az említett Simoga-házban született (Jókai utca 7.), onnan költözött a család a Kupricz házba.

⁷⁴ Dr. Endrődi-Kupricz Sándor (?) törvényszéki bírósági író.

⁷⁵ Endrődi Sándor (Veszprém, 1850. jan. 16. – Budapest, 1920. nov. 7.) magyar költő, író, az MTA levelező tagja.

Tripammer házat aztán Óváry Ferenc vette meg, aki Obele Ferenc⁷⁶ fűszerkereskedőnek volt a fia, aki jogász korában ösmerkedett meg Budapesten Silber Vilmával, akinek édesapja fűszerkereskedő volt, híres régi üzlete volt a sarkon a Király utca elején; aztán el is vette, így került rokonságba Ferenczi gyógyszerész, Ruttner Sándor, Szabó Imre családokkal. Obele kereskedése a mostani városházzal szemben volt, kis setét bolt volt, de csődbe jutott és megszűnt.

Trippamer Bettit én nem ismertem, mert akkor már talán nem is élt. Annyit tudok, hogy egy fia volt, akit Trippamer Árpádnak hívtak, nagyon csinos fiú volt, ő volt a bálók rendezője. Mikor én orvosnövendék voltam, ő már alighanem jogvégezett volt, de a vármegyei árvaszéknél volt valami kis hivatala. Az anyja halála után Kopácsy György adoptálta és így lett Kopácsy Árpád.⁷⁷ Kopácsy Györgynek nem volt gyermeke, a háza a Komakúttal szemben levő nagykiterjedésű egyemeletes ház volt,⁷⁸ ami halála után Kopácsy Árpádé lett, aki azonban rosszul gazdálkodott, a ház másé lett. Árpád Budapestre került, a minisztériumban valami írnofi állást kapott, s ott is halt meg szegény, aki valamikor híres szép felkapott Adonis volt.

Szigeti József, az idősebbik színművész emléktáblája ugyancsak a Palotai utca (a mostani Kossuth Lajos utcában) van, szemközt a másikkal. Ez a ház Halasi doctoré volt, akire talán Te is emlékezel még. De azt nem tudom az is Trippamer ház volt-e előzőleg, vagy csak ott mint bérlők laktak Trippamerék mikor az idősebbik fiuk született. Szigeti Imrének Veszprémben is volt színtársulata, atyáddal jó barátságban volt, nekem is szerzett tőle ingyenjegyet, mikor kisdeák voltam.

Az utcai világítás kérdése

Sok huzavona, tanácskozás után az olajlámpák petróleum lámpákkal lettek kicserélve.⁷⁹ De azután megfeneklett a dolog, mert a régi nóta került elő: „Nincs pénz”. Ezzel fogták be az újítók száját, mert pótható emeléstől mindenki irtózott. De

⁷⁶ Obele Ferenc – Óvári Ferenc édesapja, aki eredeti családnevüket (Obele) Óvárra magyarosított 1872-ben.

⁷⁷ Kopácsy Árpád (Tripammer) (Budapest, 1852. jún. 11. – Budapest, 1917. febr. 24.) Tripammer Antal és Lovassy Betti fia. Anyja, Tripammer Antal halála után Kopácsy Györggyel kötött házasságot. Kopácsy Árpádot a földbirtokos „nevére vette” és örökösévé tette, egy 1871. május 25-én kelt örökbefogadási szerződéssel. Veszprém város képviselője, vármegyei aljegyző, megyei főpénztárnok és a tűzoltó-egylet elnöke volt. Képviselőisége után a pénzügyminisztériumban fogalmazó. Agyvérzésben hunyt el egy magánklinikán.

⁷⁸ Kopácsy Árpád háza a későbbi Kopácsy laktanya, amit a város bérelt tőle.

⁷⁹ Lásd bővebben: HORVÁTH Elvira: Acetilénos közvilágítás Veszprémben. *Veszprémi Szemle* 2012/1. 81–89. A vállalkozó Berdenich Győző, aki a városi vízmű építésének első műszaki megbízottja is.

azután még is akadt egy vállalkozó, aki acetilén világítást ajánlott, elég kedvező feltételekkel. Ezzel meg is egyeztek, az acetilénfejlesztésre szükséges fabódé helyéül első ízben a várfeljárónál levő üres szemétdombot jelelték ki, később azonban áthelyezték azt a Kálvária dombra. De mert a kereskedők, akik üzletükbe bevezették, arra a tapasztalatra jöttek, hogy az acetilén láng égésénél fehér por képződik, ami az üzletben levő tárgyakat belepi, elpiszkolja. Felhagytak ezzel a világítással, s így az utcák világítása nem volt rentábilis, ezzel is fel kellett hagyni. – Így elérkezett aztán a villanyvilágítás kérdése. Ezt azután több-kevesebb akadályokkal valahogyan megcsinálták. Később aztán rájöttek, hogy a vízajtó gépet is villannyal hajtatták.⁸⁰ Végül felhagytak a villanyfejlesztéssel és áttértek arra, hogy az áramot a Bánhidai centrálétól veszik, holott a villanyos művek a városnak hasznot hajtottak. De a hatóság észjárását, meg a veséket ember nem tudja vizsgálni.

Virág utca volt az az utca melyben Ti is laktatok,⁸¹ mely nevét egy igen szép asszonytól kapta, aki az utca elején lakott. Szalatkay István takarékpénztári ügyvéd

*Dr. Csolnoky László ügyvéd háza a Virág utcában
(Kerekes Zoltán, Hercz Regina és egy útitársuk) (1913. június 22.)
(Cholnoky Tamás gyűjteményéből)*

⁸⁰ A vízmű „első” villamosítása 1912 végén történt meg, de a túlméretezett motor problémát okozott. Egy évi huzavona után 1914-re vált üzembiztossá a villamos üzem, de a két gőzgép és szivattyú tartaléknak továbbra is megmaradt. KOVÁCS–LAKI 2016.

⁸¹ Virág Benedek utca 4. – Csolnoky László családjának egykori háza, helyén ma az Átrium Üzlet-ház áll.

volt a háztulajdonos. A felesége Suly péknek volt a leánya. Suly pék igen vagyonos és minden városi ügyekben vezető tekintélyes és befolyásos, sok rokoni összeköttetéssel bíró civis volt. A leánya híres szépség volt. – Ezért nevezték bámulói és tisztelői ezt a kis zug utcát Virág utcának, később akik nem ismerték sem őtet, sem a városi viszonyokat, csak hazafias buzgalomtól voltak fűtve, elkeresztelték Virág Benedek utcának, holott a költővel ez az utca éppen semmi kapcsolatban sem volt. Így nevezték el a Major utcát is Vas Gereben⁸² utcának, pedig szintén semmi vonatkozása sem volt azzal sem. (megjegyzés: Major utca volt az a kis zezzugos utca amely a Sil ház, Vurda ház hátamegett volt csakugyan azon házak majorja volt, mert udvaruk ezeknek nem volt, s azért a szemközti házakban tartották a fát és egyéb szükséges tárgyakat és eszközöket, s a házak hátsó kis kapuján közlekedtek a majorjukkal.)

Sarenbeck – Szentirmai család⁸³

Az öreg Sarenbeck háza az édesapámék Jeruzsálem utcai házával szemközt volt. Alacson földszintes ház volt, az utcára két helyiség volt, az egyik kis kreislerei volt, ahol többekézt kiflit, zsömlét is lehetett kapni. Minket kis elemistákat a páros zsemle érdekelt leginkább. Az öreg kapcakötő volt, nagy hosszú tükkel gyapjú paraszt téli harisnyákat kötött. Ma már ilyet nem is lehet látni. Ennek a gyermeke volt Sarenbeck aki a veszprémi püspöknek, Ranoldernak⁸⁴ volt a rokona és úgy látszik mérnöke is, mert az Angolkisasszonyok épületét és templomát ő tervezte és építtette. Úgyszintén az Irgalmas nővérek házát. Sarenbeck felesége Peczek lány volt, Ranolder édesanyja szintén Peczek lány volt. Peczek Gyula agglégény maradt, Peczek Ida aggszűz volt. Egy Peczek pedig katonatiszt volt, az 1866-iki Porosz háborúban sebesült meg és itt halt meg Veszprémben. Az öreg Peczekre, ezeknek anyjára csak homályosan emlékezem. Szép magas szikár ember volt, a feleségét nem láttam soha, az egész Peczek család a püspökházban lakott a földszinten. Ranolder édesapjáról csak hallomásból tudom, hogy kesztyűs volt. Scharenbeck építész mérnöknek két lánya és egy fia volt. Az idősebb Gizella lányt Bezerédy Iván berhidai birtokos vette el, a fiatalabbat pedig Pongrácz Jenő koronaügyész. Ez utóbbi még most is él, paloznaki szőlőjünkben lakik nyáron, télen Budapesten él. A

⁸² Vas Gereben (Radákovits József) (Fürged, 1823. ápr. 7. – Bécs, 1868. jan. 26.) író, ügyvéd, iskolát a VI. osztályig 1838-ban Veszprémben fejezte be.

⁸³ Szentirmay (Scharnpeck) Józsefről a Jeruzsálemhegy kötet (Veszprémi Kaleidoszkóp IV. kötet) 138–139. oldalán vannak részletek és magyarázatok.

⁸⁴ Ranolder János (Pécs, 1806. máj. 16. – Veszprém, 1875. szept. 12.) veszprémi püspök, egyetemi tanár.

Szentirmay Béla a diplomáciai pályára lépett. Több helen volt konzul, csinos fiatalember volt, de valahol himlőbe betegedett meg s nagyon összeroncsolta az arcát a himlő. Úgy emlékszem, már régebben meghalt. A Szentirmay nevet Jókai regényéből kedvelték meg, arra magyarosították a nevüket.

Emléktáblák

A veszprémi Szent Ferenc rendi szerzetesek templomának kriptájában van eltemetve Ányos Pál,⁸⁵ pálos rendi szerzetes, volt székesfehérvári gimnáziumi tanár, költő. Nagyesztergáron született 1756. Veszprémben +1781. A szent Ferenciek templomának falán van megörökítve márványtáblán az emléke.

A veszprémi piarista gimnázium épületének folyosóján, a főbejárattól balra díszes márvány emléktáblán vannak felsorolva a világháborúban hősi halált halt, volt veszprémi gimnáziumi tanulók nevei. Az emléktáblát a gimnázium mostani tanulói szeretettel gondozzák, mindég friss virágokkal, koszorúkkal halmozzák el.

A (piac térről) jelenleg Rákóczy térről a Jókai Mór utcai levezető utcát Sziklai János⁸⁶ utcának nevezték el, az itt született s itt felnevelkedett neves költőről. Itt lakott szüleivel a kis egyemeletes sárga házban Puszpángné boltja tőzsomszédságában.

Az alsóvárosi temetőben a főbejárati ajtótól balkézre az első sorban van Csermák Antal híres zeneszerző és népszerű hegedűművész síremléke, melyet Veszprém város közönsége emelt és tart fent.

A Horgos utca jobb oldalán lévő emeletes sarokházon van Endrődi Sándor veszprémi születésű jeles írónak emléktáblája oly szakértelemmel elhelyezve, mintha az lett volna a cél, hogy valaki azt meg ne lássa! Érdemes megkeresni hova is tették?

A Kossuth Lajos utcában Óvári Ferenc egykori lakóházán van Szigety Imre a nemzeti színház híres színművészenek emléktáblája. Ugyanezen utca szemközti oldalán van Szigety József szintén a Nemzeti színház híres népszínművészenek emléktáblája, dr. Halasi orvos féle házon.

Az alsóvárosi sírkertben levő családi sírboltban van eltemetve Ranolder János veszprémi püspök,⁸⁷ ki miljókra menő összegekkel emelte a Veszprémi Angolkisasszonyok remek zárdáját, pompás templomát és híres leánynevelő intézetét, továbbá ugyancsak Veszprémben az Irgalmas nővérek leánynevelő intézetét, nemkülönben Budapesten a Ranolder utcai Irgalmas nővérek felső leánynevelő intézetét,

⁸⁵ Ányos Pál István (Esztergár, 1756. dec. 28. – Veszprém, 1784. szept. 5.) költő és tanár.

⁸⁶ Sziklay János (Frömmel János) (Veszprém, 1857. ápr. 2. – Budapest, 1945. nov. 25.) író.

⁸⁷ Ranolder János püspököt később áttemették a Székesegyházba. A Ranolder-kriptában van eltemetve a Peczek és a Szentirmay család is.

továbbá Tapolcán és Keszthelyen ugyancsak az Irgalmas nővérek leánynevelő intézetét. Az Angolkisasszonyok intézete előtti utcát Ranolder utcának nevezik, érdemes volna az utca folytatását egész a Sz. István hídig így nevezni el.

A veszprémi Korona szálloda bejáratánál van Petőfi Sándor bronz plakettje, egykor rövid itt tartózkodásának emlékére.

A Petőfi színházzal szemben levő kis utcát nevezték el Szegelethy György⁸⁸ Veszprém közszeretében álló egykori polgármesteréről, kinek mellszobrát Csikász⁸⁹ veszprémi születésű, igen jó nevű, de sajnos korán elhalt szobrászművész alkotta meg, mely az alsóvárosi sírkertben van felállítva Szegelethy György polgármester kriptája fölé.

Laczkó Dezső piarista tanár, a Veszprém megyei múzeum igazgatója és létrehozójának mellszobrát, mely őt igazán hűen ábrázolja, a Múzeumban helyezték el. A szobrot Csiszár Gyula veszprémi születésű szobrászművész készítette.⁹⁰

A kettős szentévbén Szent István király és neje Gizella emlékének megörökítésére emeltetett két impozáns szobor a vár északi kilátójánál lett elhelyezve.

A veszprémi kórház előtt látható remek szép, vörös permi homokkőből épült kápolnát báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi megyéspüspök építtette sírkápolnájának, itt van ő eltemetve, s ide hozatta szüleinek hamvait is. A kripta a kápolna közepén van, a talapzat alatt elfalazva, saját rendelete folytán minden jel- és felirat mellőzésével. A kápolnát a nagyműveltségű, sokat utazott püspök saját elgondolása után Kesselbauer, akkoriban Veszprém város mérnöke tervezte és az építést is ő irányította. A sírkápolna oltárképe tulajdonképpen a remek üvegfestmény ablak, mely Krisztus feltámadását ábrázolja. A kápolna falait Steiner soproni festőművész igen szép freskói díszítik.

Erre a kápolnára mondta egy ízben veszprémi látogatása alkalmával Alpár Ignác a hírneves műépítész, hogy: „*a veszprémiek úgy látszik nem is tudják mily nagy értékű műkincset kaptak Hornig püspökjüktől*”.

A kápolnát az oltárképről a feltámadás kápolnának nevezik.

Az oltár finom mesteri faragvány. Az oltár jobbkez felől eső oldalán a mennyezetről hosszú vastag zsinóron függ le a boldogult püspök bíbornoki kalapja, melyet a római pápa adományoz a bíbornoki szentelés alkalmával, s melyet a hagyományok és a fentálló egyházi rendelkezések szerint az elhalt bíbornok sírja fölé szoktak függeszteni, s ez ott marad addig még csak idők folyamán a zsinór el nem porlik s a

⁸⁸ Szegelethy György (Devecser, 1854. ápr. 20. – Veszprém, 1910. máj. 19.) jogász, Veszprém város polgármestere 1899–1910 között.

⁸⁹ Csikász Imre (Veszprém, 1884. máj. 9. – Budapest, 1914. jan. 3.) szobrászművész.

⁹⁰ A szobrot nem Csiszár Gyula, hanem Medgyessy Ferenc (Debrecen, 1881. jan. 10. – Budapest, 1958. júl. 20.) kétszeres Kossuth-díjas (1948, 1957) szobrászművész, kiváló művész készítette.

bíbornoki kalap magától le nem hullik. A kórház kertjéből a kápolna vaskerítésén ajtó van, melyen át a betegek és a szentvincerendi ápoló nővérek a kápolnában minden nap tartani szokott misékre mehetnek. Ily alkalommal az országút felé nyíló főkapu is mindég nyitva van a környék lakosai számára.

A veszprémi székesegyház átépítését Eigner budapesti műépítész tervezte és vezette.

Szentbékála = Saneti beati kál; a régi okiratokban így írták tehát egy szent neve volt, Kál nevezetű.

*Cholnoky Jenő 70. születésnapja alkalmából készült családi fotó
(balra fent Cholnoky Tibor és felesége Bajó Sára, ülnek Cholnoky Jenőné sz. Fink Ida,
Cholnoky Tamás és Cholnoky Jenő) a balatonfüredi Opravill Panzió kertjében
1940. július 23-án. (Cholnoky Tamás gyűjteményéből)*

C: harmadik levél

Kedves Jenő! Ne vedd rossz néven tőlem, hogy én is telepanaszodom a füledet, de úgy gondolom erkölcsi kötelességem, hogy hangot én is adjak, mikor tudom, hogy akinek én kiöntöm a panaszomat annak a szava igen nyomatékos. Nem a magam érdekében kérlek. Én ma itt vagyok, talán már holnap por és hamu leszek ott ahol már nem fáj semmi! Én, ha csakugyan történik is valami jó! Meg nem érem.

Én azért Téged kérlek fel, ha tudsz valamit segíteni, tedd meg bölcs belátásod szerént ezért a szegény szülőföldünkért.

Irénnel együtt csókolunk Téged, Iduskát, Tiborékat.

Szivélyesen üdvözöl szerető nagybátyád
Feri

Veszprém, 1940 VI

A Veszprém városában létező ugynevezett „Ördögárok”-ról

Eredetileg a Hosszú utca (jelenleg Jókai Mór utca) egész hosszában húzódó s a Nagy hídnál a Sédbe illetőleg annak vadvíz árkába ömlő faragatlan terméskőből közönséges habarccsal rakott csatorna volt. Ebbe csatlakoztak a Hosszú utcai házak összes csatornái. Ebbe ömlött a Szentgál felől jövő megduzzadt Séd vize is, mikor a gátakat fel kellett húzni, ha vízárr állott be, hogy a malomárkokat el ne áraszsa.

Egy ízben az ár oly erős volt, hogy a fából készült Nagyhidat elmosta. Az állam-építészeti hivatal főnöke terve szerént új beton híd épült, mert az út megyei út volt, de oly tökéletlenül, hogy a zúgó felhúzása alkalmával a hídlábnak ütődő víztömeg a csatornanyílás felé azt a híd lábától visszanyomta az amúgy is szűkre szabott csatorna nyílásba. Ily módon aztán több alkalommal a Hosszú utcaiak úsztak, sőt az Anna tér is tóvá változott, az Anna kápolnát pedig elöntötte a víz, mely az alatta levő sírboltot is teljesen megtöltötte.

Ebből is ki tűnt, hogy a csatorna a Hosszú utca szennyvizét nem volt képes befogadni.

A helyett, hogy bővebb és egészségi szempontból egészségesebb (vízáthatlan anyagból, beton csövekből készült) gondoskodtak volna, a bajt évről évre csak tetézték azzal, hogy mentől több szintén habarccsal összetákolt, hason méretű szűk, terméskőből készült eddig szabadon árokban folydogáló csatornákat beboltoltattak. Mert a város közepén bűdösek voltak. Ezzel állítólag a civilizáció haladásának

hódoltak. Ilyen Ördögárok beboltozását fogatosítottak az Anna tértől a mostani Óvári utcáig, amely helyén akkor egy nyitott árok dicstelenkedett, amit aztán szeméttel eltöltöttek és az utcát némileg kiegyenesítették.

S mert ezt az utcát szánták a belváros sugárútjának előkelő épületekkel ellátandván, ezt a darab Ördögárkot is elrejtették a hasonló szerkezetű, beboltozással a szeméttöltés alá. Azt mondván „ki látja azt”. Egy harmadik szakasz is épült hasonló bölcsességgel az úgynevezett „Koma kút” használaton kívül helyezése alkalmával, mikor a Koma kút vize előntötte az akkor laktanyának szolgáló épület pincéjét és állandó és maradandósult nem csak a pincékben, hanem a földszinti helyiségekben is. Azonban a mérnöki bölcsesség ezen is csakhamar segített. A minta megvolt, állítólag jól is „sikerült”! Nosza hamar ástak egy árkot be a Belső püspökkertbe, hamarosan beboltozták, hiszen könnyű volt, a víz völgynek ment, tehát „sikerült”! A bölcsesség itt nem állapodott meg! A püspöki szérűskert melletti utat sétaútnak kezdték használni, szép is volt, árnyékos is. Egy baj volt, az esővíz lehordta a sétautat. A város bölcsei hamar árkot ásattak ott is, azután kedveskedtek a közönségnek, szépen be is boltoztatták a szokott módon. Bevezették a püspökkertbe ömlő az úgynevezett Pál Dénes ház sarkánál a kertbe vezető természetesen hasonló csatornába. A nagy sikerű csatornázásnak következménye azután felbízgatván a kitalálóit arra, hogy egész jó üzletnek bizonyul, ha az újonnan épülő villák egész sorban kötelezik a háztulajdonosokat arra, hogy a házukban összegyülemlett minden vizet és csapadékot az utca csatornába vezessenek be; mert akkor azután elég bőséges csatornázási pótadót vetettek ki a háztulajdonosokra! A begyűlt pénzt aztán persze nem használták fel az így még elégtelen méretű csatornák kibővítésére, hanem arra törekedtek, hogy minden áron mennél több ily csatornát csináljanak

Egyszer másszor azután a nagyon jóllakott csatornák megsokallták a jóllakott ember módjára, kiköpték, ami sok az mégis sok. Azután szanaszét vissza özönlöttek ahol csatorna nyílást találtak azon fölfelé szökőkutat utánaözva az utcákra pedig magukkal ragadva ami útjukba került mintha a megbőszült folyó lett volna arra amerre hézagot találtak, vagy nyílást tudtak csinálni. Pincéket, raktárakat, kamrákat, szobákat megtöltöttek iszapos csatorna vízzel. Akkor azután volt lótás futás a mérnökök kipkedtek kapkodtak, de segítsen ki ki magán, ez elemi csapás, ezt mindenkinek magának kell elviselni. A megtelt sáros vizes pincékből a tűzoltók szivattyúval próbálták a vizet kiszivattyúzni, de kitént, hogy a tűzoltóknak nem volt egy használható szivattyújuk sem, ami pedig volna, annak meg nem volt elég hosszú a szívócsöve.

A mostani állapot. 1940. június 24-én d. u.⁹¹

Dörgés, villámlás, szakadó záporosó, az utcákon árvíz, egyszer egy nagy robbanás hallatszott a közelben, aztán a kertünkben a csatorna nyílásokból szökőkutaként fél méter magas sűrű sáros áradat emelkedett fel, közben az egész udvar és kert megtellett, mindent eltemetett, a szomszéd püspökségi számvevő kertjének alacsony beton alapú deszka kerítése beszakadt, ekkor pillanatok alatt egy áramlattal oly gyorsan ömlött be a víz a kertünkbe, hogy alig maradt annyi időnk, hogy az előszoba üveges ajtaját be tudtam nyomni, de annyira nem voltam képes betolni, hogy a fordító zárral elzárhassam, csak ketten feleségem segítségével sikerült a zárat ráfordítani, de azalatt is már annyi sáros víz, nyomódott az ajtó alatt és mellett az előszobába, hogy térdig álltunk a vízbe. A folyosón egyre emelkedett a víz. A kis kapu ajtót a víz becsapta, ott sem tudott kiáramolni az utcára. Hárman voltunk az egész házban, az öreg Beóthyné volt a harmadik, de ő öreg tehetetlen. Szerencsénkre a cselédünk vőlegénye be akart jönni a kis kapun, s miután azt több ember segítségével sem volt képes benyomni az árral szembe, az a szerencsés ötlete támadt, kiemelte az ajtót a sarkából, azután a kiömlő özönvíz vele együtt kiröpítette az utca közepére, így aztán a mindent elöntő izapos áradat lassan csökkenni kezdett, de azért mink hárman térdig hideg lábvizben ültünk, fogva az ajtót ami a víz nyomására alulsó részén egészen behajolt. Mikor egy tűzoltó az ablakhoz jött nem lehetett addig a zárat kinyitni, még az ajtó elé kívülről némi védelemnek egy ajtót nem támasztottak. Azután tudtak ketten ketten minket székre felállva kivenni a vízből. Persze átázva kerültünk a szomszédba, ott is kellett hálnunk, a víz minden szobába, spejzba, closetba be ömlött. Éjfél utánig dolgoztak a víz és a sár kilapatolásával.

A víz a folyosó cement burkolatát is felszakította. Az Ördögárokban a falon keresztül és a closett csészén át benyomult. Akkor lehetett látni, hogy milyen veszélyes volt az egész helyzetünk, no de megúsztuk legalább az egészségünk nem szenvedett kárt.

A tanulság amit a város vezetői nem akarnak levonni ebből a calamitásból.

Napnál világosabb, hogy ezt a bajt az Ördögárok szűk volta okozza, világos, hogy ezen mihamarább segíteni kell, mert ha netalán ismétlődni talál, még nagyobb

⁹¹ Nagy István meteorológiai észlelő az 1940. június 17-i felhőszakadásról küldött tudósítása a Meteorológiai Intézetnek: „17-én 17.50 – 19.10-ig tartó felhőszakadás ideje alatt 96,0 mm esett. Az eső oly hirtelen és nagy mennyiségben zúdult le, hogy a villamosmű környéke – amely aránylag magas helyen fekszik – is hömpölygő vízzárral volt körülvéve. A csatorna nyílások nem voltak képesek a vizet elnyelni és a hatalmas mennyiségű víz tombolva rohant a város alacsonyabb részei felé. Erős kőkerítéseket (Gyermekmenhely, Püspökkert, stb.) döntött le, nagyon sok mélyen fekvő lakásokba betódult a víz és sokakat úgy kellett a vízből kimenteni. Emberéletben szerencsére nem esett kár. Annál több anyagi kárt okozott a nagyon sok kis embernek, akiknek bútora, ruhaneműje teljesen tönkrement.”

bajok és anyagi károk következhetnek be. A bölcs hatóság sietett is az Irgalmas nővérek velünk szomszédos kertjében be illetve felszakadt 5 méter hosszú kőboltozatot vasbeton boltozattal elfödetni. A kőboltozat a szakadás mellett volt megtalálható darabjait az árvíz tovább sodorta. Ez szerintük segítség! Én nem vagyok mérnök de úgy hiszem ez csak tetézi a bajt, mert nem értik meg vagy nem akarják megérteni, hogy amely vízár a gyermekmenhely kőkerítését nemcsak teljesen képes volt ledönteni, hanem annak minden követ az ár be ragadta a kert közepére, az holmi kis vasbeton foltocskát egyszerűen a levegőbe röpit!

Úgy értesültem, hogy a gyermekmenhely, ahol az összes élelmiszerek, cukor, zsír, bab, lencse, liszt stb. mind ép úgy evőszerek, fehérnemű, egyszerűen eltűntek. Azonnal a minisztériumhoz fordult, s onnan a kiküldött szakértők már működésbe is álltak, nem hiszem, hogy a városi mérnök álláspontját elfogadják. Ugyan úgy a főispán úr is hallom, nagyon bosszús volt, mert az ő hivatalos helyiségeibe is behatolt, sőt a vaskerítés is megrongált a főispáni lak előtt. Úgy gondolom, hogy ő is a minisztériumhoz fordult, hogy onnét küldjenek ki ahhoz értő szakembereket a jövőre teendő intézkedések megtételére. Nemtudom, mi lesz, hogy lesz. Én szeretném veled közölni, hogy régebb időben ezelőtt lefolyt árvíz alkalmával a minisztérium avatkozott be a város csatornázási kérdésébe. Annyit tudok, hogy Zarka⁹² miniszteri tanácsos lett megbízva a magassági méretek és helyi viszonyok tanulmányozásával és ennek alapján részletes terv és (alighanem költségvetés elkészítésével) és a városi hatóságnak az összes csatornázási tervre vonatkozó tanácsadással. Ez egy füzetben nyomtatásban is megjelent, énnekem is volt egy példányom, de Laczkó Dezső egyszer a múzeumi könyvtár részére elkérte tőlem. A bölcs magisztrátus határozata pedig az lett, nincs pénze rá a városnak! Az adófizetők nem bírják.

Igaz, hogy a terv szerént ki volt benne fejtve, hogy csak elválasztó, tehát kettős (clarifikáló) csőhálózatot javasolt, kifejtve, hogy a város dombos vidéke miatt teljes lehetetlen oly nagy méretű csatornákat alkalmazni, mi magába fogadhatná a fekáliákat és az esővizet is. De ennek megértéséhez több jóakarát több körültekintés és sok minden más egyéb is kellett volna! Tehát maradt minden a régiben, a szép tervet eltették aludni valahová, vigyáztak rá, hogy valahogyan ne akadjon valami bolond, aki felébressze! Jött közbe a szerencsétlen kétbalkezes Óvári uralom, amikor az volt a divat, hogy a képviseleti városi gyűléseken, mindenki le lett hurrogva aki Óvári ellen mert volna szólni, mert volt annak egy zsidó szenzállal⁹³ az élén hason minőségű gárdája, akivel senki sem akart vitába keveredni, mert olyan lehetetlen kifejezésekre vetemedett, hogy senki sem tudta elnyelni. A polgármester

⁹² Zarka János (Csomaháza (Meggyeskovácsi) 1805. dec. 25. – Nagykölked, 1856. okt.) császári és királyi udvari tanácsos, politikus, ítélmester, országgyűlési követ.

⁹³ Szenzáll = közvetítő

Óvári creatúrája volt (Komjátinak hívták) hagyta garázdálkodni, úgyhogy utóbb a jobb érzésű tagok elmaradoztak, valósággal ki lettek marva.

Most tehát talán elő fog kerülni az a nagyszerű terv! Talán!

De bizonyosan előkerülnek azok a régi tanítványok, akik majd kórusban szavalják a „nincs rá pénz”! féle nótát.

Ezért jó lenne, ha ugyanaz a minisztérium szólna bele ebbe az ügybe, amelyik azt a tervet kidolgoztatta, amelyiknél bizonyosan meg lesznek azok a tervek és javaslatok. Itt igaz, hogy nagy összegekről fog szó lenni, amit maga a város most előteremteni mégpedig hamarosan sehogy sem volna képes, de ez a kérdés annyira el lett hanyagolva, hogy most már nem „egy alvó város” közügyéről van szó, mint ahogy Veszprémet egy újságcikk megtisztelte, hanem országos segélyről fog szó lenni!

Azért jó lenne ha a minisztérium több tekintetes szakértő részéről is tájékoztatva lenne. E célból hozom fel amit én tudok a dolgról, és amiről személyes tapasztalatom útján győződtem meg. Te magad is ösmered a helyzetet, ha esetleg alkalmad volna a megfelelő helyen szót emelni, lennél szíves az „alvó városunk” érdekében. Én a veszedelem elmúltával csak annyit kértem a városi mérnöki hivatalnál, küldjenek ki egy városi mérnököt a helyszínre, annak megtekintésére, hát bizony nem jött felénk senki. A pincénket, mely tele lett vízzel elkezdték ugyan szivattyúzni a tűzoltók, de abba is hagyták, mert máshol még sürgősebb volt a dolguk, s állítólag a szívó cső sem ért le a pincébe. Én nem kértem más hatósági segítyt, s azt sem kaptam meg mert városi mérnök máig sem nézett be hozzánk (pedig most már három is van!). A vizet és sarat pedig napszámosainkkal kellett kihordatnom. De ezt nem panaszképpen mondom el. Ezért én senkinek sem panaszkodom, úgysem változtatnak rajta, minek csináljak magamnak ellenségeket! Csak jellemzésül a mi városi előljáróink jellemzésére hozom fel, hogy a polgármester és a főjegyző meg az első tanácsos a legrosszabb viszonyban vannak egymással! Még egy jellemzőt hozok fel, mikor minket három öreg magukkal is jó tehetetlen alakokat a vízből húzkodtak ki, az egész szomszédság összefutott a csudánkra; de Nagy László főjegyzőektől, Tekereséktől egy lélek sem érdeklődött, élünk-e vagy sem, pedig ugyancsak a szomszédságban laknak.

Most már nem fogod csodálni, ha az országszerte „alvóvárosnak” csúfolt, lethargiában sínlődő lakói elkiáltjuk az óceáni hajósok távirati vészjelét.

S.O.S.

Összegzés

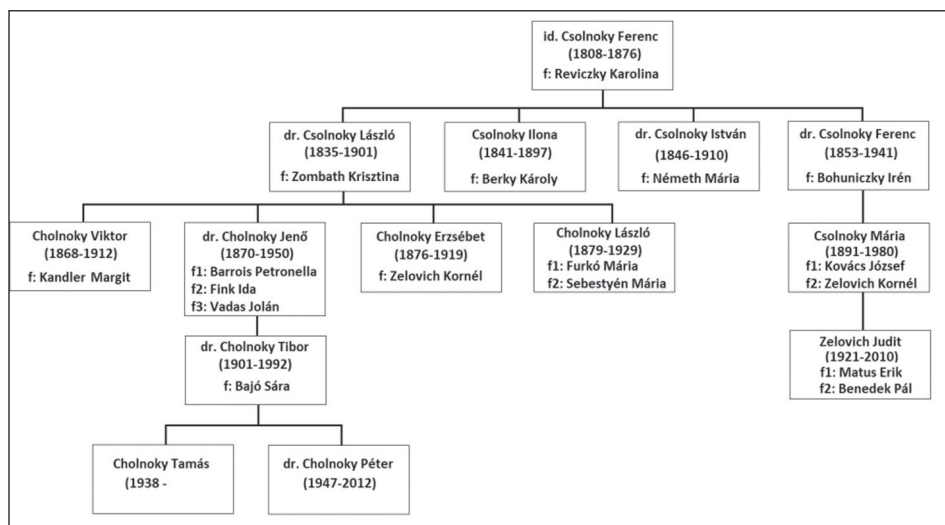
A 1939–1940 között keletkezett jegyzetek Veszprém életének érdekes történeteit mutatják be, Csolnoky Ferenc igyekezett emlékeiből (olykor pontatlanul) a legtöb-

bet lejegyezni Cholnoky Jenő számára. Számos adalékkal szolgált a földrajztudós-
nak veszprémi személyekről, épületekről. Valószínűleg Cholnoky Jenő ezeket a
jegyzeteket már később – önálló mű formájában – nem tudta felhasználni. Cholnoky
a háború alatt írt önéletrajzi írásában⁹⁴ veszprémi visszaemlékezései során merít-
tett ötleteket nagybátyja jegyzeteiből.

*Cholnoky Jenő és unokahúga lánya Zelovich Judit (Cholnoky Mária lánya)
a balatonarácsi nyaraló udvarán 1928 körül (Illényi Gáborné gyűjteményéből)*

⁹⁴ CHOLNOKY 1945

*A veszprémi Cholnoky-család vázlatos családfája, az érintett családtagokkal
(Készítette: Rybár Olivér)*

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- CHOLNOKY Jenő (1938):** *Veszprém. A Balatoni Társaság Könyvtára 4., Árpád Részevénytársaság könyvnyomdája, Budapest-Kalocsa.*
- CHOLNOKY Jenő (1945):** *Önéletrajz. In: Géczy János (Szerk.) (1998): Cholnoky Jenő. Vár ucca tizenhét VI/2. Veszprém.*
- CHOLNOKY Tibor (é.n.):** *A Cholnoky család történetének vázlata. Kézirat, Cholnoky Tamás adománya a szerző részére.*
- CSOLNOKY Ferenc (é.n.):** *Dr. Csolnoky Ferenc életrajzi feljegyzései. Cholnoky-hagyaték 9. doboz, Magyar Földrajzi Múzeum, Érd.*
- HOGYA György (1990):** *Két veszprémi orvos (id. és ifj. Csolnoky Ferenc). Veszprém.*
- KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál (2016):** *Csőbe terelt források, avagy Vízkérdések és válaszok. Veszprém.*
- RYBÁR Olivér (2014):** „Földkóstoló czimborák” Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága. *Veszprémi Szemle* 2014/1. 19–39.
- RYBÁR Olivér (2015):** Cholnoky (Csolnoky) Jenő veszprémi diákévei. *Veszprémi Szemle* 2015/2. 84–99.
- RYBÁR Olivér (2016):** „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka”, mint kulturális örökség. *Veszprémi Szemle* 2016/1. 106–123.

TANULMÁNYOK

Veszprém és a Nagy Háború – 1918

„Csak egy éjszakára küldjétek el őket”¹

FÖLDESI FERENC

AMIKOR 1917. OKTÓBER 24-ÉN HAJNALI KÉT ÓRAKOR az osztrák–magyar tüzérség megkezdte a caporettoi áttörés néven ismertté vált nagy ellentámadás tüzelőkészítését, nem volt annak teljesen tudatában minden szereplő, hogy ez lesz az utolsó nagy erőfeszítése a központi hatalmaknak. Ugyan az olasz vezérkar főnöke a támadás előtt még azzal kérkedett, hogy csapatai több héten át is képesek tartani a vonalakat, most mégis 11 nap alatt visszavonulást kellett elrendelnie a másfélmillió olasz katonának. Csak a központi hatalmak utánpótlási nehézsége állította le a támadást közel Velencéhez.

Németország a nyugati fronton erőltette a támadást. A caporettoi áttörés megerősítette a németekben a „győzedelmes békét” és kijelentették: most lendülünk az utolsó nagy csapásra. Bár a vég nem volt még közel, a központi hatalmak bukása még nem volt megpecsételve, azonban a lehetőségek arra, hogy győztesen fejezzék be a háborút, egyre távolabb került. Erőtartalékai az Osztrák–Magyar Monarchiának és Németországnak lassan, de biztosan kimerülőben voltak. Németország emberanyag-tartaléka naponta 80 000 fővel csökkent, ugyanakkor az Amerikai Egyesült Államok hadba lépésével az antant hadereje rohamosan nőtt. Csak idő kérdése volt a vég. És ez a vég éppen egy remélt sikerrel, a piavei támadással kezdődött. Az 1918 júniusában kezdődött ellentámadás sikerét nem csak az ellenség szívós védekezése, de a természeti elemek (esőzés, a folyók áradása), valamint a hibás hadianyag és az árulás is gátolta. A piavei áttörés rövid idő alatt kudarcba fulladt, a csapatok elvesztették hitüket a győzelemben. Julier Ferenc úgy fogalmazott: a magyar csapatok kitüntették magukat, „...a magyar vitézség csorbitatlanul őrizte meg régi hírnevét. A nagy csatát elvesztettük. A monarchia hadereje további nagyarányú támadásra kép-

¹ Gyóni Géza: Csak egy éjszakára... (Przemysl, november) Forrás: Magyar versek könyve. Szerk.: Horváth János. Második, bővített kiadás. Budapest, 1942. 678–679.

telenné vált. Az utolsó nagy erőfeszítés után megkezdődött a haderő lassú haldoklása.”²

1918 januárjában ezredeink az olasz fronton harcoltak, részesei voltak a nagy caporettoi áttörésnek. Tüzereink a gyors térnyerés után a Piave deltájában egy szízen foglaltak állást.

*

„Immár négy hosszú, beláthatatlanul hosszú év múlik el, mióta ez a szörnyű fekete lepel ráborult az egész világra, mely mint istenítélet, ezerszám szedi áldozatait [...] és ez a mérhetetlen átok, betegség, nyomor [...], csípős vesszejének egypár halált ütését érezteti a mi szeretett hegyes-völgyes kis városunkkal is.”³ Az idézet – amely jól szemlélteti az 1918-as évet is – február 11-én hangzott el egy műkedvelő színelőadás előtt See Franz Irén beszédében. E kis időbeni előreugrás után nézzük, mi mindent történt városunkban az 1918. évben, amelyről mi már tudjuk: az utolsó háborús év.

A január első napjaiban megjelenő városi lapok első helyen közölték egy 31-es frontharcos levelét, melyet Rainprecht Antal főispán még 1917. december 8-án megjelent körlevelére válaszként írt. A főispáni körlevél Gyóni Géza Przemysl erődjében íródott versére rímel, amiben az itthon maradottakat figyelmezteti: Vajon tudatában vannak-e azok, akik a jó meleg szobában, kényelemben éltek – miközben honfitársaik a fronton élet-halál harcukat vívták –, hogy mit jelent a háború? Átérezték-e, sejtették-e mindazt, amit katonáink átéltek, éreztek ott, a Piave partján? Talán magukba szállnak azok, akik még nem adakoztak azért, hogy könnyítsenek a lövészárkokban szenvedő honfitársaiknak. „Csak egy éjszakára küldjék ide őket.”⁴ – fejezi be írását a főispáni körlevelet ismertető újságíró.

T. L. 31-es honvéd (?) már továbbgondolja a körlevélben leírtakat: ha kapunk támogatást, akkor mi gondoskodunk a háború dicső befejezéséről, majd utána a beköszöntő békében az újjáépítésről már olyan vezetővel, mint a főispán, nem lesz gond.

E kissé propagandisztikus levélváltás után a valóság: a kormány azonnali rekvirálást rendelt el az országban. Ez most az ország lakosságának élelemmel való ellátását volt hivatott biztosítani, nem a fronton harcolókat. Január 12-től a rekviráló bizottság házról házra járva ellenőrizte az élelmiszerkészleteket mind a fogyasztók-

² JULIER 1933., A piavei csata.

³ *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 17. See Franz Irén: Prológ. 1.

⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1917. 12. 08. Főispáni körlevél. 3. és *Veszprémvármegye*, 1917. 12. 09. Sed et avenam! 1–2. A főispáni körlevél egyébként a VII. hadikölcson jegyzésére szólított.

nál, mind a termelőknél. Nem úgy a szesz, a pálinka esetében. Mint olvasható: a városi szeszfőző „önti a pálinkát” a fogyasztóknak, mivel a város egyre több termelővel köt méltányos szerződést a törköly leszállítására.

A városi lapok minden számban megemlékeztek a hősi halottakról. Közöltek nekrológot neves, meghalt városi, vagy éppen megyei személyekről is. Január első számában viszont hosszú írást olvashattunk Wentzl János halálakor. Persze a nagyérdemű – így névvel – nem tudta: ki az a Wentzl? De úgy már igen: a „vak Hanzsi”, a Székesegyháznak hosszú évekig volt harangozója és orgonafújtatója. Akit – ha meglennének a harangok – mind siratták volna.⁵

A városban folyamatosan érezhető volt a nyersanyaghiány. Hatodikán a város vezetése úgy döntött, hogy a nyersolaj hiánya miatt a villanytelep csak este 11 óráig szolgáltat áramot. Ha tovább késik az esedékes szállítmány, akkor csak este 10-ig lesz villanyvilágítás Veszprémben. Ugyanakkor a város három vagon ajkai szenet kapott, amit utalványra lehetett felvenni, a város szegényeinek pedig a fát osztott az önkormányzat.

A férfi munkaerő hiánya már krónikussá vált. Ugyan voltak még „hiányszakmák”, illetve nehéz testi erejű munka, aminek végzésére egy bizonyos létszámú férfi munkaerőt a honvédelmi vezetés meghagyott, de ekkora már e téren is szigorítást vezettek be. Mind több területen kezdtek alkalmazni női munkaerőt. Ilyen volt a cséplőgépek kezelése is – ami valljuk be, nem igazán nőknek való. Az év elején a honvédelmi miniszter rendeletben közölte, hogy a cséplőgépek kezeléséhez értő szakembereket nem fogja felmenteni a katonai szolgálat alól. Nyilvánvaló, hogy már ekkor el kellett kezdeni a női munkaerő kiképzését is, akik majd nyáron végzik a férfiak helyett ezt a munkát is.⁶

Érdekes hír olvasható szintén a Veszprémi Hírlapban, miszerint megkezdték az olcsó cérna árusítását, illetve kiosztását. 200 minta orsót küldtek ki a felhasználóknak, amin orsónként – eredetileg – 150 m cérnának kellett volna lenni, de csak 5 méter volt. Mint írja a tudósító „...ilyen drága cérnából bajos lenne 33 lyukat varratni a lajbira és még azt is kívánni: varrd ki babám máskor is!”⁷

Egy igen érdekes írás olvasható Biczi Gyula tollából a januári lapszámban, mégpedig a nők választójogáról.⁸ Mint írja, nagyon sok írás szól a nagy férfiakról, a vitéz katonákról, a hősi cselekedeteikről és a választójogukról. De nem beszél a nőkről, azokról a nőkről, akik itthon igen sok munkát vállaltak át a fronton lévő férfiaktól. Fontos, hogy ők is hallassák a szavukat az élet minden területén. Azt mondják a nők

⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 01. 06. Halálozás. 4.ó

⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 01. 06. Női munkaerő a cséplőgépek kezelésénél. 4.

⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 01. 06. Olcsó cérna. 4.

⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 01. 13. Biczi Gyula: A nők választójoga. 2–3.

– akik kampányolnak a női szavazati jogért –, hogy a nők adják az életet, és a nők bele akarnak szólni az élet minden területébe is. Megjegyzi a cikk írója, hogy a nők 1894-ben kaptak szavazati jogot Colorado államban és minden tekintetben helyes volt az akkori döntés.⁹

Januárban az alispán utasítása értelmében újabb rekvirálás kezdődött. Veszprém városának öt, a járásának pedig 220 vagon gabonát kell beszolgáltatni. A bizottság két tagból állt és Veszprémben három ilyen bizottság működött, amelynek tagja volt egy-egy városi tisztviselő és képviselő, valamint a katonai kísérő. Az alispáni rendeletben pontosan meghatározták a fejkvótákat is.

Komjáthy László polgármester hirdetményben figyelmeztette a város lakosságát, hogy ne pazarolja a vizet. Mint írja, kénytelen vagyok erélyesebb rendszabályokhoz folyamodni, ezért a rendelet megjelenése után a vizet minden nap csak este 9.00-ig szabad használni. Este 9.00 után minden csapot el kell zárni, amit az éjjeli őrzőjáratok fognak ellenőrizni. Ahol megállapítják, hogy tilalmi időben fogyasztottak vizet, ott a vezetékét minden további figyelmeztetés nélkül lezárják.

Majd egy másik figyelmeztetés. Igaz, ez inkább figyelemfelhívás – a lakosság ne adjon el húst, élelmiszert közvetlenül a honvédség intézményeinek és a hátországi alakulatoknak. Az ok nagyon egyszerű: a hadsereg az egyik legnagyobb árdrágító, de az élelem kell a fronton harcolóknak. Emellett a vételár rögzített, amit viszont a hadsereg felvásárlói nem tartanak be.

Gyakran szerepelnek adományokról szóló hírek a lapokban. Januárban Néger Ágoston kanonok 30 000 koronás adományt tett különböző alapok javára, Kelemen Imre kereskedő a városi kórházból elbocsájtott betegek javára adakozott, a veszprémi izraelita krajcáregylet tagjai – Lövy Béláné, Pillitz Árminné, Rosenberg Zoltánné és Berger Arnoldné – 1551 koronát gyűjtött, amivel segítették a hadbavonultak gyermekeinek cipővel, ruhával és könyvekkel való ellátását.

Amikor kísétálunk az Alsóvárosi temetőbe, a hősi parcellában találunk egy első világháborús hősi halott sírját, mégpedig Liedler Rudolf főhadnagyét. Nos, január 13-án egy tudósítást lehetett olvasni, melyben közölték, hogy a veszprémi tartalék kórházban elhelyezett sebesültek és beteg katonák karácsonyfájára megkezdték az adakozást. Mint említették, igen sokan adtak pénzadományt és a gyűjtés nehéz munkáját Liedler Rudolf főhadnagy vállalta magára feleségével és Günther Jolánkával együtt. Sajnos Liedler főhadnagy a tél eleji, a városban is tomboló spanyolnátha következtében október 21-én meghalt.

⁹ A veszprémi legényegylet egyik előadásán Juraszek törvényszéki bíró kiállt a nők szavazati joga mellett. Ugyanakkor ellene volt a nők választhatóságának. Mint mondta: a nőknek sok munkájuk van a gyermeknevelésben, a háztartás vezetésében. Emellett esetleg egy női miniszter bájával meglágyítaná az uralkodó szívét és nem az észérvek döntetnének.

Ugyancsak érdekes hír volt olvasható még egy januári szélsőséges időjárásról. Hóvihar tombolt, a vonatok késtek, majd a szerdai (január 16.) hóvihar éjszakára orkánná erősödött és a Veszprém–Győr vonalon csak gyors segítséggel lehetett a késést megszüntetni. Alsóörs irányába a Veszprémből induló vonat Meggyespusztánál akadt el. Egy fogolyszállító szerelvény vesztegelt – igaz csak rövid ideig – Szentgál határában. A Tüskés-féle vendéglő lakóit csütörtökön reggel úgy ásták ki a hóból. Veszprémbe a Széchenyi- és Deák-ünnepségre érkezett notabilitások tíz napig voltak kénytelenek a hóvihar miatt a városban időzni. Bognár János tüzért pedig Vilonya mellett találták megfagyva.

Kiskirályok földje volt eddig Magyarország – írja a hónap utolsó vezércikkében Rupert Rezső. Írásában megállapítja, hogy eddig valamely politikai irányzatnak uralomra kerülése úgyszólván kizárta más irányzatoknak érvényesülését. A nem uralkodó pártok valósággal száműzetésben éltek, képviselheték a nemzet rokonszenvének bármily irányait, a hatalom önkényes szava minden törekvésüknek gátat szabott. A nemzet minden öt évben legfeljebb egyszer – a választások napján – számított. Az uralkodó párt feje, szinte abszolút hatalom volt: „...*kiskirály lefelé a nemzettel szemben, kicsike ember azonban fölfelé a trónnal szemben...*”.¹⁰ De – írja – a kiskirályok ideje lejárt, „...*hiába kínálnak fel olcsóbb árak mellett az erkölcsi erőkre támaszkodó új rend ellen most is untalan.*”

A február első napján megjelenő Veszprémi Hírlapban egy igen érdekes, a jövőre vonatkozó szerkesztőségi írás olvasható a sajtómozgalmakról. Nevezetesen arról, hogy egy szervezet – ami részvénytársasággá is szerveződött – új sajtóorgánumok létesítését határozta el, amelyek már nem a keresztény elvek szerint hoznak létre, sokkal inkább figyelembe veszi a pártok politikájának terjesztését. „*Körüöttünk egy olyan új világ kezd kialakulni, amely nem akar tudomást venni az evangélium felfogásáról.*”¹¹ A vezércikk írója megállapítja, hogy ez esetben a konzervatív irányzatokkal a radikálisok kerülnek szembe. Majd így folytatja: „*Rége a királyok intézték a népek sorsát, most a tömegek maguk akarnak dönteni sorsuk fölött.*”¹² Mi már tudjuk: Sokat már nem kell várni, hogy beigazoldjon a jóslat, de csak félig-meddig.

Terjedelmes vezércikket közölt február 2-iki számában a Veszprémvármegye, ismét Rupert Rezső tollából. Írásában elsősorban a békekötésről értekezik, amely szerinte annexió nélküli békének kell lennie, és a békének a nemzetközi erőegyensúlyon kell alapulnia. Részletesen taglalja Oroszország szerepét és helyzetét, valamint a nacionalizmus lényegét. Elítélte a magyarországi februári sztrájkot, amely

¹⁰ *Veszprémvármegye*, 1918. 01. 20. Dr. Rupert Rezső: Kiskirályok földje. 1–2.

¹¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 02. Sajtómozgalunk. 1–2.

¹² Uo.

szerinte többet ártott, mint használt. Jog- és választójog kiterjesztést szorgalmaz, elsősorban a „föld népe javára”.¹³

Olvashattunk egy érdekes statisztikáról is: mennyit fogyasztott a város 1917-ben. Ebből megtudhatjuk, hogy levágtak 1117 szarvasmarhát, 370 növendékmarhát, 1603 borjút, 2001 birkát és kecskét, 1922 sertést. Összességében a húsfogyasztás meghaladta az 1916. évit. Szépen fogyott a bor és pálinka is, bár ebből kevesebb, mint 1916-ban.¹⁴

Jótekonysági műkedvelő színelőadást szerveztek február 11-re a főispáni segélyalap javára. Erre olyan nagy volt a kereslet – 24 páholyra 60 jelentkező –, hogy a rendezőség a szervezést inkább kiadta Fodor Ferenc könyvesboltjának. De ettől figyelemfelkeltőbb volt az előadás utáni piknikre tett felajánlások mennyisége és összetétele. Néhány adakozó és adomány: Rott Nándor püspök: 100 liter óbor. Gróf Esterházy Jenő Páparól: 1 szarvas, amit a szegények között kellett szétosztani. Hódos Vilmos jószágfelügyelő, Nagyvázsöny: 1 kg vaj, 2 kg túró, 21 darab tojás, 5 kg füstölt hús. Kelemen Imre nagytőzsdés (igy!): 100 korona értékű dohány. Több üveg bort adományozott Néger Ágoston, Rédey Gyula, Perényi Antal, Csiszárík János kanonok, de került az asztalra a tatai pezsgőgyárból több üveg pezsgő, valamint pecsenyemalac, fácán és sonka is.¹⁵ Az est egyébként jól sikerült – már ami az alap javára befizetett és felajánlott értékeket illeti. Elismerően szóltak a lapok a műkedvelő színészek játékáról is, kiemelve See Franz Irén és Próder László rendőrfogalmazó¹⁶ játékát. See Franz Irén az est előtt elmondott beszédéből már idéztem. Most egy másik jellemző beszédrészletet citálok, amely már az itthon maradottaknak szólt: „*Hölgyeim és Uraim! Önök, kik itt ülnek előttem szépen és elégedetten, kiknek talán tán a háború általános insége közepette leszállított mértékben, de mégis megvan mindenük – tudják-e Önök, mi a sötétség... mi a hideg [...]?* Az Isten hozta Önöket *Hölgyeim és Uraim az inségek hajlékában...*”.¹⁷ Az est egyébként nem várt sikert hozott: a bevétel tiszta jövedelme 16 686 korona lett, amivel a főispáni alap átlépte a 100 000 koronát. Rainprecht főispán ezután már úgy döntött, hogy az alap kezelésére egy 3 fős bizottságot hoz lére, melynek elnöke Bibó Károly alispán lett.

A vármegye tűzrendészetéről – benne természetesen Veszprém városáról is – tar-

¹³ *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 02. Dr. Rupert Rezső: Ézsau lencsésjének. 1–2.

¹⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 02. Mennyit fogyasztottunk? 4.

¹⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 02. Jótekonycélú műkedvelői színelőadás. 3.

¹⁶ Próder László (Veszprém, 1887. 07. 16. – Siófok, 1919. 08. 26.) a Modern Dunántúl felelős szerkesztője, majd 1911-től városi alkalmazott, előbb gyakornok, majd rendőrfogalmazó. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején városi rendőrkapitány, majd 1919. május 1-től a városi vörösréség parancsnoka, júliusban Veszprém városparancsnoka. Forrás: Veszprém megye életrajzi lexikon. <http://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=PR%C3%93DER%20L%C3%A1szl%C3%B3> (2019. 06. 26.)

¹⁷ *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 17. See Franz Irén: Prológ. 1.

tott beszámolót Blázy Imre tűzrendészeti felügyelő. A tűzoltóság működését befolyásoló, gátló körülmények ismertetése mellett beszámolt a háborús veszteségekről is: a vármegye tűzoltói közül meghalt 235 fő. Mint beszámolójában – kiemelve legtöbb áldozatot adó települést – írta: Magyarpolányból 34, Balatonkeneséről 22 fő halt meg. A vármegye területén 1917-ben 96 tüzés volt, legtöbb a veszprémi járásban, 31. Veszprémben 10 ezer korona értékű ingatlan pusztult el.¹⁸ Majd egy jó hír – na nem a diákságnak – február 1-én vége a „szénszünetnek”, kezdődik a tanítás, többek között a Kopácsy és a László iskolában is.

Rekvirálás minden mennyiségben – ez esetben – a harangok után a templomok tetőszerkezetén, tornyain lévő rézlemezeket gyűjtötték össze. Kezdték a kegyesrendiek templomán, ahonnan 372 kg rézlemezt bontottak le, majd következett a székesegyház tetőszerkezete, egyelőre a tornyokon lévő réz nélkül, végül a református templom rézlemeze is az olvasztókemencébe került. Be volt tervezve az Angolkisasszonyok temploma is, de úgy vélték, ott a munkadíj több lenne, mint a bontott réz értéke. A székesegyház tornyát borító rézlemezek bontását majd csak május 23-án kezdte Klémis Ferenc és Horváth József bádogosmester. Akkor, ott lebontottak 50 mázsa rézlemezt. A református templom rézlemez súlya 720 kg volt. A tornyokon és a tetőszerkezeten mindenütt bádoglemezt használtak a réz pótlására.

Már az év elején megkezdődött a leendő Tisztviselőtelep kialakításával kapcsolatos polémia. A tervnek lelkes szószólója Fodor Lajos¹⁹ volt, aki azonban meghalt. A (–ha) monogrammal jegyzett írás szerzője kiemelte: nem szabad engedni, hogy Fodor Lajos halálával a modern és egységes tervek szerint kialakított tisztviselőtelep terve is a sírba szálljon. Az elképzelésekből most csak két részt emelnék ki: a telep legjobb helyen a Jutasi út bal oldalán, a tüzérbarakkokkal szemben lenne, szemben a másik elképzeléssel, az Erzsébet ligeti kialakításnál. A másik fontos részlet: a telep egységes tervek szerint, előkertes, ún. ikerház-kialakítással kell elkészíteni, továbbá a lakásokat házépítő szövetkezetnek, vagy alkalmi csoportnak kell megépíteni.²⁰

A Veszprémben megjelenő hetilapok egyre inkább foglalkoztak – elsősorban a vezércikkekben – a háború utáni helyzettel, a békekötés lehetséges következményeivel és egy új „rém” elemzésével: bolsevizmus Oroszországban és Európában. Már februárban olvasható egy analízis a bolsevik rajongók rémuralmáról, a politikai légvárakról. A szerző a jogegyenlőségben látja a demokrácia védelmét, de egyben figyelmeztet is: „*Résen álljunk tehát, hogy e bomlasztó rögeszmék hozzánk be ne*

¹⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 02. Vármegyei tűzrendészet. 4.

¹⁹ Lásd: *Veszprémvármegye*, 1917. 11. 18. Fodor Lajos: A veszprémi tisztviselő-telep. 1.

²⁰ *Veszprémvármegye*, 1918. 01. 20. (–ha): A veszprémi tisztviselőtelep. 3. és *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 02. 3.

törjenek... ”²¹ De az „eszmék” bizony betörték és felfordulást okoztak. Azt viszont már örömmel írja le a tudósító, hogy megjelent a várva várt béke fehér galambja: Breszt–Litovszkban aláírták a békeszerződést Oroszországgal és Ukrajnával. De milyen messze van még a béke! Ekkor, vagyis február elején bevonult az 1899-ben született 18 éves korosztály, hogy aztán az év végén megtizedelve érkezzen vissza, egy minden elemében felforgatott országba, szülőhelyére.²²

Mégis lesz cipőtalpaló a városban! – adta hírül a tudósító. A nyersanyag- és a szakemberhiány miatt a városi tanács megbízta Fix Gábort, hogy a város támogató-sával végezze el ezt a – főleg télen – fontos feladatot. Fix Gábor május 1-ig kapott megbízást, műhelye a Tűztorony alatt lesz, ahol orosz hadifogoly munkásokkal végzi majd e nemes feladatot. A cipőtalpak készítéséhez szükséges talpbőrök is ekkor érkeztek a vármegyébe, amit Bibó Károly osztott ki. Veszprémben az árusítás jogát Tauszig, Rothauser és a Stern cég kapta meg. Ugyanekkor olvasható az a hír is, hogy a gyermekek részére 450 pár cipőt szereztek be, aminek szétszétosztását, a jogosultság megállapítását dr. Cholnoky Ferencné és dr. Komjáthy Lászlóné végezte.²³

A magányos villanyoszlop

Édességről keserűséggel – olvasható a Veszprémi Hírlap cikkében, ami a városban tapasztalható cukorhiányról szól. A város nem kapta meg a januári cukorilletményt és a februárral is bajok voltak. A fejkvóta egyébként 75 dkg, aminek már a leszállításáról hallani hangokat.

A városi tanács átszervezte a közélelmezési ügyosztályt is, hogy a jegyek kiosztása gördülékenyebb legyen, egyúttal a szervezetet egy külön épületbe költöztette. De elkészült a Rainprecht liget villamosvezeték-rendszere is, külön 3 közvilágítási lámpával.²⁴ Öröm az ürmömben, hogy ebből a rendszerből – 100 évvel a felállítás után – már csak egy villanyoszlop dacol az idővel – de már nem sokáig.

Rekvirálások, beszolgáltatások mellett, a jegyrendszer árnyékában és nélkülözések közepette, de a kultúrára szerencsére mindig volt idő, energia és szervező

²¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 10. (–a.): Politikai légvárak. 1–2.

²² *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 10. (–r–): Virágba feslett. 1.

²³ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 10. Városi cipőtalpaló és Szegény gyermekek cipője. 3.

²⁴ *Veszprémvármegye*, 1918. 02. 17. A Rainprecht-liget villamos vezeték. 4.

ember. Rendszeresen megtartották a színelőadásokat, az egyesetek számtalan közművelődési délutánokat tartottak, működött a híres Veszprémi Dalegyesület is. A zeneiskola igazgatója, Gaal Sándor február végén elhatározta, hogy a Dalegyesületen belül megalakítja a Veszprém Városi Vegyeskart. A szólamok férfitagjai igent mondtak, feladat ezután „csak” a női szólamok tagjainak a toborzása volt.²⁵ Egy hét elteltével az újság már közli a női jelentkezők – mintegy 33 fő – névsorát is. Az első vegyes kari koncertre május 8-án került sor a veszprémi színházban.²⁶ Műsoron volt Verdi: Traviata-ból a Cigányok kara, de volt színpadi jelenet is, vígjáték a Békeffy lányok és Próder László szereplésével. Toborzás után a rekvirálásról: február végén befejezték a városi rekvirálást, eredménye 5 vagon gabona és őrlemény.

Korábban már említettem a nők társadalmi helyzetének, a választójog kiterjesztése vizsgálatának kérdést. Az, hogy ismét terítékre került, minden bizonnyal szerepet játszott az a tény is, hogy a megfogyatkozott férfilakosság pótlására egyre több helyen léptek a férfiak helyébe nők, és egyre több olyan munkakört is betöltöttek, amiket eddig kizárólag férfiak foglaltak el: vasutas, mozdonyvezető, aratógép-kezelő. De ugyancsak egyre több nő vállalt munkát a közigazgatásban és tisztviselőként már nem csak „telefonisták” és „gépírónők” voltak. A hivatali rendszerben a nagy létszámú női munkaerő már egy egységes tisztviselőnői tömörülésen gondolkodott. Egy előadást is szerveztek Rainprecht Antalné vezetésével, ahol Pankl Anna, illetve egy másik alkalommal Schlachta Margit tartott előadást.²⁷ A gyűlés utáni héten már az alakuló ülésre került sor: a több mint 100 fő részvételével megtartott ülésen „A Keresztény Tisztviselőnők” veszprémi egyesületének elnöki posztjára Scipiades Irént választották meg.²⁸

Biczi Gyula már megjelentetett egy írást a nők helyzetéről, benne javasolta a választójog megadását is. Márciusban ismét cikket írt a nők társadalmi érvényesüléséről. Mint írja, a fiatal nőben is azok az emberi erők munkálkodnak, mint egy férfiban: jómód, hírnév, társadalmi kitüntetés. Míg a férfiaknak mindez elérhető, de a nő „...mindezt csak egyetlen úton érheti el: a házasság által.”²⁹ Így – Biczi megítélése szerint – ez a kényszerhelyzet ösztönzi a nőt a cicomáskodásra, ruházkodásban való fényezésre, flörtölésre, kacérkodásra. És innen ered a férfivadászat is, ezért támogatni és meg kell adni a nőknek is a társadalmi érvényesülés lehetőségét. Nem így vélekedik később az „-ss.” monogrammal író szerző. Ő azt írja, hogy „*A nő »a munkás emberi társadalom tökéletes és egyenjogú tagja« soha sem lesz s nem is*

²⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 02. 24. Gaal Sándor: Felhívás. 2–3.

²⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 04. 28. Dalestély. 3.

²⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 03. Előadás a tisztviselőnői kérdésről. 2.

²⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 10. Tisztviselőnők alakuló gyűlése. 2.

²⁹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 03. Biczi Gyula: A nő több társadalmi érvényesülése. 2–3. majd *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 24. Biczi Gyula: A nőnevelés reformja. 1.

lehet. [...] *Hiába! a világrendője úgy van alkotva, hogy a vezetés a férfié legyen.*”³⁰ Sajnos a lap nem jelentetett meg e témában olvasói leveleket.

Március elején változás történt a közéletmezésben. Jankovich-Bésán Endre közéletmezési kormánybiztos kérésére Rainprecht Antal főispán kinevezte a veszprémi közéletmezési kormánybiztossághoz másodhelyettesnek Komjáthy László polgármestert – kötelezve, hogy a város közéletmezési ügyeinek intézését és a népjóléti ügyeket megtartsa és végezze. A kormánybiztosság Veszprémben a Búzapiacon, a Rainprecht-házba települt, a katonai karhatalom parancsnoka Becsey Géza alezredes lett. A kormánybiztos később kijelentette: azon fog dolgozni, hogy a vármegye lehetőleg mentesüljön a kötelező rekvirálások alól. Ezért több értekezletet is összehívott, főleg a módosabb kisgazdák részvételével. Ezeken az összejöveteleken kérték (felszólították) a tehetősebbeket, hogy önként mondjanak le a még felesleges terményekről. A „kérés” eredményes volt, mert az elkövetkező hetekben több vagon terményt (gabona, krumpli, széna, köles) sikerült begyűjteni.³¹ Kellott is ez az „önkén-tesség”, mert áprilisban már az új rekvirálási rend szerint gyűjtötték be a hadsereg részére az ellátmányt. Minden községbe egy 75 főből álló rekviráló katonai osztag vonult és összegyűjtötte az elrejtett, feleslegesnek minősített terményt és élelmiszert. A rekvirálás során az osztagok házról házra jártak és minden rejtékhelynek alkalmas zugot megvizsgáltak. Az önként előadott terményeket elviszik – szólt a előírás –, ha megtalálják: büntetnek.³²

Módosult a városi közéletmezés rendje is. A tanács önállósította a közéletmezési ügyosztályt, aminek vezetője Horváth Béla főjegyző lett. Három alosztályt szerveztek: a gabona és liszt rekviráló alosztály vezetője Kapus József rendőrbiztos lett, a cukor és egyéb cikkek kiosztásáért Benkő János városi adótiszt tartozott felelősséggel, míg a harmadik alosztály a zsír és húsellátást intézte, vezetője Dukovics Károly volt. A szén és a fa elosztása maradt a városi számvevőség hatáskörében. A hivatalt – megszervezése után – a jeruzsálemhegyi óvodába költöztették, ahol nem csak a jegykiosztást végezték, hanem a panaszosokat is fogadták. Ugyancsak a közéletmezést szolgálta a városi tanács azon javaslata is, hogy nép- és polgári konyhákat állítsanak fel, elsősorban a szegényebb népréteg megsegítésére. Március végére már elkészült a részletes terv is: a hadikonyha a Hosszú utcai Deák-féle vendéglőben lesz felállítva, a konyhát a Deák Ferencné fogja vezetni. Egy ebéd ára 2 koronába kerül, illetve lehetőség lesz – kellő számú jelentkező esetén – az előrendelésre is. Gondot csak a nyersanyag biztosítása jelentett, amit a főispán segítségével próbáltak orvosolni.³³

³⁰ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 05. 05. –ss.: A nőkérdés. 1.

³¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 31. A vármegye és a katonai rekvirálás. 4.

³² *Veszprémi Hírlap*, 1918. 04. 07. A rekvirálások felülvizsgálata. 2–3.

³³ *Veszprémvármegye*, 1918. 03. 31. Hadi konyha Veszprémben 4.

A Veszprémvármegye vezércikkírója talán már előre látta a bekövetkező állami szétesést. Mindezt az oroszországi események mondatták vele, mivel megítélése szerint az orosz világhatalom megszűntét egy szellemi és erkölcsi fertőzés és nem maga a forradalom idézte elő. A forradalmat nem nemzeti egység, hanem egyének és csoportok hamis céljai és ábrándjai irányították. Majd aggodalommal írja és egyben helyesli a honvédelmi miniszter által bevezetett „erkölcsi vesztegárt”: „*Félő ugyanis, hogy az a szellemi és erkölcsi fertőzés, amely az orosz népet az állami szétbomlás útjára terelte, a mi hazasiető véreink gondolkodását, eszmei világát is befolyásolva érintette. Védekezzünk tehát a bolsevik eszmék ellen.*”³⁴ És milyen igaza volt!

Már volt egy kemény polgármesteri „ejnye-bejnye” a vízpazarlás megszüntetésére, ami azonban nem vezetett eredményre. Mindenesre ez olvasható ki Horváth Béla helyettes polgármester (egyben főjegyző) ismételt felszólításából: mielőtt keményebb rendszabályokhoz nyúlna, mindenki este 9 órakor zárja el a főelzárót, mert ha nem...!

Ugyancsak figyelmeztetést kaptak a kiscigányok is, akik viszont a rekvirált takarmányt nem akarták átadni (ami érthető is). A figyelmeztetés arra vonatkozott, hogy ne is próbáljanak fellebbezni, mert nem kapnak mentességet és ha ellenállnak, akkor súlyos pénzbírság a következménye a termény visszatartásának.

Bár nem veszprémi hír, de érdemes megemlíteni: szénmező keresés közben Úrkúton igen jelentős mangánérc-lelőhelyre bukkantak Zichy Béla gróf birtokán. Természetesen a hadügyminiszter azonnal magához vonta a vizsgálatokat és a kitermelésre vonatkozó előmunkálatok szervezését.³⁵

A háború negyedik évében már nem is feltűnő, ha olyan híreket olvasunk: rekvirálják a terményeket, lefoglalják az élelmiszereket, megtiltják az élő állatok eladását. De már érdekesebb, amikor azt olvassuk, hogy Veszprémben lefoglaltak 1200 kg szappant, amiben benne volt a városnak kiutalt mennyiség is. Vagyis, hiány van ebből a mindennapos tisztálkodásra alkalmas szorból, amit vidéken a háziasszonyok még főztek (már ha van hozzávaló alapanyag, például marószóda). De mit tud minderről a városi asszony? Zavarba jön és nem jut semmi az eszébe. Nosza, itt az alkalom, hogy kiokosítsák a városi dámákat is. Terjedelmes írásban oktatja ki a szerző a háziasszonyokat nem csak a szappanfőzés tudományáról, de még azt is megmagyarázza, hogy mi történik az üstben. És így válik a szappan „...a *stearin, palmitia, zsírsav, glicerin esterből leválasztott fémsója: a háziasszony büszkesége.*”³⁶ Ugye milyen egyszerű és érthető. Egyébként április elején érkezett meg a

³⁴ *Veszprémvármegye*, 1918. 03. 10. A szellemi fertőzés ellen. 1–2.

³⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 24. Az urkúti mangánérc-telep. 4.

³⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 03. 31. Németh Gábor: A szappan. 6.

szappanelosztóba a kiutalt mennyiség. Veszprém város 500 kg szappant és 100 kg mosóport kapott.

A tavaszi hónapokban újra (és újra) egyre többet lehetett olvasni a rekvirálásokról. Hiába, kezd elfogyni az elvermelt élelem, a termény, az új még csak mutatja magát. Megkezdődött a karhatalom közreműködésével az ismételt rekvirálás. Mint olvasható, a vármegyében Szentgálon volt az első ilyen begyűjtés, ami – a hírek szerint – igen jó eredménnyel zárult. Bár kérdés, mi számít jó eredménynek és kinek a szempontjából? A veszprémi rekvirálás is a kvóta felett teljesült: 932 mázsa gabona és liszt lett az eredménye, vagyis a meghatározott mennyiség kétszerese. A beszolgáltatás végeredmény lett még az is, hogy Veszprémben nem tartottak kötelező katonai rekvirálást.

Majd újabb rekvirálást rendeltek el a hadsereg élelmezésének biztosítására is: Veszprém vármegyének 1840 db szarvasmarhát kellett beszolgáltatni. Veszprém járásnak 360, míg a városnak 20 db marha a kivetett darabszám. A központi ukáz szerint Veszprémben, a vasútállomáson terelik majd a vagonokba – a veszprémin kívül – a nagyvázsonyi, a nemesvamosi, a mentshelyi és a tótvázsonyi beszolgáltatott marhákat is. Ehhez kapcsolódott az a hír is, hogy április 15–20. között összeírják a polgári népességet (népszámlálás) és az állatállományt. Az összeírás ad majd alapot arra, hogy meghatározzák a város lakossága egyes közszükségleti cikkeinek a minimális mennyiségét.

Rekvirálás után egy kis tűzről: április 18-án, csütörtökön kigyulladt az Apolló mozi gépházában a *Koldus gróf* című film celluloid szalagja. A gépész, Kukonya József ugyan reflexből az égő filmhez kapott, próbálta eloltani, de nem sikerült. Időközben felkapcsolta a villanyt, így a közönség sérülésmentesen – a két oldalajtón, mert a harmadik zárva volt – távozott a moziból. A mozi ügyeletes tűzoltója próbálta oltani a tüzet, de a rossz színházi tűzcsap miatt a tömlő szétszakadt. Közben jöttek a közelben ügyeletet adó tűzoltók, akik közül meg kell említeni Beiczert és Babos tűzoltókat, kik a fojtogató füst ellenére is kitartottak és oltották a tüzet. A helyszínen tartózkodó Próder László rendőrfogalmazó felügyelte a rendet. Bibó alispán másnap tűzvizsgálatot tartott és kötelezte a mozi tulajdonosát Szalay Mórt, hogy a hiányosságokat azonnal szüntesse meg.³⁷ A kár egyébként 40 000 korona volt. A „mozitűz” alkalmat adott a városnak arra is, hogy rendezze Szalay Mórral a bérleti és a tulajdonosi kérdést. A megállapodás alapján ezután a mozielőadásokat a színházban tartják, kivéve évi 100 napot. Ekkor 10 héten át a színészeké a terep, a többi napokon a város szervez előadóesteket, rendezvényeket. A mozijog a városé, de a város vállalta, hogy ezért átalakítja a fűtésrendszert. Ugyanekkor a város a mozijogot és a helyiség használatát 10 évre Szalay Mórnak évi 15 000 koronáért átenged-

³⁷ A tűzvizsgálatról lásd: *Veszprémi Hírlap*, 1918. 04. 28. Jósza Ernő: A mozi tűzrendszete. 2.

te. Az eddigi mozihelyiség a városé lett, ahol a kertben nyári sörözőt és téli borozót kívánnak berendezni.³⁸

Majd' egy évvel a híres kostanjevicai ütközet után ekkor, vagyis április 21–26-án a harctéren tervezte a város átadni két háziezredének az ezüst ezredkürtöket, mint a hősi küzdelmek emlékét és a város elismerését. A rekvirálások és egyéb okok miatt az átadást elhalasztották, illetve – az időközben megszületett tervek szerint – katonai küldöttségen keresztül juttatják el a háziezrednek a szeretetadományokkal együtt.

Ebben az évben is folytatta a város a szegény gyermekek cipője akciót, „megfejelve” azzal is, hogy a városi cipész a gyermekek részére új cipőket is var. A híradás szerint a gyermekek büszkén mutogatták sárga színű új cipőjüket. Áprilisban egy újabb kezdeményezés a várostól: a szegény gyermekek ingyen fürödhetnek, miután megállapodtak a veszprémi gőzfürdő vállalkozójával abban, hogy a hét minden hétfőjén 400-500 gyermek fürödhet. A 20 fillér térítési díjat a város fogja fizetni. Az iskoláknak kell majd megállapodni, hogy melyik iskola fiú, illetve leány tanulói a hétfő melyik órájában mennek 100-as csoportokban fürödni. Mint olvasható, ekkor a városban kb. 1600 7-15 éves gyermek volt. Sajnos nagyon rövid idő után az érdektelenség miatt törölni kellett a „gyermekfürdési” akciót.

Veszprémben és Kádártán hosszú ideig téma volt az áprilisi borzalmas kádártai rablógyilkosság, amikor egy családot irtott ki egy május elejéig még ismeretlen banda. A közönség követelte a szigorúbb ellenőrzést, a rendőrség, a csendőrség létszámának növelését is. De előtérbe került egy korábban már tárgyalt terv is: a rendőrség államosítása. Vagyis az összes, különböző címen szervezett – vármegyei, városi, falusi, mezőri stb. – rendőri állomány kerüljön állami fennhatóság alá, feleltük az ellenőrzést a belügyminiszter gyakorolja. Érdekes, hogy a terv megvalósításának legfőbb szószólója a katonaság volt. Bizonyára már szabadulni akart a karhatalmi szolgálattól, hiszen véstesen elfogyott az „emberanyag”.³⁹

A rablógyilkosság mellett egy másik, immár közéleti ügy is borzolta a kedélyeket: a kormányválság hatására még áprilisban bejelentette lemondási szándékát dr. Rainprecht Antal főispán. A vármegye és a települések közéletét felelősen figyelő és értékelő lakosság azonnal kiállt a főispán mellett, kérte maradását. Először Pápa városa és a járás tartott nagygyűlést, majd Veszprém május 18-án rendkívüli közgyűlés keretében szavazott bizalmat a főispánnak, feliratban kérve Wekerle Sándor miniszterelnököt, hogy ne fogadja el a lemondó nyilatkozatot. A főispán népszerűsége töretlen volt – mint majd később is látni fogjuk – és végig megmaradt.

Tolvajok, betörések, rablások! Egyre több ilyen tartalmú híradások olvashatóak

³⁸ *Veszprémvármegye*, 1918. 04. 28. A veszprémi mozikérdés. 3.

³⁹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 05. 05. Államosítják a rendőrséget. 5.

a lapokban. Tótvázsonyban a sorozatos rablások miatt a csendőrség a veszprémi nyomozók segítségét kérték, akik már eredményesek voltak: elfogták a bandát és az orgazdát. Elfogtak, majd elítélték Balatonalmádiban garázdálkodó, katonaszökevényekből álló budapesti betörőbandát is. Ugyancsak elfogták és elítélték az Aranyosvölgyben lévő Kancler-malom kifosztóját, Szanyi Gyula kőművest, aki a malom gépszíjait lopta el. A rablók vittek mindent, aminek valamilyen értéke is volt: elsősorban ruhaneműt és élelmet. Amiből hiány volt. Megjelentek a „fineszes” tolvajok is: a Kilincsügyi Bizottság közleményt adott ki, hogy a kilincsek begyűjtését csak fényképes igazolvánnyal ellátott megbízottjai végezhetnek. Aki nem igazolja magát, azt azonnal le kell fogni és át kell adni a rendőrzárőrnek.

Hiány volt a krumpliból is – olvashattuk –, mivel a veszprémi rekvirálás nagyon csekély eredménnyel zárult: csak 12 mázsa „főlöleges” burgonya volt a városban. Így nem véletlen, hogy a hadvezetés már május 15-vel zár alá vette az 1918. évi teljes burgonyatermést, aminek részei (étkezési és apró, takarmánynak való) még takarmányozásra sem használható fel. Mint ahogy nem dúskáltak a városlakók a vajban – és a tejben – sem (nem hogy a kedvesét abba fűrössze a legény). Májusban Veszprém egy mázsa vaját kapott, amit az érintetteknek 10 dekás adagokban osztott ki. Ha addig el nem olvadt. De elfogytak a sertések is, pünkösdre ölték le az utolsó tizedet. Így nem véletlen, hogy csak a hadisegélyben részesülők voltak jogosultak a $\frac{3}{4}$ kilogrammos adagokra.

A kormány új módszert kíván bevezetni a gabonabegyűjtésben. Már nem csak a rekvirálás a cél (amit fizetnek a tulajdonosoknak), hanem a csereüzlet. A gazdáktól átvett gabonáért – ami 1918-ban 5000 vagon – a megállapított maximális (vagyis a hatóság által megállapított) ár beszámításával ugyancsak maximális áron iparcikkeket ad cserébe. Így a gazdák „vehetnek” talpbőrt, posztót, szekeret és lószerszámot, de lehet így beszerezni cukrot, orsócernát, gyufát, valamint szeszt és dohányt is.

Ismét az ezredkürtökről írnak a lapok, miután a közgyűlés döntése és a lehetőségek miatt is küldöttség indult el május 21-én az olasz fronton harcoló két ezredhez, a 31. hv. gyalog- és a 7. (ekkor már 41.) hv. táborigyűszedekhez. A küldöttség tagja volt Óvári Ferenc, Perényi Antal kanonok, Komjáthy László polgármester, Radocza Vince, Berger József, Boór Lajos és Csomay Imre. A „kalauzok” Schlemmer Ödön és Pintér Aladár századosok voltak, valamint a küldöttség tagja volt egy ezredkürtös és két fő közvitéz is. A kürtökön kívül a küldöttség vitte a szeretetadományokat és egy hordó törkölypálinkát. Az ezredeket Rainprecht Antal főispán levélben üdvözölte, miután elfoglaltsága nem engedte, hogy a küldöttséggel utazzon.⁴⁰ A június 2-án megjelenő városi lapok már terjedelmes írásban számoltak be a küldöttség újáról, az átadási ünnepségekről is. Ismét közzölték a főispáni leveleket,

⁴⁰ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 05. 26. Diszkrétök átadása. 3.

amit a két parancsnoknak – Pallaghy Ödön ezredes, a 31. hv. gyalogezred és Schwartz Jenő ezredes, a 7 (41.) hv. tüzérezred –, rajtuk keresztül a két ezred teljes katonaaállományának írt. Az olaszországi ünnepségen részt vett a főparancsnok, József főherceg is.⁴¹ Utóbb egy híradásban már arról olvashattunk, hogy Schwartz Jenő ezredes 500 koronát adományozott a honvéd tüzérek alapja javára, az ezredkürtök átadásának emlékére.

Nem csak az országban, de Veszprémben is egyre nagyobb figyelmet szenteltek a gyermekvédelemnek. Már több alkalommal megállapították, hogy egyre több az árva gyermek, egyre többen kóborolnak és bandákba verődnek, ezáltal sem kapnak megfelelő nevelést. Május 23-án Veszprémben Rainprecht Antalné elnöklete alatt megalakult a Szociális Missziótársulat Veszprémi Szervezete. Feladata a gyermekvédelem mellett a nők támogatása is, miután megalakították az un. Nővédelmi Hivatalt is. Ez utóbbinak egy irodát engedett át a megyéspüspök a Jóságkormányzóság épületében. A hivatal vezetésére Komjáthy Lászlónét és Csolnoky Ferencnét kérték fel, hiszen ők ketten eddig is rendkívül sokat tettek az elesettek felkarolásáért. Komjáthyné megköszönve a felkérést, kijelentette: „*Mennyivel inkább kell iparkodnunk az emberi palántát: a gyermeket kiszabadítani a meg nem felelő környezetből, a bűnből, a sokszor nem tiszta, pettyhüdt mocsárnak inkább nevezhető, romlott millióból.*”⁴² Majd ugyanebben a lapszámban olvasható a fiatakorúak bírása által közölt – és a gyermekekre vonatkozó – statisztika is: a születések száma a közelmúlthoz képest a felénél is kevesebbre csökkent. Veszprémben 1913-ban 376 élve születés volt, emellett 1-7 éves korig 58 csecsemő halt meg. Ellenben 1917-ben 238 élve születéssel szemben 79 1-7 éves gyermek halt meg.⁴³

A lapok hasábjain gyakorlatilag minden lapszámban terjedelmes írásokkal, vagy csak felsorolásszerűen, de olvashatunk az aktuális élelmiszer begyűjtésekről, a hatósági árákról, vagy éppen a zsrnaliszta zsörtölődéséről, a hiányokról. Az év közepén – a sok hiány mellett – a balatoni hal került – na, nem a terítékre – mint inkább a figyelem középpontjába. Történt ugyanis, hogy 1901-ben Óvári Ferenc, Szabó Imre és ifj. Purgly Sándor vezetése mellett megalakult a Balatoni Halászati Rt. Mindez azzal jár – talán ismerős –, hogy munka nélkül maradtak a Balaton parti halászok, csak korlátozottan lehetett horgászni a tóban, és ami a legfontosabb: a Balaton partján nem lehetett halat kapni. Ebben – 1918-ban – és az ezt megelőző években azon-

⁴¹ *Veszprémvármegye*, 1918. 06. 02. Az ezüst díszkürtök átadása a fronton. 1–3. és *Veszprémi Hírlap*, 1918. 06. 02. és 1918. 06. 09. R: Háziezredeink díszkürtjeinek átadása a fronton. 1–2. A monogram minden bizonnal Rosenthál Sándort takarja, akit ugyan nem soroltak fel a küldöttség tagjai közt, de utazhatott. A lapszámok közlik a két ezredparancsnok választát is.

⁴² *Veszprémi Hírlap*, 1918. 05. 26. Krónikás: A Szociális Missziótársulat Veszprémi Szervezetének értekezlete. 2–3.

⁴³ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 05. 26. Csákány Sándor: Szomorú számok. 2.

ban nem zárt valami fényesen a részvénytársaság, hiszen nem volt munkaerő és nem voltak megfelelő szerszámok sem. 1918-ban mozgalom indult a halászléi társaság ellen, aminek megszűnte után jobb halellátást reméltek Veszprémben is.

De nem csak a halellátásnál volt gond. A korábban megejtett népeesség-összeírás eredménye a júniusi cukorkiutaláskor már megmutatta az ellentmondásokat. A városban 2000 fővel több lélekszámot állapítottak meg a bevallottak javára és az összeírtak kárára. De foglalkoztak a tejtermeléssel, a zöldségek és a bor árával is. Az utóbbiról az újságíró megállapította, hogy a jelzett 5 korona helyett itt-ott „jó spicces nekirugaszkodással” már el is kerülte a 7 koronát.⁴⁴

A sok nélkülözés mellett és várva arra, hogy mikor kerül az asztalra egy csekély mennyiségű kiutalt zöldség, más is csökkentette a terményt: a júniusi fagy! Június 5-én hajnalban Veszprém határában jelentős károkat okozott a dér és a hideg. A legtöbb fagyást a bab, a tengeri és a paradicsom szenvedte el. A legtöbb kár a tisztviselőtelep kertjeiben keletkezett.⁴⁵

A június közepén megtartott vármegyei és városi közgyűlést egy téma uralta: a főispánt, Rainprecht Antal nem sikerült maradásra bírni, sőt a kormány is elfogadta lemondását. Veszprém közgyűlése jegyzőkönyvbe foglalva szavazott köszönetet a távozó főispánnak, megköszönve támogatását is. A Veszprémvármegye c. lap teljes egészében leköszölte a búcsúbeszédét, melyben Rainprecht Antal kijelentette: nem a kormány kihelyezett tagjának tartotta magát, mint inkább a vármegye választottjának és szolgájának.⁴⁶ Figyelemre méltó álláspont!

A májusi burgonyatermés zárolása után júniusban eladási és felhasználási tilalom alá került a teljes 1918. év gabonatermése is: búza, rozs, köles, tatárka, árpa és zab. A kormány rendeletben szabályozta a kérdést, így elrendelte a cséplőkönyvek bevezetését, a cséplések ellenőrzését is. Ugyanakkor megtiltotta az említett termények

⁴⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 06. 02. Zöldség. Bor ára. Tej és hús. Balatoni birtokosok a halért és Balatoni halászlé. 4.

⁴⁵ „A hőmérséklet napi változásaiban mindjárt a hónap elején egy ritka mély állást látunk, amely 3., 4., 5. és 6-án [...] országos terjedelmű fagyra vezetett, amelynek temérdek mezőgazdasági növény esett áldozatul. A június első hetében beállott fagy terjedelme első látásra nem tűnt fel olyan végzetesnek, utóbb azonban kiderült, hogy országos jelenségről van szó, amely – természetesen különböző erősséggel – az ország egész területén mutatkozott.” Forrás: Hazánk időjárása az elmúlt június hónapban. *Az időjárás*. 1918. augusztus. XXII. évfolyam, 8. füzet, 122. A korabeli észlelés Veszprémben ekkor az Angolkisasszonyok intézetében volt. Szélsőség hőmérték (maximum, minimum) nem voltak, úgynevezett főterminusokban észleltek (reggel 7, délután 2 és este 9 órakor). Az eredeti észlelőívben 6-án reggel 7 órakor 8°C-ot jegyeztek fel, ez volt a havi minimum érték is egyben. Derült volt az éjszaka, hajnalban a völgyekben és a mélyebben fekvő területeken (ahogy az újsághírek is mondják) többfelé lehetett talaj menti fagy. Kovács Győző Gyula közlése, amit ezúton is megköszönök.

⁴⁶ *Veszprémvármegye*, 1918. 06. 16. Rainprecht Antal dr. búcsúbeszéde. 1–3.

felhasználását állati takarmányozásra.⁴⁷ Újabb élelmiszerek rekvirálását is bejelentették a városban: mivel nem sikerült a kiszabott mennyiséget önkéntes felajánlással begyűjteni, a közélélezési kormánybiztos elrendelte a zsír begyűjtését. Mint ahogy elrendelte – ismét – a hadsereg élelmezésének biztosítására a vágómarha begyűjtését is: Veszprémnek 24 db-ot kell beszoigáltatni. Kereslet volt a burgonyára is, csak más formában. Ahogy a lap tudósítója írja, a tolvajok: „*Sáska módjára lepik el az öregek és gyermekek a termőfölkdeket, hogy kikaparják belőle...*”⁴⁸ a burgonyát. Lehet, hogy ők nem is tolvajok a szó valódi értelmében?

Június 20-tól a városban sertéshúst már csak jegyre lehetett venni. A közélélezési ügyosztály megkezdte a jegyek kiosztását, meghatározva pontosan azt, hogy az egyes napokon a város melyik utca lakói vehetik át a húsjegyet. Ezek egyébként három színben készültek: a piros színű jeggyel kedden, a fehér színűvel csütörtökön, a zöld színűvel pedig csak szombaton lehetett húst vásárolni a jegyen feltüntetett boltban. Szabály volt még az is, hogy hetente csak egy alkalommal lehetett a boltba betérni a hús csekély volta miatt.⁴⁹ Persze az adagok sem voltak valami hatalmasak: két családtagig 25 dkg, 3-4 családtagnál 40 dkg, 5-6 családtagnál 60 dkg, míg 7 családtagtól 80 dkg.

Az év második felére kifulladt a központi hatalmak nagy offenzívája, ami várható is volt. Azonban a támadás megakadását, majd annak sikertelen továbbvitelének okát – az ifjú királynében, Zitában keresték. El kezdték terjesztetni, hogy elárulta a hadművelet kezdésének az időpontját. Ez nyilvánvalóan ostobaság volt, mint az is csak koholmány volt, hogy ezért internálták Gödöllőre. Mindenesre a nagy olasz offenzíva kudarcra jó ürügy volt arra, hogy „szakértők” magyarázzák az okokat: nem az árulás, hanem az elemek támadása, a Piave hirtelen áradása az előidézője a sikertelenségnek.⁵⁰ Egyébként a vármegye közgyűlése rendkívüli ülést is tartott ez ügyben, és támogatásáról biztosította a királynét.

Már pedig Veszprém nem kullog Pápa után! – olvasható egy karcolatban. Bár már a XX. században vagyunk, de még unós untalan előkerül a két város rivalizálása. Ez a vetélkedés most az öntözés és söprés – már mint az utcákat – kapcsán jutott eszébe a cikk szerzőjének. Mert a nóta is megmondta – írja a szerző: „*Söprik a pápai utcát, masíroznak a katonák!*”, illetve a Veszprémről szóló nótában, „*Gidres-gödrös város, a közepe sáros.*” Na tehát: ha söpörnek Pápán, mi nem söprünk Veszprémben. Ha sáros a város, akkor meg minek öntözzünk? Igaz, mindezt a köztisztasági hivatal véli, a város lakossága viszont már gyűlést is összehívott, hogy kezdjék meg a

⁴⁷ *Veszprémvármegye*, 1918. 06. 23. Az idei termés zár alá vétele. 3.

⁴⁸ *Veszprémvármegye*, 1918. 06. 23. Krumplitolvajok. 4.

⁴⁹ *Veszprémvármegye*, 1918. 06. 23. A sertéshúsjegyek kiadása. 4. és *Veszprémi Hírlap*, 1918. 06. 23. A sertéshús kimérése. 5.

⁵⁰ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 07. 14. (–ő.): Ne higgyük el! 1–2.

közterületek – benne a külterületekét is – tisztítását és a nagy meleg, por miatt az utak locsolását is.⁵¹

Amiből hiány van, azzal előbb-utóbb – de inkább előbb – élelmes egyének megkezdik a feketekereskedelmet, vagy a felhalmozást. A háború negyedik évében minden nyersanyagból már hiány volt. Hiány volt a fémből, annak minden neméből, de hiány volt a bőrből is. Ezt használta ki egy élelmes veszprémi bőrkereskedő, Rosenberg Zsigmond is. No de a város rendőrsége dr. Török Gyula rendőrkapitánnyal az élen és Próder László rendőrfogalmazó résen volt. Utánajártak annak a szóbeszédnek, hogy Rosenberg kereskedő bőrt rejteget! A július 13-án megtartott házkutatás igazolta a gyanút, miután a hatóság lefoglalt gyakorlatilag minden állatnem „tulajdonát” képező bőrt, de ami még ennél is nagyobb fogás volt: egy rejtekajtó mögött többszáz ezer korona értékű árusításra is alkalmas és előkészített cipőbőrt, kellékeket és mázsaszámra a rezet, ónt, cinket is talált. Forgalmi áron kb kétmillió korona értékű nyersanyagot foglaltak le Veszprém derék rendőrei. A város vezetése már csak abban reménykedett, hogy a hatóság a lefoglalt anyagokat nem viszi el, hanem átadja a városnak és azt méltányos áron értékesíti majd a rászorulóknak.⁵² Ez utóbbit Török rendőrkapitánynak sikerült az illetékeseknél kijárni, így a lefoglalt árú – a bűnügy lezárása után – Veszprémben maradt eladásra.

Emlékszünk még az 1914. július 28-ra? Amikor tízezrek éltették a háborút? Amikor Veszprém utcáin is tömegek tüntettek a hadüzenet – mellett? Kevesen voltak – akik ha nem is látták –, de sejtették ennek a következményeit. Négy évvel a tomboló üdvrivalgás után Tölcséry Ferenc írt egy fohászt, hogy jöjjön el már végre a béke angyala, legyen vége az öldöklésnek. „*Gyászos emléknap a július 28-a, ami-nőre még csak nem is gondolt soha e világ!*”⁵³

Baba-színpad! Gondolhatja az olvasó, hogy ez egy bábjáték, melyen gyermekek mondják a szöveget, de a bábúk mozgását már felnőttek végzik. De nem! Gyerekszínház – a rosszabbik formából. Ugyanis ez esetben három-négy éves gyermekek „játszanak” a nagyérdemű – felnőtt! – közönség legnagyobb öröme és élvezetére. A szerzőnek azonnal a franciaországi hasonló műélvezet jutott az eszébe, amikor a gyerekeket bearanyozták, ami miatt többen meghaltak. Veszprémben a „Baba-színpad” a nagy sikerre való tekintettel több előadást is tartott, azonban – így a szerző – „... *állandó keresetté tenni a legkegyetlenebb modern gondolat, melyet csak emberi hiúság, önzés, haszonvágy és kíváncsiság tud megmagyarázni.*”⁵⁴

Az említett színpadai szereplés mellett fontosabb kérdés volt, hogy a város ismét

⁵¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 07. 14. Nem öntöznek – nem söpörnek. 4.

⁵² *Veszprémi Hírlap*, 1918. 07. 21. Rendőrségünk nagy bőrkészletet foglalt le. 2.

⁵³ *Veszprémvármegye*, 1918. 07. 28. Tölcséry Ferenc: Évfordulókör. 1.

⁵⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 07. 28. A Baba-színpad ismételt vendégszereplése. 3.

kapott 1200 kg szappant, hogy a városi gyümölcsaszaló megkezdte működését, valamint a szeszfőző új, jobb berendezést kapott. Igaz, közben elfogyott a sertéshús, így annak árusítása is megszűnt: de csökkent a bor ára! És az oka? Nos, állítólag a kormány engedélyezni fogja, hogy szeszfőzésre burgonyát is használjanak. Nem véletlen írja a szerző: „*Legyen az árad akkora, mint a szódátlan kvaterka.*”⁵⁵

Augusztusban már egyre inkább tapasztalható, hogy mindenki várja a háború végét, készül a háború utáni életre. A Veszprémvármegye vezércikk írója a horvát, a cseh és osztrák „kalandozók” eseteit bírálta. Horvát képviselőnek nem tetszett a ’Magyar Honvédség’ elnevezés. Egy osztrák ügyvéd már új térképeket rajzolt, természetesen Magyarország kárára. De felütötte fejét a nagy csehállam eszméje is, amire a szerző csak annyit mondott: „*A nagy Cseh-állam eszméje pedig csak féktelen izgatók vesszőparipája fog maradni...*”⁵⁶ Mekkora tévedés volt!

Ez idáig a hadifoglyokról kevés szó esett, a lapok is csak annyit írtak, hogy érkeznek az elfogott ellenséges katonák Oroszországból, majd az olasz frontról. Majd következtek a különböző rendeletek, hogy a hadifoglyokat „igényelni” lehet különböző – elsősorban – mezőgazdasági és ipari munkákra. Ehhez csak az kellett, hogy a település polgármestere és a helyi rendőri szervek igazolják: a hadifogly nem tud megszökni, őrzése biztosított. És persze előírták az „idegen hadfiaknak” a jelentkezési kötelezettséget is. Más volt ezzel szemben a magyar hadifoglyok élete az ellenséges országokban. Egy, az olaszországi hadifoglytáborból hazatért tiszt írta le érzéseit akkor, amikor hadifogly olasz és orosz tiszteket látott, akik – meglátása szerint – úgy éltek nálunk, mint Marci Hevesen. A tisztek szabadon sétáltak, elsőik a mulatókban, a gazdák falun tejbe vajba fűrosztik a hadifoglyokat. Ezzel szemben Szicília köves pusztáin, a táborban nagyon szigorú a magyar hadifoglyok élete. Csak fegyveres kísérettel mehetnek ki nagy néha a táboron kívülre. Dolgozni csak fegyveres őrök mellett lehetett, az olasz újság olvasása is tilos volt. Kórházba is csak fegyveres kísérettel szállították a beteg foglyokat. „*Ilyen a »kultur ország« bánásmódja, velünk »barbár« hadifoglyokkal szemben.*” – írja keserűséggel a volt hadifogly magyar tiszt.⁵⁷

Azzal bizonyára nem mondok újat, hogy a lopások, az orgazdaság tovább virágzott. Visszatérve a veszprémi rendőrök nagy fogására, hatalmas tömeg jelenlétében szállították el a lefoglalt bőröket, cérnákat a Rosenberg üzletből. De emellett olvasható továbbra is a különböző műhelyek, malmok, cséplőgépek gépszíjainak az eltulajdonítása. Hja, kérem, az egyik legkelendőbb anyag manapság a bőr.

De térjünk vidámabb oldalakra. Augusztus 3-án 56 fiú és 55 lánygyermek érke-

⁵⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 08. 04. A bor.4.

⁵⁶ *Veszprémvármegye*, 1918. 08. 11. (b. 1.): Kalandozók – kalandorok. 1.

⁵⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 08. 04. Mi.: Itt és ott. 1.

zett üdülésre Ausztriából. A lányokat az Angolkisasszonyok zárdájában helyezték el, a fiúkat magánházakban, illetve az iparostanonc iskolában. A lányokról Rott Nándor gondoskodott, a fiúk ellátását a város vállalta magára. Cserébe a veszprémi gyerekek üdültek az Adrián, közel 120 fő leány és fiú.

Dacára a nagy hiányoknak, nehézségeknek, a város szépülése folytatódott. Igaz, egy lapíró vitriolos cikkben mutatta be a sötét várost és a hepehupás utcákat (nyertes a Virág utca), de hírt kapunk a Csermák utca csatornázásáról (220 méter hosszan), valamint a Hosszú (Jókai) utca szabályozásáról is. Első munka itt a Hosszú utca és a Gépház utca sarkán lévő Csonka-féle ház telkének felhasználásával – a tulajdonos ingyen adta a városnak – a Gépház utca bejáratának kiszélesítése volt. De csinosítják az iparostanonc iskola melletti utcát is, miután kerítést épített a város a Szeglethy utca felől. Ugyanitt Gyökeres János megvásárolta a várostól 20 négyszögöl területet. De beszámolót olvashatunk a veszprémi gőzmalom építésének állásáról is. Itt a kőművesmunkákat augusztus végére tervezték befejezni, majd következnek a tetőfedő, bádigos munkák és a belső felszerelés elhelyezése. Egyébként már az összes berendezés Veszprémben, raktárakban pihen. A Gőzmalom Rt igazgatójának Heberling Lajost választották, aki szeptembertől már elfoglalja a helyét. A cég sertéshizlalásba is kezd, mivel megvették a Nay és Berger féle hizlalótelepet is.

1818. augusztus 16-án elhelyezték a színház emléktábláit is a színház Óvári utca felőli oldalán. Egyik táblán szerepel Óvári Ferenc, Medgyaszay István és Molterer János, míg a másik táblán mindazon iparosok neve, akik részt vettek a színház építésében.⁵⁸ A Színpártoló Egyesület 16-i ülésén elhatározta, hogy az Óvári Ferencről készült szobrot az október 10-i díszközgyűlés keretében helyezi el a színházban. A szobor már elkészült, készítője Orbán Antal szobrászművész volt.

Egy felhívás volt olvasható a városi lapokban: a veszprémi 7. (41.) tábori tüzérezred tisztikara kéri a nagyérdeműt, hogy adományával támogassa az ezred hősi albumának, harcainak történetét bemutató könyv megírását. Mint a felhívásban olvasható: a könyv kézírata már elkészült, csak hiányzik a kiadáshoz szükséges pénzösszeg. Eredménye a gyűjtésnek nem ismert, de szerencse, hogy a kézirat és a fotóalbum megmaradt, átvészelte a háborút, az ezred feloszlását és a visszavonulás minden szörnyűségét.⁵⁹

Dacára a kisajátításoknak, rekvirálásoknak, a városi lakosság ellátása – ha nehezen is – de mindeddig megoldódott. Ebben sok minden és mindenki közrejátszott – a város vezetése, a jó szervezés stb. – de közrejátszott az is, hogy az ellátás biztosítására új utakat is kerestek. Például újjászervezték a város gazdaságát. A korábban parlagon heverő földeket, cserjés, bokros elhanyagolt területeket törték fel és vették

⁵⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 08. 18. A színház táblái. 3.

⁵⁹ A kézirat 2016-ban jelent meg a Veszprémi Szemle könyvek 11. köteteként.

művelés alá. Persze ehhez kellett egy lelkiismeretes városgazda, Nagy Sándor is, aki szervezte és vezette a gazdaságot. Igaz, csak egy veszprémi munkás dolgozott a telepen, a többi orosz és szerb hadifogoly volt. Ebben az évben a korábban bozotos helyen 80-100 mázsa burgonya termett. A városi erdő mellett karámot építettek, ahol ezer birkát, harminc tehenet és csikókat tenyésztettek. A városnak egyébként több mint 10 vagon gabonája termett ezeken a területeken. A városi tanács Nagy Sándornak 500 korona tiszteletdíjat szavazott meg, és ugyanennyit adott arra, hogy a városgazda ossza ki a gazdaság munkásai között.

Új rendszer és árszabás a vendéglői étkeztetésben, miután Bibó alispán – a kormányrendeletre hivatkozva – szabályozta a veszprémi vendéglők érendjét és árszabását. A vendéglőket négy csoportba osztotta: I. csoportba tartozott a Korona szálló éttermei. A II.-ba az Erzsébet-, a Zuschmann- és a Magyar Királyi szállók éttermei és Steiner Manó rituális vendéglője, a III.-ba a többi vendéglő, míg a IV.-be a kifőzdék tartoztak. Mindenütt kötelező volt a menürendszer: I–II. osztályban a déli menü leves–főzelék feltéttel–tészta, a III–IV. osztályban leves–főzelék feltéttel. Az árszabás: I. osztályban 6 korona, II.-ban 5 korona 50 fillér, a III.-ban 4 korona, a IV.-ben 3 korona 80 fillérnél több nem lehetett. Este feltétlenül főzeléket feltéttel kellett felszolgálni. Persze ezen felül lehetett mást is árulni, de akkor az étlapot – az ármegállapítás miatt – be kellett mutatni a polgármesternek. Az étlapokat egyébként naponta kellett benyújtani a rendőrséghez. Nem véletlen, hogy több vendéglős visszaadta az engedélyét.⁶⁰

Szeptember végén a városi lapokban megkezdődött egy polémia Veszprém háború utáni fejlődéséről, fejlesztéséről. A tervet Bokrossy Jenő főmérnök készítette el, ami a városi tanács elé került. A javaslat szerint bővíteni és modernizálni kell a városi vízvezetékrendszert. Új öntöttvas nyomócsöveket kell lefektetni, bővíteni kell a szolgálati medencét, létre kell hozni egy önálló szerelő műhelyt, hogy a város saját embereivel végeztesse a javításokat. Hasonlóan bővíteni kell a villamos rendszert is. Új gépeket kell beszerezni, saját szakszemélyzettel kell végrehajtani a bővítést, új fogyasztók bekötését. A „... romlott faoszlopok helyett a környezetnek megfelelő művészi kivitelű betonoszlopokat kellene alkalmazni.”⁶¹ Fontos, hogy a város a jutasi országút mellett kiépüljön, aminek egyik terve a jutás–veszprémi villamosvasút(!), valamint az új út megépítése a Gizella tértől a Jutasi útig. Ez a terv viszont azt is maga után vonná, hogy a Cserhát városrészt gyakorlatilag keresztülvágna az új közlekedési közút, ami viszont több lakóház lebontásával járna.

Az elképzelés szerint a városi utak, utcák karbantartását a mérnöki hivatal fel-

⁶⁰ *Veszprémvármegye*, 1918. 09. 08. A vendéglők árszabása. 3.

⁶¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 09. 22. Veszprém jövő fejlődése I. 1. *Veszprémi Hírlap*, 1918. 09. 22. Veszprém jövő fejlődése II. 2. *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 06. Veszprém jövő fejlődése III. 1.

ügyelné és végeztetné a saját munkásaival és eszközeivel. Megfogalmazódott az a terv is, hogy a város saját kertészetet hozzon létre, elsősorban a parkok, terek, sétautak karbantartására, virágosításra. Azonban az egyik legfontosabb feladatának tekinti a mérnöki hivatal előterjesztésében a városi szennyvízrendszer teljes kiépítését és a szennyvíztisztító telep létesítését, megépítését. Nem folytatható tovább az a gyakorlat, hogy az összegyűjtött szennyvizet tisztítatlanul a Sédbe engedik.

A háború után Veszprém igen sok területen saját maga akar gazdálkodni, illetve a munkákat végeztetni. Okos tervezéssel, hatékony szervezéssel a város ezzel nem csak a saját lábára áll, hanem munkát is ad sok mesternek, lakosnak. Mindezt egy jól szervezett mérnöki hivatallal tudja végrehajtani – áll Bokrossy főmérnök előterjesztésében. És mi a legsürgetőbb feladat? A válasz: a városrendezés és fejlesztési tervének elkészítése, kapcsolatban az építési szabályrendelettel. Azt a rendezési tervet, ami „...nem sablonszerűen, hanem a helyi viszonyok ismereteivel, a mi speciális terepviszonyunkhoz alkalmazkodva olyan embernek kell megcsinálnia, kinek a kezét nem kötik meg a geometriai formák, aki a térképen nemcsak a vonalakat látja, hanem kinek lelke hozzá van nőve a városhoz, aki a rendezéssel nem forgatja ki az ősi várost jellegzetes formáiból, hanem a terepalakulatok sokszor kedvezőtlen voltát arra használja fel, hogy a várost még festőibbé tegye, akinek a kezében éppen a látzólag kedvezőtlen terepviszonyok képezik azt az eszközt, amellyel a sablonoktól eltérő, szemet-lelket gyönyörködtető városrészeket tud a mostani hepe-hupás talajon elővarázsolni.”⁶² De ezt a nagy munkát – véli Bokrossy Jenő – csak akkor fogja siker koronázni, ha egy célt tűzünk magunk el: városunkat valamennyien, közösen széppé, kellemessé, gazdaggá és nagygyá tenni akarjuk.

Bokrossy Jenő nem csak a városfejlesztési programot készítette el, de javaslatot tett a mérnöki hivatal megfelelő átszervezésére is. Javaslatában az átszervezés programját és az egyes munkakörök teendőit is ismerteti a szükséges képesítések megjelölésével.⁶³ Ugyancsak kidolgozta a mérnöki hivatalhoz tartozó üzemek személyzetének összetételét és feladatait is. Így a Vízműnél (áttérés a villamos üzemre), a Villamosműnél, valamint az Útépitési és karbantartási üzemnél.⁶⁴ Foglalkozott a városi üzemeknél bevezetendő reformokkal is. Ennek lényege, hogy az üzemek jövedelméből részesíteni kívánja a munkásokat is: először a tiszta jövedelemből való részesedés, a másodszor a teljesített munka és a munkakörében elért megtakarításból.⁶⁵

⁶² *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 06. Veszprém jövő fejlődése III. 1.

⁶³ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 13. Veszprém jövő fejlődése. A mérnöki hivatal átszervezése 1.

⁶⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 20. Veszprém jövő fejlődése. A mérnöki hivatal átszervezése II. 1–2.

⁶⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 03. Időszerű reform a városi üzemeknél. 2.

Túl a háború negyedik évén a városi lapokban egyre kevesebb bejegyzés olvasható a hősi halottakról. Azt is csak akkor, ha ismert városi személy volt az elesett, vagy a család volt ismert veszprémi. Időnként közreadják a kitüntetettek névsorát, vagy az éppen előléptetett tisztek jegyzékét. Az olvasó is, az újságíró is „belefásult” ezen hírek közreadásától. Egyre többször jelennek meg ingatlanforgalmazási hírek: a városban kinek a háza és mekkora vételárért cserélt gazdát. Így Albrecht Sándor és neje megvette Matulka Fülöp házát 9500 koronáért. Vagy Suly László 50 ezer koronáért vette meg a Szily Horváth-örökösök házát. De ugyancsak hírértéke van az új cégalapításoknak is.

Talán ismert a jelen olvasója előtt, hogy IV. Károly 1918-ban „nemhivatalosan” béketárgyalásokba kezdett. A nem kellően átgondolt tárgyalás persze hamar kitudódott, ami miatt a királynak magyarázkodnia kellett a német császár előtt. A városi lapok közül elsőként a Veszprémvármegye szentelt egy írást Burián István ún. békeüzenetének.⁶⁶ Bár ezt kerek-perec visszautasították az antant országok, de már egyre erőteljesebben van szó a békekötésről, egyre inkább megjelenik a lapok hasábjain is a békegalamb várása.

Békekötés-tapogatózás mellett közigazgatási kérdések is izgatták az olvasók érzékeit. Szóba került a nagy törvényalkotási lázban, hogy vizsgálat alá vonják a vármegyék területi beosztását is. Nosza, nem kellett több az értő zsurnalisztáknak, hogy elmélkedjenek arról: Veszprém vármegyét ki kell kerekíteni! Azonnal – és valós okok, indokok alapján – javaslattal is éltek. Kerüljön Veszprém vármegyéhez a balatonfüredi járás, hiszen „törvényhatóságilag” (bírószág, törvényszék) már úgy is itt van. Az igaz, az enyingi járásról már nem beszéltek, hogy az pedig kerüljön Somogy vármegyéhez.

Egy évfordulóról is megemlékeztek: a nyugati vasútvonal építésének közelgő (1919) 50 éves jubileumára. Ennek kapcsán a szerző bebizonyította, hogy a jutasi állomás építése minden szempontból a legjobb választás volt. Az 1869-es magisztrátus közelebb szerette volna építtetni (Táborállás, illetve a Béka tó mellé), de ezt a vasúttársaság nem vállalta, mert akkor Hajmáskér lett volna ún. első osztályú vasútállomás, és nem Veszprém (nagy és sok volt az emelkedő, amit az akkori munkásokkal nem tudtak volna könnyen leküzdeni). Vagyis a lehető legjobb helyre került, mert így Veszprém épült fel egy nagy fűtőház és vasúti csomópont is lett.⁶⁷

Október első hetében fejezte be Fodor Oszkár színtársulata az őszi veszprémi színházi évadot. A siker egyértelmű volt, közkedvelt darabok, operettek mellé hoz-

⁶⁶ *Veszprémvármegye*, 1918. 09. 22. (b. l.): Béke demarche. 1.

⁶⁷ *Veszprémvármegye*, 1918. 09. 29. (h. r.): A magyar nyugoti vasút félszázados jubileuma előtt. 1–2. E cikk alapján 2019-ben viszont 150 éve lesz a vasútvonal megnyitásának évfordulója.

tak értékes drámai alkotásokat is. Szeptember végén a Színpartoló Egyesület felavatta Óvári Ferenc mellszobrát, ahol Fodor Oszkár elismerőleg szólt Óváriról.⁶⁸ Egyébként a Veszprémi Hírlap minden héten terjedelmes ismertetőt és kritikát közölt a színház előadásairól.

A lapok hasábjain több alkalommal is szóvá tették a város tisztításának elmaradását, a háztartási szemét hordásának ritkaságát – a szemetet kéthetente gyűjtötték és szállították el. Mint írták, a város jótékony esőt vár, de nem jön. Azonban a spanyolnátha járvány miatt intézkedésekre volt szükség. Ennek első mozzanata volt az iskolák bezárása. Ráadásul a gyerekek egészségtelen helyeken, szükségiskolákban tanultak. A polgármester – egyenlőre – október 3-tól október 15-ig minden oktatási intézményt, gyermekóvodát bezáratott. A rendőrkapitányt pedig utasította, hogy ne engedélyezzen semmiféle gyűlést, mozielőadást. Egyébként a spanyolnátha járvány a jeruzsálemhegyi városrészen terjedt el leginkább.

Az embereket a spanyolnátha gyötörte és szedte áldozatait, de felütötte a fejét a pestis az állatok között: a városi baromfiállományt tizedeli a baromfipestis. A városban nem lehetett kapni disznóhúst, vagy csak nagyon keveset, viszont a birkahús árusítását azért kellett beszüntetni, mert nem vették az emberek. Nem lehet kapni sem árpát, sem burgonyát. De van „örömhír” is: Veszprém is részesedik a kiutalt rumból (télen a forró teához szükséges!) és nagyobb adag dohányt is kiosztanak, továbbá Veszprém öt mázsa sajtot kapott, amit kiporcióznak, családonként – a cukorjegyre – 15 dekagrammot!

A járvány – a spanyol betegség – csak nem szűnt meg, a megbetegedése száma nem csökkent, így a városi egészségügyi bizottsága sürgősen összeült. Miután az nyilvánvalóvá vált, hogy már nem csak szórványos megbetegedések vannak, hanem járvány, az egészségügyi bizottság is átalakult járványbizottsággá. Azonnal intézkedéseket is tettek: két segédorvos kirendelését kérték az alispántól, mert a helyi orvosok már nem győzték a munkát. Az összes iskola a járvány időtartamára zárva marad. Az iskolai szünet alatt a termeket szellőztetni kellett és a falakat fertőtlenítő szerrel le kellett mosni. Mint ahogy kötelező volt szellőztetni a vendéglőket, kávéházakat is. Minden beteget be kellett jelenteni a városi főorvosnak, valamint a betegek házat egy piros cédulával kellett megjelölni. Nem tartható a járvány ideje alatt hangverseny, szüneteltetni kellett a mozielőadásokat. Tilos volt a temetéseken való csoportosulás! A gyors gyógyító munka érdekében inspekciós bérkocsi állt az orvosok rendelkezésére. Dr. Rosenberg Jenő városi főorvos elmondása szerint a járvány idején Veszprémben október 20-ig 600 megbetegedést jelentettek, ami szerinte elmarad a valós értéktől, mert sok beteget nem jelentenek be. Halálest a járvány miatt 14-15 volt. Megállapította azt is, hogy a járvány nincs szűnőben, sőt növekszik, de a város kedvező fekvése miatt nem ölt nagyobb méretet. A spanyolnátha

⁶⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 06. (dr. g.): Dr. Óvári Ferenc ünneplése. 2.

következtében a személyzetkiesés miatt a MÁV beszüntetett egy Veszprém–Jutas–Győr közötti járatot is. Egyébként a járvány majd csak október utolsó napjaiban kezdett alábbhagyni.

Egy október végi lapszámban ismeretlen szerző megpróbál ébresztőt fűjni! Megállapítja, hogy a világháború gyökeres átalakulásokat okozott, államalakulások szüntek meg. Példának hozza fel Oroszországot, ahol megbukott a nagyhatalmi politika, ugyanez roskadozik Németországban és dől össze a régi Ausztriában is. Magyarországnak a határai több száz évesek, mégis megindult az osztozkodás a nemzet testén. És mit csinálnak a pártok? Egyezkednek, vitáznak, bizottságokat alapítanak, hogy az együttműködés kérdéseiről tárgyaljanak. Nem világos, hogy együtt hajlandóak-e a független Magyarország kiépítésére. Figyelmeztet arra a veszélyre, amit az egységes szociáldemokrácia követel: a hatalom megragadása, a vezetőosztályok teljes megsemmisítése. Ugyanakkor a polgárság „...szervezetlen, gondolatok és fej nélkül, télenül várja a vízözönt!”⁶⁹ Ébredjünk! – harsogta a szerkesztőségi cikk írója.

Szintén október utolsó heteiben a lapok – elsősorban a Veszprémvármegye című lap – a leendő békekötésről jelentettek meg írásokat. Ekkor még csak Burián gróf polémiája kapott teret, és az újságíró a békekötés minden reményét Wilson elnökben látta. Nyilván ez a – „szakértők szerint” – dilettáns békekötési kísérlet eleve kudarcra volt ítélve. Magyarország – függetlenül Németországtól és Ausztriától – nem tud békét kötni. De tovább gondolja a szerző: Magyarország független állam, így nincs akadálya, hogy ténylegesen is azzá váljon, vagyis az önálló, független külügyminiszterünk vezesse a béketárgyalásokat. Mindezt, aki előkészíti és közelebb hozza – már mint a békét – azé az érdem. És ha ezt a férfiút úgy hívják, hogy gróf Károlyi Mihály, úgy neki kell átvenni az ügyek vezetését.⁷⁰

Miután a veszprémi újságok minden héten szombaton jelentek meg, így a november 1-én történt országos és veszprémi eseményeket csak a november 3-i lapszámban mutatták be.⁷¹ A szalagcímek önmagukért beszéltek: *A Nemzeti Tanács kormányon. Veszprém a nagy átalakulás napjaiban! A katonák oltalmat ígértek! De ugyanilyen beszédek a néhány soros felhívások is, melyek a „jegyezzünk hadikölcsönt”, vagy „távcsövet a katonáinknak” helyett jelentek meg: Védjük meg a nemzetet! Őrizétek meg a nyugalmat! Isten áldd meg a magyart! vagy éppen A szerencsétlen Oroszország sorsára ne jussunk!*

⁶⁹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 10. 27. Ébredjünk!. 2.

⁷⁰ *Veszprémvármegye*, 1918. 10. 27. Politikai helyzet. 1–2.

⁷¹ November 1-től rendkívül sűrű volt a napok történése. Nem csak napról napra, de inkább óráról órára változott a helyzet, történtek új események a városban. Mindenről e rövid írás keretében nem lehet beszámolni, így csak a fontosabb eseményeket emelem ki. A városi lapok elég pontosan és hiteles számoltak be az eseményekről.

Veszprémbe a Károlyi Mihály vezette Nemzeti Tanács megalakításáról szóló hír november 1-én, pénteken délelőtt érkezett a városházára. Dr. Bibó Károly alispán, dr. Komjáthy László polgármester, dr. Rainprecht Antal és dr. Óvári Ferenc a hír vétele után – az abban foglalt utasításnak megfelelően – összehívta polgárság és a katonaság képviselőit és megalakították a Veszprémi Nemzeti Tanácsot, melynek elnökévé dr. Rainprecht Antal volt főispánt választották. A Nemzeti Tanács délután kettő órakor a Búzapiac térre nagygyűlést hirdetett. A tömeg a téren gyülekezett Rainprecht Antal lakása előtt, a Nemzeti Tanács tagjai pedig az elnök lakásán. Fél háromkor kezdődött a nagygyűlés, ahol először Rainprecht Antal szólt, utána Óvári Ferenc országgyűlési képviselő. Ezután sorrendben Beöthy Dezső százados a katonaság, Neumayer Imre nyomdai művezető (szociáldemokrata), Hajagos Imre szabó (keresztényszocialista) Bertalan László tisztviselő (a többi tisztviselő nevében). Majd Komjáthy László jelentette be, hogy a város is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, ugyanígy Török Gyula rendőrkapitány is bejelentette a rendőrség csatlakozását. A zárszót Rainprecht Antal a Nemzeti Tanács elnöke mondta. Ezután Török Gyula rendőrkapitány kijelölte a felvonulás útvonalát, kérve, hogy mindenki őrizze meg a nyugalma és ne csináljanak rendbontást. A tömeg a Szabadi utca, a Fő utcán át a Hosszú utcáig vonult, majd a váron keresztül visszaindult és a Városháza előtt gyülekezett, majd rendben szétoszlott.⁷² Egyébként a vármegyei Nemzeti Tanács megalakítását majd csak november 7-én a délelőtt 10 órakor tartott közgyűlésen vették napirendre. Itt Óvári Ferenc elnökölt és meghatározták azokat az elveket és létszámokat, amelyek alapján a Veszprémvármegyei Nemzeti Tanácsot választják meg.

A Nemzeti Tanács szombaton, november 2-án már megtartotta első ülését is. Ezen Komjáthy László benyújtotta javaslatát a legsürgősebb teendőkről, melyeket elfogadtak. Így többek között: a város mindent elkövet a katonaság jobb ellátásáért, egyben kérve a környékbeli gazdákat, hogy segítsék a várost munkájában. Közölte, hogy a városban raktározott gabonát nem engedi elvitetni, az itt raktározott és a malomokban lévő lisztet azonnali hatállyal lefoglalja. Intézkedtek, hogy a villanyvilágítást egész éjjel működtetni kell, valamint nagyobb mennyiségű fát vágatnak ki a város erdeiben a lakosság ellátására. Értesítették a honvédelmi minisztert is, hogy a jutasi úti tartalékkórházat a város tulajdonának nyilvánítják, azt lefoglalják, de a honvédség rendelkezésére bocsájtják.

Mindezek az intézkedések azonban nem jelentették azt, hogy „a gyepelűt a lovak közé dobták”. A polgármester szigorú szankciókat helyezett kilátásba azok ellen, akik engedély nélkül disznót vágnak, akik a burgonyát szintén engedély nélkül árul-

⁷² *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 03. A katonák oltalmat ígértek! Veszprém a nagy átalakulás napjában! A Nemzeti Tanács veszprémi szervezete. 3. *Veszprémvármegye*, 1918. 11. 03. A Nemzeti Tanács kormányon. 1.

ják, vagy a burgonyakészletet felhasználja. Disznóhús kimérés sem lesz, helyette birkahúst lehet vásárolni, a marhákat pedig tartalékolják.

A Veszprémi Hírlap november 7-én rendkívüli számot jelentetett meg. Ebben közli Rott Nándor megyéspüspök körlevelét, amit az egyházmegyei papságnak küldött. Feladatul szabja a papságnak, hogy a közrendet szívvel-lélekkel szolgálják, a hazatérő katonákat gyámolítsák, valamint tanácsaikkal törekedjenek arra, „...*hogya demokratikus átalakulás idejében a vezetés azok kezébe kerüljön, akik a népből arra hivatással bírnak, akik a közjót és a közrendet mindenen előtt szívükön viselik.*”⁷³

November 4-én már teljes ülést tartott a veszprémi Nemzeti Tanács. Az ülésen Komjáthy László két indítványt terjesztett elő: Üdvözölte a Nemzeti Tanács megalakítását és kijelentette, hogy a város a Nemzeti Tanács rendelkezéseit elfogadja. A második határozat: Károlyi Mihály üdvözlése. Ezután Óvári Ferenc szólalt fel, hangsúlyozva, hogy nem a múltat siratja, hanem a jövőt szemléli, majd kijelentette, hogy: „*Demokratikus, önérzetes, munkás, rendtartó s vallásos Magyarországot óhajt. Ezt vívta ki a szocialisták, s a radikálisok kicsiny köre. Ezt a törekvést kell szívvel, lélekkel támogatni a nemzetnek.*”⁷⁴ Felszólalt még Rosenberg Jenő, majd a polgármester bejelentette, hogy megindult a polgárőrség szervezése is.

Ugyanezen nap este nagygyűlést tartottak a városháza nagytermében. Ezen véglegesítették a Nemzeti Tanács összetételét (elnöknek ismét Rainprecht Antalt választották), majd megválasztották az Intézőbizottságot, valamint a különböző bizottságokat, így: Közjóléti- (közellátás, közélélmzés, anya és csecsemővédelem, szegényügy), Nemzetőrségi- és Átvonulók élelmzési bizottsága. Mindegyik bizottságnak Rainprecht Antal volt az elnöke.⁷⁵ Ezekben a napokban sorra jelezték csatlakozási szándékukat a Nemzeti Tanácshoz a városi nőegyletek, a legényegylet, a vasutasok szervezete, majd megalakult a Veszprémi Közalkalmazotti Tanács is, Kacska László kereskedelmi iskolai tanár vezetésével.

Bár november 3-án fegyverszünetet kötött Olaszország és az Osztrák–Magyar Monarchia, a híre még ekkor nem volt vezető üzenet. Talán az ünnepi szentmise, amit Rott Nándor püspök tartott utalt a hírre? Vagy a régen várt, írt mondat?: *Hazajönnek a katonák!* Mint ahogy már a hónap közepén megjelenő lapokban írták: *Jönnek a 31-esek és Jönnek a tüzerek.* Ezekkel a rövid hírekkel elejét kívánták venni a spekulációknak, hogy Veszprém háziezredeit elfogták. A város egyébként gyűjtésbe kezdett hazatérő katonái javára. Bár az egyik újságíró rezignáltan megjegyzi: sajnos éppen azok a polgártársak zárkóznak el az adományok adásától, akik a háborús

⁷³ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 07. Megyéspüspökünk körlevele. 1.

⁷⁴ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 07. A képviselőtestület ülése. 2.

⁷⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 07. Népgyűlés és Az intéző és népjóléti bizottságok gyűlése. 2. *Veszprémvármegye*, 1918. 11. 10. A Nemzeti Tanács végleges megalakulása. 1.

konjunktúrában szépen gyarapodtak. Egyébként az adományozók között első helyen állt Rott Nándor püspök 10 000 korona adománnyal, a káptalan tagjai egyenként 5000 koronával, így már összesen 60 000 korona adományt adtak össze. A „gyámolító bizottságot” Erdős Béla MÁV. főmérnök vezette. A katonákat (a gyalogezredet) november 16. vagy 17-re, a tüzéreket november 20. vagy 23-ra várták. A tüzéreknél az újságíró tudni vélte, hogy az ezred Schwartz Jenő parancsnok vezetése mellett gyalogmenetben közelednek a város felé, teljes felszereléssel. A tüzérek pótütege négy ágyúval és 160 fővel már megérkeztek. És az érkezés? Nos, az már nem volt sem diadalittas, sem lélekemelő, nem várta őket tömeg: röviden, jószerivel nem várta őket senki.

A 31. veszprémi honvéd gyalogezred jelentős része Klagenfurtnál szétoszlott. A tisztikar csekély legénységgel Pallaghy Dezső ezredes, ezredparancsnok vezetésével 20 napi gyaloglás és 600 km megtétele után jutottak Szentgotthárdra, ahol vonatra szálltak. Jutasra péntek hajnalban, vagyis november 22-én érkeztek. Ugyan az ezred itthon lévő tisztikara várta őket, de mivel késett a vonat, elmentek. Az érkező 31-eseket csak a mindig jelenlévő néhány tagú fogadóbizottság várta, akik köszöntötték a 80 főt, köztük 20 tisztet és tisztjelöltet.

Korábban, november 19-én érkezett meg a Schwartz Jenő ezredes vezette 7. (41.) tabori tüzérezred állománya. Ők „...21 napi gyalogmenet után teljes rendben, összes lovaikat, ágyút magával hozva...”⁷⁶ érkeztek a Jutasi vasútállomásra. Az ezredet a korábban megérkezett pótütege teljes tisztikara várta.

Részlet a hetes tüzérek életét bemutató könyvből:⁷⁷

November 17-én vidáman menetelünk tovább és nem érezve a kétheti menetelés szenvedéseit és fáradalmait, nótaszóval közeledünk az édes magyar határ felé, amely immár csak néhány km-re fekszik tőlünk.

Vasárnap lévén, a déli harangszó zúgása mellett lépi át a hős ezred a magyar határt. Könnyű ül az örömtől valamennyiünk szemében, amikor az öreg csatárok ajkán felzendül a magyar himnusz és amikor a hazájuktól éveken át távol harcoló magyar katonák megcsókolják a magyar földet.

Magyar földön, magyar falvak között menetelünk tovább és este 9 órára Szentgotthárdra érkeztünk, ahol már várakozik ránk Bíró Zoltán főhadnagy, az ezred első segédtisztje, akit az ezredes úr Köflachról Budapestre előre küldött a magyar hadügyminisztériumhoz a további parancsok kikérése végett és közli velünk a szo-

⁷⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 11. 24. A hetes (41.) tüzérek hazaérkezése. és Megjöttek a 31-esek! 3. *Veszprémvármegye*, 1918. 11. 24. Háziezredeink megérkeztek. 3.

⁷⁷ FÖLDESI 2018a. 146–147.

morú hírt, hogy a szocialista kormány reakciós hadügyminisztere „nem akar katonát látni” és az ezred Veszprémbe leszerel. Ő gondoskodott már kettő 120 tengelyes szerelvényről, amely az ezredet Veszprémbe fogja szállítani.

Az éjszakát zúzmarás, esős időben az állomás épülete körül töltjük el. Reggel 4 órára megérkeznek a szerelvények, de minthogy Szentgotthárdon a rakodó nagyon kicsiny volt, az ütegek tréncocsijai és országos járművei Putnik Ferenc főhadnagy vezetésével a következő, néhány km-re fekvő falu állomására menetelnek és második szállítmányt képezve ott vagoníroznak. Az ezredtörzs és az ütegek lövegei Szentgotthárdon délelőtt 12 órára bevagoníroznak és délután 2 órakor indulnak Szombathely felé, ahova éjjel 11 óra körül érkezünk meg.

Szombathelyről éjjel tájban indulunk Veszprém felé. Közben esik az első hó és csikorgó téli hidegben, amely lelkünk hangulatának igen megfelelt, utazunk tovább és november 19-én déli 1 órára Jutasra érkezünk, ahol a pótüteg tisztikara, élén Csikvándy századossal fogadja az ezredet. Itt a pótüteg megvendégelte ebédrel a legénységet. Délután 4 órakor indulunk Jutasról és 20 perc alatt, fél 5 órakor, háromheti vándorlás után az ezred megérkezett Veszprémbe, ahol este 8 órára az ütegek kivagoníroztak és a barakkokba vonultak.

Részlet a 31-es honvédek harcait bemutató könyvből:⁷⁸

November 20-án, Fehring-től 5 km-re keletre, ezredünk átlépte a magyar határt. Meghatódott lélekkel, dobogó szívvel ott megállt. Levette sapkáját, könnybe lábadt szemmel meghallgatta Pallaghy ezredesnek rövid, mély érzésű, hazafias beszédét és elénekelte a Himnuszt, mint négy évvel ezelőtt, amikor egy lobogó lelkesedéssel, hősi elszántsággal elhagyta hazáját. Azután rendben, fegyelmezetten folytatta menetét Szentgotthárdra, ahol vonatra szállt és kimondhatatlan lassú ütemben Szombathely–Celldömölkön keresztül haladt Veszprém felé.

1918. november 22-én 5 órakor az annyi viszontagságon keresztülment, annyi dicsőséget szerzett ezred megérkezett Veszprémbe. Nem lehet elhallgatni, hogy ez a megérkezés keserű csalódást hozott a m. kir. veszprémi 31. h. gy. ezredet képviselő kisdéd csoportra. Azt az ezredet, amelyiknek hősi magatartásának méltatására annak idején kellő szavakat sem találtak, dicsősége előtt pedig bámuló hódolattal borult le a város, nem fogadta senki.

Hideg bakonyi szél süvített végig a vonatból szálló ezred sorain, de az a fagyos közöny és nemtörődömség, amely ezredünket a megérkezéskor fogadta, a bakonyi szélnél metszőbb borzongást keltett.

Az ezred még a délelőtti folyamán tábori misét hallgatott, azután csendben elszéledt, hogy a felforgató elemeknek új és friss prédájává válják.

⁷⁸ HERCZEG 1936. 343.

Gyakorlatilag ezen a hűvös novemberi napokon fejeződött be Veszprém két házi-ezredének rövid, ám annál véresebb története.

Visszatérve a városi eseményekhez a polgárőrség szervezése mellett elkezdődött a nemzetőrség szervezése is. Míg az előbbi szervezet létszáma ekkor már 600 fő volt, a nemzetőrség létszámáról nem volt pontos adat, úgy 250 fő körül járt. A szervezést egyébként a városba visszatért Nagy László alezredes vette át. A terveknek megfelelően három laktanyába helyezték el az állományt: az Almádi úton, a komakúti és a buhimvölgyi laktanyákban. Három nemzetőr századot szerveztek, amivel lefedték a város területét.

Eddig csak a veszprémi Nemzeti Tanács megalakulásáról szóltak a híradások. A Vármegyei Tanács megalakítása csak másodszeri nekifutásra sikeredett, ahol a választások alatt kiütköztek a kicsinyes hatalmi harcok. Időközben Rainprecht Antalt – akit a vármegyei tanács elnökének is megválasztottak – a kormány kinevezte a főispáni teendők ellátására kormánybiztossá.

A városban tovább folyt „hadiellátmány”, hiszen minden élelemből kevés volt. Az élelmiszert továbbra is csak kipurciózva adagolták. Szerencsére 1300 pár cipőt sikerült beszerezni a városnak, így az iskolás gyermekek ebben legalább nem szenvednek hiányt. Igaz a cipők fatalpúak, de a felsőrész vastag bőr és szövet volt.

Népgyűlést tartottak a veszprémi színházban november 17-én a szociáldemokraták, ahol Neumayer Imrét választották meg elnöknek, ügyész-titkárnak dr. Hajós Zoltánt. Ekkor jelentette be Erdős Béla, hogy a jutasi vasutasok egyöntetűen beléptek a szociáldemokrata pártba. Ezután már „beszólások”, bekiabálások tarkították a népgyűlési beszédeket. Kőszeghy Antal és Rác főhadnagy beszédét zavarták meg a bekiabálásokkal.

Talán ezen a nagygyűlésen is tapasztalt széthúzás indította a „Nyitott kapuk” című cikkének megírására Rupert Rezső veszprémi ügyvédet. Ravatalon fekszik szegény országunk – jajdult fel Rupert –, miközben mi, a gyermekek körülötte falovacskáinkon mászkálunk könnyek nélkül habzsolva az életet. Szervezkedünk! Ki ellen? Miért? – kérdezi. *„Ellenségeink ellen nem, hazát menteni legfeljebb csak díjért – árjegyzék mellett – vagyunk hajlandók [...] Szegény ország! Szegény nép!”* A szabadság, egyenlőség, testvériség hármásából legfeljebb az első kettő, ha megvalósult, az is kényszer hatása alatt. *„Munkátestvérek! Polgárok! Féltetek benneteket, hogy fölösleges, bántó harci lármával széttépitek a kölcsönös rokonszenv szálait, reakcióra bátorítjátok egymást, tönkre teszitek az országot, mely hiszen most már mindnyájatoknak – ha a testvériség titkát megértitek –, egyformán ígéretföldetek.”*⁷⁹ Jól látta, jól érezte. Nem értették meg.

A szervezkedés, pártoskodás elindult. Megalakult a Szellemi Munkások

⁷⁹ Veszprémi Hírlap, 1918. 12. 01. Rupert Rezső: Nyitott kapuk. 1–2.

Egyesülete, majd december 1-én megalakult az Országos Kisgazdapárt veszprémi szervezete is. Ezen – bár jelezték – de nem jelent meg az országos elnök, Szabó István (nagyatádi) és Mohácsy Lajos a Veszprémvármegyei Kisgazdapárt elnöke sem. Megválasztották a tisztkart (elnök: Szabó István, alelnök Kőszeghy Antal, jegyző Pósa Endre, ügyész dr. Rupert Rezső). Szokás szerint többen felszólaltak és szokás szerint mindezt állandó bekiabálások tarkították. Szervezkedtek a hivatásos altisztek is a Zuschmann-féle vendéglőben és kimondták, hogy csatlakoznak a magyar altisztek szervezetéhez.

A sokszínű szervezkedést a helyi szociáldemokrata párt nem nagyon akarta eltűnni. Legalább is erre utal Kőszeghy Antal karkáplánnak, az Országos Kisgazdapárt alelnökének nyílt levele, amit a december 1-i nagygyűlés utáni fenyegetésekről írt. Mint írja: A kisgazdapárthoz való csatlakozási felhívás kifüggesztése után szociáldemokrata csoportok jelentek meg a bolt kirakata előtt, követelve a plakát leszedését, mert „különbem nem állnak jót semmiért”. Hol itt a szabadság és egyenlőség? Ezután csak akkor, ott és úgy szabad szólni, ahogy a szocdemek akarják és engedik? – kérdezte Kőszeghy Antal.⁸⁰

A sok szervezkedés mellett már-már üdítő hírt jelentett, hogy sikerült megnyitni a népkonyhát a katolikus legényegylet helyiségében, ahol 450-en kaptak ételmezt; hogy a Veszprém Városi Zeneiskola hangversenyt ad. Nem volt viszont üdítő hír decemberben, hogy a szénhiány miatt lezárni tervezték a magán vízvezetékeket, így a lakosságnak a közutakra kell menni vízért. De a nyersolaj miatt korlátozásokat kellett bevezetni a villamos áram szolgáltatásban is.

Ismét pártokról. December 7-én Óvári Ferenc értekezletre hívta össze a város polgárságát. Az értekezleten kijelentette, hogy véleménye szerint szükség van arra, hogy a városi polgárság pártba tömörüljön, vagy párthoz csatlakozzon. Többen felszólaltak, hogy nem akarnak a szociáldemokratákkal egy pártban lenni, mert kommunizmust hirdetnek, de nem akarnak a kisgazdapárttal sem szövetkezni, mert bár sok mindenben közös az érdek, mégis vannak külön utak, érdekek is. Érdekünk a tömörülés – mondta Fischer Miklós – mert a városi, alig 300 szervezett munkás magához ragadta a hatalmat. Egyöntetűen úgy gondolták, hogy csatlakoznak a Károlyi párthoz, csak előtte programot kérnek tőle. Rupert Rezső kijelentette, hogy ebben a helyzetben ellene van minden szervezkedésnek, mert most összetartásra lenne szükség. Bár ő a kisgazdapárt tagja, mégis üdvözli a polgárság szervezkedését és csatlakozását a Károlyi párthoz.⁸¹

A szervezkedés mellett egy lemondás, majd megint lemondás. De ez már a politikai helyzet kuszaságát is jelentette. Rainprecht Antal – mivel kinevezték kormány-

⁸⁰ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 12. 08. Kőszeghy Antal: A szent szabadság nevében. 2.

⁸¹ *Veszprémi Hírlap*, 1918. 12. 15. A veszprémi polgárok politikai értekezlet. 2.

biztos-főispánná, lemondott a veszprémi Nemzeti Tanács elnöki tiszteréről. Utódjának Óvári Ferencet választották. Igen ám, csak a szociáldemokraták nem nyugodtak bele, kivonultak az ülésről. Erre Óvári is lemondott. A folytatás? A szociáldemokrata párttagok kiléptek a Nemzeti Tanácsból. Csak bírjuk követni az eseményeket. Követni és – olvasni. Olvasni, mert a történetek miatt Rupert Rezső nyílt levelet jelentetett meg, amit Erős Bélának írt. Erre válaszul Erdős Béla szintén nyílt levélben válaszolt, de már a Veszprémi Hírlap hasábjain. Ebben magyarázza a választáson történeteket – nyilván szociáldemokrata szempontból.⁸²

Az év végi utolsó oldalak is rekvirálásról, szénhiányról szólnak – bár előfordulhat, hogy a hiány enyhítésére a város kap ajkai szenet. De, ami már biztos, a villany- és a vízdíjakat a városi magisztrátus kénytelen megemelni – ráadásul jelentősen – az üzemek működtetésének megnövekedett költségei miatt.

Az élet pedig csordogál – ha nem is a régi, vagy megszokott – medrében. Varjas Lajos rendületlenül kínálja szép hintóit, kocsijait. De megjelentek erre az évre, vagyis a háború végére oly jellemző hirdetések is: „*Van szerencsém Veszprém város és vidéke nagyérdemű közönségének becses tudomására hozni, hogy a háború következtében 4 és fél évig szünetelt bádogos és szerelő üzletemet és műhelyemet újból Veszprém, Pacsirta utca 1. szám alatt megnyitottam. Ugyanott értelmes fiúk tanulóknak fölvétnek. Teljes tisztelettel Sipos Pál bádogos szerelő. Pacsirta utca 1. Telefon-szám: 97.*”⁸³

Tehát – úgy tűnik – Sipos Pál sérülésmentesen visszatért a háborúból, megpróbál újra „normális” életet élni. De vajon miként vészeli át 1919-et?

Visszatérjünk rá?

IRODALMI HIVATKOZÁSOK ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- A Veszprémi Hírlap, a Veszprémvármegye és a Veszprémmegyei Újság 1918. évi lapszámai
 FÖLDESI Ferenc (2014): Veszprém és a Nagy Háború. Az utolsó békeév és a háború első (fél)éve (1913–1914). *Veszprémi Szemle*, 2014/4., 3–31.
 FÖLDESI Ferenc (2016): Veszprém és a Nagy Háború – 1915. Az első csorbítatlan háborús év. *Veszprémi Szemle*, 2016/3., 3–35.
 FÖLDESI Ferenc (2017): Veszprém és a Nagy Háború – 1916. A második véres karácsony után. *Veszprémi Szemle*, 2017/3., 61–86.

⁸² Rupert Rezső nyílt levele olvasható: MIHÁLYFI 1920. 53–62. Erre Erdős Béla válasza: *Veszprémi Hírlap*, 1918. 12. 29. Erdős Béla: Válasz dr. Rupert Rezső ügyvéd úr nyílt levelére. 2–3. Rupert Rezső válasza: *Veszprémi Hírlap*. 1919. január 5. 1–2. II. rész: *Veszprémi Hírlap*, 1919. január 12. 1–2. III. rész: *Veszprémi Hírlap*, 1919. január 21. 1.

⁸³ *Veszprémvármegye*, 1918. 12. 29. 2.

- FÖLDESI Ferenc (2018): Veszprém és a Nagy Háború – 1917. Dúl a harc messze, idegen földön. *Veszprémi Szemle*, 2018/3. 3–29.
- FÖLDESI 2018a: *A veszprémi hetes tüzerek. A m. kir. 7. honvéd táborigényezred és utódalakulata, a 41. honvéd tüzezerred első világháborús története*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta FÖLDESI Ferenc. Veszprém. (Veszprémi Szemle Könyvek 11.)
- GALÁNTAI József (1980): *Az első világháború*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- HERCZEGH Géza (1936): *A M. Kir. Veszprémi 31. Honvéd Gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története*. Cegléd.
- JULIER Ferenc (1933): *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál (2016): *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. a veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitekintéssel a megyére*. Veszprém.
- MIHÁLYFI József Dr. (1920): *A veszprémi túság története*. Kiegészítette dr. Rupert Rezső. Budapest, 1920. Hasonmás kiadás Veszprém, 2017. Jegyzetekkel és név adattárral ellátta dr. Földesi Ferenc.
- NAGY 2014: *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatásai I. A Nagy Háború*. Szerk. Dr. NAGY Attila, Budapest.
- TERMINOLÓGIA 2015: *Katonai Terminológiai értelmező szótár*. Szerk.: Berkáné Danesch Marianne. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Veszprém.

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém zenei élete¹

ERDÉLYI ÁGNES

*„Minthogy a művészet gyakorlati megnyilvánulásai,
a művészi alkotások életföltételeiket a társadalom életéből merítik,
az egyes kultúrák és kultúrkorszakok művészete
a lehető legszorosabb összefüggésben van a társadalom életével”*

(Molnár Antal zenetörténész)

Veszprém zenei múltja, intézményei, jelentős személyiségei

Városunk zenei életének kutatása, vizsgálata, publikálása több évtizede elmélyülten folyik. Különböző státusszal és nézőponttal, de azonos elhivatottsággal rendelkeztek mindazon egyháztörténészek, aktív muzsikuskok, vagy lelkes lokálpatrióták, akik mára sok értékes kiadványban tárták fel a veszprémi zenei élet évszázadait.

Pfeiffer János, Szigeti Kilián, majd Rakos Miklós, M. Tóth Antal fajsúlyos könyvei, Zábó István, Lechner László összegző írásai mára a püspökség alapításától kezdve egészen a XX. századi rendszerváltásig teszik közzé, tárják elénk a muzsika veszprémi jelenlétének hétköznapijait, ünnepeit.

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy ezeket részletesen ismertesse, csupán a történelmi-társadalmi folyamatok érzékelése érdekében vázlatosan végig vezessen a város zeneművészeti aktivitásának útján.

¹ Az összefoglaló tanulmány a „Veszprém Európai Kulturális Főváros 2023” pályázatához, a pályázatírók felkérésére készült, a megjelölt szakirodalom, valamint kortárs források és interjúk alapján. A publikáció zárása 2017 nyara.

Az ősforrás az egyházi zene – a Székesegyház zenei élete

Időrendben Veszprémet tartják az első magyar püspökségnek, amelyet 1000 körül Szent István alapított. Már a kezdetektől működött mellette a káptalani iskola, virágzott a szabad művészetek – artes liberales – tanítása. Rangját, hírnevét Párizs egyetemével állítja egy sorba egy királyi oklevél. Kézikönyvként, tankönyvként használták a Pray-kódexet, amely lapjain kiemelkedő nyelvemlékünk: a Halotti beszéd mellett korabeli gregorián énekek, Mária himnuszok is megjelennek, neumaírással.² A korban elterjedt mindkét notáció fellelhető a kódex lapjain: a St. Galleni neumákat bajor, délnémet papoktól tanulhatták, a metzi notáció³ a francia kapcsolatokat jelzi. Az ének és zeneelmélet tanítást, később a többszólamú ének gyakorlatait ebben a korban az éneklőkanonokok⁴ vezették.

Nagy fejlődést hozott a XV. századi Veszprémben Vetési Albert püspökségének az időszaka, amikor, követve Mátyás király humanista udvarának példáját, fizetett énekeseket és zenészeket szerzödtettek. Orgonát építettek (1469), bevezették a nyugaton már hamarabb elterjedt többszólamú éneklést és a népnyelvű énekeket a liturgiában. A középkor vége teljes virágzásban találta a székesegyház zenei életét, amelynek a törökdúlás vetett véget.

II. Szulejmán hadai 1552-ben bevették és elpusztították a Várat. Szinte csak a székesegyház szentélye és altemploma maradt meg. A török hódoltság határa hol Veszprémnél, hol a Balatonnál húzódott, a városnak végvári szerep jutott. A XVII. század elején a Bocskai-felkelés után a protestánsok teljes vallásszabadságot kaptak, a reformátusok a külső várban templomot és iskolát építettek, megalapozva ezzel a

² Neumaírás: A kottairás korai, IX. századtól feltűnő változata (a neuma szó szerint: intés). Csupán a dallamozdulatot adja vissza, jelzi a fel- vagy lefelé lépést, a szöveg és dallam koordinációját, de vonalrendszer híján a pontos leolvasást nem teszi lehetővé. Emlékeztető jellegű tehát, mégis a hagyományörző német területen a vonalrendszer bevezetése után is igen sokáig (a XIV–XV. századig) használatban maradt. Az in campo aperto (=nyílt mezőben) elrendezett neumákkal szemben az olvasható kottairás felé vezető jelentős lépés az ún. diasztematikus (hangmagasság szerint térben elrendezett) írásmód. Európa egyes vidékeihez kapcsolódva a középkorban különböző neumaírások léteztek: francia, olasz, német stb. írásfajták.

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01954/html/index569.html>

³ Notáció: A notáció a zenében a hangok, hangjegyek leírását, lejegyzését, ill. a hangjegyírás történetének tudományát jelenti. A ma használatos kottairás – melynek története évszázadokra tekint vissza – a zene három fő összetevőjét (dallam, ritmus, metrum) rögzíti. Forrás: <https://www.zenci.hu/szocikk/notacio>

⁴ Éneklőkanonok: a káptalan rangban harmadik tagja. Eredetileg a székesegyházi és a káptalani iskolában az ének és zene tanára. Az éneklőkanonok installálta (beiktatta, illetve helyére ültette a kórusban) az újonnan kinevezett kanonokokat, jelen kellett lennie az összes órán, ellenőriznie kellett a succentor és a karkáplánok munkáját. A felszentelendők énekből előtte vizsgáztak. Forrás: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/E/%C3%A9nekl%C5%91kanonok.html> (2019. 07. 07.)

protestáns kultúrát a városban. Idővel megindult a katolikus restauráció is, lassan fejlődött a zenei élet, de a püspökség még sokáig Sümegen székelt, mert Veszprémet a várórség lakta, illetve a püspök tartott az esetleges török támadásoktól. Az 1683-as újabb nagy ostrom, majd a Rákóczi-szabadságharc során 1704-ben a császári hadsereg megtorló akciója szinte teljesen elpusztította Veszprémet. Alig maradt a városban ép ház és 1-2 ezer lakos.

A szatmári békével 1711-ben az egész országban elindult az újjáépítés. Volkra Ottó püspök meghívására letelepült Veszprémben a piarista rend, kolostort és iskolát építettek, nagyon fontos szerepet vállaltak a város szellemi és kulturális felvirágoztatásában. A barokk kori Veszprém meghatározó püspökei Padányi Biró Márton és Koller Ignác voltak. Fellner Jakab építésszel együtt ők alakították ki a Vár mai arculatát. 1762-ben a pécsi püspökség példája alapján itt is megalakult a székesegyház ének- és zenekara, ekkor telepítették az első hivatásos zenészeket a városba, s kezdetét vette az ún. „szimfonikus egyházzene százada”. Az integráló, minden újat felkaroló és támogató erő változatlanul a püspökség volt. Az európai műveltségű főpapok külföldi útjaik során megismerték az európai műzenét, és városunkban is megteremtették kortársaik zeneműveinek bemutatási lehetőségét, részben további külföldi muzsikuskok letelepítésével, részben hiteles kották beszerzésével. A városban főleg az iparosok, a kereskedők és a zenészek között volt nagy a német, a cseh, a morva és később a zsidó származású polgárok aránya.

Kiváló muzsikuskok álltak a székesegyház zenei együttesének élén. A XVIII. század közepén például Istvánffy József, nagy tehetségű orgonista-karnagy, akinek fia Istvánffy Benedek a korszak legnagyobb magyar zeneszerzője lett. 1800 és 1832 között szolgált a székesegyházban a francia származású Kemény (Gemin) Ferenc, karmester, orgonista, akinek zenés miséi nyitányokkal, szimfóniatételekkel valóságos hangversenyélményt nyújtottak. A fizetett zenekar mellett megszervezte a működvelő zenészek közreműködését is. 1825-től vezették az előadott művek jegyzékét (Elenchus), így pontosan ismerjük a másfél évszázad alatt a veszprémi székesegyház kórusán elhangzott összes zenét. A Haydn, Mozart, Rossini művek előadása nagy zenei teljesítményt jelentett a káptalani zenekar részéről, de ugyanakkor ezek a tételek alaposan megnyújtották a mise időtartamát, és meglehetősen távol álltak a liturgia szellemétől is, amit úgy tűnik, ebben az időszakban elfogadtak.

Az első hangversenyek és a verbunkos hagyomány

Kemény Ferenc indította el a hangversenyéletet a templom falain kívül is. Az 1813-ban és 1816-ban az akkor még a várban lévő régi megyeháza dísztermében rendezett két részes óriás műsorok a „Musikalische Akademie” címet viselték. Ezeknek plakátjai ma már a magyar zenetörténet értékes dokumentumai. A műsor

magas nemzetközi színvonalat jelez, amely akkoriban jellemző volt Veszprém zenei életére. Többek között Beethoven III. „Eroica” szimfóniája, egy Mozart zongoraverseny, amelyet az akkor mindössze 9 éves Bezerédj Amália, Kemény Ferenc növendéke játszott, aki a korszak nagy tehetségű költőnője lett. Saját műveiket adták elő Heberle Antal csákány-játékos,⁵ a saját fejlesztésű akkoriban népszerű fafúvós hangszeren, és a híres hegedűs, Ruzitska Ignác. Ruzitska – a székesegyház országos tekintélyű karmestere – tanára volt a veszprémi születésű Ridley-Kohn Dávidnak, aki pedig a szintén itt született Auer Lipót mestere lett. Auer Lipót (1845–1930) hegedűművész, zenepedagógus mindmáig ható, világhírű hegedűiskolát teremtett Szentpétervártól New Yorkig.

Fontos szerepe volt Veszprémnek a verbunkos történetében. Ez a nemzeti érzelket hordozó, ekkor még a magyarság ősi zenéjének ismert stílus gyorsan terjedt a hazafias érzelmű, politikailag legaktívabb köznemesség ünnepein, táncestélyein, megyebálokon. Ruzitska és a Pápán működő vármegyei ügyvéd, a református(!) Kocsi Sebestyén Gábor 1823–1832 között létrehozta és működtette a Veszprémvármegyei Zenetársaságot, célul tűzve ki a magyar zeneművek közrebocsátását. Eredmény a verbunkos zene egyik legjelentősebb kottasorozata lett, a „*Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből*”, amely 15 füzetben 135 dallamot adott közre, Ruzitska Ignác által fortepianóra alkalmazva. A gyűjteményben a képzett muzikusok: Bihari János, Csermák Antal, Lavotta János, Rózsavölgyi Márk és Ruzitska művei mellett találunk kompozíciókat aljegyzőtől, vármegyei birtokostól, egyetemi hallgatótól, orvostól is. Ez azt jelenti, hogy a verbunkos széles társadalmi bázissal rendelkezett, mindenekelőtt a köznemesség és a városi polgárság körében. A Vármegyei Zenetársaság karolta fel a morva származású szeniális hegedűs, zeneszerző: Csermák Antal emlékét is, akinek rövid, hányattatott élete itt Veszprémben ért véget.

⁵ Sétapálcába épített furulya. Maga a név: „Csakan”, „Tsákány”, ritkábban „Tsharkan” a magyar vagy török, vagy szláv eredetű szavakból, valamint a szerszámként, esetleg fegyverként használt eszköz nevére, a csákányfokosra utal. Mátray Gábor szerint (Tudományos Gyűjtemény, 1829. II.) „*a csákány flauta, a mi időnknek magyar találmánya*” Forrás: Kacsur Andrea: Adalékok a csákány 1850 utáni történetéhez. Diplomadolgozat, Miskolc. 4. A *Zenei Szemle* 1928. számában olvasható: *E hangszeret először 1808-ból láttam hirdetve a Wiener Ztg.-ban (Okt. 1.): Heberle (Ant.) Fantasie pour le Csákán ou Floute Douce. Egy a veszprémi székesegyházban talált műsor szerint éppen Heberle a felfedezője: (Veszprém 1816. május 28.) „Variationen für den ungarischen Csákány mit Begleitung des ganzen Orchesters gesetzt, und gespielt, von dem hier anwesenden Tonkünstler Herr Anton Heberle”. A csákány az egykorú irodalomban, mint specifikus magyar hangszer szerepel. Lásd: Major Ervin: Bihari János. *Zenei Szemle*, 1928. január–február. 119. jegyzet. 22. Lásd még: Brockhaus–Riemann: *Zenei Lexikon*. A magyar kiadást szerk.: Boronkay Antal. I. köt. Zeneműkiadó, Bp., 1983., 379.*

A Harmónia

A fúvószene hagyománya a XVIII. századig nyúlik vissza, amikor a rezidenciális⁶ szimfonikus zenekarok mellett mozgékonyabb, csak fúvósokból álló, a mai katonazenekarok elődjének tekinthető együttesek születtek. A veszprémi zenekart Harmónia néven a XIX. század elején említik, ám mivel a székesegyház zenészei az ottani hangszereiken játszottak, ez gyakorlatilag a székesegyházi együttes részeként működött. A repertoárjegyzékben találunk példát a fúvószenekar templomi szertartáson való közreműködésére is, de feltehetően felvonulásokon, népünnepélyeken vagy egyéb társadalmi eseményeken is szolgálatot teljesített. Az 1860-as évek elejéig tudunk a Harmónia működéséről.

Változó történelem, változó zenélési gyakorlat az egyházban

Az 1848–49-es esztendőkből – hasonlóan az egész országhoz – Veszprémben is szólt a Rákóczi-, Kossuth- és Klapka induló, a szabadságharc leverése után azonban teljesen új korszak kezdődött. Bár a Székesegyházban még hangzottak el zenekaros misék, de fokozatosan előtérbe került a katolikus egyház zenei reformja: a ceciliánus⁷ mozgalom által szorgalmazott, gregorián-alapú, egyszerűbb, főként vokális zenélés.

Veszprémben legtöbbet Behm József orgonakíséretes choral-miséit énekelték, amelyek követték ezt a zenei stílust. A szimfonikus zenekar visszafejlődött, a támogatásukat megszorították, a legjobb muzsikuskok máshol keresték a boldogulást.

A püspökség ekkor már nem kívánta felvállalni az európai zene és a városban meglévő lehetőségek integrálását. Néhány évig működhetett a káptalani zeneiskola, de azt is megszüntették. A Székesegyházban Ritter Lőrinc karnagysága idején ment végbe az egyházzenei reform. Pendli István karkáplán vezetésével gregorián kórust alakítottak, amely az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson már Anty Illés teológia tanár vezetésével énekelhetett. Brodszky Ferenc, az 1916-tól működő városi zeneiskola akkori igazgatója Czapik püspök felkérésére 1941-ben tervezetet készített egy székesegyházi fiú-énekiskola felállítására, amit azonban a székeskáptalan anyagi okokból nem tartott megvalósíthatónak.

⁶ Rezidenciális: vagyis hivatalos zenekarok.

⁷ Cecilianizmus: Szent Cecíliáról elnevezett egyházzenei reformmozgalom. A XV. század óta Szt. Cecíliát az egyházi zenészek védőszentjeként tisztelik a katolikus hívők. A cecilianizmus eredményeként szélesebb körben ismerték meg a hívek a gregorián éneket, új kiadásokban jelentek meg a XVI. század vokális mesterművei.

Forrás: Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/C/cecilianizmus.html> (2019. 07. 07.)

A Székesegyház zenei működésének még egy említésre méltó korszaka volt a XX. században, amely Horváth Cirill cisztercita pap és tanult egyházkarnagy, zeneszerző munkásságához kötődik. 1945-től újjászervezte az énekkart, amelyből az egyházi szolgálat mellett kinőtt egy 80 fős kitűnő vegyes kar. Veszprémi Kórus néven 1948-ban nagy sikert aratott az Országos Centenáriumi Dalosfesztiválon. A „fordulat éve” utáni politika ismét elsorvasztotta a Székesegyház zenei életét, amely csak az utóbbi évtizedben kezd ismét jelentősebbé válni.

A világi zene kibontakozása Veszprémben – A kiegyezéstől a háború végéig

A veszprémi polgári zenekultúra az egyházi zene oldalhajtásaként virágzott ki. Jó alapot adott hozzá az iskolai oktatás, serkentette a város polgárságának zene iránti igénye, és az egyesületi élet térhódítása. A polgári életforma kialakulásának az 1867-es kiegyezés utáni társadalmi viszonyok különösen kedveztek. Polgári énekkarnak tekinthető együttest, dalárdát Mátrai László székesegyházi karnagy vezetett először az 1870-es években. 1893-ban a Zenekedvelő Egyesület karnagya lett, felléptek az 1887-ben átadott új Megyeháza nagytermében és vidéken is.

A Rákóczi-szabadságharc bicentenáriumán (1903) hazafias mozgalom indult Rákóczi emlékének ápolására, megmozdult a polgárság, országszerte ünnepélyeket rendeztek az iskolák, egyesületek. Veszprémben ekkor alakult a Rákóczi-dalkör, Gaal Sándor énektanító vezetésével. Később Veszprémi Dalegyesület néven bekapcsolódott az országos dalármozgalomba,⁸ a versenyeken többszöri első helyezést után 1927-ben Szegeden a legmagasabb országos elismerést, az uralkodó által alapított Királydíjat is elnyerte. Előadói stílusában az európai „Liedertafel” hagyományt követte. A daleyegyesület egy kisvárosi polgári egyesület társas életének hagyományai szerint működött. Mint férfikar, jogászok, tisztviselők, papok, pedagógusok és iparosok köréből verbuválódott. A tagság idővel annyira bővült, hogy útjára indította a polgáridalárdát, majd az iparosdalárdát. Az iparosság jól szervezett, öntudatos közössége volt a város társadalmának, a városi színházban kiváló színi előadásokat és elegáns iparosbálokat is rendeztek.

A hangszeres zenei életet a városi zeneiskola megalapítása (1916), a Veszprémi Kamarazene társaság megszervezése (1918), és a Veszprémi Szimfonikus Zeneegyesület (1933) életre hívása igyekezett megszervezni, fellendíteni. A század első felének legjelentősebb muzikusai áldozatos közösségi és igényes zenei munkát végeztek: Kecskeméthy Margit, Orsolya Mária, ifj. Farkas Ernő, Gaal Sándor, Kecskés Lajos, Brodsky Ferenc, Révfy Géza, Balogh István, Rhosóczy Rezső, Pekárdy Pál, Endrődy Alfréd, Fejérdy István.

⁸ A templomi kórusokból, a református „kántusokból”, a zeneegyleti karokból nőtt ki a XIX. század második felében felvirágzott énekkari vagy korabeli nevén *dalármozgalom*.

A virágzó dalármozgalmat, a hangszeresek összefogását, értékes munkáját a világháború, és az azt követő évek társadalmi és kulturális változásai megtépázták, átalakították.

Újjáépítés – a szocializmus éve

A II. világháború után a zeneélet lassan talált magára. Hermann László székesfehérvári zenekonzervatóriumi tanár 1948-ban írt hivatalos jelentéséből egyebek között a következőket tudjuk meg:

„A város lakosainak száma 21.000. A vármegye területén szívesen kultiválják az éneket és a zenét. A Szabadművelődési Felügyelőség az 1947/48-as szezonban Veszprém zeneéletét a tehetségkutató versenyek(!) megrendezésén kívül 1.303 forinttal segítette. A Veszprém vármegyei népdalgyűjtésről felvilágosítást tudnak adni (két név) a Kelet-Európai Tudományos Intézet Néptudományi Osztályán. A városi zeneiskola jelen iskolai évvel fejezi be fennállásának 14. esztendejét. Beírt növendékeinek száma: 180. Énekes, zongorás, hegedűs, a tanári kar 5 főből áll. Az intézet az átszervezésre megérett.

Veszprémben jelenleg 3 énekkar működik: Iparosdalárda, 50-60 fővel, Veszprémi Kórus (vegyeskar) kb. 50 fővel, és az egyházközségi vegyeskar 15-20 taggal. Az ifjúsági kórusok közül kiváló teljesítményt nyújtanak az Angolkisasszonyok és a Szt. Vince Irgalmas Nővérek tanintézetének lánykarai (a Kék Madár énekkar Mater Szcucynsky) és a Piarista Gimnázium diákkara (Balogh Ferenc igazgató vezetésével). A városi színház üzemképes. Hangverseny céljára hasznosíthatják a színházat. Hangversenycélra még nagyszerűen megfelel a Ranolder-intézet 460-500 személyt befogadó terme. A városban működő és kb. 26-28 tagot számláló zenei együttes inkább csak kiszélesített szalonzenekar. Endrődy Alfréd rk. tanító ügyesen vezeti. Kétségtelen, hogy együttesének 12-14 olyan tagja van, akik a máris erősen szorgalmazott veszprémi szimfonikus zenekarnak bizonyára erősségei lesznek. A karvezető figyelmét haladóbb szellemű irányzatra felhívtam és kértem, hogy a szalonzenekari mezőny likvidálását kezdje meg.

Végül legyen szabad megjegyeznem, hogy Veszprém városa és környéke megértő készséggel és áldozathozattal várja zenei életének átállítását.” (Székesfehérvár, 1948. június 6-án)⁹

Innen indult tehát Veszprém zenei életének újabb felvirágzása.

1953-ban az országban Kecskemét után másodikként megalapították a Kodály zenepedagógiájára épülő Ének-zenei Általános Iskolát, alapító karnagya Nagy Lídia volt. 1955-től Szilvásy László igazgató irányításával folytatta munkáját a városi

⁹ ARANYKÖNYV 2006, 230–232.

zeneiskola, amely ekkor vette fel Csermák Antal nevét. Hamarosan megszokszorozták a tanári kar létszámát, megszervezték a megyebeli gyermekek zenetanulásának területi elosztását.

1956-ban friss zeneakadémiai diplomával tért haza városába Zámbó István karnagy, aki azonnal szervezni kezdte a város ének- és zenekarát. Megszólította a dalárdák még meglévő tagjait, a Veszprémi Kórus tagjait, volt piarista iskolatársait és zeneiskolai kollégáit. A zeneiskola igazgatója, az ének-zenei alapítója, Délczeg Béla az akkoriban működő Tűzoltózenekar vezetője, és Brusznai Árpád a néhány éve szervezett városi pedagóguskórus vezetője mind mellé álltak. 1956. szeptember 25-én az ünnepélyes alakuló közgyűlésen 76 személy írta alá a belépési nyilatkozatot, ezzel megalakult Veszprém Város Ének- és Zenekara. Gaal Sándor, a veszprémi dalostársadalom nagy öregje meghatott szavakkal adta át a karnagyi pálcát fiatal kollégájának, Zámbó Istvánnak.

Az együttes szervezeti felépítése hasonló volt a korábbi egyesületi szerveződéshez, de önálló gazdálkodással az államszocializmus keretei között nem rendelkezhetett. Fenntartóként először a város művelődéséért felelős színház, majd a mindenkori városi kultúrház, illetve megyei művelődési központ volt kijelölve. A művészeti vezető mellett a fenntartó által fizetett szakemberek segítették a zenei munkát, de volt az együtteseknek a tagság által választott társadalmi vezetősége is, akik a közösségi élet szervezéséért voltak felelősek. A szimfonikus zenekar „fél-hivatásos” rendszerben dolgozott, a hangszeres muzsikuskok főállásuk kiegészítéseként zenekari próbapénzt is kaptak. A művészeti vezető Zámbó István mellett meghatározó szerepe volt a koncertmesternek, amely feladatot a kezdetektől Káté István hegedűtanárnár, később a zeneiskola igazgatójaként is lelkesen látta el. A művészeti csoport társadalmi helyzetének, történelmi korszakra jellemző politikai vonásait, történéseit részletesen olvashatjuk a kórus 40. évfordulóra kiadott, jubileumi évkönyvében¹⁰ dr. Papp Sándor, egykori elnök cikkében: „*Veszprém Város Vegyeskara mint társadalmi szerveződés*” címmel.

Hatalmas hazai és nemzetközi sikereket elérve 25 éven át vezette a testvér-együtteseket Zámbó István. Kultúrtörténeti kuriózum az arezzoi kórusverseny három első díja, amely 1965-ben a Kodály szellemében újjáépített magyar kóruskultúrát és zenei nevelést egy csapásra világhírűvé tette. Az ének- és zenekar különálló saját repertoárt épített, de ugyanolyan súllyal vezették be közös előadásban a hangversenyéletbe az oratóriumokat is. A megye zenei életében kiemelkedő, kezdeményező és ösztönző szerepet játszottak, az Országos Filharmónia, mint hangversenyszervező intézmény teljes ifjúsági bérletsorozatokat és felnőtt hangversenyeket bízott az együttesekre. A zenekar 1965-től a két évente megrendezett országos kamarazeneka-

¹⁰ NÉGY ÉVTIZED 1996.

ri fesztiváloknak volt házigazdája, itt találkoztak a kortárs zeneszerzők az ország legjobb zenekaraival. Számatalan ősbemutató helyszíne volt Veszprém ez időben. Fontos kapcsolatépítés történt az európai énekkarok háború után született nemzetközi szövetségével, az Europa Cantata is, amelynek keretében még a „vasfüggöny mögött” két nemzetközi Éneklő Hetet rendezett Veszprém (1968-ban és 1971-ben). A hatalom képviselői szerint azonban ezek túlságosan jól sikerültek, azaz veszélyesen szélesre tárták a kapukat, így a következő nemzetközi fesztivált már csak a rendszerváltás után rendezhette meg a kórus.

Veszprém Város Ének- és Zenekara negyedszázados töretlen sikorsorozatának Zámbo Istvánnak 1982-ben, a fővárosba történt távozása vetett véget. Ennek közvetlen előzménye volt egy be nem váltott kultúrpolitikai ígért az általa eltervezett „Zeneház” alapításáról, amely Veszprém zenei iskoláit és együtteseit egy professzionális szervezeti egységbe foglalta volna. A terv része volt a zeneművészeti szakközépiskola megnyitása is, amit szintén későbbre halasztott a kultúrpolitikai felsővezetés. Zámbo István távozásakor az énekkar és zenekar útjai különváltak, Katona Tibor karnagy vette át a kórus művészeti vezetését, a zenekar karmestere néhány évig Németh Gyula, majd pedig Jármay Gyula volt.

Röviden szóljunk a nagy együttesek mellett ez időben működő egyéb zenei műhelyekről is. 1958-ban Nagy Lídia alapította a Veszprémi Munkáskórust, amelyet öt évvel később Kollár Kálmán hegedűtanár-karnagy vett át. Liszt Ferenc Kórustársaság néven majd fél évszázadig énekeltek a keze alatt dalosai, rengeteg hazai és nemzetközi sikert elérve. Kórusfesztiválokat szerveztek, nagy odaadással adták elő és vették lemezre a veszprémi Székesegyház feltárt kottatárának kincseit, egészen Kollár Kálmán 2012-ben bekövetkezett haláláig.

A Liszt Kórusból 1977-ben vált ki, és nagyon szép életutat járt be a 35 éven át működő Hóvirág Énekegyüttes. Rostetter Szilveszter, Nyíró Gábor, majd Hajnóczy Miklós vezették a kamarakórust, igényes, magas szintű kamaraéneklést mutattak be minden koncertjükön, turnéikon és lemezeiken is. Az összetartó éneklő baráti társaság 2012-ben lépett utoljára színpadra.

A kórusélethez szorosan hozzátartoztak az iskolai és ifjúsági kórusok. Kodály és növendékeinek országosan megszervezett munkája nyomán minden(!) iskolában nagy létszámú énekkar működött. Elindultak az Éneklő Ifjúság találkozók, a KÓTA (akkor: Kórusok Országos Tanácsa) rádiófelvételeket, minősítő versenyeket rendezett külön kategóriákban: a normál- és ének-zenei iskolák együttesének, valamint a középiskolásoknak. Veszprémben az ének-zenei gyermekkara Rohonyi Katalinnal, és a Dózsa iskola „normál” osztályosainak kórusa Csabó Csaba karnaggal voltak rendre a legsikeresebbek. De volt kiváló leánykar a Kállai Egészségügyi Szakközépiskolában, a Közgazdasági Szakközépiskolában is, és vegyes-kar a Lovassy Gimnáziumban. Ebből nőtt ki a Tóth Mária énektanár, karvezető által kinevelt Dowland Kamarakórus, majd később a Bel Canto énekegyüttes. Szintén a Lovassyból

indult az éneklő és citerázó legények együttese a „Virtus”, amely lemezt adott ki és a KÓTA népzenei díját is elnyerte. A Vegyipari Egyetemen is a kezdetek óta volt énekkar, első vezetője: Zsírosné Pásztor Klára énektanár alapította meg a veszprémi énekkarok évenkénti találkozóját, a Tavaszi Éneket. 1969-től évtizedeken át az egyetemi kamarakórus rendezésében minden tavasszal találkozót tartottak a város énekkarai. Ma a Pannon Egyetem kamarakórusát Veres Györgyné Petrőcz Mária vezeti.

1983-ban a megyei tanács megalapította a régóta tervezett zeneművészeti szak-középiskolát. Eleinte a Lovassy Gimnáziumban kaptak helyet, aztán önálló épületbe költözhetett az iskola a Völgyhíd térre. Számos kiváló hangszeres tanár költözött ekkor a városba, a fiatal muzikusoknak zenekarai, kórusai alakultak, akik rendszeresen megjelentek a város hangversenyein előadóként is.

Veszprém zenei életéhez mindig hozzátartozott a fúvószenekar. 1970 körül alakult az Erkel Ferenc Városi Fúvószenekar Fehér József kürtös vezetésével, aki a szimfonikus zenekarban is játszott. Rövid ideig a balatonfüredi Adorján József, majd 1978-tól a fiatalon Veszprémbe került Szuromi Miklós lett a karnagy. Az állami, társadalmi ünnepek, koszorúzás, térzenék állandó szereplői voltak. A városi művelődési központ fenntartásában működtek egészen a veszprémi Légierő Zenekar 1985-ben történt megalapításáig. Ekkor az Erkel Ferenc Fúvószenekarra már nem volt szükség. Működött viszont az 1975-ben Környei János által alapított, zeneiskolás fiatalokból álló Veszprémi Ifjúsági Fúvószenekar, amelyet 1982-től szintén Szuromi Miklós vezetett, sok sikerrel, egészen a 40. jubileumig.

A professzionális hangversenyéletet Veszprémben is az Országos Filharmónia szervezte. A helyi muzikusok szerepeltetése mellett eljutottak ide is Magyarország legnívósabb zenekarai, hangszeres szólistái. Miként a mai napig, külön bérletsorozatot szerveztek az iskolásoknak és a zenekedvelő felnőtteknek. A reprezentatív nagy koncertek az Egyetem Aulájában kaptak helyet, kiváló akusztikájú, nagy térben. 1973-ban adták át a művelődési központ Dózsa György úti épületét, ennek színháztermében is rendszeresen voltak hangversenyek, bár ott az akusztika sokkal kellemetlenebb volt. A rendszerváltásig Veszprém diplomái semmilyen módon nem vettek részt a hangversenyéletben, még a legnépszerűbb karácsonyi műsorokat is világi helyszíneken kellett rendezni.

Veszprém zenei élete a szabad Magyarországon – 1989-től napjainkig

Ezen történeti tanulmány összeállítója, mint karnagy éppen a rendszerváltás hajnalán, 1989 januárjában került Veszprémbe, egy ekkor még különlegesnek számító

karnagyi pályázat eredményeképpen, amit Veszprém Város Vegyeskara írt ki. Innentől szem- és fültanúja a város gazdag, de igen változékony zenei közéletének. A mindnyájunk számára izgalmas történelmi időszak sok meglepetéssel és bizonytalansággal járt, ami a zenélés anyagi és szervezeti körülményeit is illeti. Még pár évig „lendületből” dolgoztak az iskolai együttesek, szerveződtek a hangversenyek, de már „beszűrődött a szabad világ hangulata”: van praktikusabb elfoglaltság is a zenélésnél. A sorozatos oktatási reformok eredményeképpen az iskolákból néhány év alatt az énekléssel együtt eltűntek az énekkarok is. A hivatásos zenei életet pedig kitétték a szabad piacra: nincs pénz a fenntartásra, mindenki álljon meg a lábán, adja el a produkcióját, vagy találjon hozzá szponzorokat.

A meghatározó zenei műhelyek és a város kapcsolata

Veszprém Város Vegyeskara az 1982-es és 1989-es karnagyváltások megrázkódásai után hamar talpra állt. A szimfonikus zenekarral együttműködésben még mindig rendszeresek az oratórium hangversenyek, karácsonyi koncertek az egyetemen és önálló a cappella¹¹ műsorok, most már a város templomaiban is. Lassanként kinyílt a világ, el lehetett kezdeni nagy terveket szőni. Ilyen lett az Europa Cantat 3. Nemzetközi Éneklő Hét Veszprémben 1992 nyarán, ahová Erdélyből, Észtországból, az újraegyesült Németországból, Amerikából és még számtalan országból érkezett a mintegy ezer dalos. A vegyes kar sok év után újra elfoglalta a helyét a nemzetközi kóruséletben. A demokratikusan választott új magyar parlament egyik első törvénye az egyesületi törvény visszaállítása volt, így újra lehetőség nyílt az ún. civil közösségek önállósulására. A vegyes kar 1992-ben az elsők között jegyeztette be a Baráti Kör Egyesületét, amely aztán alapja lett az 1997-ben megtörtént teljes leválásnak az akkor már nehézkesen működő fenntartó-fenntartotti kötelékből.

Ebben az időben alkotta meg a város új önkormányzata a művészeti élet támogatására szolgáló „kiemelt művészeti együttes” státuszt, amely külön szabályzat alapján minden évben meghatározott városi támogatást nyújt az eleinte 4, most már 5 művészeti együttesnek. (Mendelssohn Kamarazenekar, Veszprém Város Vegyeskara, Liszt Ferenc Kórustársaság, Veszprém-Bakony Táncegyüttes és a Gizella Nőiakar) Az önkormányzat ennek ellentételezéseként minden együttestől kér városi jelenlétet, ún. szolgálatokat, így a város reprezentatív művészeti megjelenését a művészeti csoportok biztosítják. Ez a rendszer országosan is különleges és elismerésre méltó, azt jelzi, hogy Veszprém város vezetése felelősséget vállal a művészeti élet létfeltételeinek megteremtéséért.

¹¹ Az „a cappella” elnevezés hangszerkíséret nélküli többszólamú kórusműre, annak előadásmódjára, illetve előadóira egyaránt utalhat. Eredetileg csak polifon egyházi zenére alkalmazták, ma főként hangszeres kíséret nélküli énekkari előadásmódot jelöl.

1997-től tehát Veszprém Város Vegyeskara egyesületként önálló gazdálkodást folytat: tagdíjat szed, támogatásokat fogad, szervezi a programokat a „koncertélet piacán”, bevételt teremtve. Az egyesület legfőbb tisztviselői – az elnök: jelenleg Bélafi László (aki a mostani karnagy 1989-ben történt megválasztása óta mindvégig az első ember volt a kórus társadalmi vezetőségében), – a gazdasági vezető és az elnökség további tagjai. Az ügyvezető titkár, a karnagy és az állandó korrepetitor gyakorlatilag az egyesület alkalmazottai. A kórus most is meghatározó szerepet tölt be a város és a megye zenei életében. A székhelyét a 2013-ban átadott Hangvillába helyezte, amelynek rezidens együttese. 2002-ben megalapította az utánpótlást nevelő ifjúsági vegyes karát (VVV Vokál), 2016-ban az autentikus népdaléneklés tanítására a Dúdoló Népzenei Műhelyt. A mintegy 70 tagból álló vegyes karnak – különböző kórusformációkban is – évente összesen 15-20 fellépése van, önálló és nagyzenekaros oratórium-koncerteket, zenei előadásokat, fesztiválokat szervez, utazik országon belül és kívül is.

Még egy dolog, ami valószínűleg kuriózum a vegyes karnál: a dokumentáció. Már az alapítástól kezdve olyan mélységű és minőségű dokumentum-gyűjtemény birtokosa, amelyből 10 évente különleges értékű, kultúrtörténetileg is jelentős jubileumi évkönyveket ad ki, most legutóbb a 60. jubileumára.¹²

A testvér-együttes Veszprémi Szimfonikus Zenekar élete nem alakult ilyen kedvezően. 1985-ben a zenekar fiatal tagjai Kováts Péter vezetésével kiváltak és megalapították a Veszprémi Vonóegyüttest, amely néhány év múlva a Mendelssohn Kamarazenekar nevet vette fel. A megmaradt szimfonikus zenekar továbbra is a városi művelődési központ fenntartásában működött, de új lendületet nem tudott venni. A fővárosból ingázó karmester nem érezte eléggé sajátjának az együttest, belső szervező erő nemigen volt, a művészi konkurencia pedig nagy lett a fiatal, mozgékony és nagyon magas színvonalú vonós együttesrel. Talán úgy fogalmazhatnánk, hogy a szimfonikus zenekar egyfajta finansziális és szervezeti végelgyengülésben, 1994 elején csöndben megszűnt.

A Mendelssohn Kamarazenekar több mint három évtizede élvonalbeli együttes Magyarországon. A szervezeti formája egyesület. A város kiemelt művészeti együttese, és mint professzionális együttes részesül a nemzeti és kiemelt zenekarok központi költségvetési támogatásából is. Évente 50 hangversennyel meghatározó a jelenlétük a Veszprém megyei koncertéletben, állandó szereplők az ország és Európa koncerttermeiben. 2013 óta a zenekar a Hangvilla rezidens együttese, bérleti hangversenysorozatai vannak, kb. 660 állandó hangverseny látogatóval. 2015 nyarán rendezte meg az első Auer Hegedűfesztivált, amely nyaranta a vonószene világhírességeit hozza Veszprémbe.

¹² A HATODIK ÉVTIZED 2016

A Liszt Ferenc Kórustársaság hamarosan szintén 60 éves múltra tekinthet vissza. A kb. 30 énekesből álló vegyes kar szintén kiemelt művészeti együttese a városnak, egyesületként működik. Kollár Kálmán halála után énekesei együtt maradtak, rövid ideig Vinczeffly Adrienn volt, majd 2014 óta Kővári Péter fiatal orgonista-karnagy lett a kórus művészeti vezetője. Folytatják az évtizedek óta hagyományos hangversenyeket a Székesegyházban, az új karnaggal ismét minősítő hangversenyeken vesznek részt, folytatják a lemezkiadások sorát, ismét megrendezik a Romantikus kóruszenei fesztivált.

A legfiatalabb kiemelt zenei együttes a mintegy 20 énekest számláló Gizella Nőikar, 15 éves jubileumot ünnepelt ebben az évben. Karnagya Borbásné Gazdag Gabriella, aki korábban a zeneművészeti szakközépiskola tanáraként is szép sikereket ért el a Reneszánsz Kamarakórus és a Leánykar vezetésében. A Gizella Nőikar értékes színfoltja a veszprémi hangversenyéletnek, a repertoárja színes, sokféle rendezvényen alkalmazható. Megmérettek már minősítéson és versenyeken is, szép eredménnyel, képviselik a veszprémi kóruskultúrát az országban és külföldön is.

Kicsiny, jelenleg még útját kereső formáció az Opusz Énekegyüttes, néhány éves fennállásuk óta több önálló műsorral mutatkoztak be. Jelenleg Kővári Péter a művészeti vezetőjük.

A veszprémi hangszeres együttesek közül kitűnik még a Légierő Zenekar, amely a honvédség fontos eseményeinek szolgálata mellett a nemzeti és egyházi ünnepeken is rendszeres szereplő. Karnagya Katona János alezredes, aki egyformán szívén viseli az értékes katonazene, a nemzeti egyházi ének és a modern fúvószeneművészet előadását is. A professzionális együttesnek „Big Band” formációja is működik, amely a dzsessz stílusáig is elvezeti a fúvószene hallgatóit.

A Veszprémer Klezmer Band kiváló amatőr muzikusokból álló autentikus zsidó népzenei játszó négy tagú együttes. 1995-ben alakultak, az eltelt két évtizedben komoly ismertséget szereztek a hazai zsidó kulturális és népzenei körökben, de számtalan külföldi turnén is részt vettek. Rendszeres résztvevői Veszprém hagyományörző kulturális eseményeinek.

Egyházzene Veszprémben a XXI. század elején

A szocializmus évtizedeiben gyakorlatilag elsorvadt a valaha európai rangú egyházzenei gyakorlat városunkban. A katolikus szentmiséket néhány kivétellel igen gyenge kántori szolgálat látta el, és nem volt jobb a helyzet a protestáns templomokban sem. Jelentősebb egyházi énekkar nem volt.

A rendszerváltás éveiben dr. Balázs Pál a teológiai oktatás újjászervezése mellett azonnal nekilátott, hogy az egyházzene is fiatal munkatársakat képezzenek. Megalapította a hittudományi főiskolán a Musica Sacra szakot, ahol 1992-től min-

tegy tíz éven át folyt egyházzenei, karnagy- és énektanári képzés. Bár az érsekség anyagi okok miatt ezt a szakot beszüntette – csak kántorképző tanfolyamokat szerveznek –, Veszprémben mégis profitáltunk belőle, mert több kiváló képességű muzsikussal maradt itt egyházi és egyéb pedagógiai munkát végezni.

A Székesegyház zenei élete az utóbbi tíz évben kezd ismét fellendülni, mert a plébánia vezetője Nagy Károly kanonok zenét szerető és támogató lelkipásztor. Zsilinszky Cecília a kántor-organista, aki nemcsak a misék magas szintű szolgálataival, hanem a Szent Mihály kórus megalapításával, nevelésével is sokat tesz az ősi egyházi központ szertartásainak méltó színvonalához. Rendszeresen rendeznek egyházzenei koncerteket a város együtteseivel közreműködésével, orgonaesteket, templomi kórusok találkozóit, és befogadnak minden Veszprémben muzsikálni érkező vendéget, aki a történelmi helyszínen a szent zenét szeretné megszólaltatni. Az ínséges évtizedek után ismét érezhető, hogy a bazilika a veszprémi egyházi élet szellemi és művészeti központja.

A többi katolikus templomban is működnek liturgikus kórusok, változó életkorú, általában diplomás értelmiségi énekesekkel és diákokkal. A legmagasabb zenei színvonalon a Regina Mundi templom Scholája működik, amelyet Rostetterné Nagy Rita karnagy vezet évtizedek óta. A felnőtt fiatalok mellett a Szilágyi Keresztény iskola gyermekei is itt ismerkednek meg a liturgikus szolgálattal. Idősebb hölgyekből áll a Magyarok Nagyasszonya templom kórusa, amelyet a szintén Veszprémben tanult Kondor Kolos kántor vezet. A Szent László templom énekkara az utóbbi időben az egyházzene fiatalosabb vonalát képviseli, vezetőjük Csóka Richárdné.

A Szent Margit templom régebben nagy létszámú kórusa ma csak az egyszerűbb liturgikus szolgálatot látja el. Nagyszerű koncertéletet szervez azonban a templom organistája: Rostetter Szilveszter, aki 12 éve minden nyáron „Orgonavarázs” címmel szerkeszt hangversenysorozatot. Maga is rendszeresen ad orgonakoncerteket itt-hon, de elismert organista országszerte. Az elmúlt évtizedekben erős szellemi és pedagógiai kapcsolat fűzi lengyel katolikus egyházzeneészekhez, maga is tanít Krakóban, erősek a lengyel-magyar organista és kóruskapcsolatok. Rostetter Szilveszter aktív muzsikusi munkája mellett említésre méltó zeneszerző is! Egyre többen énekelik kórusműveit, és nagy sikerűek a Szilágyi Harangegyüttes számára írt kompozíciói is.

A protestáns templomainkban kisebb a közösség és a zenei lehetőségek is. Az evangélikusoknál az istentiszteletek méltó szolgálatát Kiss Szilvia kántor látja el, aki a nagyobb ünnepekre alkalmi hangszeres és énekes közreműködőkkel állítja össze a zenei programot. Minden évben március 21-én, Bach születésnapján összegyűlnek a város muzsikusai és kantátákból, korálokból hangversenyt adnak a zene óriásának tiszteletére.

A két református templomunkban is csak alkalmi egyházzenei szolgálatok van-

nak, de több lelkes muzsikis is van a városban, akik ezt szívügyüknek tekintik, mint Veres Györgyné Petrőcz Mária énekművész, karnagy és Dóczi Péterné nyugalmazott zongoratanár. 26 éve folyik Pápán a kántorképzés, az ott tanuló fiatal zenészek gyakran szolgálnak a veszprémi gyülekezetekben.

Az iskolai zene helyzete

A gyermekek zeneoktatásának változatlanul két intézmény a legfontosabb központja, az ének-zenei általános iskola – ma a Simonyi Zsigmondról elnevezett iskola egyik tagozataként működik –, és a Csermák Antal Zeneiskola. Az ének-zene tagozat helyzete a rendszerváltás után megrendült, ekkor költöztették el a belvárosból az egykori Kiss Lajos Általános Iskolába. Ám mivel itt szép környezet és változatlan szakmai ügyszeretet fogadta a gyermekes családokat, ezért a divat, hogy nem fontos az ének-zene, a tagozatot mégsem söpörte el. Minden évfolyamban van egy osztályra való diák, akiknek családjában fontos az éneklés és a művészetek aktív gyakorlása. Ez azért is megemlítené, mert Magyarországon a rendszerváltás óta tömegével szüntették meg az ének-zenei osztályokat az általános iskolákban! A tagozaton nagyon eredményes a Kicsinyek Kórusa – Baráth Péterné vezetésével. Jó színvonalú a Simonyi Gyermekkar – Mike Veronika karnagy irányításával, és általában is mondható, hogy Kodály elvei szerinti „jó és teljes emberek” kerülnek ki a zenetagozat osztályaiból.

A Csermák Antal Zeneiskola 100 éves lett. A fentebb sorolt statisztikai jellemzőket most újra számba vehetjük: jelenleg 874 növendéket 64 zenepedagógus tanít. A múlt eredményeit fémjelzi, hogy a mai tanárok közül 26 kolléga volt egykor az iskola diákja. Jelenleg a Veszprém belvárosi épületen kívül több külső helyszínen is tanítanak kollégák, néhány veszprémi iskolában, és távolabbi községekben, kisvárosokban. A klasszikus hangszerek közül – benne foglalva a magánéneket is, mint hangszer – 20 akusztikus hangszeren tanulhatnak a növendékek. A zeneiskola aktívan részt vesz, sőt fontos alakítója Veszprém zenei életének. Hangszeres tanszakai külön is rendeznek hangversenyeket, szólisták bármikor, bárhol szerepeltethetők, és együttese a legmagasabb szinten is képesek képviselni a várost. Komolyabb részletezés nélkül meg kell említenünk az 1997-ben Dóczi Péter által alapított, egy évtizede Demel Eszter irányítása alatt működő Gárdonyi Zoltán Ifjúsági Vonószzenekart, akik országos és nemzetközi megmérettetéseken is az élvonalban állnak. Zeneiskolai növendékek énekelnek a VVV Vokál ifjúsági vegyes karban is, akik szintén széles kapcsolatokkal rendelkeznek a kulturális palettán. Éppen újjászületőben van a Veszprémi Ifjúsági Fúvószzenekar, Zeitler Dénes fiatal katonazenész vette át a nevelésüket a nyugdíjba vonult Szuromi Miklóstól. Új szín az iskolában a népzene tan-szak, együttesük igen keresett lett a táncházak, szabadtéri népzenei programok, nép-

dalénekesek körében. A zeneiskolát gyakran képviselik a falakon kívül a magánénekes növendékek. A tanszak most nyugdíjba vonuló kiváló tanára Ötvös Károly. Neveléséből számtalan kiváló énekes szólísta született, akik operaházak és hangversenytermek művészei Budapesttől Londonig. Az énekesek mostanában teljes szcenírozott előadásokat is tartanak, tanáruk az új generációból: Ötvös Cseke Noémi. Mozgékony és változatos műsorral rendelkeznek az Írisz Kisegyüttes, akik a fiatal kolléga Ruha Arnold vezetésével főként könnyűzenei számokat adnak elő akusztikus hangszereken.

Különleges történet lett az 1983-ban megalapított, nagy eredményeket elért Dohnányi Ernő Zeneművészeti Szakközépiskola sorsa. Igazgatói névsora: Rostetter Szilveszter, Zámbo István, Rostetterné Nagy Rita és Kovács Péter, akik a legmagasabb színvonalon menedzseltek az intézményt. Mégis a rendszerváltozás utáni évtizedekben végbement demográfiai apály, a zenei képzés súlytalanabbá válása és a zenetanárok megélhetési gondjai összességében oda vezettek, hogy hosszú évek óta egyre kevesebb diák járt az iskolába, és egyre kevésbé lehetett megtartani a jó tanárokat a városunkban. Az 1980-as években országosan végbement „konzi-nyitási” hullám az ellenkező fázisba fordult, és ebben sajnos a veszprémi iskola az első lett. Még egy évfolyam tanul a zeneiskolával összevont intézményben, de új osztály már nem indul. A zeneiskola feladata lesz ezután – mint volt ez régebben – a zenei pályára készülő középiskolások tehetséggondozását végezni.

A város egyéb általános iskoláiban és középiskoláiban a zenei nevelés a minimális szinten működik. Kevés az éneklő gyermekcsoport, kórusnak nem is igen hívhatjuk őket. Gregorián schola működik az érsekség által fenntartott Padányi iskolában, itt a gimnazistáknak is van együttese. Jól működik a Lovassy Gimnázium kórusa, változó intenzitással a Vetési Gimnáziumé. A Lovassynak pár éve vonószzenekara is van, lelkesen dolgoznak Kebiszek-Zuber Éva hegedűtanár vezetésével. A középiskolásoknak két évente ad lendületet a Helikoni Ünnepek népszerű seregszemléje Keszthelyen.

Országosan is kuriózum a Veszprémi Középiskolai Oratóriumkórus. A rendszerváltás után lett lehetőség arra, hogy az 1956-os forradalomban vállalt vezető szerepe miatt mártírhalált halt Brusznay Árpádról méltóképpen megemlékezzen a város. Mivel a Lovassy Gimnázium tanára volt, aki a zenét is szerette és művelte, adódott az ötlet, hogy hangversennyel emlékezzenek róla. A Brusznay Alapítvány minden év januárjában koncertet rendez az egyetem aulájában, amelyen a város középiskoláiból erre az alkalomra verbuvált és betanított óriás vegyes kar énekel. Ez a munka a fiataloknak óriás élmény, az emlékezőknek pedig reménység a jövőben.

Teljesen új, különleges zenei jelenség a 2004 óta működő Szilágyi Harangegyüttes. Az Amerikából elterjedt műfaj nagyon népszerű a diplomásokban és hangversenytermekben is. Albertné Balogh Márta énektanár vezetésével már két generá-

ciós a zenélő csoport, a középiskolás korúak egyre bonyolultabb műveket is elő tudnak adni. Nem véletlen, hogy Rostetter Szilveszter, orgonista, zeneszerző több művet is komponált számukra. A várostörténeti jelentőségű munkája volt, miután a veszprémi Tűztorony óra-zenéit a harangegyüttessel rögzítették, így minden idő-jelzészor a Szilágyi iskolások bronz harangjainak muzsikáját halljuk az elkövetkező években!

A professzionális koncertélet és a fesztiválok

Amint évtizedek óta, most is az Országos Filharmónia a klasszikus zenei hangversenyek első számú rendezője. Bérletes sorozatai a Hangvilla 2013-ban történt megnyitása óta annak hangversenytermében zajlanak. A filharmóniai koncerteknek egy bizonyos városi értelmiségi kör a látogatója, nagyjából ez megegyezik a Mendelssohn-bérletek hallgatóságával. Mivel ezek a koncertek piaci áron fizetendők, inkább a 40 évesnél idősebb, tehetősebb polgárok veszik meg a bérleteket. Egyetemista diákot, sokgyermekes családot nemigen találunk. Kicsit más a helyzet a bérleten kívüli rendezvényekkel, ott a hallgatóság életkora sokkal változatosabb.

A Hangvillában működő Veszprémi Programiroda statisztikájából a következő derül ki: a klasszikus-zenei nagy hangversenyek száma évente 22-26 között van, ami egy hónapban átlagosan két hangversenyt jelent. Ennyire van is fizetőképes néző. Amikor torlódtak a hasonló jellegű rendezvények, azt valamelyik előadás nézőszáma már megsínylette. Még egy fontos adat: a Hangvilla megnyitása óta eltelt 3 és fél évben ezeket a hangversenyeket összesen 46 270 zenebarát hallgatta.

A legjellemzőbb rendező intézmények: Nemzeti Filharmónia, Mendelssohn Kamarazenekar, Veszprém Város Vegyeskara és a Veszprémi Programiroda.

Egy azelőtt kevésbé ismert, bemutatott zenei stílus felvirágzása látható Veszprémben és környékén azóta, hogy 2004-ben a zeneiskolába jött tanítani Nagy Csaba gitár- és lantművész. „Recercare – Régizenei Műhely” néven megteremtette a középkori és reneszánsz zene előadásának bázisát. Hamarosan csatlakoztak hozzá azok a hivatásos muzsikusok, akiknek szintén ez a zenetörténeti korszak áll művészetük fókuszában. Kallai Nóra gambás, Király Nóra hárfás, Vikman Pál, Suda Magdola énekesek és az Orlando Énekegyüttes, amely régóta a XVI. századi vokálpolyfónia előadása mellett kötelezte el magát. A Recercare hangversenyei már távolabbról is idevonzzák a régi zenét játszó muzsikusokat, és a hallgatóságot. A Veszprémvölgyben található Kolostorok és kertek csodálatosan felújított környezete hiteles helyszínt biztosít ennek a zenének. Már öt nyáron rendezték meg a Régi Zene Napokat, ahova a magyar régi zene játékosok és világnagyságok is örömmel eljönnek koncertezni. Az év többi időszakában a Dubniczay-palotában és a Balaton felvidék műem-

lék templomaiban is adnak zenés esteket. Évente kb. 30 fellépésük van, belépőjegyes koncertektől a jótékonyági eseményekig. Pályázatokból és eseti támogatásból szervezik az előadásait, amelyeknek már országos híre van. Különleges, értékes munkájukat 2016-ban a megyei Prima díjjal ismerték el.

Azt mondják: Veszprém fesztiválváros. Ebben a tanulmányban nem foglalkoztam azonban a könnyűzenei rendezvényekkel és fesztiválokkal. Ha a klasszikus zenét felmutató nagy rendezvényekre gondolunk, akkor is van miről számot adni, de ezek csak jóval kisebb hírnevet bírnak felmutatni a népszerűbb stílusokkal szemben.

Hosszú története van a kórusfesztiváloknak Veszprémben. A már említett Europa Cantat Éneklő Hetek (1968, 1971, 1992, 1996) után Veszprém Város Vegyeskara, a Városi Művelődési Központ önkormányzati és komoly pályázati segítségekkel a 2000. évtől kezdve „Vivace” címmel 11 alkalommal tartott nemzetközi kórustalálkozót. Ausztrália kivételével minden kontinensről(!) érkeztek kórusok. Bemutatták a világ dalainak örömteli válogatását, hiszen ez volt a fesztivál témája: „Az élet örömei”. A veszprémi vár színpadán együtt énekelt minden évben a 400 fős nemzetközi összkar, egymás dalait, egymás nyelvén.

A Vivace fesztiválok rendszerességét a fő szervező: C. Szalai Ágnes nyugdíjba vonulása, a VMK Dózsa György úti épületének más célú felhasználása és a pályázati lehetőségek drasztikus csökkenése megakasztotta. A vegyes kar közben költözött, átmeneti zeneiskolai tartózkodás után a Hangvillában talált otthonra. Az új feltételek között 2015-ben ismét rendezett Vivacét, de ez jóval kevésbé lehetett tömeges és látványos. Meg kell találni újra, a megváltozott feltételekhez alkalmazkodva az anyagi, szervezeti és közösségi formákat, hogy ezt a nagyon hangulatos, dalosbaráti szeretettel teli rendezvényt folytatni lehessen!

A kórusfesztiválok másik vonulata a Liszt Ferenc Kórustársaság Romantikus Kórusfesztiválja. Ez is sok évtizedes múltra tekint vissza, bár nem volt annyira rendszeres már Kollár Kálmán karnagysága idején sem. A Romantikus Fesztiválok nem annyira a veszprémi közönségnek szóltak, inkább a résztvevő kórusok műhelymunkájára fókuszáltak. Mindig volt ebben is közös éneklés, és szakmai előadás, eszmecsere is. A Romantikus Kórusfesztivált 2016 őszén új karnagyával újra megrendezte a Liszt Ferenc Kórustársaság, de itt is kísérletezni kell még az adottságok és a zenei tartalom összeegyeztetésével.

A klasszikus-zenei fesztiválok sorában legújabb az Auer Hegedűfesztivál, amit azonban a fent említett két kórusfesztiválhoz semmiképp nem lehet hasonlítani. A fesztivál célja bemutatni a hegedű és a vonóshangszerek világát, világszínvonalon! Az egy hetes koncertsorozat fantasztikus művészek koncertjeiből áll, amelyeket a veszprémi közönség komoly árú belépőjegyekért hallgathat meg. Ilyen szempontból hasonlít a Veszprémfest koncertjeire. Az egész országból sokan eljönnek városunkba ezekért a hangversenyekért. Nagy állami támogatás van a fesztivál mögött,

amelynek művészeti vezetését a Mendelssohn Kamarazenekar és Kováts Péter végzik. Az Auer Fesztiválon belül van egy pedagógiai vonal is. Kurzusok, fiatal hangszeresek, akik bemutkozások, szakmai beszélgetések során bekapcsolódhatnak, tapasztalatokat szerezhetnek a hegedű világában.

A zenei élet összefoglalása végére kívánczik a közelmúlt két nagy teljesítményének a megemlézése. A művelődéstörténetből is tudjuk, hogy virágzó művészeti élet csak ott jött létre, ahol voltak anyagi áldozatok hozó mecénások, akiknek az adott örömet, hogy valami jóra adják a meglévő javaikat. Hazánk társadalma az elmúlt évtizedekben nem sok ilyen személyiséget mutatott fel, de Veszprémnek mégis jutott egy. A zeneiskolában és a vegyes karban nőtt fel az a tehetséges mérnökember, aki évtizedeken át dédelgetett álmát, egy veszprémi hangversenyterem építését végül a Hangvillával beteljesítette. Bélafi László most sem magának, hanem minden zenét, és értékes művészetet kedvelő városlakónak építtette a „multifunkcionális közösségi teret”. Sok szellemi segítőtje volt, többek között a „Veszprémi Hangversenyteremért Alapítvány”, amelyet szintén egy kórustag: Péterné Rózsa Mária alapított. A kuratórium Kováts Péter elnökletével mind zeneszerető polgárokból állt. A veszprémiek nagyon hamar magukénak érezték a Hangvillát, és ekkor jött az összefogás második fázisa: a hangversenyterembe méltó zongora kell! Már a ház elkészülte előtt megindult a gyűjtés, de csak a megnyitás után lett érezhető, erre valóban szükség van. Ekkor álltak a zenészek mellé a veszprémi turisztikáért dolgozó szakemberek Neubauer Sándorné vezetésével, s a közadakozást szebbnél szebb ötletekkel felgyorsították.

2017. január 25-én Veszprém polgárai megsimogathatták és meghallgathatták azt a Steinway zongorát, amit mindnyájan együtt vásároltak!

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- NÉGY ÉVTIZED (1996): Négy évtized kádenciája – Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve, 1956–1996. Szerk.: SOMFAI Balázs, Veszprém.
- ARANYKÖNYV (2006): Aranykönyv – Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve 1956–2006. Szerk.: SOMFAI Balázs, Veszprém.
- A HATODIK ÉVTIZED (2016): A hatodik évtized – Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve 1956–2016. Szerk.: SOMFAI Balázs–ERDÉLYI Ágnes, Veszprém.
- BRODSZKY Ferenc (1941): A Veszprémvármegyei Zenetársaság (1823–1832). Veszprém.
- LEXIKON (2010): Magyar Katolikus Lexikon 15. kötet. Budapest.
- M. TÓTH Antal (1998): *Újra hallom szép szavát – Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig.* Veszprém.
- M. TÓTH Antal (2005): Veszprém zenéje 1711 és 1849 között – A szatmári békétől a világsi fegyverletételig. *Veszprémi Szemle*, 2005/1. 3–27.

- M. TÓTH Antal (2012): Veszprémi verbunkos örökségünk – Veszprémben, 1822. október 25-én elhunyt Csermák Antal halálának 190. évfordulójára. *Veszprémi Szemle*, 2012/4. 3–23.
- M. TÓTH Antal (2016): Zenei oktatás a 18–19. századi Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 2016/4. 29–38.
- M. TÓTH Antal (2018): Arcképvázlat Ritter Lőrincről (1864–1941). *Veszprémi Szemle*, 2018/1. 3–16.
- M. TÓTH Antal (2018a): A Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtár kottatára. *Veszprémi Szemle*, 2018/3. 116–145.
- PFEIFFER János–SZIGETI Kilián (1985): *A Veszprémi Székesegyház zenéjének története*. München.
- RAKOS Miklós (1981): *Veszprémtől Szentpétervárig – Auer Lipót élete és művészete*. Veszprém.
- RAKOS Miklós (2017): Hogyan lettek világhírűek Ruzitska Ignác veszprémi verbunkos táncgyűjteményének dallamai (1823–1832). *Veszprémi Szemle*, 2017/3. 27–60.
- Veszprém Megyei Jogú Város Kulturális koncepciója (2014–2020).
<http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/onkormanyzat/strategiak-programok-koncepcio/4491-veszprem-mj-varos-kulturalis-koncepcioja-2014-2020>

Színházi élet Veszprémben a Tanácsköztársaság idején

POÓR FERENC

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG FENNÁLLÁSÁNAK 133 NAPJA csupán kicsinyke, de emlékezetes szelete újkori történelmünknek. Színháztörténeti szempontból is jelentéktelennek tűnő időszaknak gondolhatnánk, ezért ez az időszak mindeddig kiesett a veszprémi színjátszás történetének taglalásából.

Magyarországon a *Színészek Lapja* szerint 1919 márciusában még harmincöt színtársulatot tartottak nyilván. Egy közülük feloszlott (Temesvár és Torontál megyei), kettő szünetelt (a Délvidéken és a Felvidéken), tizenhárom körzetet pedig már ekkorra megszálltak az intervenció csapatok (további négy körzetet pedig április folyamán). A színészek legnagyobb része mindenhol elmenekült, s az amúgy is túlzott létszámú, nagyrészt munkanélkülivé vált törzsgárdát növelte a Tanácsköztársaság kezén maradt országrészben. Kevés igazán kiváló, példát állítani tudó, nagy művész volt közöttük, akik elsősorban Rákosi Szidi iskolájából kerültek ki, és a főváros, illetve a vidéki nagyvárosok színházaiban játszottak.

A Tanácsköztársaság létrejöttének napjai egyben a kommunista kultúrforradalom kezdetét is jelentették Magyarországon. A Forradalmi Kormányzó Tanács a felnőtt lakosság művelődésének fokozására célul tűzte ki „a dolgozó tömegek szellemi felszabadítását”. A Tanácsköztársaság kikiáltása, 1919. március 21. után a Közoktatási Népbiztosság megalakította a „színházakat szocializáló bizottságot”. Elrendelték, hogy szombati napokon: március 29-én, április 5-én és 12-én Vörös Katonánapot tartsanak a színházak. Egyébként a repertoáron lévő darabokat mutathatták be. A műsorpolitika vidéken még eléggé gyenge színvonalon állt, a veszprémi példák is mutatták, hogy a színtársulatok repertoárjából sokszor hiányoztak az igazán irodalmi értéket képviselő, nevelő-tanító, közönségformáló darabok. Most követelménnyé vált a műsorpolitika megváltoztatása. Nehezebben ment ennek érvényre juttatása a vidéki társulatok esetében, hiszen tudvalévő volt, hogy vidéken az igény elsősorban az operettekre, vígjátékokra és a bohózatokra korlátozódott.

A *Színházi Élet* 13. számában egy interjú során Lukács György helyettes közoktatási népbiztos így indokolta a szervezeti intézkedéseket: „Mikor a színházakat kommunizáltuk, azt elsősorban azért tettük, hogy a kultúrhelyek nézőtereit megnyis-

suk a proletárság, a dolgozók tömegei előtt; a mi színházunk nem lesz többé a jómódúak monopóliuma”.¹ A műsorpolitikát illetően a *Magyar Hírlap* április 13-i számában így nyilatkozott: „A bohózatnak és a sekélyes operettnek a jövőben meg kell szűnnie, mert most azok a széles rétegek kerülnek kapcsolatba a művészettel, amelyeknek csak alapfogalmaik vannak, és ezért mindenekelőtt izlésük fejlesztése céljából komoly művészetet kell számukra nyújtani.”²

A Tanácsköztársaság idején, Budapesten például tiltott darab volt Molnár Ferenc *Az ördög* című, és Szomory Dezső *II. József* című színműve.

A megengedett darabok listáján a Tanácsköztársaság idején az alábbiak szerepeltek: Hengermens: *Remény*, Lessing: *Bölcs Náthán*, Gogol: *A revizor*, Calderon: *A zalameai bíró*, Molière: *Úrhatnám polgár*, Hauptmann: *A bunda és a Takácsok*, Ibsen: *A társdalom támaszai*, Strindberg: *A tojás*, Tömörkény István: *Barlanglakók*, Shaw: *Candida* és *Az ördög cimborája*, Wilde: *Bunbury*, Gárdonyi Géza: *Fehér Anna*, Gorkij: *Éjjeli menedékhely*, Shakespeare: *Rómeó és Júlia*, Bródy Sándor: *A tanítónő*, Huszka Jenő: *Lili bárónő*.

Kellettek volna az új, tartalmas, ripacskodástól mentes alkotások, de idő hiányában inkább a régi darabokat játszották. A színházak műsorpolitikáját a helyi tanácsoknak kellett irányítani, természetesen a központi elvek figyelembevételével. Ide tartozott, mint fontos eszköz, a jó értelemben vett propaganda is. Meg kellett tehát szervezni az őszinte és jó, nevelő hatású színpadkritikát.

Hogy mi történt a veszprémi színházban a tanács hatalom regnálása idején, a korabeli megyei kommunista pártlap, a *Vörös Zászló* című közlöny ad többé-kevésbé hiteles képet, mivel a *Veszprémi Hírlap* utolsó száma 1919. március 30-án jelent meg. Először kulturális hírei között, a későbbiekben pedig *Színház* című rovatában tudósított a színházban zajló eseményekről, előadásokról, részletesen beszámolva azokról, sőt később a színelőadások elvárt, „szocialista” kritikáját is tartalmazta. Kiegészíti, illetve korrigálja ezeket az eseményeket Gutheil Jenő *A kommunisták uralma Veszprémben* című, 1920-ban megjelent leleplező könyve. A továbbiakban erre a két forrásra hivatkozva vizsgáljuk a város színházi életét.

Az első veszprémi „szocializált” üzem március 29-én született meg: a forradalmi tanács köztulajdonba vette a színház épületében működő Apolló mozit; Szalai Mór bérlő üzemvezető lett, a jövedelem pedig a városi pénztárba folyt be.³

A létező szocializmus idején elhangzott, és írásban is megjelent hivatalos magyarázatok szerint a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának köszönhetően a színházakba

¹ *Színházi Élet*, 1919/13. Kalotai László: Lukács György közoktatásügyi helyettes népbiztos a kommunizált színházak jövőjéről. 1.

² *Magyar Hírlap*, 1919. 04.13. Lukács György nyilatkozata a színházak átalakításáról. 5.

³ GUTHEIL 1920. 27.

is „új közönség vonult be, a munkások és a dolgozók közönsége”. Előkerültek „a félretett, elsüllyesztett klasszikusok, a haladó szellemű színművek”, s a tudósítások szerint „a közönség hálás volt, amiért végre neki játszottak a művészek”. Állítólag nem volt egyetlen tehetséges író, művész, rendező, aki ne üdvözölte volna örömmel a változást, és ne játszott volna szívesen annak a közönségnek, amely szívből lelkesedett és megbecsülte az őket szórakoztatva tanító színészeket. – írta 1959-ben Slamovics Zoltán Veszprém megyei pártfunkcionárius egy visszaemlékező cikkében.⁴

Április 2-án, szerdán a színház épületében a Magyarországi Szocialista Párt népgyűlést tartott. A gyűlés fő tárgya Lusztig Arnold vármegyei politikai megbízott⁵ előadása volt a proletárdiktatúráról. „Nem emlékszünk rá, hogy valaha is olyan tömeg gyűlt össze színházunkban, mint ezen a gyűlésen. Az előcsarnok, sőt a színpad is zsúfolásig megtelt az új eszméknek hódoló közönséggel” – tudósított a *Vörös Zászló* április 5-i száma. Gutheil szerint a közönség „igazhitű része [...] az uralomra jutottak diadalittas lelkesedésével, az oda terrorizáltak pedig remegő térdekkel hallgatták az új világ prófétáit.”⁶

Április 5-én, szombat este fél 8 órai kezdettel *Vöröskabaré* címmel (a lap szerint nem intim, hanem *vöröskabaré* est volt a színházban, utána pedig táncvigalom a rockantak alapja számára. A zenét a népszerű Orsolya János, közismert nevén Kis Jancsi cigányzenekara szolgáltatta.

Április 6-án, vasárnap délután 3 órakor a színház épületében központi kiküldött részvételével népgyűlést tartott a Magyarországi Szocialista Párt veszprémi párt-szervezete. A gyűlés – melyre meghívott volt Veszprém város proletariátusa – az alábbi témákat taglalta: 1. A politikai helyzet; 2. A Tanácsköztársaság alkotmánya.⁷

Április 12-én, szombaton, a központi rendelet értelmében *Vörös Katonaest*-et tartottak. A programot a *Vörös Zászló* aznapi száma közölte az alábbiak szerint:

I. rész 1. „Toborzó”, szavalja Komlós Jenő elvtárs. 2. A vörös hadsereg jelentőségéről beszélni fog Petros elvtárs, politikai katonabiztos. II. rész 1. Veszprémi Dalegyesület énekszámai. 2. „Monológ”, előadja Gergely Lilike. 3. „Kurucdalok”, énekli Kiss Károly elvtárs. Zongorán kíséri Boros Jenő elvtárs. 4. „Monológ”, előadja Rosenberg Kálmán. 5. „Magyar dalok”, énekli Lichter Jucika elvtársnő, zongorán kíséri Boros Jenő elvtárs. Szünet. 6. Veszprémi Dalegyesület énekszámai. 7. Címbalom-szóló, előadja Fekete Ferenc. 8. Táncduett, előadja a Komácssy-pár. 9. „Vándormadár”, melodráma Ábrányi Emiltől. Szavalja Komlós Jenő, zongorán

⁴ *Középdunántúli Napló*, 1959. 04. 22. A Tanácsköztársaság kulturális politikája. 3.

⁵ A sánta veszprémi diktátor, ahogy a kommün bukása után nevezték.

⁶ GUTHEIL 1920. 41–42.

⁷ *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Népgyűlés. 6.

kíséri Boros Jenő, hegedűn kíséri Lendvai Lajos. 10. Aktuális dalok, előadja Major István gitárkíséret mellett. 11. „Elégedetlenek”, páros jelenet. Írta Zöld Márton. Szereplők: Ella – Lichter Jucika, Endre – Komlós Jenő. 12. „Magyar dalok”, énekel Csomasz Kató, zongorán kíséri Kukorelly Pál.⁸

Másnap délelőtt 10 órakor *Vörös hangverseny*-t rendeztek a színházban, hogy az „öntudatos” proletár véletlenül se menjen templomba, hanem Lendvai Lajos cigányzenekarának muzsikája mellett üdítse fel lelkét.

Április 20-án, húsvét vasárnapján délután 3 órai kezdettel a győri szervezett munkások műkedvelő gárdája bemutatta Hajó Sándor *Az ötvenéves férfi* című három felvonásos ünneprontó tragikomédiáját.⁹ Ugyanők este 7 órakor nagyszabású kabaréestélyt rendeztek a „szocialista propaganda alapja” számára.¹⁰

21-én Tóth Terus veszprémi származású zongoraművész, a Nemzeti Zenede tanárnője hangversenyét láthatta-hallhatta a közönség. A színház zsúfolásig megtelt, sőt nagy számmal pótszékeket is be kellett állítani. A rokonszenves művész műsorán Chopin és Liszt művei domináltak, és igen különböző zenei karakterű művek szerepeltek. Játéka mentes volt minden modorosságtól. Fellépése lelkes elismerést kapott. A művésznőn kívül Missányi Lajos főgimnáziumi tanár szerepelt még számos szép és hatásos hegedűszámmal.¹¹

A hangversenyen nem a régi, megszokott és úri közönség töltötte be a színházat. A hallgatók közül „sokan ekkor voltak először hangversenyen, és a szépre éhezett nép végre a kultúra terített asztalához ülhetett. Ezt is a tanácshatalom adta.” – írta Csaba Imre főszerkesztő egy 1969-ben megjelent (propaganda) cikkében.¹²

A színház épülete április 24-én a Közoktatásügyi Népbiztosság küldöttjei politikai célú ismeretterjesztő előadásainak a helyszíne volt. Fő téma: a proletárdiktatúra igazságainak diadalra juttatása.¹³ Az előadások – már helybeli előadókkal – április 29-től folytatódtak. Nem véletlenül választották helyszínül a színház épületét, hiszen így „a közönség látszólag gyönyörködve és szinte mohón szívta magába az ismereteket”.

Felfigyeltek a hiányosságokra is, arra, hogy az egy évtizede szolgáló színházépület állapota teljesen szomorú képet mutat. A *Vörös Zászló* cikkei kifogásolták a helyszűkét, amit a pótszékek beállítása idézett elő. A tisztasággal is gondok voltak, „a szövetburkolat rongyokban lóg le, a helyiségek, különösen a mellékhelyiségek olyan piszkosak, hogy az már szinte botrány, és sehogy sem illik egy kultúrépülethez. [...]”

⁸ *Vörös zászló*, 1919. 04. 12. Vörös katona est. 5.

⁹ Hajó Sándor darabja az öregedő férfi viadala a szerelemmel, és alulmaradása ebben a viadalban.

¹⁰ *Vörös Zászló*, 1919. 04. 19. A vörös katona est. 5. és A győri szervezett munkások. 5.

¹¹ *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Hangverseny. 5. és *Vörös Zászló*, 1919. 04. 12. Hangverseny. 5.

¹² *Veszprém megyei Művelődésügyi Szemle*, 1969. 2. sz. Pedagógusok, oktatás, művelődés a Tanácsköztársaság idején megyénkben. 3.

¹³ GUTHEIL 1920. 101.

Az üllőhelyek rendetlenül vannak számozva, és az eladott helyek tulajdonosai nem kapják meg a helyüket”.¹⁴

Május 6-án újra megnyílt a színház Fodor Oszkár székesfehérvári színtársulata előtt: sok régi kedves ismerősét látta viszont a veszprémi közönség.¹⁵ A szezonnyitó előadás „erősen forradalmi publikum” jelenlétében folyt le. A jegyek nagy részét ugyanis a szakszervezetek foglalták le, a burzsoá, ha volt kedve a színházhoz, csak másodrangú jegyhez juthatott. A „főelvtársak” természetesen páholyban ültek családtagjaikkal együtt. Két felvonás közötti szünetben Jankovics Lajos elvtárs, a Megyei Tanács elnöke lépett a színpadra és bejelentette a devecseri ellenforradalmat, de óva intette a kis burzsoákat az örömtől (mert majd ők is lógni fognak).¹⁶

A társulat tagjai valamennyien kipróbált, megbízható erők: Mezei Margit, Vida Ilus és Marczinka Vica szubrettek; Németh Mária koloratúr énekesnő; A. Faith Gizi énekesnő; Kovács Lulu hősnő; Vécsey Ilona drámai anya; Gulyásné Székely René komika; Gergely Gizi szende; Ligetiné Medgyaszai Amál és Dankó Erzszi társalgási színésznők; Andor Zsigmond helyettes igazgató, karnagy; Gulyás Menyhért főrendező, operett-buffó; Doktor János drámai rendező, jellemszínész; Ligeti Lajos komikus; Báthori Illés színész; Falussy István bariton énekes; Abonyi Tivadar szerelmes színész, Brádi Andor bonviván, szerelmes színész; Lónyai Miklós énekes-színész; Erdélyi Kálmán epizódszínész; Eöry Pordán Lajos apaszínész; Ács József, Vágó Artur, Földvári Gyula, Izsó Zoltán, Magyaródi János, Bakos Gyula, Szalai Antal színészek. Mellettük 20 tagú férfi és női énekkar, 16 tagú zenekar képviselte a színtársulatot. A meglévő repertoárjukat hasznosították, amely többé-kevésbé igazodott az első népbiztossági nyilatkozatban megfogalmazott szempontokhoz. Voltak művek, amelyek politikai indokok miatt nem kerülhettek előadásra, de a „semlegesebb” darabok minden további nélkül színen maradhattak. Veszprémi tartózkodásuk ideje alatt többek között színre került: május 6-án nyitó előadásként Farkas Imre–Nóti Károly *Túl a nagy Krivánon* című operettje Vida Ilussal, Ligeti Lajossal és Pataki Ferencsel a főbb szerepekben; a további előadások során vegyesen váltakoztak az operettek a prózai művekkel az alábbiak szerint:

– Michaelis, S.: *Forradalmi nász* című világhírű drámája Kovács Lulu, Vécsey Ilona, Medgyaszay Amál, Doktor János és Abonyi Tivadar, „a vidék legkiválóbb drámai tehetsége” szereplésével;

– Szirmai Albert: *Mágnás Miska* című operettje Pataki Ferencsel a címszerepben;

– Ascher Leo: *A koldusgróf* című operettje Szalma Sándorral a címszerepben;

– Jób Dániel: *Őszi vihar* című vígjátéka, amely világpremiernek számított;

¹⁴ *Vörös Zászló*, 1919. 04. 26. A színházról. 5.

¹⁵ Fodor Oszkár társulata 1916 őszétől 1919 őszéig kapta meg a veszprémi színházat.

¹⁶ GUTHEIL 1920. 147–148.

- Ascher Leo: *Hejehuja báró* című operettje;
- Heyermans: *Remény* című drámája „mesteri rendezésben”;
- Lehár Ferenc: *Éva* című operettje Vida Ilussal a címszerepben;
- Molnár Ferenc: *A doktor úr* című vígjátéka Pataki Ferencsel a címszerepben;
- Molnár Ferenc: *Liliom* című színműve Fodor Oszkárral a címszerepben;
- Eysler: *A táncos grófnő* című operettje;
- Johann Strauss: *Cigánybáró* című operettje;
- Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* című operettje;
- Shakespeare: *A velencei kalmár* című vígjátéka;
- Stark és Eysler: *Császár és császár* című bohózata;
- Komjáti Károly: *A kórista lány* című operettje;
- Rényi Aladár: *Vandergold kisasszony* című operettje;
- Blumenthal–Kadelburg: *Aranykakas* című bohózata;
- Csepreghy Ferenc: *A piros bugyelláris* című népszínműve;
- H. Max: *Ifjúság* című drámája
- A Max testvérek: *Édes apuka* című operettje;
- Straus Oscar: *Legénybúcsú* című operettje;
- Lehár Ferenc: *Pacsirta* című operettje;
- Shakespeare: *Rómeó és Júlia* című tragédiája Abonyi Tivadar és Kovács Lulu főszereplésével;
- Bródy Sándor: *A tanítónő* című színműve;
- Planquette: *Rip van Winkle* című operettje;
- Berstein Henry: *Az ostrom* című drámája;
- Johann Strauss: *Denevér* című nagyoperettje;
- Vernon–Owen: *A mandarin* című színjátéka Fodor Oszkárral;
- Dumas: *A kaméliás hölgy* című színműve;
- Gárdonyi Géza: *A bor* című vígjátéka Megyaszay Jenővel, mint vendég
- Komjáti Károly: *Pillangó főhadnagy* című operettje;
- Lehár Ferenc: *Cigányszerelem* című operettje;
- Bródy Sándor: *Timár Liza* című színműve;
- Schubert–Berté: *Három a kislány* című operettje;
- Fall Leo: *Édes öregem* című operettje;
- Schubert: *Médi* című operettje;
- Barta Lajos: *Örvény* című drámája;
- Bracco Don Pietro: *Caruso* című drámája;
- Fall Leo: *Sztambul rózsája* című operettje;
- Archibasev: *Szenvedély* című drámája;
- Drégely Gábor: *Egy férj, aki mindent tud* című vígjátéka, amely egyúttal a társulat búcsújátéka is volt július 11-én. A színészek Veszprémből Szombathelyre vették útjukat.

A kritika dicsérte a színészi játékot, különösen kiemelte Doktor János rendezői tehetségét, de elégedetlen volt a műsorkínálattal. Felvetette, miért kellett a kultúrára éhes proletár közönséget „agyonbukott, hülye operettekkel traktálni”, mert a színészek „ma nem a pocakos bankárnéknak játszanak”.

Probléma volt a közönséggel is. Hangos volt, előadás alatt diskurált, a nézőtérén állandó zaj volt, alig lehetett hallani a színészeket, „akik rekedtre kiabálták magukat a színpadon”. A kritika idézte két fiatal ifjómunkás néző állítólagos beszélgetését a *Remény* előadásának szünetében; az egyik a nézőtéri zajra panaszkodott, mire a másik: „operett kell ezeknek [...] meg mit tudom is én mi, nem dráma. Pedig mennyi igazság van ebben a darabban...”.¹⁷

Természetesen a társulat rendelkezésére álló két hónap alatt a veszprémi „proletariátus kultúréhségének” kielégítése alig volt elérhető. Az „ellenforradalmi machinációk” lefoglalták a tanácsrendszer veszprémi intéző bizottságának minden idejét, s alig nyílt lehetőség a „kultúrsumjás proletárságnak a színházra való nevelésére”. A közönség „még mindig élénken vett részt az előadásokban”, a színészek alig győzték csitítgatni őket. A helyi lapnak az fájt különösen, hogy a klasszikus szocialista darabot, a *Reményt* sem hallgatták kellő áhítattal az elvtársak.¹⁸

Közben május 18-án a színházban propaganda-előadást rendezett a városi művelődési osztály. Jankovics Lajos tartott lendületes beszédet arról, hogy eddig minden csak a vagyonos osztályé volt, de ezután minden – a színház és a művészet is – a dolgozóké lesz. – *Eddig a színpadon azt játszották, ami az uralkodó osztálynak kedves volt. Ezentúl a színpadnak a mi életünket kell visszatükrözni!* – hangoztatta. A színház különben teljesen a direktórium útmutatása szerint játszik, van is ám kelete a Mágnás Miskának és a Hejehuja bárónak!

Fodor Oszkár társulatának távozása után pár nappal, július 21–23-án Nyárai Antal országos hírű színművész társulatával három esti előadást tartott a színházban. Az előadásokról részleteket nem ismerünk, valószínűen kabaré-jellegű estek voltak Kovács Andor konferanسیé felvezetésével, Papp Lolly, Somogyi Anna (Nusi) színésznőekkel, Gellér Pál karmesterrel, napról napra zsúfolt ház előtt. Július 25-én pedig a Közoktatási Népbiztosság által kirendelt Frontszínház tartott kabaré-előadásokat a színházban, Virágh Ferenc, Salamon Béla, Gyenis Ede és felesége, Szilasi Etel, valamint Ditrói József, Asztalos Mici, Borsodi Mihály, Csizsár Sándor, Deák Lőrinc és Révész Ilonka felléptével. Az esteknek egy céljuk volt, a szórakoztatás, és el is érték a céljukat (elterelték a figyelmet a tanácsrendszer agóniájáról).¹⁹

Nehéz eldönteni, mennyi volt a realitás és mennyi a forradalmi optimizmus Lu-

¹⁷ *Vörös Zászló* lapszámainak Színház rovata 1919. 05. 10. és 1919. 07. 13. között a 3. és a 4. oldalon.

¹⁸ GUTHEIL 1920. 196.

¹⁹ *Vörös Zászló*, 1919. 07. 16. Színház és művészet. 4., 07. 23. Színház és művészet. 2. és 07. 26. Színház. 4.

kács György korábban idézett szavaiban az új típusú közönségről és a színház nevelő hatásáról, annál is inkább, mivel a tanácsrendszer rövid fennállása idején semmiképp sem igazolhatta őket.

A Tanácsköztársaság és annak színházpolitikája, „a tehetség ellen fellázadt tehetőségtelenség” megbukott.²⁰ A színház világa konszolidálódott, viszont azt Magyarország feldarabolása, Trianon tragédiája követte. A területelcsatolások a magyar színházi élet addigi szervezeti kereteinek teljes és végleges felbomlásához vezettek.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

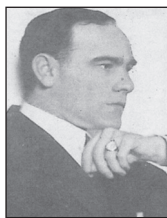
A lábjegyzetben megjelölt hetilapok

GUTHEIL Jenő (1920): A kommunisták uralma Veszprémben. Veszprém.

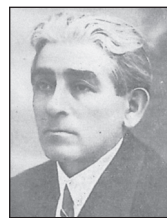
Néhányan a Veszprémben vendégszereplő fővárosi színészek közül 1919 tavasz-nyár

Doktor János

Fodor Oszkár

Gulyás Menyhért

Gulyásné Székely René

Gyenis Ede

Kovács Lulu

Salamon Béla

Somogyi Nusi

Virágh Ferenc

²⁰ *Színházi Élet*, 1919. 29–30. szám. Megnyílnak a színházak. 1.

Szönyi-bemutató a Béke téri Iskolában

Operatörténeti adalék 1959-ből¹

KÖTELES GYÖRGY

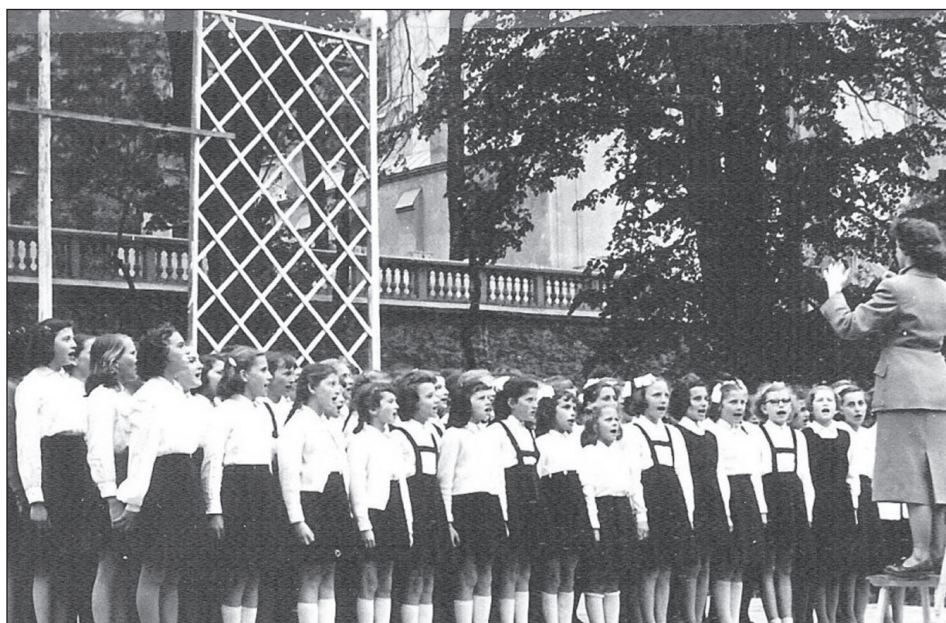
AMIKOR VESZPRÉMBEN JÁRÓKELŐKTŐL, HELYBELIEKTŐL a Béke teret kérdeztem, sokan nem tudtak útbaigazítani. Történetünk főszereplője, 60 év távlatából, az iskola nevére sem emlékezett, csupán az útvonalra, a várból odavezető lépcsőre. Szívesen mesél azonban veszprémi tanári–kórusvezetői éveiről, közöttük Szönyi Erzsébet első gyermekoperájának színpadra állításáról.

Hol is járunk hát? A magyar történelem a névcserék története. A korábbi Ranolder Intézet, a mai Padányi Schola Catholica, 1948–1991 között viselte a Béke téri Általános Iskola nevet. Párszáz lépésre azoktól a helyektől, ahol a *Fényes szelek* felvételei készültek: Dubniczay-palota, Benedek-hegy. Hol járunk? Tíz évvel a film bemutatója előtt, évtizeddel a fényes szelek reményteljes korszaka után. 1959 májusában más szelek fűjtak. 16 hónapja volt Bruszniai Árpád, két hónapja Mansfeld Péter kivégzése.

Azokat az éveket tanárok, diákok, szülők mindnyájan megsínylették. Az iskola jegyzőkönyveiből, sorokból és sorok közül kiolvasható, miként hatolt be az utca az épület falai közé, irodákba, tantermekbe, folyosókra, és miként bénult meg egy időre az élet. Ámde élni kell. Folytatni kell. Volt mit folytatni. A Béke téri leányiskola élén zeneszerető igazgató áll Péterfy Adolf személyében, az ő vezetése alatt nagyon sikeres zenekar is működik (ezt, hangszerekkel együtt 1957-ben átveszi a zeneiskola). Az ének és az énekes színjátszás is virágzik. 1953 májusában Poldini: *Vadrózsa* c. kisoperáját négy estén adják elő a városi színházban (akkoriban még társulat nélküli művelődési ház és befogadó színház). Decemberben Kodály Zoltán születésnapja alkalmából „*kótaolvasó verseny*”-t rendeznek: éneklés, dallamdiktálás, szolmizálás (általános iskolában!), 147 tanuló részvételével. Igaz, Veszprém városa zenei téren mindenkor élenjáró. Hiszen, Kecskemét után másodikként és Budapestet megelőzve, Kodály Zoltán támogatásával, ebben a városban indul zenei tagozatú osztály, épp 1953 szeptemberében. De az egy másik iskola (a Dózsavárosi), és azok a gyerekek még csak elsősök.

¹ Az írás közlésének kettős aktualitása van: egy veszprémi iskolatörténeti esemény 60. évfordulója és a zeneszerző április 25-én ünnepelt 95. születésnapja.

Folytatni kell. Énekelni kell. 1956-ban új karvezető kerül a Béke téri iskolába, a Zeneakadémián frissen végzett Für Éva. Számára a Veszprémben töltött három év – így fogalmaz, mikor emlékeiről kérdezem – „szakmailag és emberileg is első szerelem”. Újjáalakult a kórus. Egy hetedikes tanuló „Karének Króniká”-ja rögzíti az eseményt: „A hangosbemondóban hirdette az igazgató bácsi, hogy aki karénekes akar lenni, az jöjjön próbára. Még ilyent nem hallottunk, hogy magunktól kell menni karénekre. Eddig mindig úgy választottak ki közülünk, és ha akart valaki, ha nem, karénekesnek kellett lenni.”² Az önkéntesség bevált: az énekkarosok létszáma eléri a 120 főt, túljelentkezés miatt egy idő után el kell tanácsolni a gyerekeket. Az *Ó, felvirradt a szép óra* kezdetű Mozart-kánon szólókvartettben történő éneklése a belépő a kórusba. Volt is eredmény. „A Für Éva tanárnő vezette iskolai énekkar nagy sikert aratott a balatonfüredi Dalos Napokon és a Kodály Hangversenyen” – olvassuk az iskola jubileumi évkönyvében az 1958. évi krónikát.

Kóruszereplés a veszprémi Színházkerthben, vezényel Für Éva

1959 májusában került sor azután az említett Szőnyi-operabemutatóra, „A makrancos királylány” előadásaira.

1959. Hol járunk? Egy többezer km sugarú kör fókuszpontján. Évtizede, hogy Szőnyi Erzsébet, megtérve párizsi tanulmányútjáról, Gémes Lajos pedig a Kau-

² HORVÁTH 1956–57

kázuson túlról, hadifogságból, ismét összetalálkoztak, hogy ezentúl „megújult életük terhét-örömét együtt hordozzák”³. Hol járunk? Egy félelmekkel, megfélemlítésekkel teli világban. Évtizede, hogy Szőnyi Erzsébet gimnáziumi tanári pályafutása (a budapesti Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban), politikai tiltásra, megszakadt. Tapasztalatai azonban rövidesen gyümölcsöt érleltek, 1954-ben megjelent, utóbb világszerte ismertté lett tankönyvsorozatban (mert hiszen szerzője a ma már hungarikumként és az UNESCO által világörökségként számontartott Kodály-pedagógia öt kontinensen ismert és elismert apostola); az idő tájt színpadi műveket – két baletet – is komponált gyermekeknek. Komponált már a „nagyok” színpadára is, *Táncjelenet*-et, operát (*Dalma*), mikor rátalált a gyermekopera műfajára.

Péterfy Adolf iskolaigazgató, Fűr Éva énektanárral és egy diáklánnyal.

Gyermekopera? Pontosabban: gyermek-előadókra szánt opera? Igen, ez a régi-új műfaj (családfaja, tágasan értelmezve, a barokk iskolai színjátszástól Poldini Edéig és Benjamin Brittenig ível) ekkoriban reneszánszát éli, hiszen a kodályi programnak úgyszólván magától értetődő terepe: hatványozza a színház és a zene személyiséget gazdagító-alakító hatását. Íme, egy rab világban errefelé szabad az út. Többen gazdagítják ekkoriban a gyermekopera repertoárját, az egykori bakonyoszlói kántor-tanító Békefi Antaltól a filmzenéiről világhírű Ránki Györgyig. A műfaj háború utáni hazai reneszánszának úttörője alighanem Szőnyi Erzsébet: első ilyen darabja, *A makrancos királylány*, 1955-ben íródott; a fővárosban még ugyanabban az évben bemutatták, hamarosan

rádiófelvétele is készült. Fűr Éva – Szőnyi növendékeként – még a Zeneakadémiáról ismerte a kompozíciót, hogy azután a színpadra állításával koronázza meg veszprémi tanáréveit.

A Béke téri „normál” leányiskola 1959-es veszprémi előadásainak közönsége a mű zongorakíséretes verzióját hallhatta, a többszólamú kórusok szövetét pedig

³ GÉMES

néhol – szerzői jóváhagyással – egyszerűsítették. Négy alkalommal játszották, egyiken a zeneszerző is jelen volt. Az előadásokat ezúttal is a színházban tartották „*nagy erkölcsi sikerrel, a tantestület és a gyerekek elismerő oklevelet kaptak* [a megyei vezetéstől]. *Az előadás bevétele 12 614 Ft, összes kiadása 5 104 Ft volt.*”⁴ A bevétel összege ma nem sokat mond, a ráfordításhoz viszonyított aránya azonban beszédes, egy kg kenyér akkoriban 3 forint.

Jelenet A makrancos királynő előadásából.

Für Éva további pályája a szólóénekes felé fordult, tanított zeneiskolában Balasgyarmaton, tanárképző főiskolán Szombathelyen, nyugdíjas éveiben pedig a Zeneakadémián; számos koncertet adott, 80 évesen is pódiumra lépett a budapesti Nádor Teremben. Sajátos formában a kórusvezetéshez sem lett hűtlen: több éven át dolgozott pszichiátriai betegekkel álló zeneterápiás csoporttal Intaházán, a nevezetes *Aranyketrében*.

A 95. születésnapját idén ünneplő Szőnyi Erzsébet akadémikus, a pittsburghi Dusquesne Egyetem díszdoktora, A Nemzet Művésze, mindmáig (!) új, meg új alkotásokkal gazdagítja a lelkeket. Következtek az újabb operák (*Firenzei tragédia; Adáshiba*), gyermekoperák és zenés mesejátékok (négy további egy- vagy kétfelvonásos darab), és született sok-sok egyéb kompozíció, énekes és hangszeres, kicsiknek és nagyoknak.

⁴ GAÁL 2004. 145.

A makrancos királylány országjárása pedig, nagyszínpadon és iskolákban, azóta is tart: az egykori budapesti Bartók Teremtől (ahonnan 1960-ban élő adásban közvetítette a Televízió) a mai Erkel Színházig, kecskeméti református iskolától pécsi zenei általánosig, a szegedi tanárképző gyakorlójától a székesfehérvári Vörösmarty Színházig (csak itt, 1992-ben, az előadást betanító-levezénylő Lovrek Károly kimutatása szerint 50 alkalommal játszották) hosszan sorolhatnók állomásait. Most felidézett, 60 évvel ezelőtti veszprémi előadása: az első állomások egyike.

Köszönet illeti Gaál Richárd urat, a Padányi Schola Catholica igazgatóhelyettesét, az iskolatörténeti adatok feltárásában nyújtott készséges segítségéért.

A fényképeket Für Éva magángyűjteményéből közöljük.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

GAÁL Richárd (szerk., 2004): *A Ranolder intézettől a Padányi iskoláig – a Padányi Schola Catholica 150 éves jubileumi évkönyve*. Veszprém.

GÉMES Lajos, Dr. (é. n.): *Ahogy én emlékezem (1944–1948)*. [Hadifogolynapló.] H. n., n. n. ISBN 963 229 260 X

HORVÁTH Erika (1956–57): *Karének Krónika*. Kézirat. (Für Éva birtokában.)

LOVREK Károly karnagy honlapja: http://users.atw.hu/lovrek/l_nyitolap.htm (2019. 04. 30.)

VISSZAPILLANTÓ

Veszprém¹

CHOLNOKY VIKTOR

A magyar városokat általában háromféle kategóriába lehet sorozni. Az elsőbe tartoznak a faluból nagygyá dagadt lapos és rendezetlen utcájú városok, amelyek csak az újabb időben kezdtek valami modernebb építkezésre gondolni, aminő például Kecskemét. A második kategóriát adják az úgynevezett mondva csinált városok, amelyek, ha valami forgalmi vonalba kerülnek bele, vagy pedig, ha a lakosságuk élelmes, amerikaias gyorsasággal kezdenek fejlődni, mint Pest, vagy mint Szombathely, ellenben kívül szép, belül üres és kongó valamivé válnak, ha a forgalom hiánya, vagy a lakosság indolenciája² a külsőnek nem adja meg a belső tartalmat is. Ilyen például Szeged.

Harmadik sorba tartoznak azok a városok, amelyek történeti módon fejlődtek ki; részt vettek állandóan Magyarország történetében és természetesen alakultak ki. Ilyen Buda, Pozsony, Nagyvárad, Kolozsvár, Kassa. S ezek a városok tesznek tanúságot arról, hogy az igazi város tulajdonképpen eleven organizmus, amely csak természetes módon születhetik s természetes fejlődés rendjén nagyobbodhatik, öregedhetik. Hogy egymás mellé épített kőhalmok, még ha tízezrekre rúg is a számuk, nem adnak igazi várost, bár jobb szó híján úgy nevezzük is őket. Mert bizonyos, hogy a pozsonyi Szent Mihály utca sokkal városibb, mint a mi egész nagykörutunk, s a fiumei Gomilának³ sokkal több a lelke, mint a legújabb Lipótváros középületektől megmerevedett, holtta dermedt utcáinak. A budai Halászbástya egy darab história, de a pesti Országháza bizony nem egyéb, mint díszes kőskatulya. S azért amaz meleg és hangulatos, ez pedig rideg, imponáló, de olyan, mintha ismeretlen, idegen volna.

¹ *A Hét*, 1904. 08. 08. 555–557.

² Indolencia = közöny, hanyagság, nemtörődömség, érzéketlenség

³ Fiume (Rijeka) legrégebbi városrésze, az úgy nevezett Gomila, mely a négy régi városrészt (Gomila, Sloghin, S.-Vito, l' Orologgio) közül nemcsak neve, de ősi jellege szerint is megmaradt. A Gomila vagyis az ó-város, két hosszú, de alig 3 méter szélességű, valamint néhány igen szűk keresztutca-cácskából áll. Forrás: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Fiume és kerületei.

*Kolossváry József
főispán,
a Veszprémmegyei
Gazdasági Egyesület
elnöke*

A mi történeti módon fejlődött városainkra természetesen két kor nyomta rá legfőképpen a bélyegét: az Árpádok kora s a török kor. Kivétel csak Pozsony, amely csupa Mária Terézia-kor s Kassa, ahol Rákóczi lelke él. A többiben mind az Árpádok kora s a török kor vannak megvegyülve. Nagyvárad Szent László korának a hangulatát kelti, Pécs a bizánci dóm mellett ott van a másik templom, amelyet még a török épített mecsetnek, Esztergom szintén árpádi és török elemekből összeszűrődött emlékeket őriz.

Veszprém, amelyet most a kiállítása, amely szombaton nyílik meg,⁴ aktuálissá tesz, minden kicsinysége mellett talán az a város, amely a legjobban megőrizte történeti karakterét. Azok az emlékek, amelyek hét halmán állnak,⁵ valahogyan mintha szuggesztív erővel lettek volna a lakosságára is, ezek az utcák, amelyeken már a Rátoldok,⁶ a Laádok, a Vérbulcsu⁷ nemzetségéből való daliák lovának „acélkörme csattogott”, mintha megőrizték volna magukban a középkor levegőjét. Aki felmegy a veszprémi Várba s az ősbástyafokon a csendes utcáról alátekint a Séd völgyébe, látja a pálosok kolostorának a romjait, feljebb a Margit-apácák klostromát, még alább Szent István csataterét: a Táborállást, felette Csatár csodatevő búcsúkápolnájával, jobbról meg a Benedekhegy éles szikláit, ormukon őskeresztényi egyszerűségű síremlékkel, élükön Szent László király lovának a patkónyomával, bizony belekényszeredik az Árpádkor hangulatába. S ha megfordulva a csendes, teljesen néptelen utcán elhalad Szent Mihály temploma, a barátok kolostora s Gizella királyné kápolnája előtt, nézi az ódon kanonoki lakásokat, amelyeken ott láthatók még a pohártalp alakú kerek üvegdarabokból összeólmozott ablakok, megsodálja a kővel leborított kutat, amelynek a fenekén óriási sziklák alatt nyög a sárkány, meg a másik kutat, amelynek gránitkockái közül régimódi, motollás vízvezeték csorgatja a

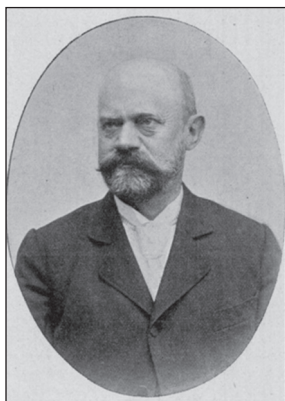
⁴ A kiállításról a beszámolót lásd a függelékben.

⁵ Veszprém hét dombja, vagy hét halma: Várhegy, Benedekhegy, Jeruzsálemhegy, Temetőhegy, Gulyadomb, Kálváriadomb, Cserhát.

⁶ A Rátót nemzetség (Rátold) ősei Kézai Simon és más krónikák szerint itáliaiak voltak, akiknek ősei Ratold és Olivér még a 11. század vége felé, 1079 körül Könyves Kálmán korában Nápolyból Apulia tartomány Caserta városából jöttek Magyarországra. A nemzetség ősi jelvénye a hársfalevél volt, amely a belőle származó családok címereiben is megtalálható. Bővebben lásd: Karácsonyi János: *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 3. kötet, Budapest, 1901. RÁTÓT címszó.

⁷ Azonos a Laád (Lád) nemzetséggel. Vér-Bulcs a honfoglaló vezérek közül a 6. vagy 7. és a Balaton mellett telepedett le. Bővebben lásd: Karácsonyi János: *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, 2. kötet, Budapest, 1901. LÁD címszó.

vizet; elbámul azon a vakmerő lehetetlenségen, amellyel a piaristák óriási épülete van ráróva a meredeken leomló rideg dolomit sziklákra; elborzad a börtönöknek a sziklába vájt, rettenetes kazamatáin, – mondom, ha végighalad ezen a töretlen Árpádkoron, megdöbben s elámul, amikor a Vár végére odatűzve egyszerre meglát egy – nem is sztambuli⁸ –, hanem brusszai,⁹ vagy damaszkuszi karcsúságú és stiltisztaságú minaretet. Hogyan? Hol van *most még* a török? S mit keresnek itt a vár-falban ezek az anakronizmusok ... ágyúgolyók?

*Rainprecht Antal,
a veszprémi kiállítás
végrehajtó bizottságának
elnöke*

S a histórián elandalodott lélek, visszásán érezve, vonakodva megy lejjebb, bele a városnak abba a részébe, amely modern s úgy nem illik bele a tünődésünk körébe, annyira más, mint amilyennek lennie kellene...

Az álmodozás s az álmodóság rokonok, mi csoda hát, hogy ez az ezer év óta álmodozó város a hangulatok iránt nem fogékony idegenben felkelti kissé az álmodóság érzését is. A csendes utcák, a kicsiny forgalom, a kevés ember az átutazóban, az álmodóság fogalmát keltik fel. De ez a fogalom csak látszat, mert Veszprém nem annyira kifelé, mint befelé él. Nem kereskedelmi, nem is forgalmi közép-pont, de erős és intenzív kultúrája van. S a művelődés nézőpontjából sokkal fontosabb hely, mint a kétszer akkora Székesfehérvár, vagy mint a kollégiumáról híres Pápa. Itt az emberek, mintegy elzárva az üzleti élet lehetőségétől, a művelődés kérdésein tünődnek, azok izgatják őket, azokat ápolják. Olyan ez a város, mint egyike azok-

nak a középkori csendes barátkolostoroknak, amelyekből a reneszánsz indult ki. Egy reneszánsz már ki is indult Veszprémből, a magyar nyelv reneszánsza: itt íródott meg és adódott ki a „*Mondolat*”, az első tiltakozás Kazinczynak és társainak neologizmusa és germanizálása ellen.

A veszprémi püspöki palota tele van műkincsekkel, az a metszetgyűjtemény, amelynek Ranolder püspök vetette meg az alapját, szinte páratlan; okmánytára és könyvtára hatalmas forrásgyűjtemény. A piaristák főgimnáziuma egyike a legjobb magyar iskoláknak, az angolkisasszonyok nőnevelője pedig országszerte híres. S Veszprém az a város, ahol az emberek olvasnak és gondolkoznak, kapcsolatban maradnak Európával.

Most a kiállításával arról akar tanúságot tenni, hogy gazdasági élete is fellendülőben van. 650-700 kiállító vesz részt ezen a kiállításon, amely agrárkongresszussal

⁸ Vagyis isztambuli.

⁹ Brüssza (Bursa) Törökország északnyugati részén fekvő Bursa tartományának székhelye, az ország negyedik legnagyobb városa.

Paur Ödön, a Gazdasági Egyesület titkára, kiállítási ügyvezető

is kapcsolatos lesz és bizonyára nagy forgalommal fogja elárasztani a város csendes utcáit. A kiállítás megvalósítói *Kolozsváry József* főispán, a Gazdasági Egyesület elnöke, *Rainprecht Antal* földbirtokos, a veszprémi püspökség jószágkormányzója és *Paur Ödön* titkár.

Ha idegen ember elmegy megtekinteni a kiállítást, nézze meg magát Veszprémet is. Azt a tanulságot el fogja magával hozni, hogy az összetorlasztott kötömeg még nem város. Város csak az, amelyben a köveknek lelke is van.

Függelék

A Veszprémmegyei Gazdasági Egyesület által rendezett Veszprémi Gazdasági és Ipari kiállítást 115 éve, 1904. augusztus 28-án nyitották meg és szeptember 8-án zárták be. A rendezvény iránt országsszerte óriási érdeklődés mutatkozott. A leírások szerint ez volt a legnagyobb kiállítás, melyet addig vidéki városainkban rendeztek. Körülbelül 600 kiállító jelentkezett, rendkívül változatos anyaggal.

Az egyesület már januárban megkezdte a szervezést, amit a kormány államsegéllyel támogatott. A szervezők a következő csoportokat alakították ki: I. Mezőgazdasági termények. II. Erdészeti erdőipar. III. Mezőgazdasági házi ipar. IV. Gépipar. V. Állatkiállítás. A kiállítók között arany, ezüst és bronzérmeket, valamint díszokleveleket osztottak ki. A pavilonok, a terület villanyvilágítását a gépipari csoportba so-rolt Ganz és Társa cég látta el.

Március 11-én kijelölték a kiállítás helyszínét: A kereskedelmi iskola [ma a Kossuth Lajos Általános iskola] nagy udvara és tornacsarnoka, az ettől délre fekvő 2-3 holdnyi terület és a közte, valamint az Abelesz fakereskedés közt elterülő városi terület, továbbá az ennek folytatásában lévő Kovács Gyula-féle nagy szántó föld a rajta lévő pajtával együtt. A terület felmérését Jüttner Kálmán és Erdős Béla mérnökök végezték. Az iskola termeinek felhasználása mellett a kiállítást szervezők építettek még egy nagy iparcsarnokot, külön háziipari pavilont, borászati csarnokot, 2 erdészeti pavilont, vendéglőt, kávéházat, egy bakonyi csárdát és egy halászcárdát, valamint 4 nagy istállót egyenként 100 méter hosszúságban. Az iskola tornacsarnokát igazgatósági épületnek jelölték ki, illetve itt tartották a fogadásokat és a bankettet. A kiállítási terület parkosítását Schön József városi főkertész tervezte és rendezte be. Az egyes pavilonok között széles, felkavicsozott utakon lehetett közlekedni.

A kiállítással kapcsolatban augusztus 30-án tartották Veszprémben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (alapította Széchenyi István 1827-ben), a Magyar Gazdaszövetség és a Veszprémmegyei Gazdasági Egyesület által rendezett Országos Agrár Kong-

resszust, majd szeptember 4-én a Dunántúli Iparos Kongresszust. A kiállítás ideje alatt a személyszállítás a rendes vonatokon kívül a kereskedelemügyi miniszter által engedélyezett vasúti motorkocsikkal történt, melyekkel minden irányból óránként lehetett csökkentett viteldíjjal Veszprémbe utazni. A városba érkező vendégek tájékoztatását, elszállásolásának szervezését a kiállítási idegenforgalmi iroda végezte.

A felállított pavilonok közül – a beszámolók szerint – legdíszesebb volt az Esterházy-pavilon, melyben a vadászatnak jutott a legnagyobb szerep. Tulipándíszes magyaros stílusával – mint írták a lapok – kellemes benyomást keltett a bakonyi háziipar kiállító terme, a budapesti országos kiállítás erdészeti pavilonjára emlékeztet a vadászat, erdészet és bányászat közös épülete, egyszerűségében imponáló az iparcsarnok; az ipari produktumok egyéb iránt nem találtak itt mindnyájan helyet, beszorultak az iskolaépületbe is, melynek folyosóin helyezték el a mezőgazdasági és kertészeti terményeket. Külön kis csarnokban volt a borkiállítás is. Az utak mentén a szabadban a gazdasági gépek egész tömege. Bel- és külföldi gyárosok az egész egyszerű ekétől a legnagyobb

Az emlékérem első oldala

gőzcséplő garnitúráig mindenféle gazdasági gépet állítottak ki. Elektromos gépet is láthatunk, a Ganzgyárét, mely a kiállításnak világítását látta el. A kiállítási terület egyharmadát az állatkiállítás foglalta el, amit a vármegye uradalmi és kiscgazdái mutattak be: lovak, hatalmas szimentáli s egyéb fajta szarvasmarhák, a sertések különböző fajtái, illetve a drótsővényvel elkerített „baromfiudvar”, ahol jércék, kakasok, kacsák, ludak voltak.

A kiállításon számtalan díjat osztottak ki, azonban többen sérelmezték, hogy a zsűri nem volt alapos és részleghajlástól mentes. Például Tóth Árpád veszprémi harangöntő munkáját először bronz, majd később aranyéremre alkalmasnak minősítették. A rendezvénynek volt néhány árnyoldala, mint a már említett díjazások rendszere, valamint a kiállítási vendéglőkben történt visszaélés, a rossz és drága bor.

Ugyanebben az évben, 1904. november 6-án nyitották meg a Veszprémvármegyei Múzeumot is.

Forrás: *Veszprémi Hírlap*, 1904. 01. 31. Mezőgazdasági kiállítás Veszprémben. 5. *Veszprémi Hírlap*, 1904. 03. 13. A veszprémi kiállítás. 3. *Veszprémi Hírlap*, 1904. 08. 28. A kiállítás megnyitása. 1–2. *Veszprémi Hírlap*, 1904. 09. 04. Séta a kiállításon. 1–3., *Kiállításunk*. 3–5. és Szerencsét-lenség a kiállításon. 5. *Veszprémi Hírlap*, 1904. 09. 11. *Kiállításunk*. 2–3. *Pápai Lapok*, 1904. 08. 28. *Kiállítás Veszprém*ben. 4. *Pápai Lapok*, 1907. 09. 04. *Veszprémi kiállítás*. 2–3. *Pápai Hírlap*, 1904. 09. 03. *Vármegyei kiállítás*. 1–3. *Pápai Hírlap*, 1904. 09. 10. *A kiállítás győztesei*. 5.

Jegyzeteket és a függeléket készítette: Földesi Ferenc

KÖNYVSZEMLE

Molnár Jánosné: Mesélő házak. / Szerk. Márkusné Vörös Hajnalka, Bontó László. Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém, 2019. – 397 p.

A szerző 2014 januárja óta nincs közöttünk, és most mégis emlékezhetünk rá, olvasva a „Mesélő házak” című kötetét. Olvashatjuk, mert munkás életének teljes dokumentációját János, a férje összegyűjtötte, rendszerezte és átadta őrzésre, felhasználásra a Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárának, amiből válogatva Márkusné Vörös Hajnalka és Bontó László szerkesztők állították össze a most megjelent terjedelmes kötetet.

A címválasztás nem véletlen, hiszen már 2005-ben megjelent a veszprémi zsidó közösség életéről szóló kötet¹ és abban Molnár Jánosné (5–39. p) több veszprémi ház és lakóinak történetét írja le „Veszprémi mesélő, beszélő házak...” címmel, természetesen gazdag jegyzetapparátust is közölve az egyes háztörténetekhez.

„Mesélő házak” sorozati címmel városunk több épületének történetét könyvünk szerzője már korábban is közreadta, így 1996 és 2007 között a városi újságban, a Veszprémi 7Napban, de a Veszprém megyei napilapban, a Naplóban is. Természetesen ezek a közlések a sajtótermékek jellege miatt időnként terjedelmileg jelentősen csonkítottak voltak és jegyzeteket sem tartalmazhattak.² Az olvasók a mostani közreadással kaphatják meg mindazokat az információkat, melyek a hírlapi közlésekben nem szerepeltek, ám elengedhetetlenek a történetek egészének ismeretéhez, vagy az esetleges további kutatásokhoz. Ismerve Molnárné Erzsike véleményét az elbulvárosodott sajtó közlési technikájáról, most nagy elégtétel lenne számára a jegyzetek közlése, amivel láthatóvá válik az a hatalmas könyvtári-levéltári kutatómunka is, amit egy-egy dolgozat megírása igényelt.

A szerkesztők számára a már megjelent cikkek csokorba gyűjtése és a szerző alaposágának köszönhetően a bizonyára meglévő jegyzetanyag beillesztése a kisebbik feladat volt, a szerkesztői (talán inkább összeállítói) munka nagyobb részét a kéziratban maradt írások, ezen belül a nem teljesen befejezett dolgozatoknak a szerző szándékai szerinti véglegesítése, a jegyzetek kiegészítése, a korszakhoz is köthető

¹ Mesélő házak – mesélő emberek. Összeáll. Máthé Éva. Közread. a Veszprémi Zsidó Hitközség és a Veszprémi Zsidó Örökségi Alapítvány. – Veszprém, 2005. – 104 o.

² A XX. század első feléig a legfontosabb két veszprémi újság, a Veszprémi Hírlap és a Veszprémvármegye a jelentősebb helytörténeti munkák közlésénél a szerző jegyzeteit is közölte.

autentikus fényképanyag megkeresése jelenthette. Így csak sajnálhatjuk, hogy elmaradt a szerkesztői előszó, amiből mindezeket megtudhattuk volna.

A kötet bemutatását a kötéstáblához kapcsolódó utolsó oldalon lévő térképpel kell kezdenünk. Az 1959-es várostérkép részletein számokkal bejelölve szerepelnek mindazok az épületek, illetve helyszínek, amelyekről szól a 68 tételből álló munka, amit a közterületnevek betűrendjében az előző oldalon olvashatunk.

A kötet felépítése azonban ettől eltér. A Külső Püspökkert védelemért kiáltó, emblematikus, de régóta üresen álló és egyre romosodó épületével, az Ybl Lajos műépítész³ tervezte egykori gyermekmenhellyel indul a sorozat. Ezt követően szinte sétaszerűen bejárható az az út, amire felfűzve szemlélhetők meg a bemutatott helyszínek vagy visszaidézhetők a könyv segítségével a már nem létező objektumok. A bemutatott építmények között vannak magánházak, jobb sorsot megélt közintézmények, templomok, iskolák, funkciót váltott épületek és korabeli fényképen megőrzött már régen nincs házak hült helye, parkosítva vagy újabb építménnyel lefedve. Az egyes háztörténetek kidolgozottsága a rendelkezésre álló adathalmaz függvényében változó, az azonban bizonyos, hogy ami a feldolgozás idejében elérhető volt (tervező, építő, építtető, tulajdonos/ok, azok változása az időben, az épülethasznosítás jellege, átépítések stb.), azt Molnárné begyűjtötte és beépítette a közölt írások mindegyikébe. Jórészükhöz már összeállította a reprezentatív fotóanyagot is, aminél több esetben a felvétel idejének meghatározását segítve, személyek is szerepelnek.

Végighaladva a Komakút téren, az Iskola utcán, a Viaduktig vezető Dózsa György úton, a Davidikum felé letérve a Betekints-völgy épületei közül szemelgett a szerző, majd a Hosszú utca, a mai Jókai utca kezdetén álló Ranolder térről⁴ térhetünk vissza a Belváros belvárosába, az Óvári és a Rákóczi utcába, majd az Óváros tere. Közben egy kis kitérő, a 27. tétel a Kispipa vendéglő. Már nincs sehol, néhány éve tűnt el végleg. Milyen jó, hogy ha csak négy oldalon is, de Erzsike jóvoltából megőrződhet emléke az érdeklődő olvasók számára. Majd a Vár számos épületének a bemutatására kerül sor, de nem marad ki a Szabadság tér, a Megyeház tér és a Kossuth utca sem.

A 37. tételben szereplő barokk lakóház története személyesen is érint. Kisgyerekként, az '50-es évek elején „kötelező vendégségben” többször jártam az Ostromlépcső 3-as számú házában, az 1867-től városunkban élő Veszprém XIX. századvégi zenei életében jólismert Mátrai László székesegyházi karnagy egykori

³ Nagybátyja, Ybl Miklós tervező irodájában tanult. Tervei alapján épült fel az akkori Magyarország számos gyermekmenhelye, Budapesten és tizennégy vidéki városban, így Veszprémben is.

⁴ Az 1724-ben épült Anna-kápolnáról nevét 1902-ben kapó terecske, az Anna tér az 1989 utáni átnevezési hullám során sem kapta vissza eredeti nevét.

lakóházában. Végül a légvonalban néhány száz méterrel odébb fekvő Károly-templom, az egykori belső vasútállomás, majd a több évtizede felszámolt Csomay strand helyének és a közeli Jutasi úton álló Szent Margit-templom⁵ történetével zárul a közel 400 oldalas mű.

Nagy erénye a kötetnek az egyes írásokat kiegészítő – nyugodtan írhatjuk – teljessé tevő ikonográfia, még akkor is, ha néhány újabban készült fénykép ki is lóg a sorból. Célszerű lett volna a fényképeket számmal és képaláírással ellátni, mert a 395–397. oldalakon lévő képjegyzék inkább a fotók készítőire, illetve a lelőhelyre utal.

A könyvet a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület jelentette meg. A kemény-táblás kötet szép, dicséri a nyomda, az OOK Press mives munkáját, mint ahogy a borító és a tipográfia is, ami Bontó Lászlónak köszönhető.

A veszprémi belváros számos épülettörténetét csokorba szedő munka jelentős helytörténeti kiadvány, amiért köszönet jár utólag is a szerzőnek, Molnárné Erzsikének, az életművet megőrző és közkinccsé tevő férjnek, Molnár Jánosnak, valamint Márkusné Vörös Hajnalkának és Bontó Lászlónak, a szerkesztőknek.

És ha a könyv olvasása után hiányérzetünk támad amikor végigsétálunk Veszprém utcáin, az nem véletlen, mert akkor érezhetjük igazán mekkora adóssága van még a várost ismerő helytörténet-kutatóknak, helytörténészeknek. Ez az olvasóknak jó szívvel ajánlható munka és a remélt folytatások bizonyára eminens részei lesznek a majdani Veszprém monográfiának is.

CSISZÁR MIKLÓS

Egy innovatív szakgimnázium.

A veszprémi „Ipari” jubileumi évkönyve (2019)

Az 1990-es évtizedtől reneszánsza lett az iskolai évkönyvek tanévenkénti kiadásának. Ebben főképpen a középiskolák jártak élen: Veszprémben a közgazdasági, a Lovassy, a Padányi, valamint néhány közép- és általános iskola – s szinte kivételként egy-egy óvoda is – vagy rendszeresen, vagy pedig alkalmanként (többnyire jubileumi évfordulón) jelentették meg az intézményük életét bemutató kötetüket.

Az évtizedek múlásával azonban megszakadt a kezdeti szellemi és pénzügyi len-

⁵ 81 éve, 1938. október 23-án szentelték fel az akkor még boldogként, 1943 novemberétől szentként tisztelt Árpád-házi királylányról elnevezett templomot Veszprémben. A templomépítő Rott Nándor püspök sírja az altemplomban van.

dület: napjainkra csak elvétve találkozhatunk valamelyik helyi nevelési-oktatási intézményünk évkönyvével. Ilyen kivétel a Veszprémi Szakképzési Centrum Ipari Szakgimnáziuma négyszáz oldal (!) is meghaladó jubileumi évkönyve.

Ebben is, mint a legutóbbi jubileumi évkönyvükben – érthető megfontolásból, már nem követik a klasszikus, még 1868-ben deklarált évkönyv-mintát –, evidencia, hogy igazodjanak a mai kor (a megváltozott oktatási, nevelési és oktatáspolitikai körülmények) által igényelt, elvárt pedagógiai tartalmakhoz és szerkesztési eljárásokhoz. Az „Ipari” évkönyveiben tetten érhetők nem csak a pedagógiai tartalmak magas szintű szakmai-tudományos értékei, hanem konzekvensen a szerkesztés olyan megoldásai, amelyek koherenssé, egységessé teszik a kiadványaikat.

Mindezekben (véltetően és nagy bizonyossággal) szerepe van annak, hogy az intézmény igazgatója, Irányi László történelem szakos és levéltárosi egyetemi végzettséggel rendelkezik. Az előző évkönyvről a következő olvasható e mostaniban: *„A jubileumi hétre készült el az iskola 60 éves jubileumi évkönyve. Ezt Irányi László szerkesztette, illetve a történeti részt is ő írta. Az átfogó munka a sorozatos átalakítások tükrében bemutatta az iskola első 60 éve történetét, a beiskolázási kört és a tanulók társadalmi rétegszerkezetét, a tanári kar alakulását, a tanított tananyagokat, az iskolatanításhoz szorosan nem kapcsolódó tevékenységét (szakkörök, hagyományok, szakszervezet, diákönkormányzat). Ezután mozaikok címen visszaemlékezéseket gyűjtött csokorba, majd egy teljes adatbank következett, amelyben az iskola összes egykori és jelenlegi tanára, óraadója, dolgozója, tanulója szerepelt. A kötet színes képek zárták.”*

A jelenlegi évkönyv (néhány aktuális változtatás kivételével) e tartalmi-szerkesztési tradíciót őrzi, még abban is, hogy ez az évtized sem volt mentes attól, hogy az oktatáspolitikai döntések során megvalósult intézményirányítási változások következményeként ismét módosuljon az „Ipari” hivatalos megnevezése, és ezzel együtt természetesen a képzés irányultsága is. Ami azonban maradandó: a magas szintű nevelés-oktatás-képzés, a szakképzés dominanciája, a társadalmi feladatvállalás, a széles körű szakmai kapcsolatrendszer (amely utóbbi már kiterjed a felső és a felsőfokú oktatás, sőt, egy projekt révén az általános iskolák felé is), valamint a diákok igen intenzív tehetséggondozása, és az egykoriak kiemelkedő tevékenységére figyelem.

A kötet első lapjain két köszöntő olvasható. A Veszprémi Szakképzési Centrum főigazgatója, Schindler Lászlóné az „Ipari”-val kapcsolatos emlékeit és tapasztalatait idézi fel, amelyben az értékeiről is szól: *„Az iskola a sikeres múlt és jelen mellett bizakodóan tekinthet a jövő felé.”*

Irányi László a „kitekintés”, áttételesen a menedzselés fontosságát jeleníti meg, amelyben a napjainkra megváltozó iskolaképről irt: *„...egy iskola nem értelmezhető önmagában, így a történet beágyazódik a magyar közoktatás általános korszaképé-*

be is, amennyire szükségesnek véltem, ezért kitekintést adtam a szakképzési, közoktatási folyamatokra, történésekre is”. A kötet bevezetőjében az intézmény hatodik évtizedét „aranykor”-nak tartja, szemben azzal, ami a hetedikben (de jó értelemben, szükségszerűen) történt: „...a hetedik évtized folyamatos változásokat hozott: többszöri fenntartóváltás, az iskola jogi és gazdasági önállósága elvesztése, a hozzáférhető források jelentős szűkülése, a profiltisztítás, a demográfiai hullámvölgygel járó beiskolázási nehézségek, illetve az emelkedő pedagógusterhek. [...] Ennek ellenére az Ipari sikeres, népszerű iskola tudott maradni, és ebben az évtizedben is tovább tudta építeni mindazt, amit az előző évtizedek megalapoztak.”

A klasszikus évkönyvek mintájára, először az intézmény eddigi, előző hatvan éve történetéről olvashatunk, amelyet a „fenntartóváltások kora” követ, melyben az elmúlt tíz esztendő eseményeiről kapunk áttekintést.

E legutóbbi évtizedben az iskola és az új igazgató (ekkortól kapott vezetői megbízást Irányi László) számára a kedvező indulási helyzetet az adta, hogy új vezetői testület állhatott fel, valamint, hogy megszervezhették a 60. év jubileumi programját, és a közoktatás-politikai módosulások következményeként egyrészt meg kellett felelniük a gyakran változott fenntartóknak, másrészt pedig újra kellett szervezniük a képzési struktúrájukat. (Ebben az évtizedben „dolgoztak” Veszprém város fenntartásában, tartoztak a Pannon Térségi Integrált Szakképzési Központhoz, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központhoz, napjainkban pedig a Veszprémi Szakképzési Centrum tagintézményeként működnek. Önmagukat azonban továbbra is – a ma már nem hivatalos, de tradicionális megnevezésükkel –, az „Ipari”-val jelenítik meg a helyi és a térségi társadalom körében is.)

Ebben a részben olvashatunk olyan eseményekről is, amelyeknek országos kapcsolódásai voltak: tanár- és diák-elégedetlenségi akciókról, az azonos célú, de „több változatú” elektronikus ügyintézés nehézségeiről, a fiú-leány tanulók arányának némi torzulásairól, az új képzési formákról, a tantestület összetételének kedvező módosulásairól, és arról is, hogy az iskola tanulólétszáma hosszú távon viszonylag stabil (tíz éves átlagban 821, a szélső értékek 711 és 888), ezért jól tervezhető a pedagógiai feladatok. (Az oktatott szakmáknak széles a skálája: vegyészet, környezetvédelem, informatika, gépész/gépgyártástechnológus, gépész/mechatronikus, műanyagfeldolgozó, kisgyermekgondozó, többféle technikusképzés.)

A tanulólétszám 40-50%-a veszprémi, a vidékiek számára kollégiumi helyet tudnak biztosítani. Azoknál a szakmákban, amelyeknek a közeli megyékben nincs képző helyük, a beiskolázási akcióikat szeretnék ezekre a térségekre is kiterjeszteni. A „piaci szemlélet” miatt azonban akadályokba ütköznek. A provincializmus nagyon is tetten érhető: az ottani pályaválasztási kiadványaikba „... arra hivatkozva, hogy az ottani iskoláknak nem csinálnak konkurenciát – még az ott nem létező szakmákat sem hajlandók betenni”.

A tíz év bemutatásában erény, hogy a sikerek mellett a gondot is megjelentették, többek között például a tantestület korfája kedvezőtlen távlati alakulását. Jól mutatja ezt, hogy a 30 év alattiak hárman, a 30 és 35 év közöttiek is csak nyolcan vannak, „az utánpótlás pedig nem nagyon jön”. *„A következő nagy váltás akkor várható, amikor a ma 50 év körüli korosztály éri el a nyugdíjat, akkor 4-5 éven belül a tantestület harmada hagyja el az iskolát.”*

A pénzügyi-gazdálkodási körülmények hektikussága jól mutatja, hogy a folyton változó fenntartók és az „ézszerűnek” tartott központosítás helyi szinten milyen aktuális és hosszabb távú problémákat jelenthet akkor, amikor a bürokrácia útjain közlekednek az ügyiratok. Ilyenkor, mint az Ipari esetében is, az egyetlen lehetőség az „alkotó módon” történő helyi megoldásra való törekedés. Amik viszont sikertörténetek: az infrastruktúra és az eszközpark fejlesztései úgy, hogy az iskola szakmai felszereltsége magas színvonalú lett. (Kisebb-nagyobb gond azért adódott. Egy ilyen nagy intézményben ezek szinte naponként természetszerűek az intenzív használat miatt, amelyek azonnali megoldást kívánnak. De nem úgy, mint ahogyan az egyik évben történt: *„... az új fenntartó nem engedélyezett informatikai beszerzést, sőt szervizelést sem. Volt olyan projektor, amelyben kiegégett az izzó, és az iskola egy évig nem kapott engedélyt és pénzt a kicserélésére”*).

Az intézmény számára jelentős forrás a sikeres pályázatokon megszerzett támogatás, amely a tíz év alatt félmilliárd forintot eredményezett. Szinte alig áttekinthető, hogy hányféle pályázaton vettek részt, ami nem egyszer esetleges eredményű, s aligha szolgálja az iskola azonos színvonalú eszközpark háttere folyamatos biztosítását. A jó gazdálkodás azonban számos kiválóan megvalósult projektet eredményezett.

Az évkönyv nagy és pedagógiai szempontból jelentős fejezete az oktatást és a nevelést mutatja be. Közöttük olyan résztémák jelennek meg, mint a beiskolázás, a tananyag, a nyári szakmai gyakorlat, a mindennapos testnevelés, a vizsgák, az eredményesség, a tankönyvek, a minőségirányítás, az önértékelés, a tanfelügyelet, a minősítés, és a felnőttoktatás-felnőttképzés. Ezek az iskolai munkának mind olyan tartozékai, elemei, amelyeket az Ipari magas színvonalon, jó együttműködésben valósított meg.

Az iskola működésének tartalmi értékét az eredményesség tükrözi. Ennek részletei nem csak szövegekben, hanem számos táblázatban és konkrét nevekhez kapcsolódóan is megjelennek, többek között az érettségizettek számában, a szakmai vizsgák adataiban, a tanulmányi eredményekben, a különböző helyi, regionális és országos versenyeken elért helyezésekben. Külön táblázat tartalmazza a sport területén, főképpen a diákolimpiákon elért sikereket. Az eredményes pedagógus munkát több külső szervezet is elismerésekkel jutalmazta. Kulturális téren a keszthelyi Helikonon elért minősítések is igazolják azt, hogy az Ipariban a reáلتanulmányok

mellett helye van a művészeteknek is. (Ha az évkönyvet olvasó egy különlegesen érdekes, tanulságos, igazi mai szervezési mini-krimis részre kíváncsi, lapozza fel a tankönyvekről szóló összeállítást, amely az ezekkel kapcsolatos közelmúltbeli anomáliákat veszi sorra. A végkifejlet azonban biztató lett – de csak az iskola jóvoltából.)

Az Iskolai mindennapok című részben foglalták össze a szakmai és a kulturális programokat, a diákszínpad működését, mutatják be a szakköröket, a külföldi kapcsolatokat és az iskola identitást erősítő hagyományrendszerét. (Ez utóbbi között vannak a szalagavató, az Alma Mater kulturális bemutató, a Radnóti-kultusz, a Téliapó ünnepség után, az Iskolai emlékezet program, öregdiák- és évfolyam-találkozók stb.)

Az Iskolai szervezetek fontosak a felnőtt és a diák közösségek számára. A demokratikus működési modelljük a tanulók számára mintaként is szolgálnak a későbbi éveikhez, munkájukhoz. Két felnőtt-szervezetük van: a szakszervezet és a Közalkalmazotti Tanács. A tanulók érdekeit a Diákönkormányzat képviseli igen széles körű programokkal. Az iskolai alapítványt a tehetséges tanulók ösztönzésére hozták létre több nagy partnercég közreműködésével.

A hagyományos évkönyv-tartalmat három, nem szokványos rész követi. Az első a Visszaemlékezések az elmúlt hatvan évre. Ebben egykori közel- és régmúltbeli tanulók olyan írásai olvashatók, amelyek egyszerre objektív beszámolók az itteni éveikről, másrészt lírikus megfogalmazással érzelmeket keltenek arról, mit jelentett/jelent számukra „az Ipari”. (Egy ilyen részlet: *„Szerelmesek voltunk fűbéfába, virágba, tanárainkba, de a fő szám az egyetemisták voltak [...]. A szerelmek általában olyanok voltak, hogy sem csók, sem igazi vallomás nem hangzott még el, de ha egy fiú többször felkért a vasárnap délutánra megszervezett, szigorúan kontrollált »hepajon«, vagy más néven »csurblin« táncra, az elég volt a nagy ábrándozásokhoz és elpirulásukhoz [...]. Voltak nagyon szép diákszerelmek, legtöbb esetben házasság, vagy életre szóló nosztalgia lett a vége.”* Érdekes, tanulságos írások – méltóak az iskolához, a jubileumi évkönyvhöz.

A Diákjaink dolgozataiból című összeállításban szintén egykori diákok tanulmány-értékű írásai, illetve kisebb közléseik kaptak helyet. A tanulmányok azt bizonyítják, hogy az Ipariban kellően megalapozódtak azok a kutatási-szövegalkotási technikák, amelyekkel e szerzők beléphettek a felsőoktatásba, majd kiléphetek a munkaerő-piacra.

Az Így írunk mi című részben – néhány kivétellel – szépirodalmi ihletésű művek olvashatók: versek, mini novellák, elbeszélések, s mellettük történetek, úti beszámoló stb. Ezek – mintegy retrospektív olvasmányként, „időszalasztóként” –, kellemes perceket szerezhetnek az ezekben barangolók számára.

A kötet végén kitűnő összeállítású Adatbank található, amelyben jó szakmai

kíváncsisággal lehet elmélyülni a személyeket bemutató részben, valamint a számos statisztikai és más táblázatban. Az iskolavezetés, a főállású és óraadó tanárok és a nem pedagógus dolgozók, a már nyugdíjasok, a tanulók osztályonként a jubileumi évben felsorolása annyira adatgazdag, hogy a jövő iskolakutatói készen kapják a (majdani, leendő) múlt e részét. Részletes életrajzzal ismerhetjük meg a 60 éves jubileum alkalmából alapított Pro Schola-díjasokat: tanárokat és diákokat. Ugyancsak 2008-tól vették sorra azokat, akikre büszke az intézmény: ebben a tanulóknak különböző versenyeken elért eredményei olvashatók. Impozáns a névsor, amelyben az Ipari kitűnő pedagógiai munkája tükröződik. A végzett tanulók névsorának közzélése mellett, hogy ez iskolatörténeti jelentőségű, mindegyikük számára kötődést is jelent: nem felejtődnek el az itt eltöltött tanulóévek után.

A könyv színes illusztrációi (többnyire fényképek) jól tagolják a szöveges környezetet, s a láttatott személyek fotói közel hozzák a róluk írottakat.

E kötet is, mint a korábbi kettő, minta arra, hogy egy évkönyv ne csak az iskola önarcképe legyen, hanem a helyi társadalom számára „megmutatkozás” is: ezek és ilyenek vagyunk mi, iparisok. Ugyanis a menedzselés, a pr-tevékenység ma már szoros tartozékai kell, hogy legyenek az oktatási-nevelési intézményeknek is.

Irányi László (szerk.): A hetedik évtized. A VSzC Ipari Szakgimnáziumának jubileumi évkönyve. Veszprém, 2019. 408 o.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

Titokzatos Veszprém. Minden út a Várba vezet. (Képes útikalauz a veszprémi várnegyed megismeréséhez.) Írta: Gy. Lovassy Klára, fotók: Lőrinczi Ferenc, szerk.: Gy. Lovassy Klára, Szabóné Vörös Györgyi, Faa Judit. Kiadó: Baltrial Kft., Veszprém, 2019. 60 oldal.

Figyelemre méltó kiadvány látott napvilágot városunkról a tavasszal. Megvettem magam is a tenyérbe simuló kis puhatáblás kötetet, amely jól elfér akár a zakó zsebében is.

Mutatós a borítója, elől a Vár feljárója látható, hátul a Vár látképe a Benedek-hegyi keresztől, mind a két esetben egy történeti és egy jelenkori kép párhuzamában. Hangzatos a címe is: *Titokzatos Veszprém*, az alcím is megragadó: *Minden út a Várba vezet*. Jó ez a szlogen — ha magyarul mondjuk: reklámjelmondat —, és valóban, máris bevezet bennünket a füzet mondanivalójába: a veszprémi Vár utcaképeinek látványába.

Miért is fontos ez? Azért, mert a Veszprémben forgolódó idegen olyan könyvecskét vehet kézbe, amelynek segítségével végigjárhatja a Vár utcáját a jelenkorban és

a több évtizedes múltban is, és közben a legfontosabb helyrajzi-helytörténeti tudni-
valókkal is megismerkedhet.

Némileg hasonló kiadványról egyről tudok a veszprémi könyvespolcon: a Képzőművészeti Alap 1964-es képeskönyvéről, amely méretre kisebb, terjedelemre nagyobb volt. Az a kis album 120 képet közölt művészi rendetlenségben a városról, legnagyobbbrészt fekete-fehérben és mindenféle kommentár nélkül. De amíg az a kiadvány a létező szocializmus szépségéről és változatosságáról volt hivatva meggyőzni azt, aki lapjait forgatta, ez a mostani kötet útítársa kíván lenni a veszprémi Várat felfedező vándornak.

A kínálat 28 diakron képpárt (a borító képeivel együtt 30-at) vonultat fel. A párba állított fényképek ugyanazt a látványt rögzítik néhány évtizedes távlatból, azonos nézőpontból. A képek gondos válogatásról, ügyes szerkesztésről tanúskodnak. Viszszafogott, mégis informatív képaláírások és tömören fogalmazott kísérszövegek kötik össze az egyes oldalpárokat, többnyire kerülve a zanzásításból könnyen eredő túlzott leegyszerűsítést. Nem lehetett egyszerű feladat a várbeli séta fonalára felfűzni olyan, hasznos, ám különböző információkat, mint építéstörténeti adatokat, kimagasló személyiségek néhány szavas bemutatását, eseménytörténeti adatokat vagy a Veszprémben forgatott filmek jegyzékét! A szövegnek különben oldott, fiatalos a hangvétele, mindenkihez szól. *Lapozható lapozgató* – írja magáról a füzetke, amely tegezve szólítja meg olvasóit. Ez szerintem mellőzhető lett volna.

Talán a leglényegesebb a műben az, hogy megmutatja az olvasónak, mennyi fontos dolgot takarnak, mennyi érdekes részletet hordanak a szemünk elé kerülő homlokzatok, házfalak, tornyok, még az utca kövezete is. Ha így tekintjük, akkor Veszprém még saját polgárai számára is valóban titokzatos város lehet.

Ahogy a képek mutatják, a múlt szürke, színes a jelen, ez a szerkesztők szerint bizonyára átvitt értelemben is értendő. A látnivaló élményeket egy rövid várostörténeti áttekintés rendezzi időrendi keretbe. Külön köszönet a Vár helyszínrajzi vázlatának közléséért, melyhez mértékléc is tartozik, továbbá innen derül ki a kis kötet kiadásának éve is. A hátoldalon olvasható: *Visszavárunk!* Ezt kívánhatjuk mindannyian a Veszprémbe látogatóknak.

SOMFAI BALÁZS